

লুইতৰ মোহ

ঔশুপ্রভা গোস্বামী

চম্পাৱতী প্ৰকাশন

মাটিতনগৰ, গুৱাহাটী-৭৮১ ০০৭

অসম

‘LUITAR MOH’ a collection of twentythree short stories
authored by Sri Suprabha Goswami, earlier published in
Banhi, Surabhi, Jayanti, Awahan, Bordoichila, compiled by
Prof Kanak Chandra Deka, Published by Champavati
Prakashan, Lachitnagar, Guwahati-781007, Assam Price Rs 20.00

ঃ লুইতাৰ মোহ ঃ

লেখিকা : শ্ৰীসুপ্ৰভা গোস্বামী

সংকলক : অধ্যাপক কনকচন্দ্ৰ ডেকা

প্ৰকাশক : চম্পাবতী প্ৰকাশন,

লাচিতনগৰ

গুৱাহাটী-৭৮১ ০০৭

প্ৰথম প্ৰকাশ : ডিচেম্বৰ, ১৯৮৯

মূল্য : ২০ টকা

বেটুপাতৰ শিল্পী : শ্ৰীৱৈলোক্য দত্ত

মুদ্ৰক : হেমকোষ প্ৰিণ্টাৰ্ছ,

শিলপুখুৰী, গুৱাহাটী-৭৮১ ০০৩

ମିଳିତ ଓଡ଼ିଆ ମାହିକ
ମୁଦ୍ରିତ

পাতনি

অসমীয়া, বঙলা, ইংৰাজী তথা সংস্কৃত সাহিত্যৰ বসান্বাদনৰ দ্বাৰা সম্বন্ধা, অনুবাদ সাহিত্য আৰু চুটি-গল্প ৰচনাৰে বিগত তৃতীয় দশকৰ কালছোৱাতে এগৰাকী প্ৰসিদ্ধ লেখিকাৰূপে নিজকে সুপ্ৰতিষ্ঠিত কৰা, আজিৰ আশীৰ দশকতো লেখনি বুজাই থকা, শ্ৰীমতী সুপ্ৰভা গোস্বামীক অসমৰ সাহিত্য-প্ৰেমী পাঠকৰ মাজত পৰিচয় কৰি দিয়াৰ প্ৰয়োজন আছে বুলি নাভাবো। যোৱা অৰ্দ্ধ শতিকা খৰি ভেংছেতৰ প্ৰকাশিত চুটিগল্পবাজি বাঁহী, জয়ন্তী, সুৰভি, আবাহন, বৰদৈচিলা, উৰুচি, অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা প্ৰভৃতি আলোচনীৰ পাতত সিঁচৰতি হৈ আছিল। সংবেদনশীল, মনোবিশ্লেষণেৰে পৰিপূৰ্ণ, প্ৰথম পঠনতে পাঠক-পাঠিকাৰ চিহ্ন-হৃদয় গূহিব পৰা একুৰিবো অধিক চুটি-গল্প সম্বিবিষ্ট কবি, ‘লুইতৰ মোহ’ নাম দি এই সংকলনটি গুৱাহাটীৰ চম্পাৱতী প্ৰকাশনে প্ৰকাশ কৰি উলিয়াইছে।

বিশিষ্ট চিত্ৰ-শিল্পী শ্ৰীত্ৰৈলোক্য দত্তৰ বহুবৰ্তী তুলিকাৰ কোমল পৰশত বৰ লুইতৰ পাৰৰ শিল এচটাত বহি থকা মোহামুগ্না মোড়শীৰ কল্পিত চিত্ৰখনে প্ৰস্থানিৰ সৌন্দৰ্য্য বঢ়াইছে আৰু বিষয়-বস্তুৰো সুন্দৰ ঈজিত দিছে।

প্ৰস্থানিত ঠাই দিয়া প্ৰতিটো চৰিত্ৰই নিজৰ ৰূপ আৰু বৰ্ণনাৰে ধৰা দি লেখিকাৰ গভীৰ মানৱপ্ৰীতি, প্ৰকৃতিপ্ৰেমৰ আদৰ্শ দাঙি ধৰিছে। লুইতৰ মোহত কিশোৰীৰ যিদৰে অন্তৰাচ্ছা ব্যাহিত হৈছে, ঠিক সেইদৰে মেকুৰী পোৱালীটোৰ মোহত অকণগনি ছোৱালীজনী আচ্ছাৰা হৈ পৰিছে। ‘এজোপা শেৱালী ফুল’, ‘আৰু এজোপা শেৱালী ফুল’—এই গল্প দুটাৰ মাজেদি শৈশৱ আৰু গাভৰু কালত সৃষ্টি হোৱা গাভৰু মনৰ ভিন্ন ছবি দুখন দাঙি ধৰা হৈছে। ‘অপৰাধ বোধ’ গল্পটোত বুঢ়ী নাৰ্চ এগৰাকী, মিচেচ্ মেক’লেৰ মানৱপ্ৰীতিৰ সুন্দৰ ছবি এখন দাঙি ধৰাৰ চেষ্টা কৰা হৈছে। গল্পৰ নান্ধিকাই মিচেচ্ মেক’লেই অক্ৰমিক সময়ত তেওঁলৈ লিখা চিঠিখনৰ উত্তৰ উত্তৰেহেলা-বশতঃ দিব নোৱাৰি মিচেচ্ মেক’লেৰ মৃত্যুৰ খবৰ পাই নিজকে

অপৰাধী বোধ কৰিছে। 'গুৰুজী' গল্পত লেখিকাই মানৱ-মনৰ সুসুপ্ত অভিভাসৰোৰে কিদৰে জনমানসৰ চকুত ধূলি মাৰি সজোপনে অভীষ্ট সিদ্ধিৰ পথত কাম কৰি থাকে তাৰে এটি নিদৰ্শন দাঙি ধৰিছে। 'শিক্ষকৰ শেষ পাঠ' এটি আদৰ্শনিষ্ঠ গল্প। এই গল্পটোৰ মাজেদি শিক্ষক সঞ্চয়ন বৰাই কিদৰে নীৰৱে সকলো যাতনা সহি থাকি দেশৰ মঙ্গল, ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ মঙ্গল চিন্তা কৰি ল'ৰা-বুঢ়া সকলোৰে হৃদয়ত প্ৰৱেশ কৰিব পাৰিছিল তাৰে এখনি চিত্ৰপট দাঙি ধৰা হৈছে।

সন্দেহ নাই 'লুইতৰ মোহে' পাঠক-পাঠিকাসকলকো মোহৰ জালত সোমাই লৈ এক পৰমার্থিক আনন্দ দিব।

গুৱাহাটী

ডিচেম্বৰ, ১৯৮৯

ত্ৰীকনকচন্দ্ৰ ডেকা

লেখিকাৰ বিবেচন

১৯৩৩/৩৫ চন মানৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বৰ্তমানৰ আশীৰ শতকৈলৈকে নানা সমগ্ৰত জিহা এই চুটিগল্পবোৰ আৱাহন, বাঁহী, জয়ন্তী, সুৰভি, বৰদৈচিহ্না, উকলি আদি আলোচনীত, কেবাখনো সংকলনত আৰু বহুবেকীয়া সংখ্যাত প্ৰকাশ হৈছে। গল্পবোৰ যিদৰে প্ৰকাশ হৈছিল, একেসৰে এই সংকলনত সন্নিবিষ্ট কৰা হ'ল।

এই আটাইকেইটা গল্প একেলগ কৰি পুথিৰ আকাৰত উল্লিখ্যকৈ বহুদিনৰে পৰা মনত খেলাই আছিল। নানা কাৰণত দীৰ্ঘকাল ধৰি মনৰ ভাব মনতে বৈ আছিল।

অধ্যাপক শ্ৰীমান কনকচন্দ্ৰ ডেকাই বিশেষ উদ্যম লৈ আগবাঢ়ি নহাহেঁতেন পুথিৰ আকাৰত গল্প-সংকলনটো ওলাই অহাটো কঠিন আছিল। তেওঁ সিঁচবতি হৈ থকা চুটিগল্পকেইটা ঠিক-ভাগ লগোৱা, আহিকাকত চোৱা, বেটুপাতৰ পৰিকল্পনা কৰা, হুপাশালৰ লগত যোগাযোগ কৰা আদি সকলোখিনি দায়িত্ব নিজে লৈ-মেজি যিদৰে সহায়-সহযোগ কৰিছে তাৰবাবে শ্ৰীমান ডেকাক আন্তৰিক ধন্যবাদ জনাইছোঁ; লগতে ভগৱানৰ ওচৰত তেওঁৰ উত্তৰোত্তৰ শ্ৰীৰ্জি আৰু কৰ্মপ্ৰসূ সুবীৰ্য জীৱন কামনা কৰিলোঁ।

হেমকোষ প্ৰিণ্টাৰ্ছৰ স্বত্বাধিকাৰ শ্ৰীমান প্ৰবীৰ বৰুৱাই বিশেষ যত্নসহকাৰে, যথাসম্ভৱ কম সময়ৰ ভিতৰত পুথিখনি ছপা কৰি উল্লিখ্য দিৱাৰ বাবে শ্ৰীবৰুৱাৰ শলাগ লৈছোঁ আৰু তেওঁক আন্তৰিক ধন্যবাদ জনাইছোঁ।

বিশিষ্ট প্ৰকাশন প্ৰতিষ্ঠান 'চম্পাৱতী প্ৰকাশনে' পুথিখনি প্ৰকাশ কৰাৰ দায়িত্ব লৈ আমাৰ শলাগ আৰু কৃতজ্ঞতাৰ পাত্ৰ হৈছে।

সদৌ শেষত, আমাৰ ইতিপূৰ্বে প্ৰকাশিত পুথি কেইখনৰ দৰে 'লুইতৰ মোহ'কো স্নেহ-মোহ দেখুৱাই পাঠক-পাঠিকাসকলে আঁকো-ৱালি লৈ আমাৰ উদ্দেশ্য আৰু প্ৰচেষ্টা সফল হোৱা বুলি ভাবিম।

স্মৃতিপত্ৰ

- ॥ ১ ॥ লুইচৰ মোহ
॥ ৯ ॥ এজোপা খৰুৱা বেঙেনাৰ গছ
॥ ১২ ॥ অভিব্যপনন্দা
॥ ১৯ ॥ সংসাৰ
॥ ২৫ ॥ তিনিজোপা নাৰিকল গছ
॥ ৩১ ॥ এডাল মমবাতিৰ আত্মকাহিনী
॥ ৩৬ ॥ ধনকুব্জৰ
॥ ৫০ ॥ মহেনজদড়ো
॥ ৫৬ ॥ তনুজা
॥ ৬২ ॥ ছোৱালী যেতিয়া ডাঙৰ হয়
॥ ৬৯ ॥ ল'ৰা যেতিয়া ডাঙৰ হয়
॥ ৭৬ ॥ এজনী ছোৱালী আৰু এটা মেকুৰী পোৱালী
॥ ৮০ ॥ আন্দোলন
॥ ৯০ ॥ ধূসৰ ছবি
॥ ৯৩ ॥ হত্যা
॥ ৯৬ ॥ এজোপা শেৱালী ফুল
॥ ৯৯ ॥ আৰু এজোপা শেৱালী ফুল
॥ ১০২ ॥ অপৰাধ বোধ
॥ ১১২ ॥ শুকজী
॥ ১২১ ॥ শিক্ষকৰ শেষ পাঠ
॥ ১২৮ ॥ বগী
॥ ১৩৭ ॥ বুঢ়ী পোঁসানীৰ বিলৈ
॥ ১৪০ ॥ বগহী বিল

লুইতৰ মোহ

সিহঁতে ক'ন মট হেনো বজিৱা। মোৰ কোনো বজিৱাৰ বিক্ৰতি
হাটিছে। মোৰ কিন্তু ধাৰণা অন্যৰূপ। সিহঁতে মোৰ কৰ্মবিলাকক
প্ৰমাণ বোলে। সিহঁতে ক'লেই হ'ল নে প্ৰমাণ বুলি ? মট নিজে
যি কথাটোৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ পাইছে, সেয়েহে সঁচা বুলি মানিছে।
সেইটো কিছুমান ধাৰণা প্ৰতিদ্বন্দ্বিতামূলক কথাতে মট অবিচাৰ কৰিব
পাৰোনে ? কিন্তু মোৰ কথা কোনে শুনে ? কোনে বুজে ?

সি যি হওক বাক ! মট আছিল মোৰ জীৱনৰ কাহিনীবিলাক
ক'ম। সেই ঘটনাটোৰ কথাও ক'ম। যি ঘটনাটোত মোৰ জীৱনৰ
সোঁত বেলেগ পিনে বোৱাট দিলে। মনত মোৰ সংস্কাৰপূৰ্ণ অধিবক্তাৰ
অক্ষৰ সিক্ত কৰিলে।

মোৰ জীৱন কাহিনী জন্মৰ উৎসূকা বা ব্যাকুলতা যি জন্মৰ
নহ'বও পাৰে, সেইটো মট জানো। কিন্তু তথাপি মট ক'বলৈ লাগিব।
কাৰণ মোৰ মনৰ বিচাৰ বুদ্ধি, ধাৰণা, চিন্তা, ঐতিহাসিক সংসাৰৰ
আগত মোকোমাই নিদিয়াকৈ, মোৰ অধিব, সংস্কাৰপূৰ্ণ মনটো
নিঃসংশয় নহয়। স্থিৰতাও লাভ কৰিব পৰা নাই। মোৰ একান্ত
মিনতি, কোনোৱে যেন ইয়াক সম্পূৰ্ণৰূপে বুজাবলৈ, বুজাবলৈ, বজিৱাৰ
বজিৱালি বুলি উৰাই নিদিয়ৈ। প্ৰথমে তুমি মৈ তাৰ পাছত কেৱে
যি ভাবে ভাবি থাকিব। মোৰ তাত কোনো জাতাজাত নাই।

সেউতা আছিল উচ্চপদস্থ বাক্সীয়া কৰ্মচাৰী। তেখেতৰ
বেছিভাগ কৰ্মেই আছিল মুহূৰ্ত্ত। নিজৰ কৰ্মস্থানত যুৰ কাম
সময়ৰে থাকিবলৈ পাইছিল। সেউতাৰ জগত মটও প্ৰায়ই মানা
ভাৱে ভাৱে যুৰি সুবিহিন্। সকলো আই হুঁকোৱাৰ পাছৰেও,
সেউতাৰ জগতে মট তাতই হৈছে। সেউতাটো অতিৰিক্ত গ্ৰেহবশত
মোক আন কাৰোৰ আগত এৰি থৈ নিশ্চিন্ত হ'ব চান্ধিছিল। গতিকে
মট সদায় সেউতাৰ সমন্বয় সলী আছিল। সুখৰ কামে কামে মোৰ

শিক্ষা-সীক্সালেও দেউতাৰ মথেন্টি সৃষ্টি আছিল। বাহিৰত থকা দিনকেইটাত তেখেতে নিজেই মোক পঢ়োৱাৰ ভাব লৈছিল। ঘৰলৈ আহিলে এগৰাকী আদৰ্শীয়া শিক্ষয়িত্ৰীৰ ওচৰত মই পঢ়া-শুনা, চিহ্নাই, গান আদি শিকিছিলোঁ। দেউতা সংস্কৃত সাহিত্যত সুপণ্ডিত আছিল। সংস্কৃত তেখেতৰ বৰ প্ৰিয় বিষয় আছিল। বোধকৰোঁ সেই কাৰণেই মোকো দেউতাই সকলো পৰা সংস্কৃত পঢ়াবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল।

ক্ৰমে ক্ৰমে মই দেউতাৰ লগত সংস্কৃত কাব্য সাহিত্য পঢ়িবলৈ ধৰিলোঁ। যিমানটো পঢ়িলোঁ সিমানটো কাব্যৰ গভীৰ ৰসাল ভাববোৰ মোৰ মনত গাঁথি গাঁথি ৰবলৈ ধৰিলে। সদায় দেউতাৰ লগে লগে ঘূৰি ফুৰাৰ কাৰণে মোৰ মনটোও, অজানিতে সজীৱ কাৰণে কুণ্ঠিত হৈ উঠিছিল। মোৰ সেই সজীৱ অভাৱ সংস্কৃত কাব্যই পূৰ্ণ কৰিবলৈ ধৰিলে। একেদিন পঢ়ি থাকোঁতে থাকোঁতে মই বাহ্যিক সংসাৰৰ সকলো পাহুৰি যাওঁ। একোখন কিতাপ শেষ হয়, আৰু মোৰ কল্পনা ঘূৰি ফুৰে ৰামচৰিত পৰা উজ্জয়িনীলৈ, বঙ্গবন্ধুৰ হিমালয়ৰ পৰা বঙ্গপৰ্ণত বিশ্বাস সাপৰলৈ। এনেকৈ কবিৰ কল্পনাই মোক কেই-ফালৰ পৰা অৱত কৰি ৰাখিলে। সংসাৰখন যে কাব্যৰ সুৰাঙ্গী পদবিন্যাস নহয়, সেইটো মইও মনে মনে জানিছিলোঁ। কিন্তু তথাপি এটা মানসিক কুপ্তিসদায়ক মোহৰ আকৰ্ষণত মই হেন একককম অনি-শুনিৱেই কাব্যৰ ছন্দোময় মায়াজালত আবদ্ধ হৈ পৰিলোঁ।

এৱেই হ'ল মোৰ কাহিনীৰ সূচনা। ঘটনাৰ কথা ক'বলৈ গৈ এই সূচনাখিনি ৰাস দিবলৈ মাৰ ভাল নাহাপিয়।

যি সময়ৰ কথা কৈছোঁ, তেতিয়া মোৰ বয়স সোণ, কি সোণৰ বছৰ। দেউতাৰ লগত মইও তেজপুৰলৈ আহিছোঁ, আৰু সজীৱ পাবৰ চাহকৰী বঙাঘাটে আহোঁহি। টিগাৰ ওপৰত অহুত-বহুস জৰণী। এদিনে বিশাখ ব্ৰহ্মপুৰ। ব্ৰহ্মপুৰৰ গহীন গভীৰ পতি। বিজ্ঞত বুকুৰ মাজত মহৎ ব্যক্তি-অনোচিত স্থান উদাৰতা, সজীৱী কথা। এই গভীৰপূৰ্ণ জগত মোৰ ভাবগতন সন বিজ্ঞান হৈ গ'ল। মহাৰাহ ব্ৰহ্মপুৰলৈ মোৰ কিশোৰ মন আকুলত কৰি পেলালে। সেই চাইমোৰ হোলাই নপজোৱা হ'ল। মনত-মোৰ পৰ্বৰ হেঁপাহ জ্বলিছিল, ধৰিলে।

এদিন কৰ্মজি আহে আহে কান্দুৱাতি গৰো। এইটো মোৰ মনত

এটা অদ্ভুত ভাবৰ উদ্ভব হ'ল। মোৰ মনত হ'ল যেন মই জীৱ-
সাবিকা। মনোহৰৰ উল্লেখ্য ভাবৰ বাহিৰে আছিলোঁ। কেনে
ভেঙে? কাৰ উদ্দেশ্যে। জৌহিত্যৰ, শাস্ত্ৰানুশীলন নন্দনৰ। সুখীভব
কাৰণে মই ধৰ্মকি বৰ্জোঁ। পিছ সুখীভবে মোৰ মনত বৈজ্ঞানিকপূৰ্ণ
হাঁহি ওলাল। আকৌ সেই কাৰ্য্য, কৰিব কৰনা। পাচল মন হৈ
মই জালবাঢ়ি গৰ্জোঁ।

অজপ গৈয়েই ভবিৰ ভলত, শীতল পানীৰ স্পৰ্শ অনুভৱ কৰিলোঁ।
পাটো ছিঁকাৰ খাই উঠিল। ভবিৰন আপোনআপুনি কোঁত খাই
অস্থিৰ। মনটো সংকুচিত হৈ গ'ল। কিবা স্নেহ বেলা কাম
কৰিলোঁ। মাননীৰ, ব্ৰজেন কাৰোবাৰ দাঁতে ভৰি আগিলে মনত বি
সংকেত হ'ল, মোৰ মনতো তেনে হ'ল। বুজিব নোৱাৰা সংকেত
মই ভুত্ব হৈ বৰ্জোঁ। ব্ৰজপুত্ৰৰ বহল বুকুত মই আক আকৰ্ষিত
হৈ চাই থাকিব নোৱাৰিলোঁ। ভালেই যেন কাৰোবাৰ লগত চকুৱে
চকুৱে পৰি যাব। কোনোবাই যেন মোৰ অঙ্গোত হতে ভেঙেৰ পাচ
ভৰি লগাব কাৰণে, মোৰ জাজ সংকেতত বিমুগ্ধ হোৱা ভাবটো
চাই কৌতুকত মৃদু মৃদু হাঁহি আছে। মোৰ মনত এই অদ্ভুত
ধাৰণাই কেনেকৈ স্থান পালে ক'ব নোৱাৰোঁ। কিন্তু স্বাক্ষৰ ভেঙে
কৰিও মই আক সেইদিনা ব্ৰজপুত্ৰৰ শোভা উপভোগ কৰিব নোৱা-
ৰিলোঁ। মনে মনে নিজৰ ওপৰতে বিৰক্ত হৈ বহুসময় উভতি
আছিলোঁ।

ভাব পছত আক ব্ৰজপুত্ৰৰ অতি ওচৰলৈ যাবলৈ মোৰ সুবিধা
নহ'ল। কাৰণ দেউতা পিতৃমিনাই ব্ৰজপুত্ৰৰ পৰা একেদৰে দ্বিষ্ট
পালেহি। দ্বিষ্টভাৱে আছি, নানা মানুহ-সুখৰ লগত আগপ-পৰিত
আক চাহ-ভাতৰ নিমন্ত্ৰণ আদিৰ ভিতৰত মোৰ অকলসীয়া
লৈওমীয়া মনৰ সেই অদ্ভুত ধাৰণা তল পৰি গ'ল। মই আকৌ
নিয়মমতে দেউতাৰ লগত পঢ়া-শুনা, জু হ-মেলা কৰিবলৈ গ'লোঁ।

আছে আছে দেউতাই মোৰ বিলাৰ বিলাৰে ভাবিবলৈ ধৰিলে।
অৱলোকন ভাবি-ভিতি, বিভাৰি-খেচাৰি দেউতাই কোৱাবলৈ। মনৰ
কোৱালৈ বোঁকাই পালে। ব্ৰজেন মোহৰ এটা উৎসাহপূৰ্ণ দিনত,
দেউতাই মোক ভেৰেভৰ নিৰ্বাচিত বোঁকাইক হাতত সজায়
কৰিলে। ব্ৰজেন, ওপৰলৈ আক কলকল কৰি। সজিকৈ মোৰ

নিজকে একো অপত্তি বা বেজাৰৰ কাৰণ নাছিল। কিন্তু নিছলিনা জুপৰীয়া অগ্নি মোৰ শৰীৰৰ ঘৰ বুলি স্বপ্না কৰিলে।

মোৰ স্বামীৰ ঘৰ আছিল জুইতৰ পাৰত। নাওৰে গাব হ'ব লাগে। ক্ৰান্তন মাহৰ জিব্জিৰীয়া বতাহত জুইতৰ বুকুত উৰ্দ্ধ-মাৰ্জকৈ চৌ উঠিছে। দুই মূৰে নীলা পৰ্দা দিয়া নাওৰ চৈৰ তলত বহি মোৰ মনটোও যেন সামান্য পৰিমাণে তলমলাই উঠিল। কিন্তু মোৰ কাষত স্বামীৰ অন্তিত্বই মোৰ মনৰ সেই সামান্য পৰিমাণে তলমলাত আঁতৰাই পেলালে।

কিন্তু সময়ৰ পাছত আমি আহি ভেওঁৰ ঘৰ পালোঁ। স্বপ্না নিৰুমে মোক আদৰি নি ঘৰ সুমুৱালে। তাৰ পাছত স্বামীৰ লগত মোৰ দিনবিলাক কেইমাহ মানলৈ সহজ, সবজাভাৱে অভিবাহিত হৈ যাবলৈ ধৰিলে।

জুইতৰ কাষতে আমাৰ ঘৰ। সেইকাৰণে জুইতৰ সহজে, ঘৰৰ আৰু গাঁৱৰ সকলোৰেই যথেষ্ট পৰিমাণে ওতসূক্য আছিল। কাৰণ জুইতেই হ'ল এই গাঁৱৰ অধিবাসীসকলৰ ভাগ্যবিধাতা। ক্ৰোধিত জুইতৰ এটা অবাঞ্ছিত গতিত ভেওঁজোকৰ অশেষ ক্ষতি হ'বৰ সম্ভাৱনা। আকৌ জুইতেই কেতিয়াবা অসীম সন্মানীয় হৈ ভেওঁজোকৰ আশীৰ্বাদৰূপে চান্দন কৰি তুলিব পাৰে। এইদৰে জুইত সহজে মানা ধৰণৰ কথা-বতৰা শুনি শুনি স্বাভাৱিকতে জুইতৰ বিষয়ে মোৰ মনতো এটা কৌতুহল হ'বলৈ ধৰিলে।

লাহে লাহে বাৰিষা আহিল। অহাৰ মাহৰ কঁচা তাৰবে জুইতৰ বুকু জ্বলাব কৰি হাটি ধৰিলে। বহল বুকুৰ পাজত যেন কিবা এটা অসহনীয় কাৰ্য্য ওপতি পৰিছিল। সেই কাৰণে বোজা সহিবৰ শক্তি যেন ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দৰে শক্তিশালী মহানদীৰো নাই। সেই কাৰণেই বোৰকৰোঁ গভীৰ বাতি কেতিয়াবা জুইতৰ বুকু ভৰি উঠে, যেন কোনোবা কীৰ্ষকণ্ড আক্ৰান্তিমানী পুৰুষে নিজৰ মনৰ ভাব অসহ্য হোৱাত, নিজৰ নিস্তত্ৰ আত্মাৰ সহজত নিজক অকলসৰীয়া পাতি সকলো লুপ্তৰ ভাৱ পতীৰ আত্মাৰ সহজত মোকোপাতি দিছে।

কেবলিনো জুইতৰ সেই গুৰুশক্তি শুনি অতি টোপনিৰ পৰা ইচ্ছা কৰি-সাব পাইছোঁ। মোৰ স্বামীয়ে অসহনীয় কৰ্ম্মৰে মোক নিজৰ দিহা। ফলত যে অতি চক্ৰ-খাতি উঠা নাই, সেই কথা ভেওঁক কৰি।

জুইতৰ সেই গুৰুখি যে মোৰ মনত তিক কোচনাৰা জীৱন্ত মানুহৰ
বুজুৰ গুৰুখি যেন আছে তাকো কওঁ। তেওঁ কেৱল কৌতুকত
হৈছে। সংকুত কাব্যৰ প্ৰভাৱ বুলি মোক ঠাট্টা কৰে।

দিন সৈ সৈ বাৰিষাৰ ওৰ পৰিল। অৰাজি জাহাৰ জাহে জাহে
মানুহবিজ্ঞাকৰ মুণ্ডত প্ৰাণ জাহে দেখা গিলে। ইমান দিন জাহ-
জাহনাড কাটিছিল। জুইতৰ গতি তেওঁজোকৰ জীৱন ধাৰণৰ
অনুকূল দেখি মন এতিয়া পাতল। মহানন্দৰ দুই পাৰৰ মাটি,
কল্পপূৰ্ণ দেহাৰ জাহত হাজিহাজি পৰিছে।

কিন্তু এই আনন্দনাতা, কল্পনাতা, দয়াশীল জুইতৰ কি হ'ল ?
কিন্তু ইমান নীৰৱ ? জীৱ পতিৰ মূৰু গমন ধানি ক'ত ? বাৰিষা
বাতিৰ আক্ৰোশ জাহ গুৰুখিয়ে কা কিয় এনেকৈ নিশ্চল হ'ল ?
ভেজমুৰত যি গতিয়ে মোৰ মন আকৰ্ষণ কৰিছিল, বাৰিষা গহীন
বাতিত যি গুৰুখিয়ে মোৰ নিশ্চল টোপনিৰ চিত্তবত চিন্তাৰ সৈ
বোৱাই নিছিল, সেই ব্ৰহ্মপুৰৰ কি হ'ল ?

এদিন জাহীৰ গগত ফুৰিবলৈ আহি, ব্ৰহ্মপুৰৰ নিশ্চল গতি,
জীৱ দেহ দেখি মোৰ মনটো বিমৰ্ষ হৈ গ'ল। কি কাৰণত এনে
হ'ল ? প্ৰাকৃতিক পৰিবৰ্তন ? ইমান সোনকালে এনে পৰিবৰ্তন
প্ৰকৃতি দেখিয়ে কিয় বিধান কৰে ? তেওঁৰ দয়াশীল নাইনে
অন্যথা ? মই নিজকে প্ৰকৃতি দেখি জাহত জাহি গ'ল। মই
হ'লো কেতিয়াও এনে নিৰ্জীৱ বিধান নকৰিবোৱাটোনে। মহাবাহ
ব্ৰহ্মপুৰৰ পৰ্বতত উজ্জল দেহৰ এনে শোভনীয় অৱস্থা দেখি মোৰ
দুখ জালিল।

পৃথিৱীৰ কল্যাণকাৰী শোভাবৰ্জন এই মহাপতিৰ উজ্জলিত
শোভাৰ এনে পৰিবৰ্তনৰ আক কিয় কাৰণ হাজিৰ পাৰ্থেন ই প্ৰাকৃতিক
নিয়মক বাহিৰে জান কিয়া কাৰণ ? প্ৰকৃতিৰ প্ৰভাৱতো মানুহৰ
ওপৰতো আহে। কিন্তু ইমান গভীৰতো মহাৰ। কি কাৰণত, কি
অন্তৰ জাহি নিয়া জাহত আহি প্ৰাকৃতিক নিয়মৰ এই গগ ?
জাহীৰ আকৰ্ষণত মোৰ চিন্তাৰ সোজা চিন্তি গ'ল। তেওঁ মোক
জাহে সংকুত কাব্য পঢ়ি মই কহাৰ পৃথিৱীখন পাহৰি গৈছে বুলি
ঠাট্টা কৰিছে। আমি অৱল উজ্জলোঁ।

মই কিন্তু ব্ৰহ্মপুৰৰ ওপৰত জাহ দেহাৰ কথা পাহৰি উলটিছিলোঁ।

মনটো সদায় উৎকৰ্ণিত হৈ থাকে, এবাৰ লুইতক চাই আহিবলৈ। কোনো ঘনিষ্ঠ অস্বীকৃতিজন অসুস্থ হলে মনৰ অৱস্থাস্থেনে হয়, মোৰো ভেনে হ'ল। দিনৰ সকলো কাম-বনৰ শেষত, সদায় একোবাৰ লুইতক চাই অহা মোৰ এটা বেমাৰ যেন হ'ল। মোৰ স্বামীও কিছুদিন মোৰ লগত গৈছিল। শেষত তেওঁ বিৰক্ত হৈ নোমোৱা হ'ল। ঘৰৰ বাকীবিসাকতো মোৰ এনে অশোভন ধৰণ-ধাৰণৰ বাবে কেতিয়াবাই মোৰ ওপৰত বিৰূপ হৈছিল।

মই কিন্তু সদায় নিঃশব্দভাৱে ব্ৰহ্মপুত্ৰক চাবলৈ যাওঁ। যিমানৈ যাওঁ সিমানৈ মোৰ উৎকৰ্ণা বাঢ়ি যায়। কি ব্যথা, কি ক্লোড আছে এই অভল গভীৰ বুকাৰ মাজত? মই এবাৰ চাব নোৱাৰোঁনে? কেনেকৈ জানিম? কি উপায়ে তাৰ প্ৰতিকাৰ কৰিম?

এনেকৈ বহি বহি ভাবি থাকোঁতে, মোৰ ঘৰলৈ ওভতাও প্ৰথম হ'ব ধৰিলে। স্বামীৰ পৰাও এই কাৰণে বিৰক্তিপূৰ্ণ তিৰস্কাৰ শুনিবলৈ ধৰিলোঁ। তেওঁ প্ৰথমে বহুতো চেষ্টা কৰিলে মোৰ মনৰ এনে অদ্ভুত ধাৰণা আঁতৰাবলৈ। দূৰলৈ ফুৰিবলৈ মোৱাটো প্ৰস্তাৱ কৰিলে। মই কিন্তু মান্তি নহলোঁ। দূৰলৈ মোৱাৰ কথা শুনিবলৈ মোৰ মনতকৈ চিৰিং কৰি উঠিল। এই অৱস্থাত লুইতক এৰি? লুইতৰ কি হ'ব? অথচ মই থাকিলেই যে কিবা এটা হ'ব সেইটো মই ভবা নাছিলোঁ। কিন্তু তথাপি মই যাব নোৱাৰিলোঁ।

সকলোৰে কথাৰ অবাধ্য হোৱা বাবে, মই সকলোৰে অগ্নি হৈ উঠিলোঁ। ঘৰে বাহিৰে মোৰ সম্বন্ধে নানা প্ৰকাৰৰ কথা ওলাবলৈ ধৰিলে। ঘৰৰ সকলো মানুহে মোক অৱহেলা কৰিবলৈ ধৰিলে। কথাইপতি গালি-শপনি পৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। তথাপি কিন্তু মই নিঃশব্দভাৱে লুইতক চাবলৈ মোৱাটো বন্ধ কৰিব নোৱাৰিলোঁ। এটা বুজিব নোৱাৰা আকৰ্ষণী শক্তিয়ে মোক যেন প্ৰতি মুহূৰ্ততে লুইতলৈ টানি নিবলৈ ধৰে। কেইদিনমান সেই অসীম শক্তিৰ বিৰুদ্ধে যুঁজি যুঁজি গধূলী সময়ত মই ভাপৰি যাওঁ। ভেতিয়া আক মই নোমোৱাকৈ থাকিব নোৱাৰোঁ।

মোৰ এই অনিচ্ছাকৃত অবাধ্যতাত বিৰক্ত হৈ ঘৰৰ সকলোৱে মোক নি দেউতাৰ লগতে মোৱাৰ ঠিক কৰিলে। মই যে ইচ্ছা কৰিলেই সকলোৰে অগ্নি হোৱা নাই, কিবা এটা এবাৰ মোৱাৰ

আকৰ্ষণেহে যে মোক সদায় জুইত্তৰ পাৰ্শ্ব টানি নিলে, তাক কোনেও নুবুজিলে বা বুজিবলৈ যত্ন নকৰিলে। তেওঁ হোকে কেৱল গতি-শপনি দিয়েই মোৰ এই অদ্ভুত ভাৱ আৰু অবাঞ্ছিত কাৰ্ম ওচৰ খুজিছিল। কোনেও এদিনৰ কাৰণেও মোৰ মনৰ লগত মন মিলাই জুইত্তৰ সম্বন্ধে এষাৰো কথা নাপাতিলে। এদিন জুইত্তৰ বিষয়ে মোৰ স্বামীৰ লগত কথা পাতিবলৈ খোজাত, তেওঁ মোক কেৱল মাৰিবলৈহে বাকী ৰাখিলে।

সেই দিনাৰ পৰা মই কাৰো লগত কথা নাপাতি। কাৰণ কথা ওলায়েই মোৰ মুখৰ পৰা এবাৰ নহয় এবাৰ জুইত্তৰ কথা ওলাবই। সেইটোতে সকলোৰে আপত্তি। অথচ সেইটোকে মই চেষ্টা কৰিলেও বোধ কৰি ৰাখিব নোৱাৰোঁ। ঈশ্বাৰজিতকৈ বজৱান আন এটা বুজিব নোৱাৰা শক্তিৰ প্ৰধান্যই মোৰ নিজৰ বিবেক-বুদ্ধিক হেঁচা মাৰি ধৰিছিল। মোৰ দেহ মনৰ ওপৰত মোৰ নিজৰ যেন কোনো শাসনেই নোহোৱা হৈ গৈছিল।

সি যি হওক, কপালৰ লিখন ফলিবই। মই সকলোৰে অগ্নিৰ হ'বলগীয়া আছিল, হলোৱেই।

এদিন মোৰ স্বামী মোক লৈ নাৱত উঠিল, দেউতাৰ ওচৰলৈ মোক নিবলৈ বুলি। মোৰ বিয়াৰ পাছত অহা ফাগুনমাহৰ সেই বতাহো নাই, জুইত্তৰ বুকুত তেনে উখল মাখলো নাই। ব্ৰহ্মপুত্ৰ যেন সংসাৰৰ হেঁচাত মন ডাঙি যোৱা মানুহৰ দৰে দুৰ্বল আৰু অলস হৈ পৰিছে। কোনো উৎসাহ নাই, বুকুৰ মাজত জীৱনৰ স্পন্দনো যেন নোহোৱা হৈ গৈছে।

নাওখনো চলিছিল স্থিৰ হৃদয় গতিত। মোৰ স্বামীও নীৰৱ। তেওঁ মোৰ লগত কেইদিনমানৰ পৰা এষাৰো কথা পতা নাই। সকলো নীৰৱ। কেৱল বৰ্তা মৰাৰ হুপ্ হুপ্ শব্দ। দুপৰীয়াৰ গভীৰ নিস্তব্ধতাৰ মাজত বৰ্তাৰ সেই শব্দত মই উচপ খাই উঠিলোঁ। জুইত্তৰ জীৱ দেহৰ দুইপিনে বালি ওলাই, ব্যাধিগ্ৰস্ত মানুহৰ জীৱ জকাৰ দৰে দেখা হৈছে। তাৰে বুকুত বৰ্তাই আঘাত কৰিছে। মই সকলো পাহৰি গলোঁ। মুহূৰ্ত্তত ছৈৰ তলৰ পৰা উঠি লৈ নাৱৰীয়াটোৰ হাতখনত ধপ্‌কৰে ধৰি পেলালোঁ। খঙত মোৰ স্বামীয়ে হংকৰ দি উঠিল। তেওঁ মোক খঙেৰে টানি নি ছৈৰ ভিতৰলৈ

পত্নী মাৰি দিলে। কি হ'ল—মই কি কৰিলোঁ, একো তন্তু ধৰিব নোৱাৰি মই বিহ্বল হৈ বহি থাকিলোঁ।

কিন্তু সময়ৰ পাছত আকৌ সেই বৰ্তা মৰাৰ শব্দ। মই এইবাৰ আক বেছি উল্লাসলৈ হৈ উঠিলোঁ। কি নিষ্ঠুৰ, কি দয়ামমভাহীন এই মানুহবিলাক! নাই, মই কেতিয়াও ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ গাত এনে কঠিন অঘাত কৰিবলৈ নিদিওঁ। মই কঠুৰ সেই গধুৰ বৰ্তাপত্ৰ অঘাতটো নিজে গাত পাতি লওঁ বুলি, নাৱৰ পৰা জপ মাৰি পৰিলোঁ। এক মুহূৰ্ত্তত যেন অনুভৱ কৰিলোঁ—মোৰ গাত গধুৰ কিবা এডালৰ কঠিন অঘাত। তাৰ পাছত আক একো ক'ব নোৱাৰোঁ।

মই যেতিয়া চকু মেলিলোঁ, তেতিয়া দেখিলোঁ মই দেউতাৰ ওচৰত, আমাৰ ঘৰত। দেউতাই মোৰ পিনে বোৰ মনে চাই আছে। ওচৰতে ডাঙৰ কেইজনমান। এগিনে মোৰ স্বামী।

সেইদিনাৰ পাছৰ পৰা সদায় ডাঙৰ আহিবলৈ ধৰিলে মোক চাবলৈ। অথচ মই নিজেই নজানো মোৰ কি অসুখ হৈছে। ডাঙৰ-সকলৰ ওপৰত, দেউতা আৰু স্বামীৰ ওপৰতো খং উঠিল। কথা নাই, বতৰা নাই, কিন্তু ডাঙৰে সদায় চাব লাগে? মোৰ কি হৈছে? সিহঁতে মোক বলিয়া বুলি ভাবিছে নেকি? ঠিক—সেয়েই হয়। নহ'লে নো ইমান চৰবত, ছোজ, দৈ, বৰফ এটবিলাক মোক কিন্তু ইমানকৈ খাবলৈ দিয়ে? কিন্তু হাবৰ সকলোৰে শংকিত সজ্জা ভাব? কথাটো জ্বাৰ লগে লগে মোৰ বৰ খং উঠিল। হাঁহিও উঠিল।

মই হেনো বলিয়া হৈছো—বামঃ!

+++

এজোপা খকুৱা বেঙেনাৰ গছ

গৃহস্থৰ বান্ধনী ঘৰৰ মূখবফালে সৰু শাকনীবাৰীখনৰ দাঁতিত গোহালী ঘৰটো। গোহালী আৰু শাকনি বাৰীৰ সীমাতেই খকুৱা বেঙেনাৰ গছজোপা। গৰুৱে খেঁৱাৰ ভয় নাই। কাৰণ, খকুৱা বেঙেনাৰ কাঁইটিয়া পাত গৰুৱে খাব নোৱাৰে। গৰু জাতিৰ বিশেষ দৃষ্টি থকা আন আন শাক পচজিবিলাক তাঁতিৰ পৰা নিৰাপদ দূৰত, আগভাগত থাকে।

বন্ধাকবি, ক্ষুশকবি, ওলকবি, মটৰমাহ, বিন, গজৰ, বিলাহী, বীট আদি অভিজ্ঞাত শ্ৰেণীৰ পচজিবিলাকক নিজ নিজ গৌৰৱ আৰু মহত্ত্ব অনুসাৰে দীঘনীয়াতকৈ চুৰিওফালে সমান কৰি ওখ ঢাপ ভুলি লৈ চিজিগভাবে শাৰী পাতি বোৱা হৈছে। শুৰিবিলাকত পানী জমা হ'ব নোৱাৰাকৈ ঘনাঠ নিৰাঠ বখা হয়। এড়ালো বন গজিব নোৱাৰাকৈ বা এটাও পোকে ধৰিব নোৱাৰাকৈ অতি যতনেৰে সাৰ-পানী আদি যোগাঠ, গৃহস্থই পতি-আতি কৰি ৰাখিছে।

এই যত্নৰ বিনিময়ত তেওঁলোকে সমন্বয়তে সুস্বাদু অজোৰে পৰিতৃপ্তি সহকাৰে ভাতৰ কাঁহী উদং কৰিব পাৰে। আজহী-অতিথি আহিলে ক্ষুশকবি, বন্ধাকবি, মটৰ, গজৰ ইত্যাদিৰে মুখ-বোন্ধক অজো ৰান্ধি খুৱাই প্ৰশংসা লাভ কৰি ভূষিত পায়। মাজে-সময়ে মিতিক-কুটুৰ বন্ধ-বান্ধৱকো ৰিলাই দিলে সিৰীহঁতৰ সদন্যয় হয়। আজিকালি কোনোই প্ৰতি ডেৱটকৰ দুইটকা হিচাপৰ কৰিব দাকৰ দিনত সিৰীহঁতৰ জেসলৈ দৰকাৰহতে দুপটীয়া আহেও। পড়িকে এইবিলাক অভিজাত শ্ৰেণীৰ পাৰ্জলিৰ প্ৰতি গৃহস্থৰ ডাঙৰৰ পৰা সৰুকলৈকে সকলোৰে বিশেষ দৃষ্টি।

অভিজাত শ্ৰেণীৰ কবি, মটৰ জুদিৰ পাছতেই যথাক্ৰমে পায়েং, ঢুকা, লক্ষা, বৰবেঙেনা ইত্যাদিৰ খেতি। এইবিলাকেও অজো ওৰক বন্ধাৰ দৰাৰ ক্ষেত্ৰত নিজ নিজ আবশ্যক অনুসাৰে ৰাখেও

তত্ত্বাবধানত থাকে। উক্তশ্ৰেণীৰ কবি, বিলাহী আদিৰ দৰে অনবৰত গি হীতৰ সতৰ্ক পতি-আতি নাপালেও সময়ে সময়ে গুৰিবিলাক টিকুণ ই গৃহস্থই সাৰ-পানী দিয়ে। ঘন হৈ গজি, বাঢ়িবলৈ জগা নাপালে, আলাসতে কুমলীয়া পুজিবিলাক উছালি আনি, বহুদূৰ ঠাই কৰি দিয়ে সতেজ হৈ বাঢ়িবলৈ। বৰ বেঙেনা, ভোলা বেঙেনাৰ গহবিলাকত ফুটাই ছটিয়াই দিয়ে পোক নধৰিবলৈ। আকৌ বেছি ছাই জমা হৈ মাটিত খাব উঠি গছ যাতে মৰি নাশ্বাস, তাৰ প্ৰতিও গৃহস্থই যথেষ্ট চকু ৰাখে। আনকি বাৰীৰ চুকৰ লাইশাক কেট-জৈ পালো গি হীতৰ হাতত অলপ উচৰপ পতি পায়। কেৱল গোহালী আৰু শাকনিবাৰীৰ দাঁতিত থকা খকুৱা বেঙেনাজোপাই কোনো প্ৰকাৰৰ আপডাল নোপোৱাকৈও চৰিওফালৰ পৰা জীৱনৰস চুহি লৈ যেন সংসাৰত জীয়াই থকাৰ আনন্দতেই ফুল ফলে বাৰমাহ জকমকাই থাকে।

বেঙেনা গছত ছাই দিলে ভাল, এই চেলু লৈ ৰাজনীয়ে সদায় পুৱা চৌকাৰ বাহী ছাইবোৰ নি খকুৱা বেঙেনাজোপাৰ গুৰিতেই জমা কৰে। আকৌ শাক-পচনিৰ বাকলি আদি গছৰ ভাল সাৰ হয়-। সেইবাবে খকুৱা বেঙেনা জোপাৰ গুৰিতেই ৰাজনি ঘৰৰ প্ৰায়বিলাক আবৰ্জনাই জমা হয়। গছত পানী দিব লাগে। ৰাজনীয়ে হাতপাত ধোৱা চৰিয়াটোৰ পানীখিনিও নি হৰ্হৰাই খকুৱা বেঙেনাজোপাৰ গুৰিতেই ঢালে।

আপডাল নাই, পতি নাই, সাৰ পানীৰ খাদ্য নাই, তথাপি খকুৱা বেঙেনাজোপাৰ কাঁইটিয়া পাতেৰে ভৰা, ফেনা মেচি মেচি বহুগাই মোহা গিহিকা গিহিকা ডালবিলাক, অকল অকল বেঙনীয়া ফুল আৰু সৰু সৰু বগা বগা থোপা থুগি ফালেৰে গুৰি থাকে।

ফাঙল-চ'ত মহীয়া আজা পচনিৰ অভাৱত ৰাজনীয়ে কেতিয়াবা তাৰেই কেউটামান ছিটি লৈ স্বাস্থ্য। মিছি মিছিকৈ কাটি নিমখ পানীত তিয়াই লয়। সৰু সৰু বেঙেনাবিলাকৰ গাত থকা জাৰখিনি ওসাই গৈ পানীখিনি বঙা পৰি স্বাস্থ্য। ৰাজনীয়ে ভেটিয়া বেঙেনাখিনি সুদাই, কেতিয়াবা নিমখতেৰে ভাজি থয়। নানা বোগৰ উপকাৰী বুলি, ল'ৰা-ছোৱালীয়ে খাব নুখুজিলেও জোৰ কৰি খুৱায়।

আকৌ ব্ৰাহ্মণ-পাৰ্ৱণে একামৰ আলৰ 'হৰিচ'ৰ দিনা গিৰীহীতনীয়ে

খকড়া বেঙেনাজোপাৰ পৰাই কোমল কোমল চাই এগাল সৰু সৰু বেঙেনা ছিঙি লৈ যায়। হৰিচ' হয়তো কেৱল গিৰীহঁতেহে কৰিব। কিন্তু হৰিচ'য়া ভাত খাবলৈ ঘৰৰ সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱাছীবিলাকে মেনেদৰে আগ্ৰহান্বিত হৈ বৈ থাকে সিহঁতকো একোগবাহ দিবই লাগে। গতিকে বেঙেনাৰ কলি কেইটামান সৰহকৈয়ে ছিঙি আনে গিৰীহঁতনীয়ে।

কলপাতৰ ওপৰত, মাৰেৰে সৈতে ফেনফেনীয়া, ধোঁৱা ওচাই থকা, গৰু ঘিঁউ চলা, গৰম হৰিচ'য়া' ভাতৰ লগত আলুঙটি আৰু খকড়া বেঙেনা পিটিকাৰ সোৱাদত ঘৰৰ ল'ৰাবুঢ়া সকলোৱে পৰিতৃপ্ত হয়।

ঘৰলৈ অসময়ত আলহী অতিথি আহি পালে, ঘৰত আলুঙটি এটাও নথকা অৱস্থাত খকড়া বেঙেনাজোপাই গৃহস্থৰ মান বন্ধা কৰে। গিৰীহঁতনীয়ে লৰা-লৰি কৰি সৰুৰ ততাত জুই দি, গছৰ পৰা বেঙেনা কেইটামান ছিঙি আনি দুটামান ভাতত দি, দুটামান ভাজি দি অতিথিক পৰিতোষিক কৰে।

এনেকৈ আকালে অন্তৰে শাক-পাচলীৰ নাটনিৰ দিনত অসময়ত খকড়া বেঙেনাজোপাই কত ভাবে যে গিৰীহঁতৰ খাদ্য যোগানত, মান সন্মান ৰখাত সহায় কৰে তাৰ লেখ-জোখ নাই।

নানা প্ৰতিপালকৈ যত্ন লৈ কৰা কৰি, মটৰ, পালেং, ঢুকা আদিয়ে গিৰীহঁতক খন্তেকীয়া তৃপ্তি দি লোপ পায়। কিন্তু জাৰে-জাহে, ব'দে-বৰমুণে সদায়েই নীৰৱে গিৰীহঁতৰ গুপ্তহাৰত খকড়া বেঙেনাজোপাৰ প্ৰতিহে গৃহস্থৰ নিৰ্বিকাৰ ভাব।

গোহালীটোৰ মুখত, শাকনিবাৰীৰ তাঁতিখনৰ দাঁতিত ছাই-জাবৰ আদি আবৰ্জনাৰ মাজত থিয় হৈ পকা খকড়া বেঙেনাজোপাই বিবাহ মনে কৰি, বিলাহী আদিক আপডাল কৰা চাই থাকে। নিজৰ ভাগ্যকে হয়তো শিক্কাৰ দিয়ে।

আকৌ কপাহী অতিজাত সপ্তদশৰ শাক পাচলিবিলাক লোপ পালে, গৃহস্থই কেতিয়া তাৰেই শৰণাগ্ন হ'বলগীয়া হয়, তেতিয়াও সি নিৰ্বিকাৰভাবেই বৈ থাকে।

হুৱাভোবা কেতিয়াবা ব্যংগমিশ্ৰিত হাঁহি এটাও মাৰি দিয়ে। হাঁহিৰ বেগত গোটেই গছজোপা জোকাৰ খাই উঠে।

গৃহস্থই ভাবে বেঙেনাকেইটা লৰা-লৰিকৈ টান মাৰি ছিঙি জনাব বাবেই গছজোপাত জোকাৰাৰি লাগিছে।

অভিৰূপবন্দা

[আখ্যান]

দেশে দেশে মহাপ্ৰভু 'তথাগত'ৰ দীক্ষামন্ত্ৰৰ মহা খলকনি উঠিছে। ডিব্ৰুগড়ৰ গুৰুগড়ীৰ কঠৰ পৰা, মধুৰ উদাত্ত সুৰত ধ্বনিত হৈছে—“ওঁ ধৰ্মং শৰণং গচ্ছামি; ওঁ সত্যং শৰণং গচ্ছামি।” মহামন্ত্ৰৰ সেই প্ৰাণসংশী ধ্বনি শুনি বজা, প্ৰজা, ধনী, দৰিদ্ৰ, আবাল-বৃদ্ধ-বনিতা আহি শাক্যসিংহৰ চৰণত বিলাস, বিপ্লৱ, সুখ-দুখ সকলো অৰ্পি দি, এক বস্ত্ৰ ডিব্ৰু হৈ তেওঁৰ অগত সাক্ষাৎ হৈ পৰিছে। সাংসাৰিক সুখদুখত বীতস্পৃহ কুমাৰৰ বিপুল জয়ধ্বনিত, শাক্য-ৰাজপ্ৰাসাদ বালুখনাই কঁপি উঠিল। সেই কঁপনিৰে বজ্জ-অন্তেষ-পুৰতো তোলপৰ লগাই দিলে। ৰাজকুলৰ পাঁচশ জীয়াৰী, বোৱাৰী, সহচৰী লৈ মহাপ্ৰজাপতি গৌতমী আহি বুদ্ধদেৱৰ শকাগত হ'ল।

গত জীৱনত নহাৰ দেহা কৈ কৰা অসাৰ মান-অভিমান, সুখ-দুখৰ কথা ভাবি সকলোৰে মন অনুশোচনাপূৰ্ণ। চকুত উদ্ভিষ্টাশ্ৰু টলমল কৰিছে। প্ৰেমাবেশত অশ্ৰুট সূৰেৰে মন্ত্ৰোচ্চাৰণ কৰাত ওঁঠত মৃদু মৃদু কঁপনি উঠিছে। কেৱল ভগৱান বুদ্ধৰ ওঁঠত দয়া, মধুৰ হাঁহি, চকুত মন্ত্ৰাভাৱৰ উজল দীপ্তি। জ্ঞানদাতা, অভয়দাতা হৈ, মোহন ভগ্নিমাত জগতৰ মহাডিব্ৰু ডিব্ৰুপাত্ৰ হাতত লৈ, মোহজ মানৱক আত্ম-শুদ্ধিৰ বিমল সবল পথ দেখুৱাই জুৰিছে।

সেই সময়ৰে কথা। শাক্য ক্লেমকৰ অপৰূপ ৰূপ-সাক্ষাৎভী জীয়াৰী অভিৰূপ নন্দাৰ অসামান্য ৰূপ-শুল, আৰু অসামান্য মৌ-ৰৰষা কথাৰ আশোচনা কপিনাৰব্দৰ ত্ৰেকাসকলৰ মূখে মূখে। প্ৰকৃতিত পশুৰ লোভত ভ্ৰমৰদলৰ শুজনক দৰে, তেওঁলোকৰ সেই প্ৰেমলব্ধৰ আশা অস্তিত্বসন্দৰ্ভ চাৰিওপিনে শুজন বৰ ছুনিছিল। কত ৰাজপুত্ৰ প্ৰেতীপুত্ৰই, অভিৰূপনন্দক জীৱনসন্নিবিষ্টপে পৰবৰ্ত্তে আপো

কবি আছি, বিস্ময় মনোবধ হৈ উদ্ভতি গৈছে। কত ডেকাই তেওঁৰ কুঁহিপাতৰ বড়ৰ দৰে কিঞ্চিৎ তামবৰণীয়া ওঁঠৰ এম্বাৰ সুবুজা মাত শুনিবলৈ জীৱন পাত কৰিলে—তথাপি ৰূপগণিতা ক্লেমক ক'বাই কোনো ডেকাকেই নিজৰ স্বামী কৰি ল'বলৈ উপযুক্ত যেন নান্ধ বিনে। সুগন্ধ পুষ্পৰ সৌৰভত অকণ্ঠিত হৈ আছি, পুষ্পকোষৰ ভিতৰত সঞ্চিত মধু আহৰণত বিফল হৈ, ক্লেমত মধুকৰ যেনেকৈ নিজৰ বিষাক্ত হাব দ্বাৰা ফুৰা বাহিৰা বৰ্ণটোকে ক্ষত বিক্ষত বৰ্ণ উদ্ভতি যায়, তেনেকৈ অভিৰূপনন্দাৰ প্ৰীতি আহৰণতো বিফল হোৱা ডেকাসকলে তেওঁক কটু কথাৰ দ্বাৰা ব্যথিতা কৰি উদ্ভতি গ'ল।

অৱশেষত ডেকাসকলৰ অন্তৰত উমি উমি থকা প্ৰজ্ঞা আৰু প্ৰীতিৰ ভাব আহত হৈ প্ৰতিহিংস্বাৰূপে জ্বলি উঠিল। ডেকাজ'ৰা থকা মাক-বাপেকসকলে অভিৰূপনন্দাকে অশেষ গালি-শপনি পাবিব খবিলে। এনে অসহ্য, কাৰ্ঠিকতীয়া গাডকৰ কি প্ৰকাৰৰ শাস্তি হ'লে যে উপযুক্ত শিক্ষা হয় তাৰে সমালোচনা কৰিবলৈ ধৰিলে।

ৰাজ্যৰ প্ৰায় সকলোবিলাক ৰূপগণসম্পন্ন বুলি জনাজাত ডেকাকে অভিৰূপনন্দাই প্ৰত্যাখ্যান কৰিলে। তেওঁৰ মাক-বাপেকৰো মনত মহা চিন্তাৰ ভাব উদয় হ'ল। জীয়েকক কাক গতায়? নিজৰ ভাল-বেয়া বুজা, গাডক জীয়াবীক, কন্যাৰ নিজৰ অনুমোদন বিনে থাকে তাকেই বা দিয়ে কেনেকৈ? ভাবিচিন্তি ক্লেমক আৰু ক্লেমক-পত্নীৰ পেটত ভাত, চকুত টোপনি নোহোৱা হ'ল।

মাৰ নিমিত্তে ধৰে বাহিৰে ইমান চিন্তা, ইমান আচোচনা—সেই অভিৰূপনন্দাৰ কিন্তু মনত কোনো চিন্তাই নাই। নিজৰ ৰূপ যৌৱনত বিশ্ৰীৰ হৈ তেওঁ নিজৰ প্ৰসাধন আৰু আমোদ-প্ৰমোদতে মগ্ন হৈ থাকে। দিনমণিৰ গতিৰ লগত গতি মিলাই তেওঁ বেশভূষা, অঙ্গৰাশি সজায়। গুচৰত সহ-পোন্ধৰজনী সহচৰীয়ে ফুৰুৱা চন্দন অসি নানা প্ৰসাধন দ্ৰব্যৰ যোগান ধৰি থাকে। মাজিনীয়ে প্ৰত্যেকবাৰে বিবিধ ফুৰেৰ বেলেগ বেলেগ সোঁতনীৰ মাজা আনি দিয়ে। সখীয়েকে প্ৰত্যেক সাজপোন্ধৰ লগত বিজাই অভিৰূপনন্দাৰ লহলহীয়া চুলিকোছা বিবিধ ছন্দত বাজি দিয়ে। অৱসৰ সময়ত, সখীয়েকসকলৰ লগত পীতৰাম্য কৰি, কব্যা কথা শুনি তেওঁ চিহ্ন বিনোদন কৰে।

অভিৰূপনন্দাই এনেকৈ এদিন গোন্ধুলা বেগাত লহল-বিলাহত

উঠি-বুৰি থাকোঁতে, ক্ষেমকৰ পদলিমুখত বৌদ্ধভিক্ষুৰ গহীন মাত শুনা গ'ল—“ওঁ বুদ্ধং শৰণং গচ্ছামি—ওঁ—”। সখী-পৰিবেষ্টিততা অভিৰূপনন্দাই ভিক্ষা কৰিবলৈ ভিক্ষাৰী অহা বুলি ভালিকটী থিৰিকী-য়েদি তেওঁৰ পদুম ফুলৰ নিশিনা মুখখন উলিয়াই বাহিৰলৈ চালে। কিন্তু ভিক্ষুই চকু পৰাত তেওঁ স্তম্ভ হৈ ব'ল। কি উজ্জ্বল, তেজিয়ান, মহান মূৰ্তি! কেশহীন মূৰ, এখনমাত্ৰ গৈৰিকবাস গাত মেৰোৱা, হাতত ভিক্ষাপাত্ৰ। তথাপি কি অপ্সৰা প্ৰকৃতিমান পুৰুষ! পশ্ম-পশাণ চকুত কেনে বিশ্ববিমোহন দৃষ্টি! সেই চকুৰিতি দম্ভা, প্ৰেম, ক্ৰমা, পৌৰুষ, সকলোবিলাক যেন একেঙ্গে প্ৰস্ফুটিত হৈ উঠিছে। উন্নত, বলিষ্ঠ গৌৰ দেহাত যেন সৌন্দৰ্য নথৰা হৈ কেউপিনে ছিটিকি চিটিকি পৰিব ধৰিছে। সুন্দৰ সুন্দৰ পৰিচ্ছদধাৰী, ৰূপৱান ধনৱান ডেকাসকলৰ কানোও অশেষ যত্ন সত্ত্বেও যাৰ মনত অলপো দাগ বহুৱাব নোৱাৰিলে, এজন মুণ্ডিত-মস্তক, গৈৰিকধাৰী ভিক্ষুকক দেখি সেই অসামান্য সুন্দৰীৰ অনাঘাত প্ৰাণত যেন কিহৰ স্পন্দন উঠিল! অভিৰূপনন্দাই মন্ত্ৰমুগ্ধা হৰিণীৰ দৰে একেথৰে চাই থাকিল।

সখীয়েকক এজন সাধাৰণ ভিক্ষুই এনেকৈ চাই থকা দেখি, তেওঁৰ সঙ্গিনীসকলেও ভূমুক-ভূমুকি কৰি চাবলৈ ধৰিলে। দুৱাৰ-মুখত গৈৰিকধাৰী ভিক্ষুক দেখিয়েই সখীয়েকহঁতে তস্কুটধ্বনি কৰি উঠিল—“তথাগত”। ‘তথাগত’ কথাষাৰ শুনি অভিৰূপনন্দা চমক খাই উঠিল। মেহমুগ্ধাৰ নিচিনা তেওঁৰ মুখৰ পৰা কেৱল সখীয়েক সকলৰ কথাৰ ক্ষীণ প্ৰতিধ্বনিহে ওলাল “তথাগত?”

গাভৰুৰ মুগ্ধাভাৱ পদলিমুখত থিয় দি থকা ভিক্ষুৰ চকুতো নপৰাকৈ নাথাকিল। এটা অৱজ্ঞাৰ হাঁহি তেওঁৰ দৃঢ়বদ্ধ, সুদৃশ্য ওঁঠৰ ওপৰত ফুটি উঠি নিমিষতে নোহোৱা হ'ল। নতদৃষ্টি ভিক্ষুৰ দৃঢ়তাব্যঞ্জক কৰ্ণস্বৰ শুনা গ'ল “ভিক্ষাং দেহি।”

প্ৰায় বাহ্যজানশূন্য হৈ অভিৰূপনন্দা দৌৰি ওলাই আহিল। হতবুদ্ধি সখীয়েকহঁতে তাৰেপৰা তেওঁৰ গতিবিধিকে চাই থাকিল। অভিৰূপনন্দাই ভিক্ষুৰ ভিক্ষা পাত্ৰত নিজৰ গাৰ সমস্ত বস্ত্ৰাজকাষ সোলোকাই দিলে। মলিমালিক্যৰ শুৰত ভিক্ষাপাত্ৰ জ্বলমজাই উঠিল। পৰিতা ক্ষেমককন্যা ভিক্ষুৰ চৰণত দীঘল দি পৰিল। বাঁও হাতে ৰূপপূৰ্ণ ভিক্ষাপাত্ৰ ধৰি সোঁ হাতখন অভিৰূপনন্দাৰ মূৰৰ ওপৰত

আশীৰ্বাদৰ ভগ্নীত থৈ, ডিম্বক অক্ষুটস্থৰে আশীৰ্বাদন উচ্চাৰণ কৰিলে।
তাৰ পাহত ধীৰে ধীৰে তেওঁ তাৰপৰা ওলাই গ'ল।

অভিষ্কৰণমন্দা কিন্তু তেনেকৈ পৰিলেই থাকিল। প্ৰথম ভিতৰত
যি অপূৰ্ব ভাবৰ স্পন্দন উঠিছিল, তাৰে অনুভূতিত তেওঁৰ সমস্ত
দেহ-মনৰ যেন চৰ্চন শক্তিৰহিত হৈ পৰিছিল। সখীয়েসকলকো
ডিম্বক ওচি যোৱা সত্ত্বেও তেওঁক মাটিৰ পৰা নুঠা দেখি ওচৰলৈ
দৌৰি গৈ মাটিৰ খৰিলে। তেওঁলোকৰ মাতত চক্ৰমক্ খাই
অভিষ্কৰণমন্দা থিয় হৈ উঠিল। ডিম্বকক নেদেখি নিমাতো নিবোলে
তেওঁ ঘৰৰ ভিতৰলৈ গ'ল।

কিন্তু সখীয়েকসকলৰ অশেষ অনুৰোধ উপৰোধতো তেওঁ আক
গীতবান্যত মন দিব নোৱাৰিলে। সহচৰীয়ে গোখুলা সময়ৰ উপযুক্ত,
ৰক্তিমাত আভৰণ দৈ থিয় দি থাকিল। ধানাগাৰত সুগন্ধি পানীৰ
প্ৰস্ৰবন এনেদৰে বৈ যাব ধৰিলে। আন আন সখীয়েকবিলাকেও
বিধে বিধে প্ৰসাধন দ্ৰব্য লৈ বৈ আছে। অস্তগমী সূৰ্যদেৱৰ হেঙুলীয়া
বশ্মি ক্ৰমে আজাৰৰ বুকুত চলি পৰিব ধৰিছে। সাক্ষ্যকালৰ প্ৰসা-
ধনৰ সময় অতিবাহিত হৈ গ'ল। অভিষ্কৰণমন্দা নিশ্চয় মূৰ্তিৰ দৰে
খিৰিকিৰ মুখত বহিৰেই থাকিল। মালিনীয়ে নতুনকৈ ফুনা, মজা-
মলীয়া মূৰ্তি-মাৰি আৰু গোখুলা বগৰঙা বটা কৰবী ফুলৰ গালা,
অতি কৌশলেৰে গুঁথি আনিছে। মাজাৰ ফুল জেৰেচে ওঁচ, সখীয়েক
সকলো বৈ বৈ ডাঙৰি পৰিল। অভিষ্কৰণমন্দাৰ স্বভাৱবিকল্প গহীন,
ভাৱ, গভীৰ মূৰ্তি দেখি কোনেও তেওঁক মাতিবলৈকে সাহ নকৰিলে।

ইতিমধ্যে গোটেই ঘটনাটো অভিষ্কৰণমন্দাৰ মাক-দেউতাকেও
গুনিলে। উদ্বেগপূৰ্ণ মন লৈ তেওঁলোক লৰাজৰিকৈ জীয়েকৰ ওচৰলৈ
আহিল। মাক-পিতাকক দেখি অভিষ্কৰণমন্দাৰ মমৰ বাজা শিখিল
হৈ গ'ল। তেওঁৰ মেহজগা চকুৰ পৰা সবসৰকৈ চকুপানী বৰলৈ
ধৰিলে। কোনেও কিন্তু বুজি নাপালে সেই চকুপানী আনন্দৰ নে
হতাশাৰ।

দিনে দিনে অভিষ্কৰণমন্দাৰ জন্তুম ৰূপ যৌৱন নিতপ্ত হৈ যাব
ধৰিলে। সজ-সজ্জা, নৃত্য-গীত, খোৱা-খোৱা, সৰুজোতে তেওঁৰ
স্পৃহা নোহোৱা হ'ল। তেওঁৰ পতি-বিধি দেখি, ঘৰৰ সকলোৱে
জানিলে অভিষ্কৰণমন্দাৰ সংসাৰ এবিধৰ মন হৈছে। অভিষ্কৰণমন্দাই

নিজেও ভাবি-চিন্তি ডিফ্ৰুণী হোৱাট মঙ্গল বুলি ভাবিলে। কাৰণ 'তথাগত'ক দেখা পোৱাৰ পাছৰ পৰা তেওঁৰ ভণ্ডতৰত যি ভাবে ঠাট লৈছিল তাক মনে মনে স্বীকাৰ কৰিবলৈও তেওঁৰ ভয় আৰু সংকেচৰ সীমা নাছিল। তেওঁৰ নিৰ্ঘুণীয়া কুমাৰী মন, ধ্ৰুতমবাব পুৰুষৰ যথার্থ পৌৰুষশোভা দেখি, সেই ছন্দসেহ ডিফ্ৰুকৰ প্ৰতি নিজৰ অভ্যাসত গভীৰভাবে আকৃষ্ট হৈছিল। যেতিয়া তেওঁ জানিলে যে ডিফ্ৰুক আৰু কোনো নহয়, মহাপ্ৰভু তথাগত—তেতিয়া, সংকেচ, কাজ, ভয় আৰু হতাশাত তেওঁৰ হৃদয় চুড়মাৰ হৈ যাব ধৰিলে। অশেষ চেষ্টা কৰিও তেওঁ নিজৰ মনক বশ মনাব নোৱাৰিলে। ডিফ্ৰুণী ব্ৰতত দীক্ষিতা হলে বিজ্ঞানি মনৰ এই দুৰ্বিনীত আশাৰ জোপ হয়, এই ভাবি তেওঁ এদিন ডিফ্ৰুণী সন্ত্ৰত যোগদান কৰিলে। অভিৰামনন্দা ডিফ্ৰুণী হোৱাত তেওঁৰ পৰিজনবৰ্গৰ মনত কিছু পৰিমাণে আঘাত লাগিলেও তেওঁলোকৰ ছোৱালীয়ে যে এনে মহৎ কাম কৰিছে তাকে ভাবি নিজৰ নিজৰ মনলৈ শান্তি আনিবৰ চেষ্টা কৰিলে।

কিন্তু যি নিজৰ শান্তিৰ নিমিত্তে, বৰ্তোৰ ডিফ্ৰুণী ব্ৰত গ্ৰহণ কৰিলে তেওঁৰ মনত অশান্তিৰ সীমা নোহোৱা হ'ল। ব্ৰতৰ নিয়ম অনুসৰি মনৰ সকলো কামনা-বাসনা, সুখ-দুখ উৎসাহৰ চৰণত অপি দি, সত্যাবদ্ধ হোৱাৰ পাছতো যেতিয়া তেওঁৰ মনৰ পূৰ্বভাব দূৰ নহ'ল তেতিয়া অভিৰামনন্দাই বিষম অশান্তি পাব ধৰিলে। মনৰ এনে দুৰ্বিনীত গতি বৃজি পাই তেওঁ সংকেচত স্নিগ্ধমান হৈ ব'ল।

যেতিয়া তেওঁ মনে মনে বুদ্ধদেৱকো ঈশ্বৰৰ অৱতাৰ বুলি ভক্তি-ভাৱে পূজা কৰে হঠাতে ভয়কুৰ্চিঁতা হৈ দেখে যে ভক্তিৰ লগত মানৱজ্ঞানোন্মিত প্ৰেমো তেওঁ নিবেদন কৰিলে। মানসিক প্ৰেমৰ লগত বৈহিক প্ৰীতিৰ যি অসংখ্য সংযোগ মানুহৰ প্ৰাপ্ত সঞ্চারণ অৱস্থাতে সকলোতে দেখা যায়—ডিফ্ৰুণী ব্ৰতধাৰী নিজৰ মনতো ভেনে প্ৰেমৰ প্ৰভাৱ দেখি, তেওঁ কুৰ্চিঁতা হৈ পৰে। পূজাও তেওঁৰ অসমাপ্ত অৱস্থাতে পৰি থাকে। ধূপ-ধূনাৰ গন্ধ ক্ষীণ হৈ আহে, মাটিৰ চাকিগছ নিশ্চল হৈ আহি নুমাট যায়।

কেনেবাঁক এই অসংমত মনৰ প্ৰতিৰ কথা ব্যাঙ হৈ পৰে বুলি তেওঁ বিচাৰ পাৰে—সকলোৰে দৰা দুৰত থাকিব ধৰিলে। ডিফ্ৰুণী

সংঘৰ নিয়মিত কামখিনি তেওঁ মন্ত্ৰৰ দৰে কৰি যায়। প্ৰাপ্ত একো অনুপ্ৰেৰণা নাপায়। তেওঁৰ মোহমুগ্ধ দৃষ্টি দেখিলে বুদ্ধদেৱে তেওঁক তিৰস্কাৰ কৰিবৰ আশঙ্কাত অতি সাৱধানে তেওঁ বুদ্ধদেৱৰ সন্নিধান এৰি ফুৰে।

এইদৰে কুণ্ঠিতা অভিষ্কৰণনন্দাৰ দিন অতিবাহিত হ'ব ধৰিলে। এনেতে এদিন বিহাৰৰ ভিক্ষুণীসকলক জানোৱাৰ্থে কিছুমান উপাদেশ দিবলৈ মন কৰি বুদ্ধদেৱে সংঘৰ প্ৰধানা ভিক্ষুণী মহাপ্ৰজ্ঞাপতি গৌতমীক আদেশ দিলে যে সমস্ত ভিক্ষুণীক যেন সমবেত কৰা হয়।

সত্য, মন্ত্ৰণা আদিৰ কাৰণে বন্ধিত বিহাৰৰ বিস্তীৰ্ণ প্ৰকোষ্ঠত ভিক্ষুণীসকল নিদিষ্ট সময়ত আহি উপস্থিত হ'ল। অভিষ্কৰণনন্দাৰ কিন্তু বুদ্ধদেৱৰ সমুখলৈ আহিবৰ সাহ নহ'ল। তেওঁ নিজৰ খোঁটালীতে বিমৰ্ষ হৈ বহি থাকিল।

যথা সময়ত সমবেত ভিক্ষুণীসকলৰ আগত নিজৰ প্ৰধান শিষ্যা আনন্দক লৈ মহাপ্ৰভু গৌতম আহি উপস্থিত হ'ল। ভিক্ষুণীসকলে স্বস্তি বচন উচ্চাৰণ কৰিলে। মহাপ্ৰভুয়ে তেওঁৰ অভয় হস্ত তুলি সকলোকে আশীৰ্বাদ কৰিলে।

প্ৰধানা ভিক্ষুণীয়ে তেওঁৰ চৰণতলত উপস্থিত ভিক্ষুণীসকলৰ তালিকা থৈ গ'ল। সেই তালিকাত অভিষ্কৰণনন্দাৰ নাম নেদেখি বুদ্ধদেৱৰ ধেনুভীষ্মা ডুকৰোৱা সামান্যভাৱে কোঁচ খাই গ'ল। তেওঁ অভিষ্কৰণনন্দা নহাৰ কাৰণ বুজিব পাৰি আদেশ কৰিলে যে বিনা কাৰণত যেন কোনো ভিক্ষুণীয়েই উপস্থিত নাথাকে। এই আদেশ শুনি ভয় সংকোচত কুণ্ঠিত মন লৈও অভিষ্কৰণনন্দা আহিবলৈ বাধ্য হ'ল। তেওঁ আহি সকলোৰে পিচত সংকোচে বহি পৰিল।

বুদ্ধদেৱে তেওঁৰ সংকোচ, কুণ্ঠিত ভাব দেখি মৃদুভাৱে হাঁহিলে। এইবাৰ তাম্বিল্যৰ হাঁহি নহয় দয়া, ক্ৰমা মিশ্ৰিত স্মিত হাঁহি। তেওঁ ভিক্ষুণী অভিষ্কৰণনন্দাক ওচৰলৈ মাতি নিলে। গভীৰ, মৰ-মায়াজ মাতত তেওঁক নম্বৰ দেহৰ অস্থিৰতা, আৰু মানৱৰ কৰ্তব্যৰ বিষয়ে উপদেশ দিব ধৰিলে। 'তথাগত'ৰ সেই প্ৰাণস্পৰ্শী, সুপ্ৰভীৰ উপদেশ বাণী শুনি মোহমুগ্ধা অভিষ্কৰণনন্দাৰ জ্ঞান চকু মুকলি হৈ গ'ল। তেওঁৰ আগৰ কুণ্ঠিত ভীত ভাব দূৰ হ'ল। ভগৱান

‘তথাগত’ৰ মুখলৈ, সজল চকুৰে, তেওঁ চাই থাকিল। সেই অপাখিব মুখশ্ৰীত তেওঁ কেৱল মে‘হমাংগামুখ মানৱৰ জ্ঞানদাতা আৰু শান্তি-দাতাৰ উজ্জ্বল বিমল জ্যোতি দেখা পালে। সেই শান্তিময় দীপ্তিমান মুতিৰ আগত দ্বিতীয়বাৰ অভিব্যক্তিৰ সাক্ষাৎ হৈ পৰিল। এইবাৰ তেওঁৰ আত্ম-নিবেদনত কোনো গ্লানি নাই, কষ্ট নাই। জানোম্মিলনত, শান্তিপূৰ্ণ মন লৈ তেওঁ মহাপ্ৰভুৰ চৰণত সৰু সৰু নিবিচাৰে নিবেদন কৰিলে। বুদ্ধদেৱেও তেওঁৰ মূৰৰ ওপৰত অতি স্নেহপূৰ্ণ পদ্মকলিৰ দৰে হাত দি আশীৰ্বাদ কৰিলে, “ওঁ শান্তি শান্তি, শান্তি।”

এইবাৰ তেওঁৰ আশীৰ্বচন সুস্পষ্ট। জানোম্মিলন মুখকান্তিত জীৱৰ প্ৰতি দয়াবানৰ স্নেহ স্ফুৰণ হাঁহি।

+++

সংসার

জীৱনৰ পঞ্চাশটা বছৰ, কেনেকৈ কোনপিনেদি স্ব অতিবাহিত হৈ গ'ল, ভাবি সত্যৱতীয়ে বিমূঢ় হৈ যায়। নিজৰ স্বাস্থ্য ভাঙি যোৱা, নিস্তেজ ক্ষীণ দেহাটোলৈ চাই, মূৰৰ পাতল হৈ অহা কেঁচা-পকা চুলি কেইডাল দেখিলে তেওঁ যেন নিজক নিজ চিনি নাপায়।

কন্যাৰ, পত্নীৰ, মাতৃৰ আৰু গৃহিণীৰ কৰ্মমুখৰ ব্যস্ত দিন-বিলাকৰ পৰা আজি তেওঁৰ অজৰি হ'ল। সংসাৰত কে নো মোহেই, কোনো কমই আৰু নিজৰ মনত অকণো ভাবান্তৰ নঘটায়। জীৱনটো এটা অনাগতিয়াৰ বেজা, কামবিলাক কোনোবা জননৰ পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্ত, লেহৰ বন্ধন—সকলো মায়া—কাৰো ক'তো বিশ্বাস নাই।

বৰ্তমানৰ কোনো অনুভূতি নাপায় সত্যৱতীয়ে। বাহিৰৰ চকুদুটা খোলা থাকিও অন্ধ হৈ যায়। মনৰ লুকুত ভাৰি উঠে কতকালৰ আগৰ ছবিবিলাক। সবলো যেন ছায়া-ছবিৰ ছবি।

সৰুতে পিতাকৰ অপাৰ লেহ, মাকৰ জীয়াৰীক কান্ধে-কাজ চতুৰ কৰি তুলিব খোজাৰ ব্যগ্ৰতা, ভাই-ভনীৰ কাৰিয়া-পেচাৰ, খেল-ধেমালি, মৰম-প্ৰীতি সকলো মনৰ মাজত এটা এটাকৈ ছবিৰ নিচিনা জ্বলিকি উঠে।

অৱস্থাপন্ন পৰিয়াল। অজাৰ কি, দুখ-বেজাৰ কেনেকুৱা, সৰুৰে পৰা সত্যৱতীয়ে নাজানিলে। বিয়াৰ বয়স যেতিয়া হ'ল, পিতাকে নানা যত্ন কৰি, বহুদিন ধৰি, বহু প্ৰকাৰে চাই-চিন্তি সত্যৱতীক ঘাৰ হাতত গতাই দিলে, তেওঁৰ পৰা জীৱনত এদিনাকৈকো সত্যৱতীয়ে অকণমানো দুখ নাপালে।

সেইবিলাক কথা সত্যৱতীৰ এতিয়াও জলজল পট পট কৈ মনত আছে। বিয়াৰ সময়ত, শহুৰেকৰ ঘৰ সন্মান অৱস্থাপন্ন নহয় দেখি মাকে আপত্তি কৰিছিল। এচৰ-চুনুৰীয়াই লগা-ভগাই ছাৰ দিছিল সত্যৱতীক সেই ঘৰত বিয়া দিবলৈ। পিতাকে কিন্তু কাৰো কথাত কাণ দিয়া নাছিল। উচ্চ বংশৰ আত্মাভিমান আছিল প্ৰচুৰ। নিজৰ বিচাৰ বুদ্ধিৰ ওপৰত আস্থা যেনেদৰে আছিল—তাৰ সুস্বাদু পাইছিল

তেনেদৰে। কোনো দিন কোনো কাৰণতে নিজৰ বুদ্ধি বিবেচনাৰ বাবে অনুতাপ কৰিবলগীয়া হোৱা নাছিল। নিজৰ অতি আদৰৰ জীয়াবীলৈকো তেওঁ উচ্চকুল, সম্বংশজাত, বুদ্ধি-বিবেচনামুক্ত, স্বাস্থ্য-বান দেখনীয়াৰ ল'ৰা বিচাৰিছিল। যেতিয়া নিজৰ মনৰ জোখাবে ল'ৰা পালে, কৰো কোনো কথালৈ কাণ নকৰি তাতে বিন্ধা দিলে। তাৰ যে কি পৰিমাণে সুফল ফলিল, কি পৰিপূৰ্ণতাত সত্যৰতীৰ আঁক লগে লগে ডাই-ডাগি, আত্মীয়, বন্ধুসকলোৰে জীৱন ভৰি উঠিল, তাৰ গভীৰতা সত্যৰতীয়ে আজিও যেন ঢুকি নাপালে।

পাহু বিয়াৰ পাছত, সত্যৰতীয়ে শ্ৰেতিয়া আহি শহৰেকৰ ঘৰত সোমায় তেতিয়া তেওঁ সোমাইছিল এটা সৰু চাৰিচলীয়া ঘৰৰ ভিতৰত। কেঁচা ভেটি, দ'ঠাই, গোবৰ মাটিৰে লেপা, বাঁহৰ বেৰা। চোতালত পাখী, বোকা। বাৰীত বাঘ লুকাই থকা হাবি। কত অসুবিধা ভোগ কৰিবলগীয়া হৈছিল কাম-কাজ কৰাত। বাৰীলৈ যোৱাৰ কথা মনত পৰিলেই ভয় লাগে। লগৰীয়া কৰি কত পুকাৰে খাটি-খুটি নন্দেকক বা ডাঙৰ জাকক লগত লৈ যায়। গৰমৰ দিনত মনৰ হেঁপাহেৰে গা ধুব নোৱাৰে। ওচৰত নদী নাই। যি এটা খাল আছিল, তাৰো পানী তলিতে লাগি থাকে। সেইবিলাক দিন যেন এটা সপোনহে। নতুন শাহৰী খটাৰ নানা প্ৰকাৰ অসুবিধাৰ মাজতো, গিৰিয়েকৰ গভীৰ সংস্পৰ্শৰ প্ৰভাৱত সুখত সত্যৰতীৰ জীৱন ভৰি আছিল। কাজ-কামে শাহৰীৰ সকলোকে সম্বলট বন্ধাৰ প্ৰয়াসত মাজে মাজে মাকৰ ঘৰলৈ যোৱাৰ আনন্দত, নিজৰ বিষয়ে ভাল-বেয়া নানা আলোচনাৰ মাজত নিজৰ বোৱাৰী জীৱনটোৱে, সত্যৰতীৰ মনত নানা বং সানি দিয়ে।

তাৰ পাহৰ জীৱন আৰু সুখৰ আৰু পৰিপূৰ্ণ। যথাসময়ত গিৰিয়েকে সুখ্যাতিৰে সকলো পৰীক্ষা উত্তীৰ্ণ হৈ কাম-কাজ আৰম্ভ কৰিলে। নিজৰ বিচক্ৰণত ওপত দোপতদোপে অলপ দিনৰ ভিতৰত তেওঁ নিজৰ অৱস্থা, ঘৰৰ অৱস্থা ঘূৰাই আনিলে। ল'ৰা-ছোৱালী হ'ল, গিৰিয়েকৰ চেনহত, ল'ৰা-ছোৱালীৰ খলকনিত, আত্মীয় বন্ধুৰ প্ৰকা প্ৰীতিত, সত্যৰতীৰ জীৱনৰ প্ৰত্যেকটো মুহূৰ্ত্ত ভৰি উঠিল। পৰিপূৰ্ণ ফলৰ ভৰত নৱ হৈ থকা, দেখিলেই চকু জুৰ পেলোৱা শ্যামল শ্ৰীৰ গছ এজোপাৰ নিচিনা তেওঁৰো সংসাৰত মধুৰ শান্তশ্ৰী

অবশ্যে মাজে মাজে যে বেমাৰ-আজাৰ, অসুখ-অশান্তি আদি দেখা নিদিছিল তেনে নহয়। কিন্তু জীৱনৰ উজান সোঁতৰ অগত সেই-বিলাক কুটো হেন আছিল।

স্বামীৰ গৌৰৱত গৌৰৱান্বিতা, উঠি অহা সুশীল সন্তানৰ উজ্জল গুৰিস্নাতৰ সপোন, নিজৰ, ল'ৰা-ছোৱালীৰ, গিৰিয়েকৰ, ব্যক্তিগত-ব্যক্তিগত গহীন সুন্দৰ চেহেৰা, ঘৰে পৰে সকলোৰে শ্ৰদ্ধা মৰম, এই-বিলাকে যেন জীৱনৰ ইমান কেইটা বছৰ সুখৰ সপোন এটাৰ দৰে আচ্ছন্ন কৰি ৰাখিছিল। দুখ কি, বেজাৰ কেনেকুৱা জানিবদ একো কৰাৰেই নহাটিল।

তাৰ পাছত যেতিয়া এটাৰ পাছত এটাকৈ তেওঁ তিনিটা সন্তানকে নিয়তিৰ কৰাল গ্ৰাসত তুলি দিবলগীয়া হ'ল; সত্যৱতীয়ে যেন চক খাই সাপ পালে। সন্তান হেৰোৱাৰ কলট অসহনীয় হ'ল। সংসাৰখন কেউপিনে ভয় ভাবনাই আৱৰি থকা যেন লাগিল। সংসাৰত থাপিৰলৈ তেওঁৰ ভয় লগা হ'ল। মনৰ শান্ত ধীৰ ভাৱ অঁতৰ হ'ল। হেৰোৱাৰ দুখ, গুৰিস্নাতে আৰু হেৰোৱাৰ ভয়ে তেওঁৰ মনটো ভীক অশান্ত কৰি তুলিলে।

বিশ্ব তথাপিতো সংসাৰখন একেবাৰে শন্য হৈ যোৱা নাছিল, আৰু সন্তান আছিল। সিহঁতৰ গুৰিস্নাত জাবি, গিহঁতৰ মুখ চাই, তেওঁ বুকু ডাঠ কৰি আৰৌ অসংযত মনক সংযত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। মন গুটি গৈছিল। চেহেৰাৰ উজ্জলতা স্তম্ভন হৈ গৈছিল। মনৰ উৎসাহো মৰহি আহিছিল। কিন্তু তথাপিতো তেওঁ বাকী কেইটা সন্তানৰ প্ৰতি কৰ্তব্যৰ অনুপো ব্ৰুটি হ'বলৈ দিয়া নাছিল। দুখত বুকখন চুড়মাৰ হৈ যাব খুজিলে, তেওঁ গিৰিয়েকৰ গৰা শান্তনা লাভ কৰিছিল।

সমব্যাথাৰ বাথী, ইজনে সিজনৰ মনৰ গভীৰ ক্ষতত সাহায্যৰ পুৰুষ দিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। গিৰিয়েকে নিজৰ মনৰ গভীৰ অশান্তিৰ বাথাকে অসামান্য মনৰ বলত সামৰি ফৈছিল। নানা পুৰুষে চেষ্টা কৰিছিল সত্যৱতীৰ আৰু বাকীকেইটা সন্তানৰ মন পতাহাৰে।

সেনহ কোমল মন, গভীৰ অন্তৰ্দৃষ্টি শৰীৰ, চতুৰ, ধীৰ-গভীৰ স্বভাৱ, গিৰিয়েকৰ মনৰ বলত বল পাই সত্যৱতীয়েও নিজৰ দুখ জালেখিনি পাতলাব পাৰিছিল। ঘৰে-বাহিৰে গিৰিয়েকৰ অসামান্য

ব্যক্তিগত পুত্ৰে, তেওঁৰ মনৰ শূন্যতা আকৌ পূৰাই আনিব ধৰিলে।

দুখেসূতা সত্যৱতীৰ সংসাৰ আৰৌ শ্ৰীমন্ত হৈ উঠিল। সংসাৰৰ সুখৰ মাজত, মাজে মাজে দুখৰ ক'লা ডাৱৰবিলাকে আহি ঢাকি পেলোৱা। সূৰ্য্যৰ দৰে গিৰিয়েকৰ চেনেত ক'লা ডাৱৰ ফালি ফুটি উঠে। তেওঁ মনত আৰৌ উৎসাহ পায়। জীৱনটো নিৰ্ব্বাক বোধ নহয়। ক'লাৰ গতিক বোধ কৰিবৰ উপায় মানুহৰ নাই। তেওঁ সেই উদ্যম কৰে মৰ্ম মৰ্মে। অতীতৰ দুখত মন বুৰাই ৰাখি গিৰিয়েকৰ বাকী থকা সম্ভাৱনাকেইটিৰ তৰিষাতৰ প্ৰতি তেওঁ আৰু অৱহেলা কৰি নাথাকে। অশান্ত ভীৰু মনক সংযত কৰি লৈ, আকৌ আগৰ দৰে কাম কাজ কৰি ফুৰে।

দিন যক্ষা, মানে বয়সো বাঢ়ি আহে। সত্যৱতীৰ চেহেৰাত, আচৰণত পোত বয়সৰ স্থিৰ, গভীৰ অনুভূতিৰ প্ৰকাশ পায়। মনৰ সকলোপ্ৰকাৰ বিকাৰকে জয় কৰিবৰ সামগ্ৰ্য জন্মে সত্যৱতীৰ। অল্প ইফল সিফল হলেই ঘটনাৰ পুঙাৱে তেওঁৰ মনত বিশেষ ভাৱান্তৰ নঘটায়। কেতিয়াবা ভাবান্তৰ ঘটিলেও বহিঃপ্ৰকাশ নহয়। ধীৰ, শান্ত, গভীৰ আৱৰণে সকলো আবৰি ৰাখে। মাটিৰ বুকুত পগতাৰ ৰূপ পোৱা জীৱনৰ আনন্দৰ আৰু ব্যথাৰ সোঁৱৰণীয়ে সত্যৱতীৰ মন অভিজ্ঞতাৰ গভীৰ মধুৰ অনুভূতিত আপ্লুত কৰি ৰাখে।

দুখৰ মাজতো সুখ আছিল। আশা আছিল, জীৱনৰ বাকীবেইটা দিন এনেকৈয়ে অতিবাহিত হৈ যাব। পত্নীৰ আৰু মাতৃৰ কৰ্তব্যৰ মাজেদি সদায় ফুটি উঠিছিল, স্নেহকাতৰ, প্ৰীতি অভিজানি, অমঙ্গল আশঙ্কাত আশঙ্কাপূৰ্ণ এখন নাৰীৰ হৃদয়। প্ৰীতিৰ, স্নেহৰ, আশঙ্কাৰ ভাববিলাকে বগাবলৈ অবলম্বন পাই সংসাৰত নানা কৰ্মজালৰ সৃষ্টি কৰিছিল। উপহাৰৰ সমাৰোহ, অহাৰৰ আয়োজন, অকল্যাণ দুৰৰ অৰ্থ, নানা দেৱ-দেৱী, গৃহ-উপগৃহৰ শান্তিৰ ব্যৱস্থা আদিয়ে, দৈনন্দিন জীৱনত বৈচিত্ৰৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এইবিলাকৰ উপৰিও আছিল, নানা প্ৰকাৰৰ সামাজিকতা বন্ধাৰ প্ৰয়োজন। স্বভাৱতেই নাৰীৰ মন গৃহমুখী আছিল। কিন্তু গিৰিয়েকৰ ইচ্ছাতেই তেওঁ অন্তৰ্গৃহী মনক বহিৰ্গৃহী কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। বাহিৰে ভিতৰে কামৰ ব্যস্ততাত,

পাৰ্যমানে ঘৰৰ পৰৰ সকলোৰে অভাৱ-অভিযোগৰ পুতিকাৰ আদিৰ চেষ্টাত সত্যৱতীৰ প্ৰৌঢ় জীৱনেও, অৱস, আত্মতৃপ্তিপূৰ্ণ হ'বৰ কোনো ছন্দেই নাপালে।

আত্মতৃপ্তি তেওঁৰ আজিও নাই, কোনো কালেই নাছিল। ভগৱানৰ ওচৰত যদি এতিয়াও প্ৰাৰ্থনাৰ কিবা বাৰী আছে, তেওঁ সদায় প্ৰাৰ্থনা কৰিব, যেন কোনোকালে মনত অহঙ্কাৰ নোসোমায়।

কিন্তু কাম কি? কি কৰ্তব্য? কি কামৰে বা দৰকাৰ এতিয়া? কোন অৰ্জি তেওঁক বুজাই দিব জীৱনৰ অথ কি?

যিদিনা নাৰী জীৱনৰ চৰম দুৰ্ভাগ্যই আহি তেওঁৰ বাকী জীৱনটো ক'লা কৰি পেলালে, সেই দিনাৰ পৰা তেওঁৰ মনেও সকলোপ্ৰকাৰ সাংসাৰিক চিন্তা ভাবনাৰ পৰা অৱসৰ পালে। দেহে কিন্তু পুৰুষৰ ধৰ্ম পালন কৰিয়েই যাব ধৰিলে। কাম সকলো কৰি যাব---কৰিবটো লাগিব। কিন্তু মনৰ সংযোগ একোতে নাই। গতিকে কামবিলাক হৈ উঠে বোজা। জীৱনটো অথহীন। ভগৱানৰ ওপৰত আৰু কোনো বিশ্বাস নাই। কাকো মৰম চেনেহ বৰিবৰ মন নাযায়। কে নে জানে হয়তো যাকে আঁকোৱালি ধৰিব, সিয়ে আঁতৰ হৈ যাব। সংসাৰত বিশ্বাস কি? নিৰ্ভৰ ক'ত?

নিজৰ পৰিৱৰ্তন দেখি, সত্যৱতীয়ে নিজেই আচৰিত হয়। তেওঁই এদিন মনৰ সকলোখিনি চেনেহ পূৰ্ণি দি, নিজৰ প্ৰিয়জন-সকলক আঁকোৱালি ধৰিছিল। ঈশ্বৰৰ ওপৰত আছিল অটল বিশ্বাস। িবিয়াকে বা ল'ৰা-ছোৱালীয়ে, কেতিয়াবা ধেমালি বৰিও দেৱ-দেৱীৰ সম্পৰ্ক অবাঞ্ছনীয় কথা ক'লে, তেওঁ সহিব নোৱাৰিছিল। সংসাৰৰ অঘটন আশঙ্কাত, ভীক মান বাবে বাবে ঈশ্বৰক খাটিছিল অকল্যাণ দূৰ হওক বুলি।

দুখে-সুখে, অভাৱে-অভিযোগ, শাস্ত্বনাৰ, পৰামৰ্শৰ একান্ত নিৰ্ভৰৰ থল আছিল গিৰিয়েক। এজন মানুহৰ ব্যক্তিগত প্ৰভাৱে, তেওঁৰ জীৱনটো কেনেদৰে আত্মতৃপ্ত কৰিছিল তাক দিন গৈ থাকে মানে, সত্যৱতীয়ে যেন গভীৰভাৱে অনুভৱ কৰিব ধৰিছে।

আছে এতিয়া সকলোৱেই। ধন আছে, জনো আছে। ল'ৰা-ছোৱালী বন্ধু-বান্ধৱ, কৰ্মমুখৰ দিন, সকলোৰে শ্ৰদ্ধা মৰম একোৰে ঘাটি হোৱা নাই। কিন্তু তথাপি জীৱনটো এটা পুৰাব

নোৱাৰা শূন্যতাৰে ভৰি গৈছে। শূন্য মনে কোনো অৱলম্বন বিচাৰি নাপায়। গীতা-ভাগৱতৰ কথা ভাবিবৰ মন নাযায়। সেইবিজাকো ভুৱা যেন লাগে। সকলো যেন কেঁচুৱা ওমলাবলৈ কোৱা, বংচৰোৱা, শুনিবলৈ ভাল লগা কিছুমান শব্দৰ সমষ্টি।

জগতৰ চেনেহৰ বাঞ্ছোনে মন টানে এতিয়াও। কিন্তু তৎক্ষণত মনটো উচাপ খাই উঠে। এনে চেনেহতো ভাল নহয়। কি ঠিক কোনে কাক ভুৱা দিয়ে? চেনেহে মন টানিলেও, চেনেহ দি মনে শান্তি নাপায়।

সংসাৰত দুখ-সুখ ভোগ কৰিলে বিস্তৰ। তথাপিহে এই বুঢ়া বয়সলৈ, সত্যৱতীয়ে সংসাৰখনে। কেনেকুৱা তাৰ একোকেই মেন ধৰিব নোৱাৰিলে। অৱলম্বনহীন শূন্য মনৰ ভাৱনাৰ অন্ত নপৰে। ভাবি ভাবিমূৰৰ পকিবলৈ বাকী থকা চুলিকেইডাল পকালেও, সত্যৱতীয়ে যেন তিষ্ঠ-মধুৰ অস্তিত্বতাবে পূৰ্ণ এই সংসাৰখন, তাৰ নে বেয়া, পূৰ্ণতাৰে ভৰপূৰ নে শূন্যতাৰে অসাৰ, তাৰ একো উৎসাহ নাপায়!

+++

তিনি জোপা বাৰিকল গছ

ওৱাহাটীৰ ফাঁচিবজাৰৰ মাজৰ অতি ব্যস্ত এটা বাজা। দুয়োকাষে নানা তৰহৰ দোকান। শাৰী, ব্লাউজ, মেখেলা, চাদৰ, কমিজ, পেণ্ট, সৰু সৰু চা'ৰা-ছোৱালীৰ কাপোৰ,, ডাঙৰৰ কাপোৰ জোতা, হাৱাই ছেন্ডেল, ফল-মূল, খোৱা বস্তুৰ দোকান, মণিহাৰী দোকান, কত যে দোকান! সকলোবিলাকেই নিজ নিজ বেহাৰ বস্তু পায়মানে আকৰ্ষণীয় কৰি প্ৰদৰ্শন কৰাৰ প্ৰতিযোগিতাহ যেন চলাইছে।

এই দোকানবিলাকলৈ মানুহৰ সোঁত বৈ থাকে—বিশেষকৈ গধূলি সময়ত। দোকান যেনে হৰেক বকমৰ, সেইবিলাকলৈ তছা-মোৱা কৰা মানুহো তেনে হৰেক বিধৰ। মতা, তিবোতা, বুঢ়া, বড়ী, চা'ৰা ছোৱালী, ডেকা, গাভৰু সকলো বয়সৰ মানুহ সকলো স্তৰৰ মানুহ। গোটেই ভাৰতবৰ্ষৰে নানা জাতি, নানা ভাষা-ভাষী নানা পেছাকৰ্মাৰী মানুহ। ইয়াৰ মাজতে দুই চাৰি ভাৰতৰ বাহিৰৰ লোকে। যিহি হৈ থকা দেখা যায়। সকলোৰেই উদ্দেশ্য প্ৰায় একেই—বস্তু কিনা।

এই লোকৰণ্যৰ মাজত অৱশ্যেই কিছু কিছু চাওঁতা, হাতচৰ কৰোঁতা, উদ্দেশ্যহীনভাৱে পণ-পণাই স্ক্ৰোতাও নহয়। নহয়। কিন্তু সকলোৰে চকু দুয়োকাষে থকা দোকানবিলাকৰ বস্তুবিলাকৰ ওপৰত পৰেই। কিনোতাৰতো পৰেই, চাওঁতাৰো পৰে। উদ্দেশ্যহীন ভাবে ঘূৰোতাৰো পৰে।

এই নানা তৰহৰ দোকানবিলাকলৈ খৰিদ্দাৰো আহে নানা তৰহৰ। কিছুমান মটৰ গাড়ীত সাজি-কাচি আহি ডঙৰ ডাঙৰ চৌখীন কাপোৰ বা আন নিজ নিজ দৰকাৰী বস্তুৰ দোকানত যোগাই, বহুপৰ খৰি, বহু খৰণৰ বস্তু চাই থাকে। অৱশেষত হঠাতে নিচেই সামান্য কেইটামান বস্তু বা এডোখৰ দুডোখৰ কাপোৰ কিনে।

দোকানীসকল মনে মনে বিবড় হয়। বহুত সময় খৰচ কৰি কৰা পৰিশ্ৰম অথচ যোৱা যেন পায়। আকৌ হয়তো কোনোবা আহি ব্যস্তভাবে কিছুমান বয়-বস্তু, বাপোৰ-কানি কিনি লৈ যায়। জাৰি-চাৰি চাই, দাম-দৰ কৰি সময় খৰচ কৰিবলৈ যেন হাতত সময় বৰ কম। টকা-পইচাৰ ভাবনাও যেন বম। বেৰুজ দৰবাৰী বুলি শুবা বস্তুখিনি কিনি লৈ, আকৌ যেন আন মনোবজৰ আকৰ্ষণলৈ তাপজি মেলিব লাগে।

আকৌ এচাম আছে হাতত 'বেগ' লৈ নিজ বা অটোবিল্লাত। এই চামেও বহুত সময় ধৰি, বহুবিধ বস্তু চাই, দাম-দৰ কৰি, অৱশেষত কেৱল নিজৰ যিখিনি প্ৰয়োজনীয় বস্তু কিনিবলৈ আহিছিল, সেইখিনিহে কিনি। বাকীবিলাক এনেয়েই মনৰ লপলপনি মাৰিবলৈ চাই লয়। হাতত ধন সবত থক হলে কিনি লৈহেতেন। কিন্তু তেনে বন নাই। গতিকে চাই চিটিয়েই সন্তোষ। মনতে কেতিয়া-বাজে স্তিনাৰ এটা সুপ্ত আকাংক্ষা থাকি যায়।

সবহুত গৈ নিশু খোজ কাটিয়েই আহ। দুয়োফালে ওজসু পণ্যসম্ভাৰ সজাই লৈ থকা এই বাস্তাটোলৈ। এই সকলৰ বিস্তৃত অসংখ্যত দোকানে দোকানে সোমাই, বয়-বস্তু জাৰি-পিটিকি চাই খৰচ কৰিবলৈ সময় সঁচাকৈয়ে নাথাকে। ধনো নাথাকে। হয়তো বহু দৰৰ পৰা ল'ৰাই তিবোতাই আহি এতাইত বাছৰ পৰা নামি, ফাঁচিবজাবলৈ প্ৰয়োজন অনুসৰি মাছকে পাম্বকে বজাৰ কৰিবলৈ আহ। আকৌ সময়মতে বাছ ধৰি ঘৰলৈ উভতিব লাগিব। জাৰা-ছোৱালীক খুৱাব-ধুৱাব লাগিব। ৰান্ধিব বাঢ়িব লাগিব। ইপিনে মনত ইচ্ছা থাকিলেও খৰচ কৰিবলৈ ধনো নাই, সময়ো নাই। কিন্তু তথাপিও এই সকলেও দোকানে দোকানে বস্তু চাই কিছু ঘূৰিবলৈ বাধ্য হয়। কাৰণ ধনে মনে কেনোমাতাই মিল খুৱাব নোৱাৰে। শেষত যেন পৰিশ্রান্ত হৈয়েই কোনোবা এখন দোকানৰ পৰা অনেক দৰ-দাম কৰি, নিম্নতম দামত পোৱা লাগতিয়াল বস্তুবেইটা কিনি পেলায়।

চামে চামে মানুহ, চামে চামে দোকান, চামে চামে পণ্য-সম্ভাৰ। নিজ নিজ প্ৰয়োজন আৰু জেপৰ ওজন বুজিহে মানুহবিলাকে এই দোকানবিসাকৰ ভিতৰ সোমায়। লাইটে, স্কেনে, চকী-মেজে মূঢ়াবান

অকস্মণীয় পৰ্য্যাপ্যৰে ভৰি থকা, ফিট্‌ফাট পোছাক ঝিক্কি থকা দোকানৰ বিক্ৰেতাসকলৰ সৈতে নতুনকৈ পোৱা আভিজাত্যৰ গৰত চকুত ছাঁটি লগাকৈ সজাই-পৰাই থোৱা দোকানবিলাকলৈ সবসামান্যৰে সোমাবলৈ সাহেই নকৰে। আন কাৰণে নহ'লেও জেপৰ ধনৰ লেখলৈ চায়েই। এইসকলে, বাস্তৱ ইদি গৈ থাকোঁতে মৰ ঘূৰাই ঘূৰাই দোকানবিলাক চাই চাই যায়। কিন্তু জেপগধূৰসকলৰ আনকৈ এই দোকানবিলাকলৈ সোমায়ো, দুই-চাৰি বস্ত্ৰৰ দাম-দৰ বৰিহেই ক্ষান্ত হৈ ওলাই আহে। যিসকলে সঁচাকৈয়ে কিনিবলৈ যায়, সেইসবলৈ জেপৰ ধনৰ কথা চিন্তা কৰিব নাজাগে। মাত্ৰ মনৰ জোখাবে বস্ত্ৰ পালেই চলে।

দোকানসকলেও প্ৰত্যেকচাম মানুহকে চকু ফুৰালেই চিনি পায়। যিসকলে তেওঁলোকৰ বস্ত্ৰ কিনিব পাৰে বুলি তেওঁলোকে বুজি পায় সেইসকলক আথে-বেথে বহিবলৈ টুল, চকী দিয়ে। পাণ, চিগাৰেট খুৱায়। কণ্ঠ আৰু সময় খৰচ কৰি তৰহে তৰাহ বয়-বস্ত্ৰ, কাপোৰ ক'নি দেখুৱাবলৈও বিৰক্তি প্ৰকাশ নকৰে।

এনেকুৱা এখন জন্মকীয়াকৈ সজাই থোৱা দোকানৰ সমুখতে মই এদিন এখন গাড়ীৰ ভিতৰত বহি থাকিবলগীয়া হৈছিল বেচ কিছুপৰ। গাড়ীৰ আন আন অৰোহীসকলে দোকানে বজাৰে কিনা-কুটা কৰি ফুৰিছে। মোৰ নিজৰ কোনো কিনা-কুটাৰ দৰকাৰ নাছিল। সোকাৰে বজাৰে ঘূৰি ফুৰাৰো ইচ্ছা নাছিল। সেই বাবে মই গাড়ীত বহি থকাকে মন কৰিলো। বাকী সকলোও দুই এবাৰ লগত যাবলৈ কৈ মই গাড়ীত বহি থকাকে সমৰ্থন কৰিলে। ভালেই হ'ল। গাড়ী বন্ধীয়াও থাকিল। আজিকালিৰ দিনত টায়াৰ এটাত কে নোবা দুপ্ৰট ল'ৰাই ৰং চাবলৈ বুলি গজাল এটা সন্মাই দিলেই হ'ল আৰু। গতিকে মই দোকানখনৰ আগত গাড়ীৰ ভিতৰতে বহি থাকিলো।

দিনটো গৰম নাছিল। আগবেলা এজাক বৰষুণ হৈ গৈছিল। গতিকে গধূলি ঠাণ্ডা পৰিছিল। গাড়ীৰ ভিতৰতো গৰম লগা নাছিল। মুখ আন্ধাৰ লাগি আহিছিল। বাহিৰৰ বাস্তৱ আৰু দোকানবিলাকৰ লাইটৰ পেছৰত প্ৰায় অন্ধকাৰ হৈ থকা গাড়ীৰ ভিতৰত বহি থকা মোক মানুহে বিশেষ মন কৰি নাচালে দেখা পোৱাৰ উপায় নাছিল।

গতিকে মই আৰামত পিচিপনৰ চিটত হাত-ভৰি তুলি লৈ বহি বাহিৰৰ দোকান-পোহাৰ, জনস্ৰোত চাই উপভোগ কৰি আছিলো। এনেকৈ গাড়ীৰ ভিতৰত বহি বাহিৰৰ ব্যস্ততা চাই থাকিবলৈ মোৰ ভাল লাগে। সমগ্ৰ কেনি যাম্ভ লেখ নাথাকে।

এইদৰে চাই থাকোঁতে মোৰ চকুত পৰিল, মই যিখন দোকানৰ আগত, গাড়ীৰ ভিতৰত বহি আছিলো, সেইখন দোকানৰ সমুখৰ পিনৰ দেৱালত লেপেট খাই লাগি থকা তিনিজোপা নাৰিকল গছ। ভালকৈ নাচালে সেই কেইজোপা নাৰিকল গছ বুলি ধৰিবই নোৱাৰি। পকা দেৱালৰ গাত সাজি থোৱা তিনিটা বিবৰ্ণ হৈ মোৱা পকা খুটা যেনহে লাগে।

গছ কেইজোপাৰ গুৰিকেইটাত অনেক বৰষুণৰ বিজ্ঞাপনৰ কথা গজ মাৰি থোৱা আছে। কাৰোবাক কাৰোবাক ভোট দিবলৈ বঢ়ি অনুৰোধ কৰি দিয়া জাননীও চকুত পৰিল। গুৰিকেইটাৰ এহাতমান ওপৰৰ পৰা পাঁচ-ছয় হাত ওপৰলৈকে এনেবিলাক বিজ্ঞাপনৰ নানা বৰণীয়া কণ্ডেৰে ভৰি। কিছুমানৰ বং চং উঠি গৈছে। কিছুমান ফালি ছিৰি গৈছে। কিছুমান লগোৱা বেছিদিন হোৱা নাই যেন লাগে।

গাড়ীৰ ভিতৰৰ পৰা খিৰিকীয়েদি অলপ মূৰ উঠিয়াই ওপৰলৈ চাই পঠালো—গছ কেইজোপা জীয়াই আছে নে নাই চাবলৈ বুলি। দোকান ঘৰটো দুই মহলায়া আছিল। ঘৰটোৰ 'ছাট'খনৰ দিহিঙত গা লগাই গছ কেইজোপা ঘৰটোতকৈ প্ৰায় এক ডেৰঙনমান ওখ হৈ ওপৰলৈ উঠি গৈছে। দুজোপা গছত চিৰিলা চিৰিলা দি কেইটামানকৈ পাত শাখাৰ বতাহত লৰি চিৰি আছিল। লৰিচৰিহে আছিল--- বতাহৰ বাও পায়ো অধীৰ চঞ্চল হ'ব পৰা নাছিল। পাত কেইটাতো নাৰিকলৰ পাতত থকা সতেজ সেউজী চিকমিকনিৰ আভাৱ। এই নিজীৱ নিস্তেজ অৱস্থাতো দুজোপা গছত ডাঙৰ সৰু নাৰিকলৰ খোপা দুটামান ওমামি আছিল। ফলবিলাক যেন অপূৰ্ণ, পকা হ'ল। তৃতীয় জোপা গছৰ মূৰৰ পৰা দুটা নে তিনিটা মান আধামৰা লেৰেলা পত তললৈ হালি পৰি আছে। সেইজোপা গছ হয়তো মৰিহেই গৈছে বা মৰো মৰো অৱস্থাত আছে।

ফাঁচিবজাৰৰ ব্যস্ত ব্যস্ততা এটাৰ কাষত, গাড়ীৰ ভিতৰত বহি বহি অলপ অবসৰ বিনোদন কৰাৰ লগে লগে মই আন্দাজ কৰিব

চেপ্টা কৰিলো, এই নাৰিকল গছ তিনিজোপাৰ কিমান বয়স হ'ব পৰে? নাৰিকল গছৰ বয়স কেনেকৈ গণে বাক? গা-গছৰ খাজে খাজে পৰা সাচবিলাক গণি গণি নেকি? তেনেকৈ খাজ কাটি কাটি ওপৰলৈ উঠি যোৱা গছ কেইডালত কমেও চাৰিকুনি কি এশমানলৈ খাজ হ'ব। দুমহনীয়া ঘৰতকৈও ওখ নাৰিকল গছকেইডালৰ কিমান বয়স বাক?

মঠ অনুমান কৰিবলৈ চেপ্টা কৰিলো কোনে কেতিয়া এই নাৰিকল গছকেইডাল ৰুইছিল। নিশ্চয় ফাঁচিবজাৰৰ নিচেই চালুকীয়া অৱস্থাত কোনোবা গৃহস্থই ঘৰৰ সমুখত এই নাৰিকল গছ কেইজোপা ৰুইছিল। পতি আতি কৰি ৰাখিছিল। সেইঘৰ গৃহস্থ কোন আছিল বাক? অসমীয়া নে মাৰোৱাৰী নে বঙালী নে বিহাৰী?

ষিয়েই নহওক, এই নাৰিকল গছ তিনিজোপা ষিয়েই নোপোতক, সেই সময়ৰ পৰা আজিৰ গুৱাহাটীৰ ৰূপ একেবাৰে বেলেগ। এই নাৰিকল গছ তিনিজোপা বোৱাৰ সময়ত হয়তো বাস্ত ফাঁচিবজাৰৰ মাজৰ এই অতিবাস্ত বাস্তাটো সৰু লুংলুঙীয়া বাট এটাহে আছিল। এই নাৰিকল গছ কেইজোপাই হয়তো কোনোবা এজন ব্যৱসায় আকঙ্কী লোকৰ ঘৰৰ আগচোতালত শোভা কৰি আছিল। ঘৰৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে বতৰত ডাব, নাৰিকল, নাৰিকলৰ লাক ইত্যাদি এই গছ কেইজোপাৰ পৰাই পাইছিল।

নাৰিকলৰ শুকান পাতৰ শিহবিলাক উলিয়াই কতশত ডাল বাতুনী তৈয়াৰ হৈছিল। নাৰিকলৰ বুঢ়া পাতৰে হয়তো সেই গৃহস্থ ঘৰৰ পাছচোতালত কেইখন আৰণি বেৰা দিহা কাম চলিছিল। কিমান টো কিজানি খান উহুৱা হৈছিল। নাৰিকলৰ বাকলিৰে কিমান দানী ধুনা জলোৱা হৈছিল, সৰুমে নিকামে কিমান ডাঙৰ ডাঙৰ টো, কেৰাহী মজা হৈছিল। বাচন ধোৱা, গা ধোৱা তাঁইখিনিৰ কিমান শেলুৱৈ ওচাইছিল এই নাৰিকল কেইজোপাৰ ফলৰ বাকলিৰে? ভেতিয়া নাৰিকলৰ বাকলিৰ ব্যৱসায়িক মূল্য মানুহে সিমানে নাজানিছিল। জানিলে হয়তো মাৰোৱাৰী গৰাকী হ'লে নিশ্চয় সেইবিলাক বিক্ৰী কৰি লাভস্বান হ'বলৈ নেৰিলেহেঁতেন।

কিমান বছৰৰ, কিমান পৰিবৰ্ত্তনৰ সাক্ষী এই তিনিজোপা নাৰিকল গছ।

কোনেও এই কেইজোপা নাৰিকল গছ মন নকৰে। মন বৰিবলৈ সময় নাই, আৱশ্যক নাই আৰু উপায়ো নাই। কাৰণ জকমকীয়া বজাৰৰ মাজৰ অতি ব্যস্ত বাস্তাৱ দাঁতিত থকা, জিকমিকীয়া দোকান এখনৰ পকা দেৱালৰ গাত, পুৰণা খুটা যেন হৈ লাগি থকা এই নাৰিকল গছ কেইজোপা হঠাতে গছ বুলি চিনাই টান। নাৰিকল গছেই নেবি, তাৰ সন্তেদ ল'বলৈ ওপৰলৈ চোৱাৰো গানুহৰ সময় নাই। ভাবেই নহয়। কাৰণ গাভী, ৰিক্সা, ঠেলাগাভী, মানুহৰ হেচা ইত্যাদিৰ পৰা নিজক বচাই দোকান পাহাৰ চাই যাওঁতে বাৰো চকু এই অতি ৱদন নাৰিকল গছ কেইজোপাৰ ওপৰত পৰাও উপায় নাথাকে, আৱশ্যকো নাথাকে।

এইদৰে এই তিনিজোপা নাৰিকল গছ আৰু বিশাল বছৰ ফাঁচিবজাৰ এই ব্যস্ত বাস্তাৱটোৰ একামে থিয় দি কালৰ গতিৰ সাগৰী হৈ থাকিব পাৰিব নাজানো। কিন্তু এইটো জানা যে এতিয়াও এই কেইজোপা গছৰ ফলৰ সোৱাদ দোকান ঘৰৰ মানিবে নিশ্চয় পাই থাকে। গছ কেইজোপা নমৰালৈকে পাই থাকিব। তাৰ পাছত হয়তো মানিকৈ অনাবশ্যক ভাবি গছ কেইজোপা কাটি পেলাব।

হয়তো নোবা 'ওভাৰ ব্ৰিজ'ৰ তলত সংসাৰ পতা মগনীয়াই, কাটি পলাই দিয়া গছৰ টুকুৰাকেইটা খৰি বৰিবলৈ গোটাই লৈ যাব।

গছ তিনিজোপাৰ সুদীঘ জীৱনৰ 'জীৱসেৱা'ৰ চৰম পৰিণতি ঘটিব সেইদিনা।

+++

এডাল মমবাতিৰ আত্মকাহিনী

সুন্দৰ এটা শ্বাটালীত মই আছিলো। মই থকা ঘৰটো আছিল এটা বোডিং ঘৰ। এজন উঠি অহা ডেকাৰ বোৰ্তা এটাত এখন সৰু মেজৰ ওপৰত মোৰ থকা ঠাই আছিল।

এদিন গধূলি সময়ত ডেকাজনে মোক ওচৰৰ এখন দোকানৰ পৰা কিনি লৈ আহিল। মই দেখিলোঁ এটা বৰ ডাঙৰো নহয় সৰুও নহয় মজখীয়া কোঠা। দুৱাৰ-খিৰিকী কেইখনত নীলা পদা, পশ্চিম পিনৰ বেৰখনৰ ওচৰত এখন এজনীয়া বিচনা। বিচনাখনো এখন নীলা বঙৰ কাপোৰ দি ঢাকি থোৱা। দক্ষিণ পিনে মূৰ শিতানৰ ফালে দুখন খিৰিকী। এখন খিৰিকী ঠিক বিচনাখনৰ মূৰশিতানৰ ওচৰতে এখন অলপ আঁতৰত। বিচনাখনৰ পৰা দূৰত থকা খিৰিকীখনৰ ওচৰত এখন মেজ—তাতো ওপৰত এখন নীলা কাপোৰ পৰা। মেজৰ ওপৰত এখন সৰু দাপোন এডাল চুলি চোচা বুকুজ, এখন ফণী আৰু দুই চাৰিবিধ তেল, স্নো, চাবোন ইত্যাদি খোৱা আছে। এপিনে এটা চকচকীয়া সৰু টেমা'ত খুৰ আৰু তাৰ লগৰ বুকুজ' আৰু চাবোনৰ টেমা। মেজখনৰ ওচৰত এখন সৰু চকী। বিচনাখনৰ ওচৰত ডুৰি শিতানৰ পিনে তিনিটা বাকচ। এটা চামৰাৰ অকলমান বাকচ, এটা তাতকৈ তিনিগুনমান ডাঙৰ আৰু এটা টিনৰ ডাঙৰ ট্ৰাফ।

এইবাৰ মই থকা ঠাই ডাখৰৰ কথা কওঁ। বিচনাখনৰ নিচেই ওচৰতে এখন অবমান মেজত, এডাল ধুনীয়া পিতলৰ 'মমদানি' আছিল মোৰ থকা ঠাই। মোৰ ওচৰতে এটা দিগাচমাট, দুখন এখন ডাঙৰ সৰু কিতাপ, আৰু এটা গিলাচেৰে ঢাকি থোৱা পানীৰ বটল। ঠিক মই থকা মেজখনৰ বিপৰীতে পূব পিনে বেৰ-খনৰ গাত লগাই থোৱা আৰু এখন ডাঙৰ মেজ আছিল। এইখন মেজৰ ওপৰত তেৰ কিতাপ, কাগজ, চিগাৰেট, পেনচিল এইবিলাক দেখিছিলোঁ। ইমানবিলাক ডাঙৰ ডাঙৰ কিতাপ দেখি মোৰ মনটো

বৰ ভাল লাগিছিল। যি হওক, মোক নিতান্ত এজন যেই সেই মানুহে কিনি অনা নাই। মোৰ গৰাকী দস্তৰমতে ডাঙৰ শিক্ষিত ভৱলোক। মেজখনৰ ওপৰত দেশৰ দুই এজন ডাঙৰ বিখ্যাত লোকৰ ছবি আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ এখন সৰু ছবিও দেখিলোঁ। আনকি এটা সৰু ফুলদানিত কেইটামান কিবাকিবি ফুলো আছিল। এনে সুৰুচি-মুক্ত, সুন্দৰ শিক্ষিত কলেজীয়া ডেকা এজনক গৰাকী পালে কাৰনো বাক মনত ভাল নালাগিব?

মোক যেতিয়া প্ৰথমবাৰ দোকানীৰ হাতৰ পৰা তেওঁ নিজৰ হাতত লয় তেতিয়া সেই গৰম সুন্দৰ স্পৰ্শটোৱে মোৰ গাত পূজকৰ শিহৰণ বোৱাই দিছিল। মমদানীতোত লগাই থৈ দিলে। তাৰ পিচত দেখিলোঁ তেওঁ কাপোৰ-কানি সলাই কান্ধত গামোচাখন আৰু ভৰিত এষোৰ খৰম পিন্ধি ওলাই গ'ল। প্ৰায় এঘণ্টামান পিচত ভৰিহাত ধুই আহি ফুগীখন লৈ নিতান্ত অৱহেলাৰ ভাৱে কেইবাবাৰমান মূৰৰ চুলি কেইডালৰ ওপৰত চলাই আকৌ থৈ দিলে।

এইবাৰ দেখিলোঁ কেঁতাতোৰ দুৱাৰখন মাৰি লৈ তেওঁ সেই শকত শকত কিতাপবিলাক মেলি লৈ মেজখনৰ ওচৰত বহি কিবাকিবি খচ্‌খচ্‌ লেখি যাব ধৰিলে। তেওঁৰ গভীৰ মনোযোগী মূৰ্তিটো মোৰ মনত বৰ বিতোপন লাগিল। দীঘল বলিষ্ঠ দেহা, উজ্জল মিঠা বৰণ। কেকোঁৰা ঘন চুলিবিলাক অলপ আগতে চুটি থোৱা কাৰণে সুবিন্যস্ত, চিক্‌চিকিয়াই আছে। তেওঁৰ বুদ্ধিদীপ্ত, সামান্য বঙচুৱা চকুদুটা কিতাপ কাগজৰ ওপৰত গভীৰভাৱে ন্যস্ত। কি সুন্দৰ, ধ্যানমগ্ন পুৰুষমূৰ্তি। এনে এজন ডেকাৰ কামত মই লাগিম—মোৰ দেহ-মন তিল্তিলকৈ বিলাই দিম—ইয়াতকৈ আৰু আনন্দৰ, গৌৰৱৰ কথা কি থাকিব পাৰে।

কিছু সময় গভীৰ মনোযোগেৰে পঢ়াৰ পিছত এটা ঘণ্টা বজোৱা গুনি উঠি গ'ল। এইবাৰ বাহিৰৰ পৰা আহোঁতে তেওঁৰ বহুতো পলম হ'ল। ইমান সময় তেওঁ নহাত কোঁঠাটো মোৰ বৰ নিৰ্জন অসাৰ লাগি আছিল।

যি হওক, তেওঁ আহি পালে। মোৰ মনত জ্বাৰ হ'ল যেন তেওঁৰ কোঁঠালীটোত একেলগে শত সহস্ৰ পদুম ফুলি উঠিল।

সমায়েই অশপ বিৰক্তিব সুৰত কোৱা শুনিমোঁ— ‘খিলামিছি ইমান সময় গ’ল। ভাত খাওঁতে কথা পাতোতে ১০ বাজি গ’ল। পঢ়িমনো কিমান আক ? ইপিনে পৰীক্ষা অছিহেই।’ মই এতিয়া ভাৰকৈ বুজি নাঁ মাক কি প্ৰয়োজনত অনা হৈছে। বাতি বোধ-কাৰোঁ। বচি সময়লৈ লাইট জ্বলাই থোৱা নিয়ম নাই, ইপিনে পৰীক্ষা অছিছ। গতিকে বাতি পঢ়িবলৈ মোৰ দৰকাৰ হ’ব। এয়া অৱশ্যেই জী, প্ৰতি মুহূৰ্তে তেওঁৰ বিদ্যা আৰাধনাৰ সহায়কাৰী হ’ম। মেজখনৰ পৰা দুখন শবত শকত কিতাপ হাতত লৈ আহি, ওচৰতে থকা দিয়াচুইটোৰ পৰা কাঠি এডাল উলিয়াই লৈ তেওঁ মোক জ্বলাই দিলে। মোৰ কণ্ঠ হৈছিল, ‘গোটেই দহাত এটা পোৰণি অনুভৱ কৰিছিলোঁ। কিন্তু তথাপিহে মোৰ একো গাত লগা নাছিল। মোক জ্বলাবলৈ ধৰাতো তেওঁৰ হাতৰ ক্ষণিক মৃদু স্পৰ্শত মোৰ জ্বলি থকা দেহাতো চন্দনৰ শীতল প্ৰদীপ দিয়া যেন লাগিছিল।

তেওঁ মোক জ্বলাই দৈ কোঠাটোৰ লাইটো নুমাই দি আহি বিচনাত পৰিল। বিচনাত হাতুৰি মেলি দীঘল দি পৰাৰ লগে লগে তেওঁ এটা আৰামসূচক সৰু ‘আঃ’ শব্দ কৰিলে। তাৰ পাছত ওচৰৰ মেজখনৰ পৰা কিতাপ এখন তুলি লৈ একো পঢ়িবলৈ ধৰিলে। এইবাৰ তেওঁৰ পঢ়াৰ সহায় মই। লাইট নুমাই দিছে। তাৰ তীক্ষ্ণ পেহৰত মই তেওঁৰ মুখখন যিমান স্পষ্টকৈ দেখিছিলোঁ, এতিয়া আক সিমানে স্পষ্টকৈ গাৰ, মুখৰ প্ৰত্যেকটো ৰেখা নেদেখা হলোঁ। মোৰ ক্ষুদ্ৰ শক্তিৰ ক্ষুদ্ৰ ডিম্বক-ভামাক, হালধীয়া পোহৰত মাত্ৰ তেওঁৰ মুখখন অঁচ অঁচকৈ দেখিছিলোঁ। কেউপিনে আঁজাৰৰ মাজত তেওঁৰ মুখত মোৰ মৃদু পোহৰ পৰি মুখখন বৰ কোমল, গভীৰ দেখাইছিল।

গভীৰ মানসোন্মোহেৰে তেওঁ পঢ়ি আছে। কিমান সময় যি হৈছে মই ক’ব নোৱাৰোঁ। অকণ অকণকৈ জ্বলি জ্বলি মোৰ গাটো গ্ৰাস আৰু শেষ হৈ গ’ল। ইমান সময় পূৰি পূৰি মোৰ টান, চেঁচা দেহাটো, প্ৰিয়জনৰ ওচৰত কুমাৰী ছোৱালীৰ কোমল উদ্ভূত দেহৰ দৰে হৈ উঠিছিল। একেবাহে পঢ়ি পঢ়ি আমনি লাগিলে, তেওঁ মোৰ গাৰ পৰা, গলি পৰা অংশবিলাক মাজে মাজে, লাহে লাহে শুচাই দিওঁতে মোৰ

মনত ভাব হৈছিল যেন, প্ৰিয়তমৰ আদৰ মৰণত গনি গঢ়ি নহৈ নিঃশেষ হৈ যাম। মোৰ দেহ মন সকলো তেওঁৰ হকে আহতি দিম।

দোভাগ ৰাতি ক'ববাত টং টংকৈ দুটা কোব মাৰিলে। মোৰ গৰাকীয়ে দীঘল এটা হামি কাটি, এঙামুৰি দি হাতৰ বিতাপখন মূৰ শিতানত থলে। তাৰ পাছত সোঁ হাতখনেদি মোৰ জঁজি থকা শিখাটো এটা বিচ মাৰি নুমাই দিলে। তেওঁৰ হাতৰ গতিত বোৱা চেঁচা মৃদু বা ছাটি পাই মোৰ গাটেই শৰীৰ শীতল হৈ গ'ল। তাৰ পিচত তেওঁ ঘূৰি বেবৰ পিনলৈ মুখ কৰি শোৱা যেন গম পালো। অশপ সময়ৰ পাছত গভীৰ টোপনিত পৰা মানুহৰ দীঘল উশাহ-নিশাহ শুনিব পালোঁ।

পিচদিনা ৰাতিপৰ, বাহিৰত বদ ভৰি পৰিছে। মথত বদ পৰি তেওঁ সাৰ পাই বিচনাত উঠি বহিল। অশপ সময় ইকতি-সিকতি কৰি, গাৰ এমাহ ডাঙি তেওঁ ওলাই গ'ল। যাওঁত হাতত দাঁত ঘঁহ। বুকুজপাত, আৰু কান্ধত গামোচাখন পেজাই লৈ গ'ল।

মুখ-হাত ধুই, চহ-ডাত খাই উঠি তেওঁ আকৌ পঢ়াত লাগিল। দিনটো আৰু তেওঁ মোৰ ওপৰত বেছি চকু নিদিলে। তেওঁ নিজৰ কাম কৰি ফুৰলৈ ধৰিলে। মইহে দিনটো তেওঁ বেন'বনো বটাম কৌতূহল ভৰা মন লৈ নীৰৱে চাই যাবলৈ ধৰিলোঁ। তেওঁ কিন্তু মোৰ অস্তিত্বটো পহৰি যোৱা যেন লাগিল। মনে মনে মোৰ বেজাৰ লাগিল। নিস্তব্ধ ৰাতিৰ গভীৰ আন্ধাৰত মই আঁচিলোঁ তেওঁৰ লগৰী। কৰ্মমুখৰ দিনৰ পোহৰত মই কোনোৱেই নহওঁ। মোৰ নিজক বৰ অৱহেলিত, অনাদৃত যেন ভাব হ'ল।

লাহে লাহে দিনৰ পুখৰ পোহৰ স্তান হৈ আহিব ধৰিলে। পৃথিৱীৰ বুকুশৈ আন্ধাৰৰ ক'লা ওৰণিটকা মুখখন নামি আহিল। লগে লগে মোৰ মনৰ ওপৰৰ ক'লা কাঁপোৰখন খঁহি পৰিল। নীৰৱ ৰাতিৰ ক'লা আন্ধাৰৰ মাজত আকৌ তেওঁ আৰু মই। দুয়ো দুটা ভাৱত নিমগ্ন। মোৰ গৰাকী তেওঁৰ গভীৰ পাঠত—মই মোৰ নিজৰ আত্ম-বিভোজনত।

আজিও তেওঁ অগদিনা ৰাতিৰ দৰেই মোক জঁজাই লৈ পঢ়িব ধৰিলে। আজিও পঢ়ি থাকোঁতে থাকোঁতে হ বিমান ২০ ২৫

চাব হিচাপ নাই। মোৰ ক্ষুধা হৈ আছি থকা শৰীৰটো গলি গলি প্ৰায় মমদানীটোৰ গাত লাগি গৈছে। মই খুব ডাঢ়ৈক অনুভৱ কৰিব পাৰিলো, মোৰ শ্বেষ হ'বলৈ বেছি পৰ নহ'ল। ৰং মনত ওচপ দখ লাগিল। ইমান সুন্দৰ জীৱন। এই দুটা বাতি! এই ঘৰ। এই গৰাবনী। এইবিলাকৰ পৰা মই চকুৰ আন্তৰ হৈ যাম। বান্ধিছোঁ হয়তো মোৰ ঠাইত আৰু এডাল নতুন মম আছি জ্বলিব।

হঠাৎ গাত এছাটি মৃদু বতাহ লাগিল। বুজিলো যে তেওঁ টোপনি মোৰাৰ আগতে মোৰাৰ বাতিৰ নিচিনাকৈ মোৰ গাৰ জ্বলি থকা ডুইবুৰা নুমাই দিব খুজিছিল। কিন্তু মোৰ গাৰ জুই নুনুমহ। তেওঁ মোৰ কাৰোঁ টোপনিৰ জ্বলন্ত ক'বই নোৱাৰিছে। জ্বলি জ্বলি এই মম হৈ আহিলোঁ। যিমান সময় শক্তি আছিল—মোৰ গোটেইটো সৰুখ দি মই মোৰ গৰাবনীৰ চাই লালা। মোৰ গাৰ শক্তি হৈছিল ইনি ইনি থকা পোহৰত তেওঁৰ শান্ত, গছীন মুখখন দেখি মোৰ বৰ ভাল লাগিল। মনত বৰ গোৰুৱা অনুভৱ কৰিলোঁ। মই তিলতিলকৈ মোৰ দেহৰ সবলো শক্তি নিঃশেষ কৰি জ্বলাই দিব পৰিলো তেওঁৰ ওচৰত। মোৰ কোনো দুখ নহ'ল, কোনো তৃপ্তি নহ'ল। গছীন পৰা বিলীন হৈ মোৰাৰ শ্বেষ মুহূৰ্ত্তলৈকে মই তেওঁক দেখি আছোঁ। তেওঁৰ গছীন, কোমল মুখৰ ছবি মোৰ বুকুৰ ভিত্তিত জ্বলি আছে। ইয়াতলৈ আহ মই কি বিচাৰিব পাৰোঁ। তেওঁৰ, তেওঁৰ গছীন হ'বা। মই তিলতিলকৈ কৰা আত্মসম্পৰণ যেন কৰিছোঁ হয়। যি কৰ্মত মই তেওঁৰ দুৰ্বাতিৰ সঁচাৰী, সহায় হ'ব পৰি নিউব ধন্য মানি লালা, সেই কৰ্মত যেন তেওঁ কৃতকৰ্ম হয়।

ভগৱান, তোমাক ধন্যবাদ। মোৰ শত সহস্ৰ প্ৰণাম তেওঁৰ উদ্দেশ্যে। মোৰ অসাৰ দেহা সাথক হ'ল।

উঃ। বুকুৰ ভিতৰখন কেনেকৈ কপি উঠিল। গাটো মোৰ বাই-জাই কৰিব ধৰিলে। বেইমুহূৰ্ত্তমান পিচত, মোৰ গাৰ চিকিচি চিগিকি জ্বলি থকা শিখাটো চিপচিপাই উঠা যেন মম পলা-নিমিত্তে সংসাৰখন ক'লা আন্ধাৰ হৈ পৰিল।

+++

ধনকুবের

পগপাদিয়া নদীৰ পাৰৰ সৰু এখন গাঁও। মানুহ দুনুহ বেছি নাই। নদীৰ অসতৰ্ক উৎপাতত অস্থিৰ হৈ বেছিভাগ মানুহেই সাতপুৰুষৰ ভেটিৰ মোহ এৰি আন ঠাইলৈ উঠি যাত্ৰাই বাধ্য হৈছিল। যি পোন্ধৰ বুৰি ঘৰ মানুহ আছিল, তেওঁলোকৰ, হৰ আৰু এখন নতুন গৃহস্থালী পাতিবলৈ অৰ্থৰ অভাৱ, বা পিতৃপুৰুষৰ নানা দৈনন্দিন ঘটনাৰ লীণাভূমি ভেটিটোলৈ তালপ অতিবিজ্ঞভাৱেই মোহ আছিল।

এই গাঁৱতেই ধনকুবৰৰ ঘৰ। নতুন গৃহস্থালী পাতিবলৈ তেওঁৰ অৱশ্যে ধনৰ অভাৱ নাছিল, আকৌ সাতপুৰুষীয়া ভেটিৰ মোহেও যে তেওঁক আঁকোৱালি ধৰি ৰাখিছিল, এনেও নহয়। কিন্তু এটা কথা থিৰাং কৈ সকলোৱে জানিছিল, আৰু সেইটোৱেই হৈছে তেওঁ এই গাঁও এৰি নোমোৱাৰ প্ৰধান আৰু সঠিক কাৰণ। ডিন গাঁৱলৈ উঠি গৈ তাত আৰু নতুন ঘৰ-বাৰী পাতি তেওঁ অনৰ্থক অৰ্থ নষ্ট কৰাৰ একো কাৰণ নেদেখিলে, আৰু বছৰে বছৰে পাগপাদিয়াৰ অশেষ উৎপাত সহ্য কৰিও তাতেই থাকি গ'ল। গাঁৱৰে দুটামান মানুহ লগাই পানীৰ উৎপাত ৰোধ কৰিবলৈ তেওঁ যিমান পাৰে অলপ ধনতে সৰহ কাম কৰাই ললে। বাকী সামান্য যি অসুবিধা থাকিল সেইখিনি তেওঁ আবালত দেখি অহা পাগপাদিয়া নদীৰ খন্তেকীয়া খেৱাল বুলি মানি ললে।

ধনকুবৰৰ আচল নাম আছিল অনন্তৰাম দত্ত; কিন্তু গাঁৱৰ মানুহে মাতিছিল ধনকুবৰ বুলি। অৱশ্যে তেওঁৰ সমুখত কোনেও সেই নামৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ সাহ নকৰিছিল। কাৰণ তেওঁ আছিল মানুহৰ আশ্ৰয়ৰ থল। বিয়াই-সবাহে, টানে-নিদানে সকলোৱে ধনকুবৰৰ ওচৰলৈ সাহায্য বিচাৰি যায়। আৰু তেওঁ বিনা-বাক্যবান্ধে যিমান টকাৰ দৰকাৰ, এটা এটাকৈ গণি লোহাৰ বাকচৰ পৰা উলিয়াই দিয়ে। অৱশ্যে লগে লগে এখন লেখাপঢ়াও কৰি লয়—টকা ওভোতাট দিয়াৰ নিদিষ্ট সময় দি আৰু টকাই প্ৰতি

প্রায় সমান সুদ ধৰি। টকা ধৰি মৰাৰ নিদিষ্ট সময় পাব হৈ গ'ল, তাৰ সুদ চৰি থৈ মূলধনৰ যি ক্ষিমান ওপৰত উঠে বহুত সময়ত তাৰ হিচাব হৈ নাথাকে। এনেকৈয়ে, তেওঁ গাৱত ধনকুবের নামেৰে প্ৰখ্যাত।

ঘৰত এটা দৰা-খিড়ীৰী নথকা—প্ৰায় বতাহ চলাচল নোহোৱা কোঠা। তেওঁ বাবে নিদিষ্ট আছিল এখন সৰু ঘাট, পুৰণিতানত এটা বতাহ চলাচল এটা বিঘাট আকাৰ। তথাপি সেই খাটখনিৰ খুঁত শিশুৰ পৰা বৰীয়া বৈ বান্ধি থোৱা। থাকিবোঁৱ নিজেই এই চৰাটো বান্ধি ৰৈছি। কৰণ দুবাৰ খিড়ীকী নাই, অৰু গি এখন দুৱৰ আছে বুঢ়ী তাৰে সদাৰ সতকাৰ বন্ধ কৰি থয়। খেঁচা। তাৰ ভিতৰে যাওঁতাৰে প্ৰবেশ নিষেধ আছিল। ধনকুবের ঘৈণী এক জীয়েই থাকোঁৱত একগাল্গ হেঙ'হে সেই খেঁচাটোত মাৰাৰ পৰিছিল। অজিকালি হেঙ'হ আদৰুৱা বন্ধাতি দুৱাৰত আজি নৰাৰ সোৱাৰ দেখা যায়। আজি হামুও নৰাৰ পৰা নতি—ধনকুবের। দুৱাৰলৈ মাৰা কিছু থাকি নাই। বৰ্তমান ১৮৭৭ নতি। ওপৰলৈ নৰাৰ হেঙ'হে হেঙ'হে এক পচৰাচনি-গুটি, দুই পলৰ জামানো পুত্ৰ। অলপ এনে ধনকুবের দুই চৰিটা বচৰীয়া পুত্ৰ কিয়নো ঘৰত নতি ৰাচা হাতত নিহৰা নুতৰা নাই। অহি নতি পুত্ৰ সুন উপভোগ কৰা।

যাতাৰ আৰু মান বাপকৰ চৰাচৰ মাজতে দৰাৰ গৰাৰ পঠনালা পাছ বৰি। উচ্চ শিক্ষাৰ প্ৰতিভাৰ নতুনাবা হৈছে ত পঠি থৈ আঁতৰি বৰিণে। যাতাৰ পিছত বেছি পলৰ মান নতি। তেওঁ অগিছিলো নাতিয়েকে টকা-অন-পাইব হিচাপটো সচকতাবে চাবাৰ নামি। আৰু অসমীয়া লেখাপড়া অনুপ শিৰি নৰাৰ পৰি চাই তাৰ হেঙ'হ হিচাপৰ বহাত সুদমূৰ অদত বিচক্ষণ। শিৰি শাসন সমধাত তা। যাতাত তেওঁৰ লোহাৰ বাচচাৰি সমপল কৰি হাব।

শিৰি ধনকুবেরৰ ইচ্ছামতে কাম নহ'ল। দৰাৰ পৰা পাছ কৰি কলজলৈ যাবলৈ ওলাল। বাপেক মাৰাৰ সৰু ইচ্ছা। একগাল্গ যাতাৰ হৈ যাব অনিচ্ছা। অৱশেষত নতিৰ দৰা, ১৮৮-ছেচনীত অস্থিৰ হৈ ধনকুবের দুজৰে হৰাচৰীৰ বৰতত পিছত অনমতি দিলে। লগে লগে ইয়াকো কৈ থাল যেনি, এ পছ বৰা

চৰি বহুৰহ তেওঁ প্ৰত্যেক মাহে বিশ টকাকৈ দিব—তাৰ বেছি এদিনো নিদিব। বা এটা পয়চাও বেছি দিব নোৱাৰে। ইয়াৰে যদি দুখনে ওৱহাটীত থাকি পঢ়িবলৈ মান্তি হয়, তেনেহ'লে সি যাব পাৰে।

নিহন্ত উপাৰ্হীন হৈ দুলাল সেই ব্যৱস্থাতে মান্তি হ'ল আৰু অতকৈ দিয়া কুৰি টকাৰ বহিৰ যি টকাৰ দৰকাৰ, সেইখিনি নিজৰ চপ্টতে যোগাৰ কৰি ল'বৰ মন কৰি এদিন ওৱহাটী বুলি যাত্ৰা কৰিলে।

দুলাল গাঁৱৰ পৰা চহৰলৈ এই প্ৰথম আহিল। গতিকে প্ৰথমতে কিছুদিন অন অন ল'ৰাবিলাকৰ ঠাট্টা মঞ্চৰা সহ্য কৰি থাকিব লাগিছিল। কটমাহমান পাছতে দুলাল সাজেপাৰে এজা ছটফটীয়া কলজীয়া ডেকা হৈ উঠিল। সাজ-পাৰলৈ মন দিলেও দুলাল পঢ়া-শুৱত বেমা নছিল। কাৰণ সি অতি কৰ্মেৰঙাবেই জানিছিল যে চৰি বহুৰহ বহু বি এ পাছ কৰিব নোৱাৰিলে অতাকে তাক অৰু এপাচও নিদিব। অৰু ল'গ লগে ওৱহাটীত কলেজত পঢ়ি, অৰু নি নবীৰ পৰত মানুহৰ বেহকাপ চাই হাৱা খাই ফুৰাৰো অস্ত পৰিব।

ওৱহাটীত আহি দুলালে আই এ নপঢ়ি আই এছ ছি পঢ়িবৰ মন কৰিল। কেইমাহ মানৰ পাছত মাহেকীয়া পৰীক্ষাবিলাকৰ ফল উলখেন পাই, তাতেই লাগি থাকিল।

চৰি বহুৰহৰ মূৰত দুলালে প্ৰথম শ্ৰেণীত বি এছ ছি পাছ কৰিলে। ঘৰত তেওঁৰ বিয়াৰ কাৰণ মাক, পিতাক, আতাক সকলোৱেই বাস্তব হৈ পৰিল। দুলালৰ কিছু মন কিবা এটা 'টেকনিকেল লাইন'ত বিচক্ষণ হৈ অহাৰ, আৰু তাৰ পাছত এটা কাৰবাৰ খোলাৰ। ইফালে বিয়াৰ বদবস্ত হ'ব ধৰিল। দুলালে গতি বিষম দেখিলে। কাৰণ তেওঁ ভুলকৈ জানিছিল যে বিয়া কৰাই লৈ ঘৰত বহিলে, নিজৰ মনৰ আশা-ভৱস সকলো জলাঞ্জলি দিব লাগিব। তেওঁ কেৱল উপাৰ্হ বিচাৰিব ধৰিল কেনেকৈ অল্প টকা যোগাৰ কৰা যায়। টকা পৰ যি কিমন দুগুহ বাপৰ সেইটোও ভুলকৈ জানে, কৰম নেহাৰ পেৰৰ চাৰি সয়াৰ আতাকৰ কঁকালত এডাল কঁলা বজি বজি থোৱা থাকে। বুঢ়াৰ সজ্ঞান অৱস্থাত কাৰ সাধ্য তাৰ পৰা চৰি অনি বাকত খোলে? ভৰ দুপৰীয়া শুবৰ সময়তো

বুঢ়ই ডাককৈ দুৱাৰ ঘৰ বন্ধ কৰি লৈহে শোৱে। বাতিৰতো কথাই নাই।

যহওক—ভগবানে বোধহয় দুজনত এনে মনন ব্যাকুলতা দেখি এটা উপায় কৰি দিছে। এদিন দুপৰীয়া ভাতপানী খাই, ধনকুবেৰে দুবাৰক নিজৰ কোঠালৈ মাতি নিলে। নাতিয়েকৰ লগত বুঢ়াই, বিচৰাত গৰি পৰি বহুতো কথা পাতিব ধৰিলে। তাৰ কমেওত পতাৰ কথা, নিজৰ গৃহস্থালীৰ কথা ইত্যাদি। কথা বাঢ়িবাঢ়ি গৈ বুঢ়াৰ নিজৰ ডেকা কালৰ কথা ওলাল। তেওঁ নাতিয়েকক ক'ব ধৰিলে, কিমান দুখ কৰি এই ধন আজিছে। আৰু সেই কাৰণেহে প্ৰতিটো পয়চাতে নিজৰ গাৰ একোটাো তেজ শোৱা হেন লাগে। নাতি য়েকক নানা উপদেশ দিলে, অন্যহকত এটা পক্ষচাও ব্যৱ নকৰিবলৈ। এই পয়চাক বৈয়, ডেকাকালত তেওঁৰ আৰু ঘৈণীয়েকৰ কিমান দুখ কষ্ট গৈছে। একোদিন এসাজ খাইও থাকিবলগীয়া হৈছিল। তাৰ পাছত, কত চুপুটা, কত কলট কৰি তেওঁ লাহে লাহে এপয়চা দুপয়চাকৈ এই ধন গোলাইছে। দুজানৰ পিতাক তেতিয়া কেঁচুৱা।

কওঁতে কওঁতে বুঢ়াৰ মুখৰ ধৰ্ম্মুৱা ৰেখাবিলাক কোমল হৈ আহিল। এই দীঘল হুমুনিয়া হ'লোঁই, তেওঁ বাগৰ সলাই শুলে। কিছু সময় দুয়ো নিমাত হৈ থাকিল। দুজনে ডাঙৰি, ডেকা কালৰ কথা মনত পৰি, আতাকৰ মনত ভাঙ-বেয়া, সুখ-দুখৰ নানা কথা অতি আৱৰি ধৰিছে, আৰু সেই কাৰণেই বোধকৰোঁ নিমাতো আছে। আতাকেনো কি কৰিছে, এবাৰ চাবলৈ বুজি, অজপ হালি চাই দেখে যে, বুঢ়াই নিজৰ কথা ডাঙি ডাঙি সেইপিনে টোপনি গৈছে।

দুজনৰ বুকুখন তিপ্তিপাব ধৰিলে। এয়েই সুন্দৰ সুযোগ। এনেকুৱা সুযোগ আৰু ধপকৰে মিলে টান। বিম্বালৈও বেছি দিন নহ'ল। তওঁ মৰা বৈধৱমোখোৰ লাগিল। কামটো ভাল হ'বনে? চুব কৰি টকা নিব? মানুহে শুনিলে নিন্দা কৰিব, বিধাসমতক বুজিব। কিন্তু নাই, মানুহে কি বুজিব নুবুজিব ডাঙি এনেকুৱা সুযোগ এৰিব নোৱাৰিব। আতাকৰ অতি যত্নেৰে ৰখা লোহাৰ পেৰাটোৰ পৰা পয়চা নিমিতে তেওঁৰ মনৰ আশা পূৰ হোৱাৰ আৰু অন্য উপায় নাই। নিবই লাগিব, ভাবনা চিন্তা কৰি থাকিলে নহ'ব।

দুলালে লাহে লাহে, কঁপা হাতেৰে বুঢ়াৰ কঁকালৰ পৰা চাৰিপাত খুলি আনিিলে। সামান্য এটা শব্দ কৰাৰ উন্নত, অতি সাবধানে, বাকচটো মেলি, জেপত দহখন এশটকীয়া নোট আৰু কিছুমান ডঙনীয়া লৈ লৰালৰিকৈ ঘৰৰ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। এবাৰ ঘূৰি পিচলৈ চাবৰো সাহ নহ'ল। একেৰোবে আহি কলিকতালৈ টিকট কাটি বেলত উঠিল। বেনখন যেতিয়া ঘাব ধৰিলে, তেতিয়াহে বুকুৰ ভিপিপিপনি অলপ কমিল।

ইফালে অলপ পিচত ধনকুবেৰে সাৰ পাই দেখে, তেওঁ অতি সাবধানে বখা লেহৰ পেৰাটোৰ তলাটো মাটিত পৰি আছে। ককালত হাত ফুৰাই চান, তাত চাবি নাই। খং বেজাৰত তেওঁ স্তম্ভ হৈ ব'ল। অলপ সময় যোৱাত, যেতিয়া মনৰ চঞ্চলতা কমিল, বাকচটো খুলি চাই দেখে তাৰপৰা এহেজাৰ টকাৰ নোট আৰু খুচুৰা টকা শিকি কিছুমান নাই। খঙত তেওঁৰ চকুৱেদি পানী পৰিব ধৰিলে। কোঠাটোৰ পৰা ফোঁপাই জোপাই ওলাই আহি, দুলালৰ বিচাৰ ললে। ঘৰৰ কতো দুলালক নাপাই, গাঁৱত বিচাৰিব ধৰিলে। ক'তো দুলালৰ চিনু নাই। ঘৰৰ সকলোৰে বুজিবলৈ বাকী নবল এইটো কাৰ কাম। ধনকুবেৰে খঙত ইফালে সিফালে দমদমাই, গালি-শপনি পাৰি ফুৰিব ধৰিলে। দুলালৰ মাক বাপেকৰ চিন্তা লাগিল, বিয়াৰ এই দুদিনমান অগতে ল'ৰাটো গ'ল ক'লে, কি হ'ব? ভাবি চিন্তি সকলোৰে ভাতপানী নোহোৱা হ'ল। দুলালৰ পিতাকে কলিকতালৈ টিকট কাটি বেলত উঠিল। তেওঁ ভালকৈ জানিছিল যে ইমান টকা লৈ দুলাল নিশ্চয় অসমত থকা নাই।

কিন্তু কলিকতাত গৈও তেওঁ, দুলালৰ কোনো সন্দেশ নাপালে। দুলালে তেতিয়া বম্বে নগৰৰ বন্দৰত জাহাজত উঠিবৰ কাৰৱাৰ কৰিছে।

কেইমাহমান পিচত, ধনকুবেৰৰ ঘৰলৈ এখন চিঠি আহিল। খামৰ ওপৰত বিজাতী টিকট লাগোৱা। বুঢ়াই লৰালৰিকৈ চিঠিখন খুলিলে। দুলালে তাত সকলো কথা স্বীকাৰ কৰি, আতাক আৰু মাক বাপেকৰ ক্ষমা খুজিছে। আৰু লেখিছে যে, তেওঁ তাত চেনিকনৰ বিষয়ে পঢ়িবলৈ গৈছে। ইচ্ছা দেশত গৈ ফু'ছিয়াৰ খেতি

কৰি চেনিৰ কল বহুৱাব। তেওঁ লৈ যোৱা টকাগিনি বাটৰ খৰচ আৰু কলেজত নাম লগোৱা আদিতৈ খৰচ হৈছে। গতিকে সোনকালে আৰু পাঁচশমান টকা পঠাব লাগে। নহ'লে তেওঁৰ যোৱাথকাৰত বৰ অসুবিধা হ'ব। জাৰ চাই উপযুক্ত কাৰোবৰকো নিও নাই।

চিঠিখন পাই, বুঢ়াৰ খঙত ঢুলিৰ আগলৈকে দিৰশিবাই গ'ল। খৰমৰ খট্‌খট্‌ শব্দ কৰি, ভিতৰলৈ আহি, ৰাজনীযবত ডাত ৰাজি থকা বোৱাৰীয়েকৰ গালৈ চিঠিখন দি মাৰি দি ক'লে, “তোমাৰ গুণধৰ পুত্ৰৰ কাণ্ড চোৱা। ইঃ—টকা দে বুজিলেই টকা পায়। বদমাচ, চুৰ কৰি পেৰা ডাঙি টকা নিছে, মই আৰু তাক টকা দিমনে?”

দুলালৰ মাকে লৰালৰিকৈ চিঠিখন পঢ়ি শুনোৱাৰ লগে লগে, তেওঁৰ চৰুদটা চলচলীয়া হৈ উঠিল। শহৰেকক টকা পঠিয়াবৰ কাৰণে গিৰিয়েকক ক'ব ক'লে। দুলালৰ পিতাকৰো বেয়া লাগিছিল। বয়স প্ৰায় আদহীয়া হ'লহি তেওঁ, বাপেকে তেওঁক বিশ্বাস কৰি টকা প্ৰচাৰ ভাৰ দিব নোৱাৰে। আজি পুতেকৰ হৈ তেওঁ এই বয়সত বাপেকক টকা খোজে কেনেকৈ? সিও যদি পুতেক ডালকৈ গ'হুঁতেন, তেওঁ এক কথা আছিল। কিন্তু সি গৈছে বুঢ়াৰ পেৰা ডাঙি, টকা চুৰ কৰি লৈ। বুঢ়াৰ তাৰ ওপৰত খং মাৰ যোৱাই নাই। তাতে এই চিঠিখন পোৱাত, জ্বলা জুইত যে কিমান খিটু পৰিছে, সেইটো তেওঁ ভালকৈয়ে জানিছিল। তথাপিও তেওঁ পুতেকৰ হৈ বুঢ়াক বহুতো বুজাই বঢ়াই ক'লে। পাঁচশ নহ'লে, দশমান হ'লেও প'চ ই দিবলৈ বৰকৈ ধৰিলে। কিন্তু বুঢ়াৰ মন নুকুমজিল। মুখৰ কঠুৱা ৰেখাবিলাক আৰু কঠুৱা হৈ উঠিল। মুখেৰে হাঁ বা না এটা কথাও নাযাতিলে। দুলালৰ বাপেক মাক নিকপায় হৈ বহি থাকিলে।

ইফালে দুলালে সদায় ভাবে, আজি নহ'লে কাজি টকা আহিবই। পাঁচশ নহ'লেও এশ, দশ কিবা এটা আহিব। এইদৰে, বিদেশত তেওঁৰ কিমান অভাৱ, আতাকে সেইটোও বুজা নাইনে? যিমান যি নহওক, আতাক তেওঁৰ ওপৰত ইমান নিৰ্মম হ'ব নোৱাৰে। এনেকৈ সদায় আশা কৰি, ৰাতি হ'লে চিন্তাক্লিষ্ট মন লৈ হিচনাত পৰে। নিজৰ সাম্প্ৰতিক প্ৰাপ্য ঠিকমতে নোপোৱা হেতুত, ‘জেদ্দে ভেজী’য়েও ডালকৈ খোৱা বোৱা নিদিয়া হ'ল। পুৰণা বয়স-বস্তুবিলাক

দিয়ে, কেতিয়াবা একো নাথাকেই। কলেজৰ পৰা আহি দুখে-
ভাঙে দুখাল লাংকাল দি বিচাৰাত শুই পৰে।

দুমাহমান পিচত, কলেজৰ পৰাও 'নটিছ' দিলে যে আৰু ফিজ
নিদিয়াকে থাকিলে তেওঁৰ নাম কটা যাব। ভাবি চিন্তি দুলাল
বজিয়াৰ দৰে হ'ল। মনৰ ইমান আশা ভৰসা সকলো নষ্ট হ'ল।
ইমান কষ্টকৈ চৰ কৰা দুৰ্গাম লৈও তেওঁ যি আশাত আহি এই
দূৰ বিদেশ পাইছেহি সেই আশা পূৰ হোৱাৰ একেই সম্ভাৱনা নাই।
ঘৰৰ মানুহে কিন্তু তেওঁৰ এনে বিপদতো নিমাত হৈ আছে। মাবৰ
কথা মনত পৰি, দুলালৰ চকুদুটা চলচলীয়া হৈ উঠিল। ভাবনাই
চিন্তাই দুখাল শুকাই খীণাই যাব ধৰিলে। দিনে ৰাতি 'লেণ্ড ৱেডী'ৰ
খেচখেচনি শুনি শুনি মনটোও তিতা হৈ উঠিছে। এদিন ৰাতিপুৱাই
গাত কোটটো লৈ কলেজলৈ বুলি ওলাই গ'ল। ৰাতিপুৱা চহৰ
আশা আজিকালি তেওঁ বাদেই দিছে। দুপৰীয়াৰ সাজ যে পায়,
সোমুই যথেষ্ট। কলেজ পাই দেখে 'বেজেণ্টৰী বুক'ৰ পৰা তেওঁৰ
নাম কটা গৈছে। কাজ আৰু দুখত তেওঁৰ শুকান মুখখন ক'লা
পৰি গ'ল। ~~গছাটো~~ দিনটো বাটত ঘূৰি ফুৰি, সন্ধ্যা সময়ত ঘৰলৈ
আহিল। গছালি পেটৰ ভোকত ৰ'ব নোৱাৰি ঘৰলৈ আহিছিল।
কিন্তু ঘৰৰ ভিতৰ সোমোৱাৰ আগে লগেই 'লেণ্ড ৱেডী'জনী ছেদি
আছিল, "পঢ়া দিবৰ নাম নাই—যেই সেই সময়তে খোৱাটো
হ'লে লাগে। এই কাজ সন্ধ্যা মই তেওঁলৈ খোৱা লৈ বহি আছোঁ
নহয়। নহবৰ ল'ৰা ওলাইছে।" কথাৰ আগে লগে টেবিলৰ ওপৰত
চপ কৰি কিছুমান সস্তীয়া মাংস সিজোৱা আৰু দুটা আলু সিজোৱা
থৈ দিলে। ৰাতিপুৱাৰ পৰাই মনটো তিতা হৈ আছিল। ঘৰ
সোমোওঁতে নোসোমোওঁতেই 'লেণ্ড ৱেডী'ৰ এনে চোকা চোকা বখাই
দুলালৰ পেটৰ ভোক-পিয়াহ নোহোৱা কৰি দিলে। মূৰটো নিম্বনিমাই
উঠিল। কেনোমতে চলন্তপংকৈ তেওঁ নিজৰ কেঠাটোত সোমাই
দুৱাৰ বন্ধ কৰি দিলে। এই সময়ত, অনুগ্রহ কৰি দিয়া খোৱা
বস্তুখিনি পতে এৰি থৈ যোৱাৰ কাৰণে 'লেণ্ড ৱেডী'ৰ বাক্যবাণ
আৰু চোকা হৈ উঠিল।

পিচদিনা ৰাতিপুৱা বহুত সময়লৈকে দুলালৰ স্বৰ্ধ দুৱাৰ নোখোলা
দেখি 'লেণ্ড ৱেডী'ৰ মনত অলপ দম্বা হ'ল। 'বেচেৰা, আত্মীয়

বজ্রন বা কিমান দূৰত—সি হ'ৱাতা অকলে অকলে ঠিকাৰ অভাৱত
পৰিছ। কাজি মই বৰ কঠোৰ ব্যৱহাৰ কৰিলোঁ; ইমানখিনি
ন দিবলৈও হ'লহেঁতেন। ৰাতিপুৱাৰ পৰা জোৱাৰোৱা নাই। গধূলি
দুখ ভাগৰে খাম বুলি আহিছিল। মোৰ কথাত চাগে বৰ বেজাৰ
পাইছ—সেয়েহে লাজতে দুৱাৰ খুলিব পৰা নাই। ইফালে যে
কলেজৰ সময় হৈ গ'ল বপুৰাৰ খবৰেই নাই।" হজাৰ হওক,
তিৰোতা মানুহ। নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালী আছে—মাজে মাজে মনাটো
কুমলি যায়। তেওঁ দুলালৰ দুৱাৰত কেবাবাৰো টুকুৰীয়াই একো
সাৰসুৰ নাপাই, দুৱাৰখন ঠেলি দিলে। কিৰিক্ কৰে শব্দ এটা
কৰি দুৱাৰখন মেল খাই গ'ল। 'লেণ্ড লেডী'য়ে দেখিলে ঘৰটো
খালী। টেবিলৰ ওপৰত এখন চিঠি পৰি আছে। তেওঁ লৰাজবিকৈ
চিঠিখন তুলি লৈ পঢ়িব ধৰিলে। চিঠিখন পঢ়া শেষ জোৱাৰ লগে
লগে 'লেণ্ড লেডী'ৰ মুখৰ পৰা ওয়াতুৰ চিঞৰ ওলাল। চিঞৰ শুনি
ঘৰৰ সকলো মানুহবিলাক সেই কেঁটাটোলৈ দৌৰি সোমাই গ'ল।
'লেণ্ড লেডী'য়ে চিঠিখনলৈ আঙুলিয়াই দিলে। ভয় আৰু দুখত তেওঁ
ইমান বিবুদ্ধি হৈ গৈছিল যে মুখেৰে একো মাতিব নোৱাৰিলে;
সকলোবিলাক মানুহে চিঠিখনৰ ওপৰত জুম হৈ পৰি পঢ়িব ধৰিলে।
দুৱালে লেখিছে যে সি অসহ্যতা কৰিলে। তাৰ যি বস্তুৰ হানি
থাকিল 'লেণ্ড লেডী'য়ে যেন সেইবিলাককে তাৰ থকা খোৱাৰ দাম
হিচাপে লয় আৰু তাক যেন ক্ষমা কৰে। সকলোৱে ইটো সিটোৰ
মুখ চাবলৈ কৰিব ধৰিলে, যেন কথাটো ভালকৈ বুজিব পৰা নাই।
কিছু সময় পাছত ঘৰৰ গৃহস্থজন ওলাই গ'ল পুৰিচক খবৰ দিবলৈ।
এতিয়াহে সকলোৰে মুখত কথা ওলাল—দুলালৰ এনেকৈ অসহ্যতা
কৰাৰ নানা কাৰণ অকাৰণ বিচাৰ কৰিব ধৰিলে। 'লেণ্ড লেডী'ৰো
ভয়ৰ মাত্ৰা কমাত দুলালৰ প্ৰতি হোৱা মৎকিক্ৰম অনুকম্পাখিনি
নোহোৱা হৈ তাৰ প্ৰতি নানা গালি শপনি পাৰি বিলাপ কৰিব ধৰিলে।
পুলিচৰ পৰা বা আকৌ কি দিগদাৰি সহিবলগীয়া হয়। তাৰ উপৰিও
এনেকৈ দুই এটা জুল-কলেজীয়া ল'ৰা ঘৰত ৰাখিয়েই একৰকম
সিহঁতৰ সংসাৰখন চলে। এতিয়া দুলালৰ এই কাৰ্য্যৰ পৰা মানুহে
ভাবিব লাগিবহে কিবা দুৱাৰহাৰত অঘাত পাই ল'ৰাটোৱে অসহ্যতা
কৰিলে, কত যে বদনাম ওলাব? আৰু এনে এটা দুৰ্ঘটনাৰ পাছত

কোন ল'ৰানো তাইৰ ঘৰত থাকিবলৈ আহিব? হান্ন হান্ন---ত ইক কিহে পাইছিল এনে আপদীয়া ল'ৰা এটাক ৰাখিবলৈ।

যি হওক—দুলালৰ 'নোট বুক'ৰ পৰা ঠিকনা লৈ তেওঁজোকে তাৰ ঘৰলৈ খবৰ দিলে। ঘৰত হাহাকাৰ লাগি পৰিল। মাক বগিলাৰ দৰে হ'ল। বুঢ়া কুব্বেৰৰ মন অনুশোচনাই ভৰি পৰিল। ঘৰখন ভূতৰ ৰাজ্য যেন হ'ল। কাৰো কতো মাতবোজ নাই—নিজৰ নিজৰ কেঁঠাত সকলো পৰি থাকে, থকা খোৱাৰ হিচাপ নাই। মাজে সময়ে দুই চাৰিজন ওচৰ চুবুৰীয়া আহি মাত কথা দি যায়, সমুখত কথা দুই চাৰিটা কয়। মনক আকৌ প্ৰবোধ দিবৰো চেষ্টা কৰে, হয়তো সি মৰা নাই, মানুহে মৰা বুলি মৰিব পাৰেনে? 'জেণ্ড জেডী'য়ে বিজনি ভুল খবৰ দিছে—আবৌ হয়তো চিঠি আহিব। এনেবিলাক কথা শুনিলে মাক বাপেকহঁতৰ মনত নানা আশাৰ একোটা ক্ষীণ ৰেখা দেখা দিয়ে। আকৌ আশ্ব-হত্যাৰ কথা মনত পৰিলে হাহাকাৰ কৰি কান্দি উঠে।

এনেকৈ এবছৰমান গ'ল। দুলালৰ কোনো খবৰ বতৰি নাই। গাঁৱৰ মহাশয়ে দুশালে আত্মহত্যা কৰা খবৰ পোৱাৰ তিনি মহমান পাছতো আকি কোনো নতুন খবৰ বাতৰি নাপাই—সি মৰাটোই ঠিক বুলি ধনকুব্ৰেৰক তাৰ শ্ৰাদ্ধ আদি কৰিবলৈ নানা উপদেশ দিছিল। কিন্তু বুঢ়াৰ তথাপি সত নগ'ল নাতিয়েকৰ শ্ৰাদ্ধৰ আয়োজন কৰিবলৈ। মানুহে ক'লে কয়, "চাওঁচোন আৰু কিছুমান দিন। সকলো ভগৱানৰ ইচ্ছা।" ভগৱানৰ যে কি ইচ্ছা গাঁৱৰ মানুহে একো বুজি নাপালে। সকলোৱে ভাবিলে বুঢ়াৰ খনৰ মান্না নাতিয়েক মৰাতো যোৱা নাই। টকা খৰচ হ'ব বুলিয়েই শ্ৰাদ্ধটোও কৰিব পৰা নাই। শ্ৰাদ্ধ নকৰিলে নাতিয়েকৰ আত্মাৰ যে মুক্তি নাই, সেইটো হ'লে বুঢ়াই গম ধৰিব পৰা নাই। পাছতহে পাব তেঁকা। আত্মহত্যা কৰা মানুহে এনেই মুক্তি নাপায়, ভূত হৈ থাকে। ইয়াৰতো শ্ৰাদ্ধও কৰা নাই। এই মহাপাপৰ ফল ভোগ কৰিবই লাগিব। এইবিলাক কথা ধনকুব্ৰেৰহঁতৰ কণতে পৰে। দুলালৰ মাক বাপেকৰ মনত দুখ লাগে। ধনকুব্ৰেৰে নিমতে সকলো শুনি যায়। কাকো একো নকয়। আগৰ নিচিনা সদায় লোহাৰ পেৰা খুজি টকা পয়চাৰ হিচাপো নকৰে, কত এটা পয়চা অনাহতক বেছি খৰচ গ'ল তাৰ

কাৰণেও পুতেক বোৱাৰীয়েকক ধাৰিগপনি নাহ'ব। তেওঁৰ সৰু, নিস্তেজ চকুৰোৰা আৰু গাতলৈ হেঁচা থকাখন অগপ বেছিকৈ দু'জা হৈ যাব ধৰে।

প্ৰায় দুবছৰ তিনিবছৰ এনেকৈ গ'ল। দুলালৰ প্ৰাক্ এতিয়াও কৰা হেঁচা নাই। গাঁৱৰ মানুহ দুমুখে ধনকুব্ৰেৰ ঘৰলৈ অহা প্ৰায় দৈন্য কৰিছে। দুলালৰ সম্পৰ্কে বহুতে বহুত কথা উলিয়াইছে। এ ভূত হৈ ধনকুব্ৰেৰ ঘৰলৈ আহিছে, ৰাতি নানা উৎপাত কৰে। এতিয়া তাৰ প্ৰাক্ কৰিবলৈ খেচ্ খেচ ই থাকে, তথাপি বুঢ়াই ধন উগৰাও ত প্ৰাক্ কৰিব পৰা নাই। এইবিলাক কথা শুনি শুনি সঁচকৈ বহুত মানত ধাৰণা হৈ গ'ল যে দুলালৰ প্ৰেতাছাই মুক্তি নাপাই সনান ৰাতি ধনকুব্ৰেৰ ঘৰলৈ আহি নানা উৎপাত কৰে। অনাকি দুলালৰ মাকৰ মনতো মাজেমাজে সন্দেহ হ'ব ধৰিলে।

এনেতে এদিন ৰাতি নিৰা এটা শব্দ শুনি সাৰ পাট ধাক্কেৰে কাণ পাতি শুনে লোহাৰ পেৰাটোৰ পৰা এটা শব্দ আহিছে। আৰু ভাগকৈ শুনিবৰ মনেৰে তেওঁ বিচনাত উঠি বহিল। এটা সৰু খুট্ খুট্ শব্দ। কোনোবাই যেন তলা ভাঙিবৰ চেষ্টা কৰিছে। বুঢ়াই মূৰ শিতানৰ পৰা খেপিয়াই খেপিয়াই দিৱাচনাইটো জ্বলাই চ'ল, তাত একো নাই। দিৱাচনাইৰ কাঠিটো নুমুহাৰ লগে লগে আকৌ সেই শব্দ। অস্থিত বুঢ়াৰ ৰাতি আৰু টোপনি নাছিল। সৰু কেৰাচিন তেওঁ পাকিটো জ্বলাই বিচনাৰ ওপৰতে বহি থাকিল।

পিঠদিনা ৰাতিপুৱা বাকচটোৰ গাত প্ৰকাশত তলাটো ঠিকভাবে লাগি থকা দেখি বুঢ়াৰ মনটো পাতল লাগিল। গামোছাখন কান্ধাত পেলাই লৈ গা ধুবলৈ বুলি বাহিৰলৈ ওলাই গ'ল। ৰাতি কিন্তু আকৌ সেই শব্দ—সেই ৰাতিও ধনকুব্ৰেৰ টোপনি নাছিল। এনেকৈ দুদিনমান ৰাতিৰাতি সেই খুট্ খুট্ খচ্ খচ্ শব্দ শুনি শুনি ধনকুব্ৰেৰো মনত ধাৰণা হ'ল যে নিশ্চয় দুলালৰে প্ৰেতাছাই তেওঁৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ ল'বলৈ লোহাৰ পেৰাটো জ্বলিবৰ চেষ্টা কৰে। মনে মনে বুঢ়াৰ বৰ দুখ আৰু অশান্তি লাগিল। ভাবিচিন্তি তেওঁ দুলালৰ প্ৰাক্কে কৰা ঠিক কৰিলে। লগতে ব্ৰহ্মোৎসৰ্গ কৰিবলৈ মন কৰিলে।

ধনকুব্ৰেৰ প্ৰাক্ আৰু ব্ৰহ্মোৎসৰ্গ দুয়োটা একেলগে কৰিব

ওলোৱা দেখি গাঁৱৰ মানুহৰ দৃঢ় বিশ্বাস হ'ল যে ভুতৰ উৎপাত
সহ্য কৰিব নোৱাৰিহে বৃঢ়াই ইমান খৰচ কৰিব ওলাইছে।

শ্রাদ্ধৰ যোগাৰ হ'ব ধৰিলে। আগফালে প্ৰকাণ্ড বডা দি
বৃহস্পতিৰ আয়োজন হ'ল। ঘৰৰ সকলোৱেই মনৰ বেজাৰত মৰা
যেন হৈ থাকিল। তথাপি দিন গৈ গৈ শ্রাদ্ধৰ দিন আহিল। দহ
বাৰজন বামুণে শ্রাদ্ধৰ দিহা কৰিব ধৰিলে। গাঁৱৰ মানুহৰ কিছুমান
আহিল। কিছুমানে অশ্ৰদ্ধাত আৰু কিছুমানে ডেবা ল'ৰাৰ সৰু
বুলিও নাহিল।

শ্রাদ্ধৰ কাম আগবাঢ়িব ধৰিলে। বামুণে ঘৰৰ সবলোকে
পৰালিত আদি কৰাই উঠিছে। এনেতে, গুৱাহাটীলৈ কিবা কামত
যোৱা গাঁৱৰে ল'ৰা এটা হেঁপাইফোঁপাই আহি ধনকুব্ৰেৰৰ চোতালত
উপস্থিত হ'লহি। সি যে বৰ উধাতু খাই লৰি আহিছে, তাক
দেখিলেই বুজিব পাৰি। সকলোৱে তাক এনেকৈ ওহাৰ কাৰণ
সুধিলে। সি কোনোমতে ফোঁপাই জোপাই উত্তৰ দিলে, “দুলাল—
দুলাল মৰা নাই। আহিছে, মই তেওঁক—বেজাৰ পৰা নমা
দেখিছোঁ। সঁচাকৈ মোৰ ভুল হোৱা নাই। দেখিয়েই দৌৰি আহিছোঁ।”
কথা শুনি তাত থকা মানুহবিলাকৰ মাজত এটা চঞ্চলতা
উপস্থিত হ'ল। ধনকুব্ৰেৰৰ ঘৰৰ ভিতৰলৈও খবৰটো গ'ল। দুলালৰ
মাকে খবৰ শুনি মুছা গ'ল। বাপেক আৰু আতাকে ইটোৱে সিটোৰ
মুখলৈ অৰ্থহীনভাৱে মোৱাচুই কৰি বাহিৰলৈ ওলাই আহিল।

কেইমিনিটমান পাছত সঁচাকৈয়ে হাতত এটা ‘চুটকেচ’লৈ দুলাল
আহি চোতালত থিয় দিলে। সকলোবিলাক মানুহৰ চকুৱে-মুখে
একেগুণে বিস্ময়, আনন্দ, ভয় আৰু সন্দেহৰ নানা ভাব খেলাই
গ'ল। কাৰো মুখত এয়াৰ কথাও নোলাল। দুলালে আহি আতাক
আৰু পিতাকক সেৱা কৰি, তাত থকা পূজনীয়বিলাকক একোটা
সেৱা কৰিলে। প্ৰথমে দুলালেই সুধিলে, “এইবোৰ কি হৈছে ?
আজি কিবা পাতিছে নেকি ?” কোনেও একো উত্তৰ নিদিলে, কেৱল
সকলোৰে মুখৰ পৰা একোটা সন্দেহ দূৰ হোৱাৰ, স্বস্তিৰ হৃদয়নিয়াহ
ওলাই গ'ল। মুখলৈ পানী আহিল—যি হওক—কোনো জপোন
দেখা নাই—বা ভূতো দেখা নাই। সঁচাকৈ দুলালেই আহিল তেনে-
হ'লে। পুৰোহিত এজনে দুলালৰ কথাৰ উত্তৰ দিবলৈ গৈ “এবা বাপা,

অমি তোমাৰ—বুজিছিলোঁ হে—” এনেতে ধনকুব্ৰেৰ হাউহাউ কৰি কান্দি দুলালক সাৰাটি ধৰিলে। ইফালে ঘৰৰ ভিতৰৰ পৰা মাকে লাজ্জমান এৰি, আউলী-বাউলী হৈ লৰি আহি দুলালৰ সৰুটি ধৰিলে। দুলালৰো চকুমুখ চকচকীয়া হৈ উঠিল। খবৰ পাই গান্ধৰ মতা তিৰোতা, ল’ৰা-ছোৱালী আহি ধনকুব্ৰেৰৰ চোতালত দাঁড়ি পৰিল। যা হওক, কিছু সময় পাছত সকলো স্থিৰ হ’ল। তিৰোতা মানুহ কেইগৰাকীমানে দুলালৰ মাকক ভিতৰলৈ লৈ গ’ল। দুলালেও ভিতৰলৈ গৈ গা-মূৰ ধুই, বামুনসকলৰ উপদেশ মতে পৰাচিত হৈ, অনপ জ-জগপান খাই সুস্থিৰ হৈ বহিল।

*

*

*

বিলাতত যেতিয়া ঘৰৰ পৰা টকা পাব পাব বুজি আশা কৰি থাকিও বহুদিনলৈ টকা নাপালে, তেতিয়া দুলালৰ মনত বৰ দুখ লাগিল—খণ্ডো উঠিল। ইপিনে ‘লেণ্ড্ জেডী’য়ে খোৱা-জোৱা বেজ্বাকৈ দিয়া হ’ল—কেতিয়াবা নিদিদেই। নানা কথা শুনাই অপমান কৰে। কিছুদিনৰ পাছত কলেজৰ পৰাও নাম কটা গ’ল। লাজ, অপমান আৰু দুখ বেজ্বাৰত তেওঁ একো স্থিৰ কৰিব নোৱাৰি, অসহ্যতা কৰিলে বুলি ‘লেণ্ড্ জেডী’লৈ এখন চিঠি লেখি থৈ, ঘৰৰ পৰা ওলাই গ’ল। কিন্তু খং-বেজ্বাৰৰ প্ৰথম হেঁচা কৰ্মি যোৱাৰ লগে লগে অসহ্যতা কৰিবলৈ সাহো নোহোৱা হ’ল। ‘লেণ্ড্ জেডী’ৰ ঘৰলৈও উত্ততিবৰ উপায় নাই। কাৰণ এই কাণ্ডৰ পাছত নিশ্চয় ‘লেণ্ড্ জেডী’য়ে তেওঁক মৰমতে আঁকোৱালি নকহেহেঁতেন।

বিদেশত একো উপায় বিচৰি উলিয়াব নোৱাৰি, তেওঁ বাটে বাটে ঘূৰি ফুৰিব ধৰিলে। এনেকৈ ঘূৰি ফুৰোঁতে সন্ধ্যা সময়ত এজন ভাৰতীয় ল’ৰা লগ পালে। ল’ৰাখনে দুলালক ভাৰতীয় বুলি জনি আৰু তেওঁৰ নিকপাৰ অৱস্থাৰ কথা শুনি নিজৰ লগতে লৈ গ’ল। দুলালে সেই ল’ৰাজনৰ সহায়তে এটা কাৰখানাত যোগদান কৰা এটা পালে। তেওঁ সপ্তাহে দহ চিলিংকৈ পাব ধৰিলে। তাৰে কোনোমতে খাই-লৈ থাকি, তেওঁ চেনিকলৰ বিশ্বমে পঢ়িবলৈ টকা জমাৰ ধৰিলে। হাতত যথেষ্ট টকা হোৱাত আকৌ কমেও পঢ়িব ধৰিলে। যিমান পাবে কম খৰচত থাকি খাই জলপ জলপকৈ জমাওঁতে জমাওঁতে তেওঁৰ কোনোমতে স্বৰলৈ আহিবলৈও টকা হাতত হ’ল।

দুলালে জানিছিল যে ‘জোঙ জেডী’য়ে নিশ্চয় তেওঁ আত্মহত্যা কৰা খবৰ ঘৰলৈ দিছে আৰু সেই খবৰ পাই যে ঘৰৰ কি অৱস্থা হৈছে, সেইটোও উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিল। কিন্তু, বহুদিন চিঠি এখন লিখে লিখে বুলিও লিখিব নোৱাৰিলে। এটা দুৰ্জয় অভিমানে সদায় বাধা দিছে। এতিয়া চেনিৰ বঙ্গৰ কাম শিকি, কাৰখানা খুলিবৰ অভিপ্ৰায় কৰি ঘৰ পালেহি।

*

*

*

সেইদিনা ৰাতিও জোহাৰ পেৰাটোৰ ভিতৰত, আবৌ সেই খুটখাট শব্দ শুনি ধনকুব্ৰেৰ টোপনি ভাঙি গ’ল। তেওঁ বিচনাৰ ওপৰত উঠি বহি, কেৰাচিনৰ চাকিটো জ্বলাই, কেউপিনে ভাঙকৈ ঘূৰিপকি চালে। দুলালৰ যে প্ৰেতাত্মা নহয় সেইটোতো ঠিক—বিস্ত কহে সেই শব্দ কৰে? চোৰ-চোৰ সোমোৱাও সহজ নহয়—তে নহ’লৈ কি? ধনকুব্ৰেৰে জৰাজৰিকৈ চাবিপাত উলিয়াই লৈ, তলাটো খুলি, চাকিটো হাতত লৈ, পেৰাটোৰ ভিতৰখন চালে। অল্প সময় ইটো সিটো লাৰি চাৰি চাই দেখে যে পেৰাটোৰ ভিতৰত কেনেবাকৈ এটা নিগনি সোমাই, তাত থকা নোট, কাগজপত্ৰ, আটাই-বিলাক কাকটিকুটি শেষ কৰিলে। মাত্ৰ নগদ টকা, ডঙনীয়া, সোণ আৰু তলিকাৰ আদি যিখিনি আছিল, সেইখিনিহে আছে।

ধনকুব্ৰেৰৰ মুখৰ পৰা এটা দীঘল হুমুনিয়াহ ওলাল। এতিয়া তেওঁ বুলি পালে কিহে ৰাতিৰাতি পেৰাৰ ভিতৰত খুটখুট শব্দ কৰিছিল। নাতিয়েকৰ আত্মহত্যাৰ সংবাদ পোৱাৰ সময়তে যে অমনোযোগী হৈ থকাত, কেনেবাকৈ পেৰাত নিগনিটো সোমাইছিল, তাত তেওঁৰ সন্দেহ নোহোৱা হ’ল।

তেওঁৰ মনত এটা ধাৰণা হ’ল যে এই পেৰাটো বৰ অমঙ্গলীয়া। ইয়াৰ পৰাই তেওঁৰ আদৰৰ নাতিয়েকে ইমান দুখ কষ্ট ভোগ কৰিলে, মানুহে তেওঁক দুৰ্গাম ক’ৰে। সৰু সৰু ল’ৰা-ছোৱালী-বিলাকেতো তেওঁৰ আত্মা নাম নাজানেই—‘ধনকুব্ৰেৰ’ নামেই তেওঁৰ প্ৰখ্যাত হৈ গ’ল। এইবিলাকো এই পেৰাটোৰ পৰাই। আন কি ইয়াৰ ভিতৰত থকা, তেওঁৰ অতি প্ৰিয় নোট কাগজবিলাকো নষ্ট হ’ল। সকলো ঈশ্বৰৰে উচ্ছা। যিয়েই হওক, এই কুলক্ষণীয়া পেৰাটো অৱত ৰাখিব নোৱাৰি। দুলালৰ আত্মহত্যা কৰা খবৰ

পোৱা দিনাৰ কথা মনত পৰি ধনকুব্ৰেৰ গাৰ নোমবিলাক শিল্পিৰি উঠিল।

পিচদিনা ৰাতিপুৱাই তেওঁ বৰেই জনমান মানুহ লগাই লোহাৰ পেৰাটো ঘৰৰ পৰা উলিয়াই নি ওচৰতে থকা পুখুৰীটোত পেটাই দিলে। পাৰতে এটা খুটা পুতি এডাল শিকচি লগলগি পেৰাটো বান্ধি থলে। যিমানেই হওক—এসময়ৰ অতি আদৰৰ ধন, একেবাৰে নিচিহ্ন কৰি পেলাবৰ তেওঁৰ সত নগ'ল।

*

*

*

১৮৯৭ খ্ৰীষ্টাব্দৰ ভূইকঁপত সেই গাঁও উপাস্ত হ'ল। পাগলাদিয়া নদীয়ে অন্যক্ষ লৈ গতি ললে। ধনকুব্ৰেৰ গাৱঁত যিখিনি অজপীয়া মানুহ আছিল, সেইখিনি আনফালে স্তাগি গ'ল। ধনকুব্ৰেৰ পুতেক নাতিয়েকে চহৰত ঘৰ কৰিলে। কিন্তু এতিয়াও সেই গাঁৱত, ধনকুব্ৰেৰ ঘৰৰ ওচৰৰ পুখুৰীটোৰ পাৰত এটা খুটাত এডাল লোহাৰ শিকলি লগাই থোৱা দেখা যায়। মানুহে কম পানীৰ তলত পেৰাটো এতিয়াও আছে, আৰু সেইটো দেওজগা।

+++

মহেন্দ্ৰদাড়া

মহেন্দ্ৰদাড়া—মৃতকৰ সমাধিস্থল। কত যুগযুগান্তৰৰ কাহিনী লুকাই আছিল বসুমতীৰ বিশাল গৰ্ভত। পাঁচ হাজাৰ বছৰ আগৰ কত শ্ৰেয়, কত কৌতুক, বেদনা আৰু সাংসাৰিক খুটিনাটিৰ কত স্মৃতি বহন কৰি আছে সেই মাটিৰ তলত লুকাই থকা উগ্ৰাৱশেষবিলাকে— তাৰ আদি অন্ত নাই।

ইয়াৰে এটা উগ্ৰাৱশেষ, প্ৰকাণ্ড অট্টালিকা।। ভাপে ভাপে ভাত খট্‌খটী। শাৰী পতা সুন্দৰ সুন্দৰ ইটাৰ খুটা। পিচপিনে ঠাৰ ঠাৰ কেইটামান ঘৰ। এতিয়া বৰকৈ ঘৰ বুলি চিনিব নোৱাৰি। মাত্ৰ জুপাকাৰ কিছুমান ইটা দেখা যায়। তাৰ মাজতে দুই চাৰিটা খুটা, এখন দুখন দুৱাৰ-খিড়িকীৰ অস্তিত্ব পোৱা যায়। পিচপিনৰ অহৰ-বহৰ চোতালৰ মাজত ইটাৰে বন্ধোৱা এটা পুখুৰী। তাৰ কেউপিনে ইটাৰ বেৰা। প্ৰকাণ্ড দালানটোৰপৰা পুখুৰীটোলৈ এটা সৰু বাট, ইও ইটাৰে বন্ধোৱা। পুখুৰীৰ পাৰত কেউপিনে পকা বেঞ্চি। এপিনে এটা বহল সুৰঙ্গ গৈ বাহিৰৰ এটা কুঁৱাত শেষ হৈছেগৈ। বোধকৰোঁ পুখুৰীৰ পানী নষ্ট হ'লে সেউটোৰে উলিয়াই দি আকৌ নতুন পানী ভৰাবৰ দিহা আছিল।

অট্টালিকাটো যে বহুযুগ আগৰ কোনো ঐশ্বৰ্য্যশালী বিজ্ঞানী মানুহৰ আছিল, তাক এই পাঁচ হাজাৰ বছৰৰ পাছতো দেখিলেই বুজিব পাৰি। মাটিৰ তলত খান্দিছে আৰু বা কিমান ঐশ্বৰ্য্য, কিমান সুকলিৰ পৰিচয় পোৱা যাব তাক কোনে জানে?

মনত এনেকুৱা নানা কথা ধোঁৱাইছে, কিন্তু লগে লগে মাটিও খান্দিছে। মাজে মাজে হাতৰ গতি শিখিল হৈ আছে, মনটো উৰাস—মোহাম্বল হৈ যায়। মনত ভাব হয় পাঁচ হাজাৰ বছৰ আগৰেও আমাৰে নিচিনা সুখ-দুখ, ভাল-বেয়া, সাংসাৰিক সকলো বৰমৰ অনুভূতিসম্পন্ন মানুহে এই চহৰখন অলপ অলপকৈ গঢ়ি তুলিছিল। এই ঘৰ-দুৱাৰ, আলি-পদূলি সকলো সাজিছিল। তেওঁলোকেও

আমাৰ নিচিনা সুখী আৰু সম্পদশালী মানুহ বিচাৰিছিল। পুখুৰীত যিমান
পাৰি ভোগ কৰিবলৈ বুলি, মানুহৰ চিৰ জন্মপানী মনে ৰখা উগা
বিচাৰি উলিয়াইছিল, উৰব মন্ত্ৰিগৰুৱা ক'ত অধিকাৰ কৰিছিল।
কিন্তু কামৰ গতিত সকলো লীন হৈ গ'ল। হয়তো সিদ্ধ নদৰ প্ৰবল
বান আহি উপতি পৰিল গোটেই চহৰৰ ওপৰত। চৌৰ পিত্ত
চৌ আহি ধুন্দা খাব খবিলে ঘৰবিলাকৰ পিৰাজিত। হয়তোবা
বাসুকীৰ দেহ জিকাৰ খাই উঠিল,। লগে লগে পৃথিৱীৰ বুকুত উঠিল
শুম্ শুম্ শব্দ আৰু কঁপনি। চাই থাকোঁতে থাকোঁতে হিৰু হিৰু
বৰৰ চানৰ পৰা ইটাবিলাক খহি পৰিল। শুক্লবিলুপ্ত মানুহৰ কোলাল
লাগি পৰিল। কিছুমান কোনোমতে সাৰিল। কিছুমান ওলাই
আহিব খোজোতেই হয়তো আশ্ৰয়ৰ অতি আপোন ঘৰটোৱেই
তেওঁলোকৰ মৃত্যুৰ কাৰণ হ'ল। বহুত হতভাগ্যই হয়তো ততকে খবিল
নোৱাৰিলে কি হৈছে। ইটাৰ জুপৰ মাজত, সেই হতভাগ্য মানুহ-
বিলাকৰ জঁকা এতিয়াও পোৱা যায়।

খাদি আছে। পুখুৰীটোৰ পাৰত এসোপা শুভা টুকুৰাটুকুৰী
ইটাৰ তলত কিবা এটা বগা বগা দেখিলো। মনত কৌতূহল হ'ল।
অতি সাৱধানৈ যিমান পাৰি খৰকৈ ইটাবিলাক আঁতৰাব খবিলো।
যেতিয়া গোটেই বস্তুটো ওলাই পৰিল মোৰ গাটো অলপ জিকাৰ খাই
উঠিল। এটা জঁকা! তিবোতা মানুহৰ যে তাত সম্প্ৰদেহটো নাই।
কাৰণ তেতিয়াও, সেই হতভাগিনীৰ অস্থিৰ জঁকাটোত নানা গছনা
পিছা আছিল। হাতত তামৰ এযোৰ গোটাখাক, এযোৰ মিহি
শব্দৰ বাজা। ডিঙিত হাতীৰ দাঁতৰ তিনি চাৰি শৰীয়া হাব। আৰু
দুই চাৰিটা হোঙ্গখীয়া বাখৰ খটোৱা কিবাকিবি গছনা। আৰু
কিছুদূৰ খন্দাত এটা সৰু মাটিৰ কলহ, আচৰিত, এতিয়াও নতুওাকৈ
আছে। এখন ডাঙৰ তামৰ কাঁহীৰ নিচিনা বস্তু পালোঁ। ইফালে
সিফালে কেইটামান ডাঙৰ সৰু টেমাও পৰি থকা পালোঁ।

মই লাহে লাহে জঁকাটো ইটাৰ জুপৰ মাজৰপৰা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ
চেষ্টা কৰিব খবিলোঁ। জঁকাটো দেখাত ছোৱালী মানুহৰ দেহা যেন
লাগে। বহুত সুগীয়া পুৰণি হাড়। অলপ অসামান্য হ'লেই বা
খকমজাকৈ খৰা-এলা কৰিলেই হয়তো গোটেই কেইডাল হাড়োই
সৰুসৰুকৈ সৰি পৰিব।

মই অতি স্নেহে, বৰ সন্তৰ্পণে সেই জঁকাটো ওচৰৰে এডোখৰ মুকলি ঠাইলৈ দাঙি আনিছোঁ। তথাপি মই তাক নিখুঁতকৈ ৰাখিব নোৱাৰিলোঁ। মোৰ হাতৰ পৰা কেইডালমান জীৰ্ণ হাড় সৰি পৰিল। গাটো মোৰ শিয়ৰি উঠিল; মনত দুখ লাগিল। হান্স হান্স কি কৰিলোঁ। মই যেন নিজৰ হাতেৰে আলসুৱা দেহ এটাক অসহনীয় দুখ নিলোঁ। জঁকাটোৰ পৰা হাড়কেইডাল সৰি পৰোঁতে হোৱা জিনজিনিয়া শব্দটো মোৰ কাণত এজনী ছোৱালীৰ বেদনা কাতৰ, স্বাৰ্ণ প্ৰতিবাদৰ নিচিনা শুনিলোঁ। জঁকাটো মাটিত থৈ সেই কনহাটো, টেমাৰুকেইটা আৰু কাঁহীখনো তাৰ ওচৰলৈ আনিছোঁ। গহনাবিজাক একেলগে গোটালোঁ। সেইবিলাক লিৰিকি-বিদাৰি চাব ধৰিলোঁ। পাঁচহাজাৰ বছৰ আগৰ, সুক্ৰচিপূৰ্ণ, সূক্ষ্ম কাকৰ্কাৰ্য দেখি মনত চমক লাগিল। গহনাবিজাকৰপৰা মোৰ চকু গৈ সেই জঁকা-টোত পৰিল।

ইয়াকেই মানুহে কয় নিয়তি! এই জঁকাটো যেতিয়া কোমল মিহি মঙহেৰে পূৰ্ণদেহ আছিল, বুকুৰ কমিহাড়কেইডালৰ মাজত, প্ৰাণবায়ুৰ উশাহ-নিশাহ বৈছিল, তেতিয়াবা কোন আছিল? নিশ্চয় সুন্দৰ অৰ্ছি। ইমান ডাঙৰ অট্টালিকাত যাৰ বাস, তেওঁলোক নিশ্চয় অভিজাত্যপূৰ্ণ আছিল। আৰু অভিজাত্যৰ এটা সম্পদ ৰূপ নহ'লেনে?

বাক, ছোৱালীজনী পৃথুৰীৰ পাকলৈ কিয় আহিছিল? গা ধুবলৈকেই বোধকৰোঁ। নহ'লে অকণগণন কনহাটো কিয় আনিব? পানী নিবলৈ হ'লেতো ডাঙৰ কনহা আনিগৈহেঁতেন। তাৰ উপৰিও সেই টেম বিজাক হয়তো নানা প্ৰসাধন দ্ৰব্যৰে ভৰি আছিল। কাঁহী-খনত সেইবিজাক ভৰাই আনিছিল। অভিজাত বংশৰ, বিলাসপ্ৰিয় ছোৱালীৰ গা ধোৱা। সেই কালতো বহু আত্মবৰপূৰ্ণ থকা এটা একো আচৰিত নহয়।

জঁকাটো আৰু গহনাপাতিবিজাকে মোৰ মনত বহুতো চিন্তাৰ টো বোৱালে। সেইবিলাক পুঙ্কানুপুঙ্ককৈ পৰীক্ষা কৰি চাই থাকোঁতে, মনটোত অসংখ্য সম্ভৱ অসম্ভৱ কল্পনাবিজাকে জুৰুকিয়াব ধৰিলে। এনেকৈ অতি প্ৰাচীনকালীয়া ৰস্তুবিজাকৰ ৰহস্য উন্মোচনৰ চিন্তা আৰু চেষ্টা কৰি থাকোঁতে কেতিয়া যে বেজি ডেটি দিলে

ক'বট নোৱাৰিলো। মই দেখিলো কাম কৰা প্ৰায়ভাগ মানুহেই গৈছে। দুট চাৰিজন মানুহে দিনটো কণ্ট কৰি বাহিৰ কৰা, যিকেইটা পুৰণিকালৰ বস্তু-স্বাৰ পাইছিল, সেইবিলাক গোটাৰ ধৰিছে।

মইও ঘাম ঘাম কৰিছো। দিনটো যে ভাত ছোৱাই নাই, এতিয়াহে মনত পৰিল। গোটেই দিনটো জঁকাটো আঁক তাৰ দগত পোৱা বস্তুকেইটাৰ বেহৰুপ চাই থাকোঁতেই ৫'জ।

হঠাতে পুখুৰীটোৰ পাৰত টং কৰি এটা শব্দ শুনা যেন পালোঁ। মই চকু খাই ঘূৰি চালোঁ। কি ? এইয়া দিঠক, নে সপোন দেখিছোঁ ? চকু-মুখ মোহাৰি আকৌ এবাৰ চালোঁ। মোৰ গোটেই শৰীৰটো, মূৰৰ পৰা ভৰিলৈকে এবাৰ জিকাৰ মাৰি কঁপি উঠিল। চকু দুটা পুখুৰীটোৰ পাৰত দেখা বস্তুটোৰ ওপৰত থিৰ হৈ ৰ'ল।

মই দেখিলোঁ, এজনী লৈখ্য পোন্ধৰ বছৰীয়া ছোৱালী ! হাতত, ডিঙিত, ঠিক মই খানি পোৱা গহনাবিলাকৰ নিচিনা গহনা পিন্ধা। কামত সেই কলহটো, সেই তামৰ কাঁহীখন তাৰ ওপৰত মই দেখা টেমাবিলাক এটা এটাকৈ সজোৱা আছে। কেইটামান হাতীৰ দাঁতৰ, কেইটামান শঙ্খৰ, কেইটামান বা তামৰ। কাঁহীখনৰ এপিনে কিছু-মান বগা - ল। এই কাঁহীখন খঙতে, 'খট্'কৈ ছোৱা শব্দটোতে মই উচপ খাই উঠিছিলোঁ।

মই নিখৰ, নিশ্চল হৈ বহি আছোঁ। চকুৰ দৃষ্টি সেই ছোৱালী-জনীৰ ওপৰত। মই চেপ্টা কৰিও চকু দুটা তাইৰ পৰা ঘূৰাব নোৱাৰিলোঁ।

ছোৱালীজনী গৈ পুখুৰীটোৰ পৰা ঘাটটোত বহিল। গাৰ কাপোৰখন পাৰলৈ দলিয়াই পেলালে। এটা সুন্দৰ, আধা ফুটা ফুলৰ দৰে দেহা ওলাই পৰিল। গোটেই শৰীৰত তেতিয়াও শৈশৱৰ চাকল্য তিব্বিৰাই আছে। তাই লাহে লাহে খটখটী দি পানীলৈ নামি গ'ল। কিছু সময় ভৰিদুখন পানীত তিয়াই চিঙিত বহি থাকিল। তাৰ পাছত এবাৰ জাপ মাৰি গৈ পানীত পৰিল। দুট হাতেৰে পানীবিলাক ছটিয়াব ধৰিলে। একেবাৰ চকল হৈ উঠি সাঁতুৰি পুখুৰীটোৰ সিপাৰলৈ যায়; আকৌ ইপাৰলৈ আহে। তাই যে টেই পুখুৰীটো সাঁতুৰি, পানী ছটিয়াই খলক লগাই দিলে। এবাৰ এককালমান পানীলৈ উঠি আছিল। গা, হাত-ভৰিত কাঁহীখনৰ

পৰা কিবা এটা লৈ হাঁহিলে। গোটেই পুখুৰীৰ পাৰটোত এটা সুগন্ধ ভাহি পৰিল। তাৰ পাছত আকৌ দ' পানীলৈ গৈ, কেইবাৰমান টপুটপুকে বুৰমাৰি, দুই হাতেৰে পানীবিলাক থপৰিয়াই, ছটিয়াই, চঞ্চল হাঁহিত গোটেই পুখুৰীটোকেই যেন চঞ্চল কৰি তাই পাৰলৈ উঠি আহিল।

পাৰত ভৰিহাত মেলি বহি কাঁহীখনত থকা নানাবিধ টেমা-বিসাকৰ, ইটোৰ পিচত সিটো খুলি, এবাৰ ঢুলিত, এবাৰ মুখত, এবাৰ গাত ঘঁহিব ধৰিলে। মাজে মাজে এখন তামৰ সৰু দাপোনত, নিজৰ ভিজ্জা মুখখন চায়, আকৌ প্ৰসাধনত মন দিয়ে। মিহি, কঁকাললৈকে পৰা ঢুলিকোছাৰ পৰা, ঘন মেঘৰ পৰা সৰিপৰা বৰমূলৰ টোপাৰ নিচিনা টোপাটোপা পানী পৰি আছে। তাই দুই হাতৰ মূঠিত ঢুলিকোছা ধৰি আগপিনে টানি আনিলে। এখন হাতেৰে পানীবিলাক ঢুলি পেলাই, ঢুলিকোছা মূৰটোৰ পিৰ্জাপনলৈ আকৌ মেলি দিলে। কাঁহীখনৰ পৰা কেইটামান ফুল লৈ, পুখুৰীৰ পানীলৈ দলিয়াই দিলে। শৈশৱৰ ক্লীড়াচঞ্চল মনে তাত কিবা আনন্দ পালে। তাই খিলখিলাই হাঁহি উঠিল।

এনেতে এটা শুমশুমীয়া শব্দ উঠিল। ছোৱালীজনীয়ে এক মুহূৰ্তমান কাণ পাতি কিবা শুনিলে। আকৌ প্ৰসাধনত মন দিলে। এইবাৰ ভৰি তলত মাটিখন শুমশুমাই কৰি উঠিল। ভয়ত ছোৱালীজনীৰ প্ৰফুল্ল মুখখন শেঁতা হৈ গ'ল। লৰাখৰিকৈ, স্বৰ্ণমকাই পাৰত দলিয়াই থোৱা কাপোৰখন গাত মেৰাই ল'লে। তাই বাহিৰলৈ যাবলৈ বুলি লৰ দিলে। ঠিক সেই মুহূৰ্ততে, ওপৰৰ পৰা ইটা-বিলাক গিৰ্গিৰ্কে তাইৰ মূৰৰ ওপৰতে সৰি পৰিল। তাই ভয়ত বিহ্বল হৈ গাৰ সৰুসোঁতৰি শক্তি দি চিঞৰি উঠিল। লগে লগে মোৰ মুখৰ পৰাও এটা ভয়বিহ্বল চিঞৰ ওলাল। দৌৰি গলোঁ— তাইক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ। কিন্তু ইটাত ভৰি লাগি মুখথেকেচা খাই পৰি গলোঁ। তাৰ পাচত, আক এৰা ক'ব নোৱাৰোঁ।

বহুত সময়ৰ পাছত বেতিয়া সাৰ পালোঁ, দেখোঁ—মোৰ কঁজত কেইজনমান সহকৰ্মী বহি আছে। মোৰ গা বৰ দুৰ্বল যেন লাগিছিল। মূৰৰ ভিতৰত যেন কিহৰ কিছুমান স্মৃতি খেলিমেলি হৈ, বিম্বিমাৰ লাগিছে। অতি কষ্টকৈ সুধিলোঁ, মোৰ কি হৈছিল? তেওঁলোকে মোক ক'ব পাৰে ?

মোৰ এজন বন্ধুৱে ক'লে, “তোমাৰ চিঞৰ শুনি মই ভাবি গৈ দেখোঁ তুমি পুখুৰীটোৰ পাৰত মুখথেকেচা খাই অভ্যাস হৈ পৰি আছে। তেতিয়াই তোমাক ধৰাধৰিকৈ লৈ আহিগৈ। তুমি আজি বৰকৈ কাম কৰিছা। পুৱাৰ পৰা সজিয়ালৈকে কামকে কৰিছা। শুনিজো বোলে ভাত খাবলৈও যোৱা নাই। ব'সত ইমান কাম কৰা কৰণে তুমি অভ্যাস হৈ গ'লা। তাৰ উপৰিও ভাত-পানী নাই নহয়। ইমানকৈ কাম কৰেনে মানুহে?”

ভাগৰত মই চকু মুদিলো। মোৰ বন্ধুজনে আকৌ ক'লে, “অ' তুমি যে খাদ্য উলিয়াইছিলি সেই জঁকাটো আৰু গছনাবিলাক, সেইবিলাক বোলে বৰ মূল্যবান। ইয়াত বোলে এনেভাবে সম্পূৰ্ণ হৈ থকা জঁকা পোৱা টানেই।”

মোৰ চকু দুটা এবাৰ মেল খাই ক্লান্তিত আকৌ জাপ খাই গ'ল।

তনুজা

উস্—, অসহ্য যন্ত্রণাৰ পিচত চকু মেলি চাই দেখোঁ। হৃস্পিতালৰ নানা যন্ত্ৰপাতি থকা এটা জকমকীয়া কোঠালীত এখন ঠেক অপাৰেচন টেবুলৰ ওপৰত মই শুই আছো। মোৰ কাষত লেডী ডাক্তৰ দুজনী-মান, নাৰ্চ আৰু এজনী আদবৱসীয়া চিষ্টাৰ। সকলোৰে মুখত হাঁহি আৰু সন্তোষৰ চিন।

মোক চকু মেলা দেখিয়েই লেডী ডাক্তৰে বহুত কাপোৰ-কানি মেৰাই থোৱা এটা কেঁচুৱা আনি মোৰ চকুৰ আগত দাঙি ধৰিলে, “চোৱা, কি সুন্দৰ ছোৱালী জন্মিছে তোমাৰ।”

ছোৱালী? মোৰ—? হঠাতে মোৰ দুৰ্বল মস্তিষ্কই তাককৈ একো শুভ ধৰিব নোৱাৰিলে। কিন্তু পিচ মুহূৰ্ততে মোৰ মনটো আনন্দত উজ্জল হৈ উঠিল। মোৰ ছোৱালী, মোৰ নিজস্ব প্ৰতিটোপা তেজ দি গঠিত মোৰ জী! কেইঘণ্টামান আগেয়ে পোৱা সবলো দুখ কষ্ট মই পাহৰিছিলোঁ। তুলাৰ নিচিনা কোমল, গোলাপ ফুলৰ নিচিনা টুকটুকীয়া বৰণৰ এই অকণমান কেঁচুৱাটি মোৰ ছোৱালী। মোৰ আৰু মোৰ স্বামীৰ মিলিত জীৱনৰ আনন্দময় দিনবিলাকৰ নিদৰ্শন।

কিছু সময় পিচত নাৰ্চ এজনীয়ে মোক এখন শ্বেটচাৰত তুলি লৈ এটা বেলেগ কোঠালীলৈ নি এখন শেতেলীৰ ওপৰত শুৱাই দিলে। ওচৰতে এখন অকণমান ডোলনাত মোৰ ছোৱালীজনীকো ভালকৈ কাপোৰ-কানি মেৰিয়াই শুৱাই থলে। তাই চকু মুদি শুই আছে। মই প্ৰথম দেখাৰে পৰা তাই শুয়েই আছে। কেতিয়া যে চকু মেলি চাব? মই শেতেলীত পৰি পৰি ডাবিবলৈ ধৰিলো।

দুৱাৰমুখত কাৰোবাৰ জোতাৰ শব্দ শুনিলো। ঘূৰি চাই দেখোঁ মোৰ স্বামী। তেওঁৰ মুখত চিন্তামূৰ্ত্তিৰ শাস্ত হাঁহি, চকুত মনৰ আনন্দৰ জ্বেজ্বেতি বিৰিতি উঠিছে।

কেইমাহমান পছৰ কথা। আমাৰ ছোৱালীজনী আঠকুটি কিৰিলি পাৰি ফুৰে। তালৈটো গোট্টেই ঘৰখনক বান্ধ কৰি ৰাখে।

সেউতাকে মৰমতে ভাটক 'সবিতা' বুলি মাতে। সেউ নামেৰে মাতোঁতে মাতোঁতে তাইৰ নাম সৰিতাই হৈ গ'ল।

দিন গৈ থাকে। সবিতাও লহপহুকে ঠন্ খৰি অহা গছপুজিৰ নিচিনাকৈ বাঢ়ি আহে। চ.ওঁতে চাওঁতে তুমি পাঁচ বছৰ বয়সত ভৰি দিলে। আমি তাইক ওচৰৰে পাঠশালা এখনত নাম লগাই দিলোঁ। অ'চৰিত। এটৈ অকলমান ছোৱালীজনীয়ে 'জাঠ দহ দিনৰ ভিতৰতে সহজ সহজ আখৰবিজ্ঞান পঢ়িব আৰু লেখিব পৰা হ'ল। কুৰিলৈকে ফৰ্ফুৰাই নেওঁতাও মাতিব পাৰে। তাইৰ বুদ্ধিৰ তীক্ষ্ণতা দেখি আমাৰ মনত বৰ ভাল লাগিল।

*

*

*

আৰু কেইবছৰমান পাছৰ কথা। সবিতা এতিয়া হাইস্কুলৰ অষ্টমমান শ্ৰেণীত পঢ়ে। কলত তাই সকলো বিষয়তে আগবঢ়া। লেখা-পঢ়া, নাচ-গান, খেলা-ধূলা সকলোতে তাই প্ৰথম হয়। বছৰৰ শেষত, প্ৰত্যেকবাৰে এবোজা এবোজা পুৰস্কাৰৰ পুথি আৰু নানা বস্তু ঘৰলৈ আনে। তেতিয়া তাইৰ চকু মুখ সফলতাৰ আনন্দত দীপ্ত হৈ উঠে।

বয়স হৈ অহাৰ লগে লগে তাই সকলোপিনে ভাল হৈ আহিব ধৰিছে। চকুত চেঙেলীয়া বয়সৰ নতুন নতুন সত্ত্ব আৰু অসত্ত্বৰ কল্পনা, উদ্ভেজনাৰ জেউতি। চকু-মুখৰ গঢ় তাইৰ সৰুৰপৰা ধুনীয়া। এতিয়া কেউপিনে সুখ আৰু স্বাস্থ্যৰ মাজত বাঢ়ি আহি তাই আৰু ধুনীয়া হৈ পৰিছে। সেউতাকে কয়, তাই বোলে মোৰেই নিচিনা হৈছে। ময়ো ভালকৈ চালে দেখা পাওঁ তাইৰ ওঁঠৰ মাজত ঠিক মোৰেই নিচিনা এটা অকলমান বেঁকা ভাঁজ। খুতখীটোৰ গড়টো একেবাৰে মোৰ। সেউতাকৰ গঢ় তাই বৰ কমেই লৈছে। ছোৱালীৰ গৌৰৱত মোৰ মন উৎফুল্ল হৈ উঠে।

কিন্তু হঠাতে কেতিয়াবা মনটোত কাঁইটে বিজ্ঞা দি খচখচাই উঠে। মোৰ জীৱনৰ ভৰ বয়সৰ সকলোখিনি শক্তি, সৌন্দৰ্য দি গঠিত মোৰ ছোৱালী। তাইৰ দেহত মোৰ পান্থক কাজৰ দেহৰ লাবণ্য স্ফুটি উঠিব ধৰিছে। লগে লগে মোৰ শৰীৰটোৰ ঠিকাকৈ সিজালৈ অলপ অলপকৈ মঙহ বাঢ়ি, দেহৰ দনী পঠন ভাঙি যাব ধৰিছে। মোৰ চকুৰ জেউতি কমি আহিছে। চকুৰ ভজত দুট

চাৰিভাল খীল বেখা পৰিব খৰিছে। কিন্তু সবিতাৰ? তাইৰ চকুত চকু ছাট মাৰি খৰা জেউতি, কোমল মিহি গাল দুখনত তেজে ফুটো ফুটো কৰে হৈছে। ওঁঠ দুটাও তাইৰ ঠিক মোৰেই দৰে। কিন্তু মোৰ ওঁঠত তাইৰ নিচিনা উদ্দাম জীৱনী শক্তিৰ সতেজ ভাব নোহোৱা হৈ গৈছে। সবিতাই, মোৰ ছোৱালীজনীয়ে মোৰ জীৱনী শক্তি তিস্তিস্তিকৈ, মই গম নোপোৱাকৈ থাৱ কৰি যাব খৰিছে।

কিন্তু এনে খৰখৰ চিন্তাই মোক বেছি সময় অভিভূত কৰি ৰাখিব নোৱাৰে। সবিতাৰ মাত শুনিজেষ্ট মৰমত মোৰ মন গলি যায়। কিছু সময় আগতে মনলৈ অহা ভাববোৰৰ কথা মনত পৰি মনে মনে লাজ পাওঁ। কেইদিনমান পাছততো সেইবিলাক কথা বলিয়াৰ প্ৰণাপ যেনেই লাগে।

*

*

*

চাৰি বছৰমান পাছত। অলপতে সবিতাৰ বিয়া হৈ গ'ল। ঘৰ, বৰ মনৰ জোখাৰে পাই, তাইক আজিকালিৰ হিচাপে কম বয়সতেই বিয়া দি দিলোঁ। জোঁৱাইয়ো সকলোপিনে সবিতাৰ যোগ্য হৈছে। ৰূপৰ ফালে চালে দুয়োকে একেলগে থিয় কৰাই লৈ তুলনা কৰিলেও সহজে প্ৰভেদ খবিব নোৱাৰি, কোন কতকৈ বেছি ধনীয়া। ওপৰৰ ভালে দেখিছে আমাৰ একেজনী অতি আদৰৰ জীয়াৰীক নিৰঞ্জনলৈ দিলোঁ। সবিতা সকলো পিনেদি সুখী। তাইৰ মনৰ আনন্দ, চিঠি-পত্ৰবিলাকত বোধকৰোঁ তাইৰ অজানিতে আপোনা-আপুনি প্ৰকাশ পায়। মই আৰু তাইৰ দেউতাকে চিঠিবিলাক পঢ়োঁ। চিঠি শেষ লোৱাৰ লগে লগে দুয়োৰে মুখত স্নেহৰ একোটা মিচিকিয়া হাঁহি ফুটি ওলায়। আমাৰ অতি স্নেহৰ একেজনী জী— তাইৰ সুখত সুখী নহ'লে আমাৰ জীৱনত কি থাকিব ?

এমহমান পাছত। সবিতা আৰু নিৰঞ্জন আহিছে। লগে লগে আনিছে ঘৰ খলক লগাই দিয়া সুখ আৰু আনন্দৰ চৌ। সিহঁত আহিছে সবিতাৰ গহৰেকৰ ঘৰৰ পৰা। আমাৰ ইয়াত দুসপ্তাহমান থাকি নিৰঞ্জে সবিতাক লৈ তাৰ কৰ্মস্থানলৈ যাব। এইবাৰ গ'লে সবিতা আৰু সোনকালে নাহে। কাৰণ নিৰঞ্জে কাম কৰা ঠাই বহু দূৰত। আৰু কামত লাগিলে যেতিয়াই ভেতিয়াই এৰি অহাও সহজ নহয়। মোৰ মনটো মৰি গ'ল। সবিতাক এৰি ঈমান দিন

কেনেকৈ থাকিম, জাবি ঠিক কৰিব নোৱাৰা হলোঁ। কিন্তু সৰিতাৰ মনভাও দুখ নাই? তাই নতুন জীৱনৰ মাধুৰ্যৰ মোহত জগতৰ সকলো কথা পাহৰি গৈছে। মোৰ মনত পতীৰ অস্বাভাৱে তাইৰ ব্যৱহাৰত। মোৰ ছোৱালী, কত কষ্ট, কত আদৰত তাইক ভুলিলোঁ। আজি এটা ডেকা ল'ৰাৰ লগ পাই তাই মোক একেবাৰে পাহৰি পেলালে। পাহৰিব নোৱাৰে যদিও তাইৰ জীৱনত মোতকৈ নিৰঞ্জনৰ প্ৰাধান্যহে বেছি হ'ল। অথচ তাই মোৰেই ভেজ মঙহ দি গঢ়া ছোৱালী।

এদিন সৰিতা আৰু নিৰঞ্জন ফুৰিবলৈ ওলাই যোৱাত মই তাইৰ দেউতাকক কলোঁ—তাই আঁচৰ পৰা কেনেভাবে আঁতৰি যাব ধৰিছে? উত্তৰত তেওঁ মাল্ল এটা মিলিকিলা হাঁহি মাৰি ক'লে, “জগতৰ ৰীতিয়েই এনেকুৱা”। জগতৰ ৰীতিয়েই এনে নে? তেনেহলে মোৰ সময়তো সেই ৰীতিৰ সন্ধানি হোৱা নাছিল? মনটো সোধোৰ-মোধোৰ লাগে।

*

*

*

আজি দুপৰীয়া সৰিতাহঁত গ'ল। গোট্টেই ঘৰটো উদং নিৰানন্দ-ময় কৰি সিহঁত গুচি গ'ল। প্ৰকাণ্ড উদং ঘৰটোত পৰি বুলোঁ মই, মোৰ স্বামী আৰু চুপ্তাকৈজন। মোৰ বুকুত কিবা এটা দুখৰ জ্বাৰে হেঁচা মাৰি ধৰিছে। সৰিতা গ'ল, মানে চকুৰ আঁতৰ হ'ল। লগে লগে হয়তো মনৰো আঁতৰ হ'ল। তাইৰ মন নিৰঞ্জে আচ্ছন্ন কৰি ৰাখিছে।

যাবৰ সময়ত তাইৰ চকু দুটা চল্‌চলীয়া হৈ উঠিছিল। মই কোনোমতে চকুৰ পানী নেপেলাই থাকিব নোৱাৰিলোঁ। দেউতাকৰ মুখৰ ভাবো গহীন হৈ গৈছিল। কেৱল নিৰঞ্জনৰ চকুতহে পানী নাই। সি যদিও মুখত গহীন ভাব লৈ আছিল, তাৰ মনৰ আনন্দৰ আভাস চকু দুটা দেখিলেই বুজিব পৰা হৈছিল। মই ঠিক জানো, বিচ্ছেদৰ প্ৰথম কেইমহুৰ্ত্তমানৰ ব্যথা কমিলেই সৰিতাৰ চকু-মুখতো ঠিক একে আনন্দৰ জেউতিয়েই ফুটি উঠিব।

সৰিতা যাবৰ কেইমাহমান হৈ গৈছে। প্ৰথমে মই ঘৰত থাকিব নোৱাৰা হৈছিলোঁ। কেউদিনে উকণ্ডা উকণ্ডা লাগে। জীৱনৰ কিবা এটা ভাওৰ বন হেৰাল হেৰাল যেন লাগে হয়। সময় যোৱাৰ লগে

লগে এতিয়া সৰিতাৰ অভাৱো গা সহ্য হৈ আহিছে। আজি-কালি আৰু সিমান বেয়া নাজাগে।

তাৰ উপৰিও দুই তিনি দিনে সৰিতা বা নিৰঞ্জনৰ চিঠি পাই থাকে। সিহঁতৰ চিঠি আহোঁতে তিনিদিনৰ বেছি পৰাম হজেহে মনত বৰ চিন্তা হয়, উচপিত লাগে। কিয় চিঠি নাহিল—সেই বিষয়ে সৰিতাৰ দেউতাকৰ লগত নানা আলোচনা কৰে। কেতিয়াবা বিৰক্ত হৈ কয়, “হয়তো কিবা কাৰণত চিঠি লেখা নাই। নাইবা ডাকটিকটটো ঘৰত নাই। দেওবাৰ পৰিভূত টিকট আনিব নোৱাৰিলে।” কেতিয়াবা অকৌ ধেমালি কৰি অলপ হাঁহি কয়, “সিহঁতৰ হয়তো আমালৈ চিঠি লেখিবৰ সময়োই নাই।”

তেওঁৰ কথাত মনটোৱে প্ৰবোধ নামানে যদিও, উচপিতনি অলপ কমে। কিজানি তেওঁ কোৱা কথাটো ঠিক। সিহঁতৰ হয়তো টিকট ঘৰত নাই। হয়তো দুয়ো দুয়োৰে মোহত ইমান বিভোজ হৈ আছে, যে জগতৰ আন কথা পাহৰি গৈছে।

এনেকৈ ভাবি-চিন্তি থাকোঁতেই সেই দিনটো পাৰ হৈ যায়। পিচদিনা ৰাতিপুৱা সৰিতাৰ চিঠি পাত। সময়মতে চিঠি লেখিব নোৱাৰা নানা কাৰণ দেখুৱাব খোজে; কিন্তু মট একো সঙ্গত কাৰণ বিচাৰি পাত। দুটা মানুহৰ সংসাৰ—জগুৱা ৰাজনী আছেই। তাইৰ ইমান কাম কিহৰ? আচৰ্য্য কথা দেউতাকে কোৱাটো হয়। সিহঁতৰ চিঠি লেখিবলৈ হোৱা অৱহেলা ভাল নাজাগে। যিমান সময় পাৰে দুয়ো ওচৰা-ওচৰিকৈ জীৱন কটাই দিবলৈ বিচাৰে। যিহেতু চিঠি পালে। সিহঁত ভালে আছে, সুস্থত আছে, জানিব পাৰিলো। মোৰ মুখৰপৰা চিন্তা দূৰ হোৱাৰ এটা স্বস্তিৰ হুমুনিয়াহ ওজায়।

সৰিতা আৰু নিৰঞ্জন আহিছে, প্ৰায় দেড় বছৰ পাছত। নিৰঞ্জন দুদিনমান থাকিয়েই আকৌ যাব। সৰিতা এটাবাৰ কিছুদিন থাকিব।

ইমান দিনৰ মূৰত সৰিতাৰ বহুত সলনি হৈছে। তাই আগৰ নিচিনা চঞ্চল নহয়। চকু মুখত তৃপ্ত জীৱনৰ শাস্ত জেউতি। ভাবী যাত্ৰাৰ সৌৰভত সেই অৱসন্ন। কিন্তু মনৰ আশা আৰু আনন্দৰ ভাব চকু, মুখত অতি পৰিষ্কাৰভাৱে ফুটি উঠিছে। মোৰ মনত পৰিল—সেই বহু বছৰ আগৰ এটা দিনৰ কথা, যিদিনা সৰিতা

প্রথম আহিল মোৰ বিবাহিত জীৱন গৌৰৱ আৰু সাৰ্থকতাবে ভৰপূৰ কৰি। কিমান দূৰত এৰি থৈ আহিছোঁ সেইবিলাক দিন। সেই অকণমান, তুলতুলীয়া কেঁচুৱা 'সবিতা'। তাই আজি ক'ত? আজি তাই আহিছে সৰ্বসুখস্বামী, গৈন্দবান্ধিতা নাৰী হৈ। বেচনাত মোন বুকখন টলমলবৈ উঠিল।

নিৰঞ্জনৰো চকুত আশা, আনন্দৰ উজ্জল দীপ্তি। কিন্তু লগে লগে চিন্তাৰ এটা কল্ম ছায়াও চকু-মুখত বিৰিঙি উঠে। বোধকৰোঁ অভিজ্ঞতাহীন পিতৃহৰ দায়িত্ব আৰু সবিতাৰ শৰীৰৰ কাৰণে ভাব-নাত, তেওঁৰ মনত আনন্দ আৰু ভয়ৰ দুটা আন্দোলনে উখলমাখল লগাইছে।

সবিতাৰ মনত কিন্তু একো চিন্তা বা ভয় নাই। তাই কেৱল আপোন সৌভাগ্যৰ চিন্তাতে বিভোক্ত। তাইৰ দেউতাকৰ মনতো ভয় আৰু ৰঙৰ ভাব। নাতিৰ মুখ দেখিব বুলি ৰং। আকৌ জীয়েকৰ অমঙ্গল আশঙ্কাত ভয়ো হয়। তেওঁতো নানা ডাঙৰ কবিরাজৰ মত লৈ সবিতাক ইটো খা, সিটো কৰ কৈ ডাঙিৰ কৰি তুলিব খোজে; কেৱল মইহে মাজে মাজে বাধা দি ৰাখোঁ।

সবিতাৰ আগলৈ মাতৃহৰ চিন্তাত, সকলোৰে মনত আনন্দ আৰু চিন্তাৰ বিবিধ ডাৱ খেলাইছে; মোৰ কিন্তু তাইলৈ এইবাৰ অনুকম্পা হৈছে। যদি তাইৰো ছোৱালী হয়, তামো হয়তো মোৰেই নিচিনা মনৰ কণ্ঠত ভুগিব লাগিব।

+++

ছোৱালী যেতিয়া ডাঙৰ হয়

সুমিহাৰ যিদিনা পদুমকলিৰ নিচিনা এজনী ছোৱালী হ'ল, সেই একান্ত পৰনিৰ্ভৰশীল মানবাকৃতিৰ ক্ষুদ্ৰ জীৱটোৰ মুখখনলৈ চাই তাইৰ মন গৰ্ভজাত সন্তানৰ প্ৰতি অৰ্পণীয় স্নেহত আপ্লুত হৈ প'ল। নৱজাত জীয়েকৰ তুলতুলীয়া মুখখনলৈ চাই তাই ওচৰতে বহি আল খৰি থকা মাকক ক'লে, “বুজিহা মাই, মই হ'লে এইজনীক বিয়া নিদিওঁ। বিয়া দিলেইতো গুচি যাব, আনে লৈ যাব।” তাইৰ যেন তেতিয়াই জীয়েকক বিয়া দি উলিয়াই দিবৰ হ'লেই। কেইঘণ্টামান আগতে জীয়েকৰ জন্ম হৈছেহে।

মাকে সুমিহাৰ কথা শুনি মিতিকিয়াই চাঁহিলে। ওচৰত থকা খাইজনীয়েও মাতৃস্বাভিভূত এই নতুন জননীৰ কথা শুনি নাহাঁহি থাকিব নোৱাৰিলে। মাকে ক'লে, “জীয়েকৰ বয়স আধাদিনো নহওঁতেই তোৰ বিয়াৰ চিন্তাই ধৰিলেনে? বাচি-বতি থাক। কিয় বিয়া নিদিবি? তোক জানো আমি বিয়া দি উলিয়াই দিয়া নাই? তইও দিবি। সংসাৰৰ বাতিয়েই এনেকুৱা।”

“নাই নাই, তোমালোকে চাবা বাক মই এটক কেতিয়াও বিয়া নিদিওঁ।”

“বাক বাক, থ সেইবোৰ এতিয়া। বাচি থাকোঁ যদি দেখি বাক বিয়া দিয় নে নিদিয়। ভগৱানে সকলোকে কুশলে-মঙ্গলে ৰাখক মাথোন। তই এতিয়া টোপনি মাৰব চেষ্টা কৰ।

তাৰ পাছত গৃহস্থালীৰ হৰেক দৈনন্দিন কৰ্তব্য, সংসাৰৰ সুখ-দুখ, উঠন-পতনৰ মাজেদি কেতিয়া যে বছৰবিলাক এটাৰ পাছত এটাকৈ গৈ গৈ সুমিহাৰ জীয়েকৰ বয়স পোন্ধৰ পাৰ হ'ল, তাই ততকৈ ধৰিব নোৱাৰিলে।

তাইৰ সেই অকণমান, নিভাৰ পৰমুখাপেক্ষী, নৱজাত শিশুই দিনে দিনে, মাছে মাছে, বছৰে বছৰে বাঢ়ি গৈ আজি পোন্ধৰ বছৰ পাৰ হ'ল। এই কেইবছৰৰ ভিতৰত সুমিহাই জীয়েকৰ এক এক

বয়সৰ এক এক অৱস্থা দেখি মৰমত কেতিয়াবা গলি গৈছে। কষ্টব্য-
বোধত সমগ্ৰত শাসনো কৰিছে। পিতৃ আকৌ অনুতাপ আছিলে।
তাইৰ জীয়েকৰ প্ৰতিটো সুখ-সুবিধাৰ প্ৰতি সুমিত্ৰাৰ পায়মানো চেষ্টাৰ
হুটি নাই। শিক্ষা, স্বাস্থ্য, চৰিত্ৰ সকলোপিনেদি জীয়েককনো কেনেকৈ
সৰ্বোৎকৃষ্ট কৰি তুলিব পাৰে, তাৰবাবে তাইৰ কত শিস্তা, কত
যত্ন। গিৰিয়েকৰ লগত কত প্ৰকাৰৰ আলোচনা বাদানুবাদ।

প্ৰথম প্ৰথম জীয়েকৰ চাৰি পাঁচ বছৰ বয়সলৈ, গিৰিয়েকৰ
লগত জীয়েকৰ কথা ওলাকেই সুমিত্ৰাই কৈছিল, “মই কিন্তু মোৰ
ছোৱাজীক বিয়া নিদিওঁ। ইঃ মই হৰপায় প্ৰাণ দি মোৰ সন্তানক
গঢ়ি তুলিম আৰু আনে আহি লৈ যাব?” গিৰিয়েকে প্ৰেহসিক্ত হাঁহি
এটা মাৰি বৈণীয়েকৰ গাভত আদৰেৰে এটা টিপা মাৰি কয়, “বাক
সমগ্ৰত দেখা যাব।” সুমিত্ৰাইও জীয়েকক বুকুৰ মাজত তুলি লৈ
গভীৰ স্নেহত ঢুমা এটা খাই উঠব দিলে, “চাব বাক।”

এনেকৈ কেতিয়া যে তাইৰ ছোৱাজীৰ সঁচাকৈ বিয়াৰ বয়স
উপস্থিত হ’ল সুমিত্ৰাই গমকে পোৱা নাছিল। গম পালে সেইদিনা।
যিদিনা তাইৰ জীয়েকৰ বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ কৰি দেখা চিঠি এখন তাইৰ
হাতত পৰিছিল।

সেইদিনা ৰাতিপুৱা সুমিত্ৰাই বাজনীঘৰৰ কামত ব্যস্ত হৈ থকা
সমগ্ৰত গিৰিয়েকে হাঁহি হাঁহি এখন চিঠি হাতত লৈ তাইৰ আগত
উপস্থিত হ’ল। দুৰৰ পৰা গিৰিয়েকে হাঁহিমুখে হাতত এখন চিঠি লৈ
তাইৰ পিনে অহা দেখি, সুমিত্ৰা উৎসুক হৈ উঠিল—কাৰ চিঠি, কি
চিঠি জানিবলৈ। চিঠিৰ বিষয় যে আনন্দদায়ক সেইটো গিৰিয়েকৰ
মুখ দেখিয়েই তাই বুজি পাইছিল। কোতূহলপূৰ্ণ মন লৈ তাই
গিৰিয়েকৰ মুখলৈ চালে।

গিৰিয়েকে চিঠিখন তাইৰ হাতলৈ আগবঢ়াই দি ক’লে, “চোৱা,
তোমাৰ ছোৱাজীৰ বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ আহিছে, মোৰ ছোৱাজীৰ গুণ
দেখিছা? নিবিচাৰোতেই বচাত বচা ঘৰ-বৰৰ পৰা তাইক ধৰিবলৈ
চিঠি দিছে।”

“তোমাৰ ছোৱাজীৰ বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ” শুনি সুমিত্ৰা চকু খাই
উঠিছিল। সঁচাকৈয়ে তাইৰ ছোৱাজী ইমান ডাঙৰ হ’লনে? বিয়া
দিবৰ হ’জেনে? সেইদিনাৰে ওপজিছিল।

মাকৰ ঘৰত প্ৰথম সন্তানৰ আগমন অপেক্ষাত উল্লসিত হৈ বৈ থকা দিনবোৰৰ কথা সুমিত্ৰাৰ মনত পৰে জীয়েকৰ জন্মৰ দিনটোৰ কথা, জল্জল্ পটপটকৈ যেন ঢুকুৰ আগত ভাহি উঠে। সেই অসহায়, অকণমান মুখখন! লগতে গনত পৰে, মাকৰ আগত অপৈণত মনৰ উচ্ছাসত বৰা প্ৰতিজ্ঞাৰ বথা। “মোৰ ছোৱালীক মই বিয়া নিদিওঁ। পৰে লৈ যাব, পৰ হৈ যাব।” সংসাৰ অভিজ্ঞ মাকৰ গহীন, মৰমিয়াল চাঁহিঙৰা কথাষাৰো মনত পৰে, “বাচি থাকিলে দেখিম বাক।” এটা দীঘল উশাহ সুমিত্ৰাৰ বুকুৰ পৰা, বহু সোঁৱৰণী আৰু স্মৃতিৰ ভিতৰেদি ওলাই আহে।

অপৰিণত বয়সৰ কোমল মনৰ ভাববোৰ, পৈণত বয়সৰ অভিজ্ঞতা আৰু দূৰদৰ্শিতাৰ আগত, মনত পৰিলে প্ৰলাপ যেন বোধ হয়। সুমিত্ৰাইও তাইৰ প্ৰথম বয়সৰ চঞ্চলতা আৰু কোমলতা পাব হৈ আহিছে। সংসাৰত অভিজ্ঞতা লাভ কৰিছে—মনৰ দূৰদৰ্শিতা বালিছে।

এদিন সুমিত্ৰাইও মনৰ জোখাৰে ঘৰ-বৰ চাই, তাইৰ জীয়েকক বিয়া দিলে। দৰা-কটনা উলিয়াই দিবৰ সময়ত জীয়েকৰ চলচলীয়া চকু আৰু ব্যাকুলতাপূৰ্ণ মুখখনলৈ চাই, নিজৰ ভাঙি যাওঁ ভাঙি যাওঁ কৰা বুকুৰ ভাঁজলৈ জীয়েকক সুমুৱাই লৈ কৈছিল, “নাপায় আই—মন বেয়া নকৰিবা। তাতে তুমি সুখে থাকা। তোমালোকক ঈশ্বৰে মগলে ৰাখক। জগতৰ এয়ে ৰীতি।”

জী-জোৱাই ওলাই যোৱাৰ পাছত জীয়েকৰ বিচ্ছেদ-কাতৰ, কান্দোনমূৰা মুখখনৰ কথা মনত পৰি সুমিত্ৰা জঁহুৰ হৈ উঠিল। ঈশ্বৰৰ ওচৰত জীয়েকৰ শতপ্ৰকাৰ মগল কামনা কৰিব খুজিও যেন মনত ঐকান্তিক ভক্তি আনিব নোৱাৰে। মনৰ ভিতৰত, বুকুৰ মাজত, চকুৰ আগত কেৱল জীয়েকৰ চলচলীয়া মুখখন ভাহি উঠে। সমস্ত যেন ধঁৱলী কুঁৱলী হৈ যায়। মনটো ছাটিকুটি কৰিব ধৰে। স্নেহ-ভীৰু মনলৈ, বাৰে বাৰে ভগৱানক প্ৰাৰ্থনা জনায়, “প্ৰভু, তাইৰ ভাল কথা, ভালে ৰাখা। তাই যেন সুখী হয়।”

বিয়া হৈ যোৱাৰ পাছতো, বহুদিনলৈ সুমিত্ৰাৰ কত চিন্তা। জীয়েক যথার্থতে সুখী হ'ব পাৰিছেনে? মৰম পাইছেনে? মৰম দিব জানিছেনে? পিৰিয়েকৰ লগত, জীয়েকৰ নতুন জীৱন লৈ আকৌ

কত আগোন্তন। গিৰিয়েকে ঠাট্টা কৰি মৌৱাৰ “বিয়া নিদিও” বুজিছিল নহৰ? দিলা দেখোন।” সুমিলাৰো ওঁঠৰ চুকত এটা সৰু হাঁহি বিৰিঙি উঠি যাব যায়। গহীন হৈ, গভীৰভাৱে কৰ, “বিয়াতো দিলোঁ, এতিয়া ঈশ্বৰে সিহঁতৰ ডাঙ্গ কৰিলে হয়। ছোৱালীজনীৰ তাত বা মন বহিছেনে নাই?”

“বহিছে, বহিছে। কিয় ইমান ডাৰা? তোমাৰ জানো মোৰ লগলৈ আহি মন বন্ধ নাছিল।” গিৰিয়েকে পাতল সুৰত কয়,

এনেকৈয়ে জী-জোঁৱাইব কথা ভাবি, সিহঁতৰ চিঠি-পত্ৰ খাট থাকিলে নিশ্চিত শান্তি আৰু দুইচাৰি দিন খবৰ বাৰ্তা। নাপালে, অস্বস্তিকৰ উৎকণ্ঠাত সুমিলাৰ দিন যায়। তেতিয়া সুমিলাই কে নো কামতে ভালকৈ মন দিব নোৱাৰে। গিৰিয়েকৰ পৰিচৰ্চাতো অ-ন্যো-যোজিতা প্ৰকাশ পায়। গিৰিয়েকে ঠাট্টা কৰে “বুঢ়া হলো আৰু— নিজৰ তিৰীয়েও অওহেজা কৰা হ’ল। আৰু কি কৰিবা—জানাত ন.জানাই চোলাটোৰ বুতামটো নিজেই লগাই দ’ব লাগিব।” সুমিলা লৰালৰিকৈ গিৰিয়েকৰ কান্ধলৈ আহে। হাতৰ পৰা চোলাটো লৈ কয়, “মনটো সঁচাকৈ বেয়া, দিনক দিনক আৰু ঠাট্টা কৰিব নালাগে। মট বেগেতে লগাই দিও।” গিৰিয়েকে মৈথীয়েকৰ উৎকণ্ঠা বুজি পায়। মৈথীয়েকৰ মূৰলৈ চাট নিমতে চোলাটো আগবঢ়াই দিয়ে। চকুইমুখে সহানুভূতিসূচক সন্দ্বনাৰ আভা বিৰিঙি উঠে। সুমিলাইও গিৰিয়েকৰ স্নেহপূৰ্ণ সহানুভূতিৰ দলিটো অন্ধৰে-বাহিৰে উপলব্ধি কৰে। গিৰিয়েকৰ নিচেই ওচৰতে বহি, ডাই চৰচকীয়া চকুৰে তলমূৰকৈ হাতৰ কামত মন দিবৰ চেষ্টা কৰি কয়, “ছোৱালীজনীক হ’লে বহুদিন দেখা নাই যেন লাগিছে। কেতিয়া যে অহিব সিহঁত।” কথাৰ লগে লগে চৰচকীয়া চকুৰ পৰা জিৰ্জিৰকৈ চকুৰ পানী সৰি পৰে, বুতাম লগাই থক, অস্বস্তি চোলাটোৰ ওপৰত কোনোমতে হাতৰ কামটো শেষ কৰি গিৰিয়েকলৈ চোলাটো আগবঢ়াই দিয়ে। গিৰিয়েকেও হাতমেজি চোলাটো লৈ নিমতে উঠি যায়।

এদিন জোঁৱায়েকৰ পৰা এখন চিঠি পাই সুমিলাৰ গিৰিয়েকে হাঁহিমুখে মৈথীয়েকৰ কান্ধলৈ চিঠিখন লৈ লৈ কৌতুকৰ সুৰত ক’লে, “মট বাক কি অনিছো কোৱা।” সুমিলাও কৌতুকপূৰ্ণ মন লৈ ক’লে। গিৰিয়েকে আকৌ কয়, “ওহো, লগেই নহয়—ক’ব লাগিব,

তেহে পাবা।” সুমিত্ৰাটো গছীন ছোৱাৰ ভাও ধৰি কয়, “হাওক হাওক, বুঢ়া হ’ল অহি, তেওঁ ঠাট্টা-তামাচা নুঙচিহ্ন।” “হয় নেকি?” বুলি গিৰিয়েকে হাঁহিমুখে খামৰ চিঠি এখন আগবঢ়াই দিয়ে। খামটো সুমিত্ৰাই জীয়েকৰ চিঠি বুলি চিনি পাই তৎক্ষণাত পঢ়িবলৈ লৈ। গিৰিয়েকে স্নেহীয়েকৰ আনন্দ-উজ্জ্বল মুখলৈ চাই তাতে বহি থাকিল। যেতিয়া সুমিত্ৰাৰ চিঠিখন পঢ়া হ’ল তেতিয়া তাইৰ চকুৰে-মুখে আনন্দৰ জেউতি জিলিকি পৰিছে। বংমনে তই গিৰিয়েকৰ মুখলৈ চালে। গিৰিয়েকে শান্ত আনন্দৰ সুৰত ক’লে, “বৰকৈ জীয়েকাক চাবলৈ হেঁপাহ কৰিছিলো নহ’ল—ঈশ্বৰে তোমাৰ কথা শুনিছে।” সুমিত্ৰা যো মিত্তিকিয়া হাঁহি এটা মাৰি উত্তৰ দিলে, “এবা, জোঁৱাই হেনো অকৌ দিল্লীলৈ বসলি হ’ল। তালৈ যোৱাৰ অগতে আমাৰ ইয়াত কেইদিনমান থাকি যাব বুলি লিখিছে। পাচে ছোৱাজীজনীক ইমান দূৰলৈ পঠিয়াই মোৰ যে মনৰ গতি কি হ’ব ভাবিয়েই পোৱা নাই।”

“সেইটোতো মই ভালকৈয়ে জানো। পাছে তেনেকৈ থাকিলেতো নহ’ল। বিষয় দিছা যেতিয়া জীয়েকাক দূৰলৈ পঠাবও লাগিব।” গিৰিয়েকে কয়।

“মটও জানি সেইটো কথা গম নাগাওঁ?” অভিমানত সুমিত্ৰাই মাত লগায়। “পাচে মনে যে নেমানে। সেয়েহে হৈছে মজিল। হাওক বাক এতিয়া সেইবোৰ কথা। মোৰ বহুতো কাম পৰি আছে। সিহঁতলৈ ঘৰ-দুৱাৰ ঠিকঠাক কৰি ৰাখিব লাগিব আৰু কত কাম।” সুমিত্ৰা খবৰ খেজে তাৰ পৰা উঠি গ’ল। গিৰিয়েকেও স্নেহীয়েকৰ ব্যস্ত মূৰলৈ চাই, এটা লেহুসিঙ হাঁহি মাৰি তাৰ পৰা উঠি গ’ল।

ষিদিনা জীয়েক জোঁৱায়েক অহাৰ দিন পৰিল, সেইদিনা বাতি পুত্ৰাও নুপুত্ৰাওতেই সুমিত্ৰা বিচনাৰ পৰা উঠিল। আৰম্ভ হ’ল সবা, মতা বজা বঢ়া। লগতাক উপদেশ, ৰাজনিক বুদ্ধিৰ ইত্যাদি। সময় যেন আৰু নাযায় নুপুত্ৰায়। গিৰিয়েকক একৰকম টানিটুনি বিচনাৰ পৰা জুগি, সোনকালে চাহ খোৱাৰ হেঁচা মাৰি লয়। গাখোৱা ঘৰত সবহকৈ পানী ভোজাই থয়। জীয়েকক পা খোওন্তে সবহকৈ পানী লাপে। পা খুবলৈ পানী কম হলেই তাইৰ সদায় অসন্তোষ।

হাজাৰ ভাত আঙা দিৱা—ভাতৰ পাতত এইকুৰা নেমু, এটা কেচা জলকীৱা আৰু অকসমান নিমখ-ভেঁল নহলে তাইৰ খোৱাত জুতি নালাগে। আনে কোনে তাইৰ মন বুজি এইখিলাক দিব জানিব? মাকৰ মন একমাত্ৰ সন্তানৰ আদৰ-আবলাৰ কথা ভাবি পৰি যায়। সন্তানৰ স্নেহত উৰ্বেজিত মন লৈ কম-বনত মন দিৱে।

সকলো আ-যোগ্য কৰি সুমিৱাই বৰে বৰে জড়ীটোলে চান্দ। আৰু কিমান সময় আছে? বাৰে বাৰে গিৰিয়েকক মনত পেলাই দিলে ষ্টেচনলৈ যাবৰ হৈছে। বেজ অস্থিৰৰ সময় হৈছেই। ঘৈণীয়েকৰ অস্থিৰতা দেখি গিৰিয়েকে তত নাপাই সময়ৰ আগতে ষ্টেচনলৈ বুলি যাবলৈ ওলায়। ষ্টেচনৰ পৰা জীয়েক জোঁৱায়েকক কেনেকৈ আনিব, সিহঁতৰ মাল-পালৰ কি ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব ইত্যাদি কথা বাৰে বাৰে সোঁৱৰাই দি সুমিৱাইও গিৰিয়েকৰ লগে লগে চ'ৰা হ'বলৈ ওলাই আহে।

চ'ৰা ঘৰৰ মেজৰ ওপৰত নীনা খাম এখন পৰি থকা দেখি সুমিৱা মেজৰ ওচৰ চপি যায়। খামৰ ওপৰত জীয়েকৰ হাতৰ আখৰ দেখি মনটো চিৰিংকৈ উঠে। ততাতৈৱাকৈ খামটো খুলি পেলায়। চিঠিখন পঢ়ি থাকোঁতে সুমিৱাৰ মুখৰ বৰণ শেঁতা পৰি যায়।

ঘৈণীয়েকৰ মুখৰ ভাব দেখি গিৰিয়েক ধমকি বৰ। ঘৈণীয়েকৰ হাতৰ পৰা চিঠিখন নি পঢ়ি চান্দ। জীয়েকে লেখিছে যে দিল্লীৰ পৰা তৎক্ষণাত কামত-উপস্থিত হ'ব লাগে বুলি টেলিগ্ৰাম পোৱাৰ কাৰণে সিহঁতৰ আৰু মাকৰ ঘৰলৈ অহা নহ'ল। চিঠি যিদিনা লিখিছে তাৰ প্ৰচদিনাই সিহঁতে দিল্লীলৈ বুলি যাত্ৰা কৰিব। একে-বাৰে পূজাৰ বক্তৃত্ত্ব হ'বলৈ আহিব। দুৰ ঠাইলৈ যোৱাৰ আগতে, মাক শিঙাকৰ লগত কিছুদিন থাকি যাবলৈ তাইৰ বৰ ইচ্ছা আছিল, কিন্তু কি কৰিব? কামত যে জোঁৱায়েকে উপস্থিত হ'বই লাগে, অতি সোনকালে। জোঁৱায়েকে তাইক মাকৰ ঘৰত থৈ-অকলেই দিল্লীলৈ যাব খুজিছিল। পাছত আহি তাইক লৈ যাব বুলি কৈছিল। কিন্তু ইমান দূৰৰ পৰা দূৰাব তিনিবাৰ অহা-যোৱা কৰাত সিগদাৰি বহুত, পইচাও অজাবতে খৰচ হয়। গতিকে সকলোৱে তাইকো একে-লগেই যোৱা ভাল বুলি ক'মে। গতিকে এইবাৰ আৰু ঘৰলৈ যোৱা

নহলৈ। পূজাৰ বন্ধৰ লগতে আৰু কিছুদিনৰ ছুটি লৈ দূৰো আহিব, ইত্যাদি ইত্যাদি।

চিঠিখন পঢ়াৰ পাছত, জীয়েক জোঁৱায়েক যে ভাৱে কুশলে আছে, সেইটো জ.নি সুমিত্ৰাৰ গিৰিয়েকে এটা স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালে। মথত এটা কৰুণ হাঁহিও ওলাওঁ মোলাওঁকৈ বিৰিঙি উঠে। সম্ভৱ মনে ষোল্লীয়েকৰ মুখলৈ চায়।

সুমিত্ৰাটো একো নেমাতিলে। কেৱল ভাইৰ বুকু ভাঙি এটা দীঘল হুমুনিয়াহ ওলাই বতাহত মিলি গ'ল। আজি তিনি চাৰি দিনৰ ব্যাকুল প্ৰতীক্ষা, জা-যোগাৰ সমস্ত অনৰ্থক হৈ পৰিল। এটা সহিঃ নোৱাৰা, বৰ্ণাৰ নোৱাৰা বেননাৰ মাজতো, আন এটা সুগভীৰ সুখ আৰু শান্তিৰ ভাবে মনত একেলগে উকি মাৰিব ধৰিলে।

এপিনে যেনেকৈ জী-জোঁৱাইক বৈতজীৱনৰ মিলা-প্ৰীতিৰ আডাস পাই মন শান্তি হ'ল, আনপিনে যেন বুকুখন তেনেকৈয়ে উদং হৈ গ'ল।

চকুপানী মিশ্ৰিত মুখত হাঁহি লৈ সুমিত্ৰাটো গিৰিয়েকৰ প্ৰসাৰিত বাহৰ মাজত নিজৰ মূৰটো থৈ আকৌ এটা দীঘল হুমুনিয়াহ এৰিলে। ++

ল'ৰা যেতিয়া ডাঙৰ হয়

‘কাভ্যায়নীৰ ল'ৰা ডাঙৰ হৈছে। অচৰিত হয়, কাভ্যায়নীয়ে ভাটৰ ল'ৰাৰ কথা ভাবি। মনত হয়, যেন সেইদিনাছে হৈছে সেই কোঁচুৱা অসহায় ল'ৰাটো। কাভ্যায়নীৰ সমস্ত দেহ ঘনৰ ওপৰত প্ৰচণ্ড অধিকাৰৰ দাবী লৈ যেন সি জন্মিল। আগমনৰ আয়োজনৰ লগে লগেই দেহ মনৰ ওপৰত কি কৰ্ত্তোৰ শাসন আৰম্ভ কৰে এটি অতি ক্ষুদ্ৰ মানৱবিশ্বাকৈ। মিহঁতৰ শাসন কৰ্ম্মেৰ হাজেও যেন এটা অসূৰ্য পুসক আৰু স্নেহ মিশ্ৰিত হৈ কোমল, মনোৰঞ্জন হৈ উঠে। মৌখিক অসন্তোষ একো নাই। শাসনকাৰীৰ কঠিন বাক্যৰ গহীন অসোণো নাই। ভয় বা সমীহ কৰি চলিবৰ কোনো কাৰণেই নাই। কিন্তু তথাপি সিহঁতক অনাদৰ বা অৱহেলা কৰিবৰ উপায় নাই। অকণমান এটা খোপ কান্দোন, অৰ্দ্ধশূন্য এটা মিটিকিয়া হাঁহি যেন দেখা মুখৰ বিকৃতি, এইবিলাকৰ দ্বাৰা যেন বিশ্বজনতক সদায় সিহঁতে সচেতন কৰি ৰাখে সিহঁতৰ অস্তিত্বৰ বিষয়ে। তাক আওকাণ কৰিবৰ শক্তি নাই। নিভাঙ পৰমুখ্যাপেক্ষী। কিন্তু তথাপি নীচৰ শাসনৰ কি দৃঢ় কৰ্ত্তব্যতা।

ভাবি থাকিলেও যেন কাভ্যায়নীৰ ভাবনাৰ আৰু ওষ নপৰে। সেই অসহায় শিশু লাহে লাহে ডাঙৰ হ'ব ধৰিলে। উবুৰি হোৱাৰ পৰা খুৰুৰ খুৰুৰকৈ খোজ কঢ়িব পৰা হ'ল। তাৰ পাহত ওলাল ঠুনুৰুঠানাক মিঠা মাত। সকলো সময়তে, সকলোকে অনুকৰণ কৰিবৰ বাৰ্য্য চেপ্টা। তাৰ পাহত নিভাঙ শিশু অৱস্থাৰ পৰা যেতিয়া অগপ ডাঙৰ হ'ল, হাতত কিতাপ ফলি লৈ, নানা হিজিবিজি আৰু অগকি নিজৰ ইচ্ছামতে যিহকে মন যায় তাকে এদিনৰ পৰা পাৰ্থমানে ভাব স্বৰে পঢ়ি পঢ়ি এদিন সঁচাকৈয়ে অ আ ক ঙ পঢ়িব পৰা হ'ল, সেইদিনাও জানো কাভ্যায়নী কম আচৰিত হৈছিল ভাটৰ ল'ৰাৰ হাতৰ বেৰলেকৈ, অসমান আখৰকেইটা দেখি? তাৰ ফকিৰ অৱস্থা পাবোৰে সৈতে একাধিকান আকৃতিটো, কিতাপৰ ডাঙৰ

ডাঙৰ আখৰবিলাকৰ তলত বুগাই বুগাই পঢ়া অ আ শুনিবলৈ জানো তই কম গৌৰৱ অনুভৱ কৰিছিল পুতেকৰ কথা শুনি ?

এতিয়া সেই ল'ৰা আৰু শিশু নাই। সি এতিয়া নিম্নমমতে জুগলৈ যায়, লগ বীয়াৰ লগত ফুটবল খেলে। তাৰ আখৰবিলাক হৈছে সুন্দৰ, সমান সমান। পঢ়িবৰ সময়ত আখৰৰ তলত হাত বুগাই বুগাই আখৰ চিনিব নালাগে। কিতাপখন মেজি লৈ এপিনৰ পৰা পঢ়ি যাব পাৰে অনৰ্গলভাৱে। আগৰ দৰে মাককেইট কেন্দ্ৰ কৰি তাৰ জ্ঞাতখন নাই। সি অজিকালি নানা কথা কয়। জুগৰ কথা, মাচটৰ কথা, ল'ৰাৰ কথা, কত কি কৈ যায় সি এপিনৰ পৰা। মাকৰ বাহিৰেও মুকলি সংসাৰৰ লগত তাৰ পৰিচয় সৃষ্টিৰ ধৰিছে। নতুন পৰিচয়ৰ সন্ধানত-শৰাই এতিয়াও তাক বাধা দিয়ে। বহিৰ্গতত এতিয়াও সি নতুন প্ৰৱেশক। সেই কাৰণেই বোধকৰো মাকৰ ওপৰত তাৰ নিৰ্ভৰতাৰ এতিয়াও অন্ত পৰা নাই। জুগ, লগ বীয়া, খেসা-মুলা এইবিলাক তাৰ জীৱনত লাহে লাহে সোমাব ধৰিছে। মনটোক এতিয়াও একেবাৰে অধিকাৰ কৰা নাই। সেই দেখিলেই হ'ব পাৰ, সি মাকক লগ পালেই কোমাত বা ওচৰত বহি এপিনৰপৰা কৈ যায় তাৰ বাহিৰা লগতত ঘটা জুগ জুগ ঘটনা বিলাকৰ কথা।

কিছুমান শুনি কাত্যৱনীয়ে হাঁহে। আকৌ কিছুমান শুনি আতঙ্কত শিল্লিৰি উঠে। তাক আৰু তেনে কাম নকৰিবলৈ বা তেনে কথা নকবলৈ শিকাই দিয়ে। ল'ৰায়ে তৎক্ষণাত মাকৰ বুজনিতে যান্ত্ৰিক হয়। ভৱিষ্যতে সেই বুজনি মনত থাকিব নে নাথাকে, তাৰ বাবে বিশেষ চিন্তা নকৰি কাত্যৱনীয়ে মনে মনে এটা স্বস্তি অনুভৱ কৰে।

আজিকালি জুগলৈ যাওঁতে বা ছুটিৰ পিচত লৰালৈ আহোঁতে, তাৰ লগত লগত থাকিলে সি লাজ পায়। লৰাত আহি মাকৰ আগত ঘোৰ আপত্তি ভালে, কিয় লগত পঠাইছিলি বুজি। সময়ীয়াৰ আগত সি লাজ পায়, নিৰ্ভৰতা দেখুৱাবলৈ। সিও যে জানৰ দৰেই ডাঙৰ হৈছে, জানৰ দৰেই কৰো ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰি জুগলৈ যোৱাওঁতা কৰিব পাৰে, তাকে দেখুৱাবলৈ সি ব্যস্ত। পুতেকৰ অমাত্ৰিত কাত্যৱনীয়েও কেতিয়াও লগত লগৰ নপঠায়। কিন্তু

দুঃশিক্ষিত মন ব্যাকুল হৈ উঠে। বাটত কত বিপদ। মটৰ, ঘোঁৰা, গোবৰ। গোবৰত যদি ভৰি পিটলি সি বাটৰ মাজতে পৰি যায়, আৰু দুইদিনৰ পৰা দুখন মটৰ আছে। কাত্যায়নীয়ে আৰু ভাবিব নোৱাৰে। মনে মনে ঈশ্বৰক স্তুতি দি তৎক্ষণাত লুপ্ত হোৱা এটা দৌৰাই পঠিট বিয়ে ল'ৰাৰ সিন্ধু পিচে। ল'ৰাই হঠাৎ তেতিয়ামানে জুল পাইছেগৈ। কিন্তু তথাপি মাকৰ মনে শান্তি নাপায়।

সময় অসবঢ়াৰ লগে লগে ল'ৰাৰ বয়সো আগবাঢ়ি যায়। সি এতিয়া কুনতো অসপ ওখ শ্ৰেণীত পড়ে। আৰু ডাঙৰ হৈ ভাস্কৰ্য্য হৈছে, সেই বিষয়ে নিজৰ মনটোক তীক্ষ্ণভাৱে চৰ্চন কৈ ৰাখে। কাত্যায়নীয়ে মৰম কৰি চুমা খাব খুজিলে লাভ পাই সি দৌৰি পলায়। চুলি কেইডাল বিশুদ্ধ হৈ থাকিলে ভালকৈ জঁটুৰি দিব খুজিলে মাকৰ হাতৰ পৰা পৃথক কৰে কলীখন কাঢ়ি লৈ নিজেই আঁচেৰে। পেণ্টৰ ওপৰেদি কামিজটো কোঁচমেচ খাই ওলাই থাকিলে, সেইটো ভালকৈ দিব ধৰিলে, মনে মনে সি ভীষণ অসন্তোষ অনুভৱ কৰে। কাত্যায়নীয়ে তাৰ মনৰ ভাৱ বুজি পায় আৰু মনে মনে হাঁহে।

কেতিয়াবা সি কাপোৰ-কানি পিন্ধি ফুৰিবলৈ ওলাই যায়। সেই বিষয়ে স্বাধীনতা এতিয়াও কেৱল 'কুটবল' খেলা 'ফিল্ড' পৰ্যন্তহে অৱদ্ধ। সেই দেখি সি সদায় মাকৰ আগত আপত্তি কৰে, "এতিয়া ডাঙৰ হৈছো কিয় তহঁতে মোক ইচ্ছাসূত্রে ফুৰিব নিদিব সকলোৰে লগত?" মাকে মিচিকিয়াই হাঁহি তাৰ বুটাম মাৰিব পাছৰা পেণ্টটোলৈ দেখুৱাই বহুখৰ সুৰত কয়, "ল'ৰাটো ডাঙৰ হ'লে বোপাই।" পিচ পেণ্টৰ বুটাম হ'লে মাকেহে মাৰি দিব লাগে এতিয়াও।" ল'ৰাই লাজ পায়। নিজৰ পাত পিন্ধি থকা পেণ্টটোলৈ এবাৰ চাই 'মহা' বুজি তাৰ পৰা দৌৰি পলাই যায়। কেৱল বয়সীয়া পুতেকৰ ডাঙৰ হ'বলৈ ব্যস্ততা দেখি কাত্যায়নীয়ে কৌতুক অনুভৱ কৰে, মনত এই অহেতুক শব্দৰ ভাবো উপস্থিত হয়।

এদিন ল'ৰাই জুলৰ পৰা গুৱাহাটীলৈ অসময়তে আহি হয় ওলায়। শক্তিত মনে কাত্যায়নী বান্ধনী জৰৰ পৰা ওলাই আহি। মাকক দেখিলেই সি অহা হঠাৎ লগাই সিহে। পিতৃসিনা কোম্বে সিহঁতৰ জুলৰ 'কুটবল' খেলাৰ 'ফিল্ড'টো মটৰ বাহত উঠি

ব্লিশ চৰ্ম্মিণ মাটীত দুৰলৈ যাব, আন এখন ঠাইৰ জুলৰ 'টিম'ৰ লগত 'মেচ' খেলিবলৈ। জুলৰ, বিশেষকৈ তাৰ শ্ৰেণীৰ ল'ৰা প্ৰায় সকলো-বিলাকেই হেনো যাব। গভিকে তাকে যাবলৈ লগে। সকলোৱে যাব, লগত দুজন মাতটৰো যাব, তেনেহলে তাৰ যোৱাতেইনো মাকৰ ইমান আপত্তি কিয়? সি এইবাৰ যাবলৈ যাব। ডাঙৰ হৈছে, এতিয়াও কেৱল মাকৰ লগতে থাকিলেই হ'বনেকি?

ল'ৰাৰ মন মাকে জানে। তাক বড়ট বুদ্ধাই ক'লে, "বাক এতিয়াতো হাতমুখ খো, জিৰণি গ'। দেউতাৰা আহক বাক, ভেতিয়া ভাবি চাম।" "আকৌ সেই ভবাৰ কথা। ভাবিবকনো কি আছে? যাবলৈ সিগেই দেখোন হ'ল।" অন্তিমন্ত ল'ৰাই মুখখন এপাচিমান কৰি ভোৰভোৰাই উঠিল, "সেইবিলাক মুখৰ কথাৰে নহ'ব। মোক যাব দিবই লাগিব হ', নহ'লে—নহ'লে---। নহ'লে যে কি কৰিব একো ভাবি নাপাই মুখ ওঃঃমাই জুপুকা মাৰি বহি থাকিল।

যথা সময়ত দেউতাকে মাকৰ পৰা কথাটো শুনে। পুতেকক ওলবলৈ মাতে। গছীন মুখ, ধীৰ খোজ লৈ পুতেক গৈ বাপেকৰ আশত তলমূৰ হৈ থিয় দিয়েগৈ। তাৰ চাচচানন দেখি বাপেক-মাকৰ চকুৰে চকুৰে এটা কৌতুকসূৰ্ণ দৃষ্টি বগৰি যায়। বাপেকে পুতেকৰ হাতখনত ধৰি ওচৰলৈ টানি নিয়ে। তাক সুধিব ধৰে কেতিয়া যাব, কোন কোন যাব, কাৰ লগত খেলিব, কেতিয়া উভতিব, এইবিলাক কথা। ল'ৰাই অগ্ৰসৰ লিঙে এটা এটাকৈ বাপেকৰ প্ৰশ্নৰ সংক্ষিপ্ত উত্তৰ দি যায়; আৰু কোনো কথা নহয়। বাপেক উঠি কুৰিবলৈ ওলায়। মাকে আন কামত লগে। ল'ৰাই কিন্তু ঘৰৰ ভিতৰলৈ গৈ পেতেগীত পৰি মূৰে-গাই কাপোৰ লৈ শুই থাকে।

সেইদিনা ৰাতি তাক কেনেও ভাত খাবলৈ জুগিৰ নোহাবে। তাৰ দুখোৰ জেদ, জুটবল খেলা চাবলৈ যাব নিদিজে সি ভাতপানী একো নাখায়। অৱশেষত মাকে যেতিয়া দেখিলে যে 'যাবলৈ দিম' নুবুজিলে ল'ৰাটো জখোলে ভোকেট পৰি থাকিব, ভেতিয়া তাক ঠৈ ক'লে যে যদি ভাতকৈ ভাতপানী খায় তেনেহলে হয়তো যাবলৈ দিবও পাৰে। একেদৰে 'কললৈ দিব' বুজিব নোৱাৰিলে। পছেকে মাকৰ কথাত সম্পূৰ্ণ বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰিলে যদিও, মনে মনে কিন্তু আশা নকৰিও থাকিব নোৱাৰিলে। উঠি আহি ভাতপানী

থালে। মনটো কিন্তু প্রসন্ন নহ'ল। ভাতৰ পাতত যি পালে তাকে খাই উঠি গ'ল। একো নুগুজিলে, বা এইটো নাখাওঁ, সেইটো দে বুলিও কোনো আপত্তি নকৰিলে। সূহিলে কিজানি আকৌ ওফোন্দা জামে, সেই আশঙ্কাত মাকেও একো নকৰে।

বাড়ি দেউতাক সুৰি আহিল। গিৰিয়েকৰ আগত ভাতৰ কাঁহীখন থৈ, মাকে ক'লে, পুতেকে ভালকৈ ভাত নোহোৱাৰ কথা। দেউতাকে মাত লগালে, “মই তাৰ মাটৰৰ ওচৰলৈকেই গৈছিলো। দুজন মাটৰ হাব, আন ল'ৰাও বহুতো হাব। আৰু হাবা অহাৰ দিহাও ভাগদৰে কৰিছে, একেলিনাই গধূলি উচুটি আহিব। মাও-কেই, সি ইমান হেঁপাহ কৰিছে। আৰু মই মাটৰকো অনুৰোধ কৰি আহিছো, সি গ'লে তাৰ প্ৰতি যেন অলপ লক্ষ্য ৰাখে। এতিয়া বুজা হৈছে, ল'ৰীয়াবিলাক হাব। সিওতো ইচ্ছা কৰিবই মাৰলৈ।”

গিৰিয়েকৰ কথা শুনি কাত্যৱননী অসন্তুষ্ট হ'ল। নিজৰ কিন্তু পুতেকক ইমান দূৰলৈ, স্বৰৰ মানুহ এজনো লগত নোহোৱাকৈ হাব দিবলৈ গমুনি মন নাট। সি অকলৈ অকলে ইমান দূৰ হোৱাৰ কথা ভাবিলেই বৰম বৰমৰ বিপদ আপদৰ কথা আহি তেওঁৰ মন ভুৰাই পেলায়। ইচ্ছা কৰিলেও ভাত চিঙাবিলাক মনলৈ নাহে। কেৱল বেয়াহে যেন হ'ব, সংসাৰৰ আটাইবিলাক বিপদে যেন কাত্যৱননীৰ ল'ৰাকে হে হেঁচা মাৰি ধৰিবলৈ বৈ আছে।

পিচদিনা বাতিপুৱা চ'হ খোৱাৰ সময়তো ল'ৰা উঠি নহ'ল। বাতিপুৱা শেষেলীত সি শুনিছিল মাক-বাপেকে তাৰ হোৱাৰ কথা কেৱলকুই কৰিছে। দুটা কথা শুনিবলৈই সি বুলি পালে যে মাকৰ তাক স্নানলৈ লিবাৰ মন নাট। কালি বাতিৰ কথাটো কেৱল তাক ভাত খুৱাবৰ কাৰণেহে কৈছিল, সঁচাকৈ নহয়। বৰ্দ্ধি ভাতপানী পেটত পৰাৰ পাছত তাৰ ভেঁহো লাহে লাহে কমি গৈছিল আৰু হাবলৈ পাব বুলি মনত এটা খীল আশাও হৈছিল। কিন্তু বাতিপুৱাটো মাকৰ কথা শুনি তাৰ ভাতা ভেঁহ আকৌ নতুনকৈ লাগিল। মনে মনে নিজৰ ওপৰতো খং উঠিল। কিবনো সি কমি বাতি ভাত খাইছিল। ভাত নাখালেতো আজি নিশ্চয় হাবলৈ পায়হেঁতেন।

ল'ৰাক কহুত সময় উঠি নহ'ল দেখি বাপেক গ'ল মাতিবলৈ। তাক উঠি মুখ হাত ধুই ‘জুইজল’ খেলা ল'ব আৰলৈ সাজু হ'বলৈ

ক'লে। বাপেকৰ কথা শুনি পুতেকে কাপোৰৰ তলৰ পৰা মুখখন উলিয়াই চালে। চকুদুটা উজ্জল হৈ উঠিল। বাপেকৰ মুখলৈ চাই বুজিবৰ চেষ্টা কৰিলে, কথাটো পতিয়াব পাৰিলে নোৱৰি। পুতেকৰ বেহেৰকম দেখি অসপ হাঁহি বাপেকে ক'লে, “সঁচাকৈয়ে হাবি আহ। মই কৈছো যেতিয়া হাবলৈ সিম।” আৰু একো কথা শুনিবৰ ধৈৰ্য পুতেকৰ নাথাকিলে। আগদিনা আবেজিৰ পৰা দিচাদিনা পুতালৈকে লাগি থকা ঠেহৰ কথা তৎক্ষণাত প'হৰি গ'ল। জাপ মাৰি চাজ-পিৰাব পৰা নামি, একেলগে গৈ মাকৰ ওচৰ পালেগৈ। মাকক আহ্বাস দিছে, “বুজিহ মাই তই একো ভয় নকৰিবি। মই খুব জ্ঞানকৈ থাকিম, কতো একো বেয়া বস্তুও নাখাওঁ। আৰু পধুসিনৈতো আহিমোট, সেই মাই?” কাত্যায়নীয়ে তাক অসংখ্য বাৰ সাৱধানে স্নাবলৈ, ডালকৈ থাকিবলৈ কৈ, ল'ৰাকটিকৈ কলী আলু জাতত সিয়াৰে এমুঠি ভাত খুৱাই দিলে। ভাতকেইটা পেটত পেলায়েই ল'ৰা দৌৰ মাৰিলে জুলালৈ। কাৰণ ‘কুটবল’ খেললৈ যোৱা সকলো ল'ৰাৰে জুলা হ'বৰ কস্পাউণ্ডত গোট খোৱাৰ কথা।

ল'ৰা গ'ল। মাকে কিন্তু সেই ঠাইতে পুতেকে আধা ঘোৱা ভাতৰ কাঁচিখনলৈ চাই, নিশ্চয় হৈ বহি থাকিল। যৈশীয়েকক তেনেকৈ বহি থকা দেখি গিৰিয়েকে ধেমালিৰ সুৰত মাত লগালে, “কি ভাবিছা? ল'ৰা তোমাৰ ডাঙৰ হৈছে। ইয়াৰ পাছত কছানিবা যোৱাবী আহেহে লগে।”

কাত্যায়নীয়ে কিন্তু গিৰিয়েকৰ বহুসাত যোগ দিব নোৱাৰিলে। মনত কেৱল কুণ্ঠিতাহে খেলিল। মটৰ বাহুত যোৱা কথা। তাতে আকৌ কুটবল খেচা। কত কি পানী-দুনী খাই আহি অসুখ বিসুখ কৰে, নে গৌৰি অগিলাই হাত ভৰিকে এখন ভাঙি আনে তাৰ কোনো ঠিক নাই। হে ভগৱান, সি যেন ভালেবুন্দো উভটি আহি পায়হি ব্ৰহ্ম! ল'ৰাটো ঘূৰি নাহে যানে মনত কোনোৰকমে শান্তি মাই। কৰ্তব্যৰ খাতিৰত কম-বন কৰিব লগীয়াত পৰে। মনটো কিন্তু উন্মীৰ হৈ থাকে কেতিয়া ল'ৰাটো আহি পায়।

দুপৰীয়াৰ দীৰ্ঘ অৱসৰৰ সেন্স পাই চিটাই আকৌ কাত্যায়নীৰ মনটো জাঙৰি পেলায়। সেই কোঁচুৱা ল'ৰা আজি ডাঙৰ হৈছে। যেতিয়া সি সঁচাকৈয়ে সকলো বিষয়তে, একেদৰে কেইল মাকৰ

ওপৰতে নিৰ্ভৰশীল 'অ'হি', তেতিয়া কাভ্যালানীয়ে কতদিন মনে মনে ভাবিছে ম'ৰাটো কেতিয়া ডাঙৰ হ'ব, কেতিয়া নিজে নিজে খাব পৰা, পা খুব পৰা, ফুৰিব মেলাব পৰা হ'ব। কেঁচুৱাক প্ৰতিপাল কৰি ডাঙৰ কৰাৰ পৰা কেতিয়া অৱসৰ পাব তাৰ কাৰণে তেওঁৰ মন ব্যগ্ৰ হৈ উঠিছিল।

কিন্তু আজি সঁচাকৈয়ে ম'ৰাক ডাঙৰ হোৱা, আত্মনিৰ্ভৰশীল হোৱা দেখিও দেখোন স্বস্তি নাপায়। ম'ৰা তেওঁৰ ডাঙৰ হওক, দোপত-দোপে বাঢ়ি যাওক; 'ঠাল' ঠেঙুজী মেলা অঁহত পুলি বঢ়াৰ দৰে জ্ঞান, বুদ্ধি, স্বাস্থ্য, আয়ু, ধন-জন, সকলো তাৰ বাঢ়ি যাওক। কিন্তু ম'ৰা বঢ়াৰ লগে লগে যে মনৰ চিন্তা আৰু অশান্তিও বাঢ়ি যাব ধৰিলে। তেওঁতো ভবা নাছিল এনে-হ'ব বুলি।

পতীৰ অশান্তি আৰু চিন্তাত কাভ্যালানীৰ মন অবসৰ হৈ পৰে।

এজনী ছোৱালী আৰু এটা মেকুৰী পোৱালী

সমুখত ফুৰাৰ বাগিচা, পিচফালে শাক-পচলিৰ বাৰী আৰু কেউফালে প্ৰাম, পীচ, এপ্ৰিকট, আপেল, এইবিলাক ধুনীয়া ফুল ফুলা, বসন্ত সুমিলি ফুৰা হোৱা, ফলফুলৰ গছৰ মাজত, দক্ষিণ পূবমূৱাকৈ গাঙ্গা সুপৰিকল্পিত এটা বঙলা ঘৰ।

এই ঘৰৰে এটা আহুত বহু শোৱনী কেঠাৰ ভৱিষ্যতানৰ বেৰাখনৰ, গাত এখন ফটো। ফটোখন এজনী ন-দহ বছৰীয়া ছোৱালীৰ। ধুনীয়াক আঁচোৰা চুলিত এডাল বহু ফিতাৰ 'বো' বন্ধা। গাত ফুলৰ পৰিপটি 'ইউ ফৰ্ম'। সেইদিনৰ নিয়মমতে ভৰিত দীক্ষা মোজা আৰু সৰু 'হিন' থকা জোতা।

ছোৱালীজনীৰ দুই হাতৰ মাজত, বুকুৰ ম'জলৈ অতি আদৰেৰে সাৰাটি নৈ'থকা এটা চকুচকীয়া বগা মেকুৰী পোৱালী। ফটোখনৰ ছোৱালীজনীৰ মুখত যেন সন্তুষ্টি, তৃপ্তি আনন্দ, গৌৰৱ এই সকলো-বোৰ অনুভূতি একেছোপা হৈ প্ৰফুল্লিত হৈ উঠিছে।

ওপৰত বৰ্ণোৱা সেই ঘৰৰ, সেই শোৱনী কেঠাত এখন বগলী পাখীৰ দৰে চকুচকীয়া, কোমল বিহুনা। বিহুনাখনৰ ওপৰত এগ-বাকী আদহীয়া তিৰোতাই, বয়সজ্ঞানিত অনিদ্ৰাৰ কবলত, বাতি আধা ডোখৰতে সাৰ পাই, হাজাৰ বৰুমৰ চিহ্না-ভাৱনাৰ মাজত উত্তিবিৰ ফুৰিছিল। যেতিয়া বাতিপুৱাৰ কেঁচা ব'দ চেৰেঙায়, আইনা লগোৱা দৰজা খিড়িকী কেইখনৰ ফাঁকেদি শোৱনী কোঠাটোৰ ভিতৰখন এটা উফ, কোমল পেছৰেৰে শুৰাই পেলালে, সেই আদহীয়া তিৰোতা গৰাকীয়ে ষ্টলটনাম নৈ বিহুনাৰ ওপৰত উঠি বহিল।

বহি থকা অৱস্থাত তেওঁৰ দৃষ্টি হঠাতে সেই ভৱিষ্যতানৰ বেৰাখনত ওলমি থকা মেকুৰীপোৱালী লৈ থকা অকণমানি ছোৱালী-জনীৰ ফটোখনৰ ওপৰত পৰিল। তেওঁ অস্বীকৃত হৈ মুখ হৈ বিমোহিতৰ দৰে ফটোখনৰ পিনে ব' লগি চাই ব'ল।

সেই মেকুৰী পোৱালীটো, সেই ছোৱালীজনী তেওঁৰ যি বৰ আপোন, অতি পৰিচিত। ছোৱালীজনীয়ে কোলাত দৈ থকা মেকুৰী পোৱালীটো এদিন হেৰাই গৈছিল। স্কুলৰ পৰা ঘূৰি আহি, নিজে চাহ জ্বলপান খোৱাৰ সময়ত সদায় মেকুৰী পোৱালীটোক ওচৰত বহুৱাই নৈ 'প্লেট' এখনত তাই কটি গাখীৰ নিৱে।

সেইদিনাও অভ্যাসমতে মেকুৰী পোৱালীটোক মাতি মাতি তাই ক'তো বিচাৰি নাপালে। আনদিনা হলে তাই এবাৰ দুবাৰ সন্তিচেই, যন্তেই নাথাকক, পোৱালীটো 'মেওঁ' 'মেওঁ'কৈ দৌৰি দৌৰি আহি ছোৱালীজনীৰ কষ পায়হি। শুৰি দুখনত মুখখন, দুবটো হাঁহি হাঁহি দি গৰৰ ভিতৰত মূৰ 'ঘোৰোৰ্ ঘোৰ' শব্দ এটা তুলি চোঁৱাল কঁপাই কঁপাই তিৰকৈ ওপৰলৈ তুলি দি তাইৰ আনন্দ জনায়। ছোৱালীজনীয়েও মেকুৰীটোক অতি আনবেৰে বুকুৰ মাজত সাবটি নৈ খাবলৈ বহে। ছোৱালীজনীয়ে মাকে যতনমই খোৱা চাহজলপান পৰিতৃপ্তিৰে খায়—আৰু মেকুৰী পোৱালীটোৱে তাই 'প্লেট'ত জ্বলি দিয়া গাখীৰ কটিখিনি ঢুকক্ ঢুকক্ শব্দ কৰি চোঁৱকি চোঁৱকি খাই 'প্লেট'খন পৰিষ্কাৰ কৰি পেলায়।

সেইদিনা কিন্তু ছোৱালীজনীয়ে বহুতৰাৰ মাতা সত্ত্বেও মেকুৰী পোৱালীটো নাছিল ক'বো পৰা তাৰ 'মেওঁ' 'মেওঁ' মাতো শুনা নগ'ল। ছোৱালীজনীয়ে যিবে বাহিৰে, বিছনাৰ তলত, সাজমাৰীৰ চপত, দুবাৰ ঢুকত, সৰুৰ অসৰুৰ সকলো ঠাইতে কিচাৰিলে। মাকে যাকি খোৱা, চাহজলপান সজাতে থাকিল। তাইৰ খাবলৈ, সমল নহ'ল, ইচ্ছা নহ'ল। চকুৰ পানী সৰ্‌সৰ্‌কৈ বাগৰিব ধৰিলে আৰু মেকুৰী অস্বস্থলো চলিব ধৰিলে।

মাকৰ নিৰ্দেশমতে ঘৰৰ লগতৱা নিকটোৱে সকলোবিজাক তল-তলকৈ, বাপনৰ মাজত, ঘৰৰ তলত, ছোপ জংঘলৰ মাজত মেকুৰী পোৱালী বিচাৰি তল ওপৰ কৰিলে। সন্ধ্যা আগিল। মেকুৰী পোৱালী হলে কতো নোজাল।

ঘৰ সংসাৰৰ বজাৰ-জাট, বজা-বজা ইত্যাদিৰ বাবে মাকে চাকৰ বাছনীহঁতক মাতি আনিছে। ছোৱালীজনীয়ে ওপেৰাচোৱা মুখ, পখুৰ মৰ লৈ পাচদিনা স্কুলৰ 'হোমওয়ার্ক' কৰিবলৈ বহিল। পঢ়াৰ সময় নবহে। ক'ৰবাত অকণমান শব্দ এটা হঠাৎ উঠি উঠি উঠিল।

কিজনি মেকুৰীটো আহিছে। উৎকৰ্ণ হৈ গিঠি হিঙ্গ কৰি শুনে ক'ৰবাত 'মেও' 'মেও' শব্দ শুনেই নেকি বুলি।

ছোৱাজীজনীৰ মাকে নানা বুজনি দিয়ে, বাতি নহেও পুত্ৰ-নৈকে মেকুৰীজনী নিশ্চয় আহিব। কিঞ্চিৎ আশ্বাস পাই, পাচদিনাৰ 'হোমওৱাক' কৰাত ছোৱাজীজনী যত্নপৰ হয়। কিছুপৰ মেকুৰীৰ শোক পাহৰি পেলায়।

আকৌ শোক উত্থাপি উঠে বাতি ভাত খাবলৈ মতাৰ সময়ত। মাক-পিতাকে বুজনি দিয়ে। আকৌ এবাৰ শোৱাৰ আগতে সকলোৱে মেকুৰী বিচাৰি চাম বুলি কথাও দিয়ে। তেহে ছোৱাজীজনী গৈ ভাতৰ পাতত বহে।

কথামতে সেই বাতিও পুহমহীয়া জ্বৰত ঘৰৰ সকলোৱে আকৌ এবাৰ মেকুৰী বিচাৰি চাৰি কৰিলে। মেকুৰী কতো নোহোৱা। অতি গধুৰ মন সৈ সকলোৰে নানা প্ৰবোধ বাক্য শুনি, ছোৱাজীজনী বিহুনালৈ গুৱলৈ গ'ল।

স্বাভাৱিকতেই তাইৰ টোপনি নাহিহ। ক'ৰবাত বাহিৰত অলপ খলমতোৱা শব্দ শুনিলেই বা বহুদূৰত ক'ৰবাৰ পৰা 'মেও' যেন মাত এটা শুনাহেঁতেন। তালৈই তাই আপমাৰি বিছনাৰ পৰা উঠে। ছিঙিকীৰ পৰ্দাখন দাঙি কেউফালে চায়। উৎকৰ্ণ, নিশ্চয় হৈ থিয়দি থাকে আকৌ ক'ৰবাত মেকুৰীৰ সন্ধান পায় বুলি। বাতি বাহিৰলৈ ওজাৰলৈ যায়। বাতিখন কাকো মাতিবলৈও সক্ষম।

এইসৰে ছট্‌কটাই উঠি বহি থাকোঁতেই হঠাতে তাইৰ টোপনি আহিল। সাৰ পাৰে জেতিয়া, প্ৰথম মনলৈ ভাব আহিল মেকুৰীটোৰ কথা। এই ভাব হোৱা মাত্ৰেই তাই আপমাৰি বিছনাৰ পৰা নামিল। বাহিৰলৈ একে দৌৰে ওজাই গ'ল।

পুত্ৰৰ সোপোৱাজী ব'সত বাগানখন জৰ্জৰকট উঠিছে। গছৰ পাতৰ পৰা টুপটাপকৈ নিম্বৰৰ পানী পৰা শব্দ। ভৰিৰ তক্তত, ঘাঁহবিলাকত নিম্বৰৰ টোপ জলমজাই জলি আছে। সেই সোপোৱাজী ব'সৰ ঘ'জেদি গছৰ পাতৰ নিম্বৰৰ টোপাৰ তহেদি ঘাঁহৰ পাত লাগি থকা হীৰাখণ্ডৰ দৰে নিম্বৰৰ টোপাৰোৰ ভাঙি ভাঙি ছোৱাজী-জনীয়ে ঈপিনে ঈপিনে ঘূৰি ঘূৰি মেকুৰী বিচাৰি ফুৰিছে, আক মেকুৰীটোৰ নাম ধৰি ধৰি মাতিছে। নিম্বৰত প-ধূৰ ভিজিছে,

ভৰিৰ চটিজোতা ভিজিহে। ছোৱালীজনীৰ জাকপ নাই। তাই-
কেৱল মেৰুৱী পোৱালী বিচৰাত মগ্ন।

হঠাতে ওচৰতে 'কম্প উণ্ড' এটাৰ কিছুমান গুৰুগছ জোপাৰ
মাজৰ পৰা তাইৰ মেৰুৱী পোৱালীটো, 'মেও' 'মেও' কৰি তাইৰ
ফালে জগিলাই জগিলাই দৌৰি অহা তাই দেখিলে। আনন্দত অধীৰ
হৈ তাইও দৌৰি দৌৰি মেৰুৱীটোৰ ফালে গৈ তাক টপু কৰে কেজাত
সাৰাটি ললে। নানা আদৰৰ অৰ্থ নথকা কথা কৈ ধমক দি তাই
মেৰুৱীটো লৈ ভিতৰৰ বাৰান্দা পালেগৈ। আঁহে বেঁহে মেৰুৱীটোৰ
প্লেটখন আনি গাখীৰ চাঙি দিলে, কটি দিলে। মেৰুৱীটোৱে পৰম
ভৃগুত চকু মুদি 'চুবক চুবককৈ' এটাইখিনি চেচেকি চেচেকি খাই,
অতি সন্তোষিত হৈ গগৰ ভিতৰত 'ছোবোৰ্ ছোবোৰ্' শব্দ তুলি,
তাইৰ পাত গা ঘঁহাবলৈ ধৰিলে। কি আনন্দ কি শান্তি পাইছিল
মনত, সেইদিনা সেই সৰু ছোৱালীজনীয়ে।

তাৰ পাছত কতদিন, কতমাহ, পাৰ হ'ল। বছৰো পাৰ হৈ
গ'ল। ছোৱালীজনী লাহে লাহে ডাঙৰ হ'ল। মেৰুৱী পোৱালীটোও
ডাঙৰ হ'ল। তাই মাজে মাজে ঘৰৰ পৰা নোহোৱা হৈ যাব ধৰিলে।
আকৌ নিজে নিজেই ঘূৰিও আহে। 'মেও' 'মেও' কৈ ছোৱালী-
জনীৰ ভৰিত গা ঘঁহাই আদৰ লগায়। আকৌ হঠাতে এদিন
নোহোৱা হয়।

সময়ত মেৰুৱীজনীৰ তিনিটা পোৱালী হ'ল। সেই পোৱালী
কেইটাৰ নিৰাপত্তাৰ বাবেই তাই ব্যস্ত হৈ পৰিল।

ছোৱালীজনীৰো বিয়া হ'ল। সৰু কালৰ ঘৰ, মাক, পিতাক,
মেৰুৱী সকলো এৰি ছোৱালীজনী শহৰ খাটিবলৈ গ'ল। তাইৰ
নিজৰ ঘৰ-সংসাৰ হ'ল—জ'ৰা-ছোৱালী হ'ল। লাহে লাহে বিশ্বস্তিৰ
পৰ্বত হেৰাই গ'ল সেই সৰু ছোৱালীজনী আৰু সেই বৰা মেৰুৱীজনী।

কিমান দিন, কিমান মাহ, কিমান বছৰ হ'ল? মনত
পৰেনে? চেষ্টা কৰিলে হয়তো পৰে। কিৰিকি কিৰিকি কিছুমান ছবি
সুখৰ, দুখৰ, যবমৰ, জড়ৰ, পৌৰুষৰ, হতাশাৰ, আনন্দৰ, কত কি?

অজি হঠাতেই পুৱা বিহুনাৰ পৰা উঠিব ধৰেছে, ভৱিষ্যতানৰ
বেৰখনত ওলোমাই যোৱা, মেৰুৱী লৈ যাব, সেই অকস্মাত ছোৱালী-
জনীৰ কটোৰনলৈ চকু পৰিছে এই আদৰীয় ভিৰেঙা পৰ্য্যকীৰ। ৬৭৭

আন্দোলন

বিশ্বৰ আৰু উত্তৰ প্ৰদেশৰ সীমান্ত অঞ্চলত এখন অতি ক্ষুদ্ৰ গাঁৱত 'ভূমীয়াৰ, ঘৰ। গাঁও বুলিহে ভাসম বা বংগদেশৰ চিহ্নিনা গাঁও নহ'ব। ভূমীয়াই 'দেশ ছোড়কে' 'বেলগাড়ীয়ে' আহেছে 'বাংলা দেশ' আৰু 'আসাম দেশৰ গাঁও বেলগাড়ীৰ পৰা দেখি অহিছে। সেউজীয়া পথাৰ, গছ-পাত, জান-জুৰি, নদী-নাঙ্গা, বিহু-পুখুৰীৰে জুৰু শাঁত পৰি যোৱা একোখন শৃংখলা জগা গাঁও। বাঁহ, বেত, তামোল গছ, নাৰিকল গছ, আম, কঠাল, ডাক নানা গছ-গছনিৰে শুৰা; খেৰৰ চাল, বাঁহ ঠকৰাৰ বেৰাত দোৰৰ মাটী সি গিপি-পুটি বধা ঘৰে ছেতালে একোখন পৰিপূৰ্ণ গাঁৱৰ ছবি গড়িছিল বেঙ্গগাড়ীৰ অতিকীৰে দুৰৰ পৰা দেখি তাৰ বৰ ডাল লম্বিছিল।

তাৰ নিজৰ গাঁওখনত এটাবিলাক একো নাট। কক্ক বালিখুলিময়ে একোডোখৰ অপবিসৰ জগা। তন্তই খেপাখপিকৈ মাটিৰ বেৰাৰ ওপৰত তাল্লকাত বা পোৰামাটিৰ খোলাৰ ডাল দিয়া, চাপৰ চাপৰ, জুপুৰা জুপুৰি ঘৰ। কোনোমতে চাপৰিহে ডিতৰ সোমাব পৰা একোখন দুৱাৰ মুখ। বেৰাৰ মাজত বা মূখৰ ফালে ক'বাত একোটা ঘূৰণীয়া বা চাবিকোণীয়া কুটা অতিকী সেরে। চোস্তাল বুলিহে প্ৰায় নহয়ই। বিশৃংখলভাৱে থুপ খাই থকা জুপুৰি কেইটা-মনৰ, প্ৰায় পিৰালিৰ কামেবেই জাতি যোৱা অহা যোৱা কৰা বাট। এনেদুৱা কেইখনমান গাঁৱৰ মূৰে মূৰে ক'বাত একোটা পানীৰ কুঁৱা। সেৱেই ছেতিৰ পানী গুহুজীয়া পানী, এক ঘ'হৰ পানী, সফলোৰে যোগনীয়া।

এক। তাৰ গাঁৱৰ কথা, পৰিয়ালৰ কথা 'ভূমীয়া'ৰ প্ৰায়েই মনত পৰে। টি. আৰ. পিৰ 'লোক'ৰ পাট সি আসামলৈ আহিছে। অহা কহে—চৰকাৰে তাক ইয়াতেই 'ব.জ.জ.' কৰিছে। প্ৰাক-চিহ্নিনা আৰু বহুতৰ দৰে সিও আহিছে।

টি. আৰ. পিৰ 'লোক'ৰ ফিলা'ৰ সফলোৰে কথা তাৰ জলজল

পটপটকৈ মনত আছে। সি ঘৰৰ ডাঙৰ ল'ৰা। তাৰ মাক বাপেক বয়সত সিমান বুঢ়া নহলেও অত্যধিক পৰিশ্ৰম আৰু ভৌতিক খাদ্যভাৱৰ বাবে স্বাস্থ্যহীন হৈ প্ৰান্ত অকৰ্মণ্য হৈ পৰিছে। স্বাপেকে চকুৰে নমনে, মাকৰ খুহুৰ-খুহুৰ কাঁহ লাগিয়েই আছে।

সিহঁত পাঁচোটা ডাউঙনী। তাৰ তলৰ দুজনী ডুনীয়েক 'সুঁদৰীয়া' আৰু 'পীতাইয়া'ৰ বিয়া হৈ গৈছে। দুজনী ডুনীয়েকক বিয়া দি উলিয়াই দিওঁতেই সিহঁতৰ যিকণ মাটিবাৰী আছিল সকলো মহাজনৰ ওচৰত বজ্জকত গ'ল। তাৰ উপৰিও ভূষণীয়াৰ বাপেকে মহাজনৰ পৰা নগদ টকা সহকুৰি ধাৰ ল'বলগীয়া হ'ল। টকাৰে মহাজনৰ ধাৰ মৰাৰ কথা ভূষণীয়াৰ বাপেকে সপোনতো ভাবিব মোৱাৰে। সেহাৰে খাটি সি সেইখিনি টকা ধাৰ মাৰি দিব বুলি কথা দি টকা সহকুৰি লৈছিল।

ডুনীয়েকহঁতৰ বিয়া ৰাক হৈ যোৱাৰ পাছত, ভূষণীয়াৰ বাপেক, মাক আৰু সি দোকমোকালিৰে পৰা বেজি পাটন্ত বহা সময়লৈকে মহাজনৰ ঘৰত আৰু খেতি-পথাৰত হাবজুতা খাটনি খাটে। এই পৰিশ্ৰমৰ কাৰণে সিহঁতক টকা নলাগে, পো-পোৱাজিকেইটোৰে সৈতে যাতে লম্বোনে নমৰে তাকেই 'মালিকে' মৰম কৰি চালেই যথেষ্ট।

ভূষণীয়াৰ তলত আৰু দুটা সৰু ডাঙেক আছে। বয়সত তাতকৈ ডালেখিনিও সৰু। সিহঁতৰ পৰা মহাজনৰ ঘৰৰ বা পথাৰৰ কামত কোনো সহায় নহয়। ঘৰখনতো মন কৰিবলৈ কোনোবা থাকিব লাগে। সিহঁতৰ দুজনী ছাগলী আছে। সেই দুজনীৰ বাবে ঘাঁহপানী গোটোৱা, মাকে গাখীৰ পীৰাই দিলে গাখীৰকণ নি অপেক্ষাকৃত অৱস্থাপন্ন গৃহস্থৰ ঘৰত বিক্ৰী কৰি অহা আৰু সময়ত বিক্ৰীৰ পইচা আদায় কৰা, এইবোৰ সিহঁতৰ কাম। তাৰ উপৰি চাৰি পাঁচখন গাঁৱৰ কৰণে চৰকাৰে খুলি দিয়া পাঠশালালৈও সিহঁত দুটাটি অহা যোৱা কৰে।

জীয়েকহঁতক উলিয়াই দিয়াৰে পৰা ভূষণীয়াৰ মাকে বৰ ল'ৰাৰ বিয়া দি 'বহু' আনিব লগে বুলি তাৰ বাপেকক সাজে সাজে উনুৰিয়াই থাকিব ধৰিলে। ভূষণীয়াৰ বাপেকেও ভাবিচিৰি চাই দেখিলে যে, জীয়েকহঁতৰ বিয়াৰ সময়ত যি খাবল্য লাগিছিল পুতেকৰ বিয়া পাতিছে তাৰ বৰলৈ কইনাৰ লগতে অকৃত্য; কিন্তু টকা পইচা, পছন্দ

গাঁঠি, বাচন-বৰ্তন আদি আহিব। ল'ৰাৰ বিয়া যেতিয়া তাৰ নিজৰ ফালৰপৰা খাই খৰচৰ কথা নাই বুলিগেই হয়।

এইদৰে আগপিচ গুপি ভূষণীয়াৰ বাপেকে তাৰ বিয়াখন পাতি দিলে। বিয়াৰ এবছৰমান পাছত ছোৱালী ঘৰলৈ আহিল। সিহঁতৰ ঘৰত খোৱামুখ যেনেকৈ এখন বাঢ়িল, সেইদৰে ভূষণীয়াৰ বেমাৰী মাকৰ কামকাজো বহুত সকাহ হ'ল। 'বহু'ৰ লগত কাপোৰ, গহনা, কাঁহ পিতলৰ বাচন আৰু কেঁচা টকাও অলপ অলপ ঘৰলৈ সোমাল। ভূষণীয়াৰো বহুত দিনৰ চখ, এটা ঘড়ী, এটা 'টৰচ লাইট', চু জোতা, ৰঙচুৱীয়া মোজা আৰু টেৰিজিনৰ চাৰ্ট পেণ্টো মিলিল।

ঘৰৰ বোৱাৰী অহাৰ পৰা সৰু ল'ৰা দুটাই পাঠশালালৈ আগতকৈ নিম্নমমতে অহা যোৱা কৰিব পৰা হ'ল। বোৱাৰীয়েকেই ঘৰৰ খুটখাট কামকাজবিলাক চানায়। ছাগলী দুজনীৰ তত্বাৱধান কৰে, গাখীৰ খীৰুই দেৱৰেকহঁতক বেচিবলৈ পঠিয়ায়। তাইৰ লগত অনা গাই আৰু চেঁউৰী পোৱাজিজনীৰ তায়েই তত্বাৱধান কৰে। গাই-জনীৰ অলপ গাখীৰ ঘৰৰ কাৰণে ৰাখি বাকীখিনি শাহৰোকে মহাজনৰ ঘৰত দিয়েগৈ। মহাজনৰ ঘৈণীয়েকে নিজ বিবেচনাত যি মুদা দিয়ে তাকে হাত পাতি লয়। ভূষণীয়াৰ মাকে বোৱাৰীয়েকক মহাজনৰ ঘৰত কাম কৰিবলৈ নিদিয়ে। তাই ছোৱালী মানুহ; মহাজনৰ ঘৰত নানা ৰকসৰ মানুহৰ আহ-মাহ।

মহাজনৰ ঘৰৰ অজস্ৰ কামৰ হেঁচাত ভূষণীয়াৰ মাক বাপেকৰ বেয়া স্বাস্থ্য আৰু ভাঙি গ'ল। মাজে মাজে সিহঁতৰ কামৰ ক্ষতি হ'বলৈ ধৰিলে। মহাজন আৰু ঘৈণীয়েক অসন্তুষ্ট হ'ল। মাক বাপেকৰ লগতে ভূষণীয়ায়ো চিঙাত পৰিল। খাটিৰ নোৱাৰিলে সিহঁতে মহাজনৰ খাৰ সজিব কি উপায়ে ?

সিহঁতে এইদৰে আগপাচ ভাবি চিন্তি থাকোতেই এদিন বাহিৰত গেৰেপ্ গেৰেপ্ বুটজোতাৰ খোজ গুনি সৰু ল'ৰা দুটা বাহিৰলৈ ওলাই গ'ল, কোননো বুলি ভাবিলে। "মামা হায়, মামা আয়া", বাহিৰৰ পৰা ল'ৰা দুটাৰ চিক্ৰৰ ভাহি আহিল। দুৰ সেশত সি জাৰ পিত কাম কৰা সিহঁতৰ মোমায়েক আহিছে। 'নতুন বছৰে' বাহিৰতে গোবৰ গুঠা দি আহিল। লৰাজৰিকৈ তাই লেতেৰা পানীতে হাত দুখন ধুই দীঘল ওৰলিখন আৰু দীঘলকৈ টানি ঘৰৰ ভিতৰ সোমাজিহি।

কেবা বহুৰো হ'ল ভূষণীয়াৰ মোমায়েকে টি আৰ পিত পুত্ৰিৰ 'নোকৰী' পাই পাঁও এৰি দেশে-বিদেশে ঘূৰি ফুৰিছে। টি আৰ পিত নতুনকৈ বহুত মানুহ লোৱাৰ কথা হৈছে। সেইবাবে মোমায়েকে ভূষণীয়াক লগত লৈ যাবলৈ আহিছে; নোকৰীৰ বাবে নামজাৰি কৰিবৰ বাবে। ভূষণীয়াই টি আৰ পিত সোমাব পাৰিলে মহাজনৰ ধাৰ সুজিবলৈ উপায় এটা ওলাব। সমস্যা সমাধানৰ প্লানট এটা ওলোৱাত ভূষণীয়াৰ মাক-বাপেকৰ মূৰৰ পৰা এটা ৰোজা নামি গ'ল। সেইদিনাই ভূষণীয়াই টি আৰ পি মোমায়েকৰ লগত ওলাই গ'ল। কেইদিনমানৰ পাছত মোমায়েকৰ লগত চহৰত নোকৰীৰ বাবে কৰিবলগীয়া সকলোখিনি কৰি চোলাৰ জেপত মনে মনে লৈ যোৱা স্বপ দুই টকাৰে চহৰৰ দোকানৰ পৰা ঘৈণীয়েকলৈ প্ৰাচলিকৰ চুৰি কেইপাতমান আৰু লাডু দুটামান কিনি লৈ ঘৰ ওলালহি। ভূষণীয়াই চহৰত টি আৰ পিৰ 'নোকৰী'ৰ বাবে দৰ্খাস্ত পেলাই অহাৰ কেইমাহ মান যোৱাৰ পাছত এদিন সঁচাকৈয়ে ভূষণীয়াৰ নামে চৰকাৰী মোহৰ মৰা মাটি বৰণীয়া দীঘল জেফাফা এখন আহিল। ভূষণীয়াই কোনোমতে নিজৰ নামটোহে চহী কৰিব পাৰে। সি ততালিকে চিঠিখন মহাজনৰ 'জিখানে পঢ়ানেৱাজা' ল'ৰাক নি দেখু-ৱালে। ল'ৰাটোৱে চিঠিখনত তাক ঠা আৰ পিৰ নোকৰীত ভৰ্তি হ'বলৈ মতাৰ কথা দেখিছে বুলি বুজাই ক'লে। কথাটো ভূষণীয়াৰ বিশ্বাসেট নহয়। সি বাবে বাবে ল'ৰাটোক চিঠিখন ভাঙ্গদৰে পঢ়িবলৈ কয়। মহাজনৰ ল'ৰাই ভূষণীয়াৰ ভেৰাচেকা খোৱা ভাব দেখি, হাঁহি মাৰি তাৰ পিঠিত থপৰিয়াই ক'লে, "কি উলুকে মাফিক" চাই আছে? তোক টি আৰ পিৰ নোকৰীৰ বাবে এই দিনত চহৰৰ দপ্তৰত হাজিৰ হ'বলৈ মাতিছে।" তেতিয়াহে ভূষণীয়াৰ ভাঙ্গদৰে বোধ হ'ল যে তাক পুত্ৰি মোমায়েকে ভুৱা দিয়া নাই, সঁচাকৈয়ে তাক 'নোকৰী'লৈ মাতিছে।

ভূষণীয়াৰ 'নোকৰী' পোৱা খবৰটো পাট ঘৰত উজল-মাখল লাগিল। ওচৰ চুবুৰীয়ায়ো খবৰটো শুনিলে। সকলোৱে ভূষণীয়াৰ প্রশংসা কৰি আশীৰ্বাদ দি স্বৰ্গাধৰী গ'ল। এদিন ভাঙ্গ দিনৰ বাৰ চাই পাঁও মুখীয়ালৰ আশীৰ্বাদ লৈ ভূষণীয়াই বাপেক আৰু সৰু ভায়েক দুটাক লৈ চলচলীয়া চকুৰে চহৰলৈ বুলি ওলাল। যোৱাৰ

সময়ত মাকে হৰাওবাবে কান্দিছে। বেৰৰ আঁৰত মৈশীয়েকে চকুপানী মচি মচি ধুঁৱনি কুঁৱনি লগা চকুৰে ভূম্পীয়াৰ দৰলৈ গৈ থকা অবস্থাবলৈ এক দৃষ্টিৰে চাই থাকিল।

এইদৰে বিহাৰ অঞ্চলৰ অকলমান গাঁও এখনৰ এটা ক্ষুদ্ৰ পৰি-
য়ালৰ অতি ক্ষুদ্ৰ ল'ৰা এটাই বুকুৰ মাজত ভবিষ্যতৰ নানা আশা দৈ-
তাৰ আশ্বাসৰ স্বৰ আৰু চিৰ পৰিচিত পৰিবেশৰ পৰা ওলাই গ'ল।
এখন অচিন ভগতলৈ। তাৰ আঁটি বয়সৰ মাক বাপেক, সৰু সৰু
ভায়েক দুটি, আৰু নতুনকৈ বিয়া কৰাই অনা মৈশীয়েকে ভৱিষ্যতৰ
উন্নতিৰ আশাতে মনৰ সকলো উন্ন বোধনা, উপচি পৰা চকুপানী-
টোপা সামৰি ললে।

ভূম্পীয়াৰ ঘৰৰপৰা ওলাই অহা তিনি বছৰৰ কিছু ওপৰেই
হ'ল। সি চি আৰ পিৰ চাকৰিত শিকিবলগীয়া শিক্ষা লভিলে।
পাত খাকী পোছাক, ভৰিত বুট জোতা, মূৰত 'হেলমেট' আৰু হাতত
লাঠি লৈ সি পূৰ্বদমে চি আৰ পি হৈ পৰিল। কৰ্মক্ষেত্ৰত বাগৰি
বাগৰি আহি অৱশেষত সি অসম দেশ পালেহি।

+ + +

আৰু এখন ঠাইৰ আৰু এখন গাঁৱৰ আৰু এঘৰ মানুহ।
কামৰূপৰ কিতকরা গাঁও এখনত বৰ গোসাঁইৰ ঘৰৰ খেতিত কাম
কৰা সোমেশ্বৰৰ সৰু পঁজা ঘৰ এটা। তাৰ মৈশীয়েক, পঁচ-ছয়
বছৰীয়া ল'ৰা মনেশ্বৰ আৰু কেঁচুৱা ছোৱালী এজনীৰে সৈতে তাৰ
অকলমান সংসাৰখন। সোমেশ্বৰে গোসাঁইৰ খেতি-বাতিত লাগি
দিয়ে, মৈশীয়েকে ঘৰৰ চোতাল কঠি মচে, গোসাঁই ঘৰৰ পিৰালি
মচে, ধান ব'দায়, ধান চপায়, কনা-খুন্দা কৰে। গোসাঁনীক মাহে পুঠি
বাছি দিয়ে আৰু মাহে সময়ে তেওঁৰ কথায়তে কলমৌ শাক, হেৰাচি
শাক, বাৰীৰ খুতৰীয়া, ডটুৱা, ঢেকীয়া, কচুশাক ইত্যাদি বিচাৰি
খোতাৰি আনি, কাটি খুই গোসাঁনীক বজাৰ যোগাব দিয়ে। মাহেকৈ
পন্থেকৈ তেওঁলোকৰ আঁঠুৱা, বৰকাপোৰ, চেমেংকাপোৰ, বিছনাৰ
চাদৰ, ধুতি, ইত্যাদি ঘৰৰ কানিকপোৰ চোঁদাখাৰত সিজাই আগপিনৰ
পুখুৰীত নি খুই আনে। গোসাঁনীৰ ঘৰৰ হাতন্তীৰ বাহিৰা কামত
তাই সহায় কৰে। বাচনপত্ৰ খোৱাবেপৰা সময়ত সময়ে গোসাঁনীৰ
তাঁতশাজতো তাই লাগি লাগি দিয়ে। ল'ৰাটো আৰু কেঁচুৱা ছোৱালীজনী

তাইৰ লগতে হাৰ। ল'ৰাটোৱে গোসাঁইৰ চোতালতে উমলি জামলি থাকে। কেঁচুৱাটোক মাকে বৰ ঘৰৰ পিৰালিৰ এচুকত পাতি এটান্ত খানখেৰ কেইডালমানৰ ওপৰত শুৱাই থৈ তাই নিজৰ কামত লাগে। ল'ৰাটোক কেঁচুৱা চাবলৈ কয়।

দিনৰ সাজটো সিহঁত মাক, বাপেক, পুতেক তিনিওটাই গোসাঁইৰ ঘৰতে খাই বৈ আছে।

এইদৰে বৰগোসাঁইৰ ঘৰ আৰু সোমেশ্বৰৰ ঘৰ দুয়োঘৰেই ইঘৰে সিঘৰৰ সহায় সাৰাধি হৈ দিন নিয়াইছিল। কাৰো অন্তৰ, অভিযোগ বা অসন্তোষ নাছিল। কেতিয়াবা বাস্তিৰ সাজলৈ চাউল পাভৰ নাটনি হলে সোমেশ্বৰৰ ঘৈণীয়েকে গোসাঁনীক খুজি নিয়ে। আকৌ হুকিলে মকিলে বাতি বিয়লিও কিবা দৰকাৰ হলে গোসাঁইৰ ঘৰৰ পৰা সোমেশ্বৰ বা ঘৈণীয়েকক মাতি পঠিয়ায়।

মনেশ্বৰৰ সাত বছৰ মান হোৱাত, সোমেশ্বৰে তাক গোসাঁইৰ গৰখীয়াৰ লগতে গৰু বখিবলৈ পঠিয়াবৰ কথা ভাবি গোসাঁইক ক'লে। বৰ গোসাঁইৰ এই অনলস, বিশ্বাসী মানুহহালৰ প্ৰতি এটা মৰম আছিল। তেওঁ দিহা দিলে, “আজিকালি ল'ৰাক পঢ়াবহে লাগে। তাই গাঁৱৰ পাঠশালাত তাক নাম লগাই দে। পঢ়াৰ বয়সো হৈছে। আমাৰ বিলাকেতো পাঁচ বছৰ বয়সতেই পাঠশালালৈ যায়। তোৰ ল'ৰাৰ সাত বছৰমান হলেই যেন পাওঁ। তট কাকিয়েই লৈ যা।”

গোসাঁইৰ দিহা মতে সোমেশ্বৰে পুতেকক পাঠশালাত নাম লগাই দিলে। মনেশ্বৰে গোসাঁইৰ ল'ৰাহঁতৰ লগতে পাঠশালালৈ যোৱা অহা কৰে। সিহঁতক দেখি শুনিয়েই নেকি সি তাৰ পাঠবিলাক মনপুতি কৰে। চাওঁতে চাওঁতে পাঠশালাত মনেশ্বৰৰ ভাল ল'ৰা বুজি নাম হ'ল। এটদৰেই সি বৃত্তি পাই এদিন পাঠশালাও পাছ কৰিলে। গোসাঁইৰে দিহা মতে তেওঁৰ বৰ জী-ভোঁৱাইৰ চহৰৰ ঘৰত থাকি সোমেশ্বৰে পুতেকক ইংৰাজী স্কুলত পঢ়িবলৈ পঠালে। মনেশ্বৰে পুত্ৰা গধুলি গোসাঁইৰ জীয়েকৰ সৰুসুৰা আজপৈচান ধৰে। দোকান বজাৰৰ পৰা ইটো সিটো আনি দিয়ে। আৰু দুটবেজা দুমুঠি খাই সমস্তমতে স্কুল কৰে। পঢ়া-শুনা ভাল পায় আৰু মনপুতি কৰে কৰণে গোসাঁইৰ জী-ভোঁৱাইৰ পৰাও মনেশ্বৰে যথেষ্ট সহায় আৰু উৎসাহ পায়। বছৰেকীয়া পৰীক্ষাৰ সময়ত তাক গোসাঁইৰ জীয়েকে পঢ়িবলৈ সুবিধা

দি কাম বন বিশেষ কৰিব নিদিয়ৈ। মনেশ্বৰৰ একেটা মাত্ৰ চিন্তা, কেনেকৈ ভালকৈ পঢ়াশুনা কৰি কিবা এটা কৰিব পাৰিব।

মনেশ্বৰে চহৰত পঢ়িবলৈ অহাৰ কেইমাহমানৰ পাছতেই সোমেশ্বৰে কিবা এটা অচিন বোগত ভুগি খীণাই ওকাই গৈ এদিন ঢুকাই থাকিল। গোসাঁইহঁতে বেজ কবিৰাজ লগালে। দুৰৰ গাঁৱৰ পৰা 'ডিচ.পনচাৰী'ৰ ডাক্তাৰজনকো আনিলে। একোতে একো নহ'ল।

সোমেশ্বৰৰ ঘৈণীয়েক আউলী বাউলী হ'ল। গোসাঁই, গোসাঁনী-মেই কেঁচুৱাটোৰে সৈতে তাইক সামৰি লৈ নিজৰ চোতালৰ এমূৰে থকা ছালিখনতে থাকিবলৈ দিলে। মনেশ্বৰকো মাতি আনি ক'লে সি স্কুল পাছ নকৰালৈকে তাৰ মাক আৰু ভনীয়েক তেওঁলোকৰ তত্বাৱধানতে থাকিব। সিও আগে যেনেকৈ গোসাঁইৰ জী-জোঁৱাইৰ লগত থাকি পঢ়াশুনা কৰি আছিল সেইদৰেই কৰি থাকিব। ভালকৈ পাছ কৰি ওলালে কিবা এটা দিহা গোসাঁইয়েই খৰি মেজি কৰি দিব।

এই বন্দোবস্ত মতে সকলো চলিল। মনেশ্বৰৰ মাকে কেঁচুৱা ছোৱালীজনীক বুকুত বান্ধি লৈ ভৱিষ্যতে মনেশ্বৰে স্কুল পাছ কৰি ভাল কামবন কৰি পোৱে-বোৱাবীয়ে আকৌ এখন সংসাৰ পতাৰ আশা বুজুৰ মাজত লৈ আগৰ দৰেই গোসাঁইৰ ঘৰৰ কামবন কৰি, তেওঁলোকৰ মৰম দমাৰ ওপৰতে দিন নিয়াৰ খৰিলে।

আনফালে সুদূৰ বিহাৰ আৰু উত্তৰপ্ৰদেশৰ সীমান্তৰ সৰু গাঁও-খনৰ অকণমান জুপুৰিটোৰ মাজত পাঁচোট জাৰীয়ে ভূষণীয়াৰ চি আৰ পিকে 'নোকৰা'ৰ অশেষ সুফলৰ আনন্দ বুকুত বান্ধি লৈ দিন কটাব খৰিলে।

+ + +

এনে সময়তে আৰম্ভ হ'ল অসমজুৰি বিদেশী ছেদা আন্দোলন। গাঁৱে-ভূঞা, চহৰে বজাৰে, ঢুকে কোণে, মতা-তিৰোতা, ডেকা-গাওঁক, ল'ৰা-ছোৱালী, বুঢ়া-বুঢ়ী সকলোৱে যেন জিকাৰ মাৰি জালি উঠিল। বিশেষকৈ সমগ্ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত এই আন্দোলনে গভীৰভাৱে আলোড়ন তুলিলে। দলে দলে অতিশয় নিষ্ঠাৰে নিৰ্ভিকভাৱে মৃত্যুৰ মুখলৈ আগবাঢ়ি গ'ল। দেশৰ ডেকা পাত্ৰক চেমনীয়া ল'ৰা-ছোৱালীহঁতক মৃত্যুৰ মুখৰ পৰা বচাবলৈ বুলি ওলাই আহিল

আই-বাই-আইতাসকল। শিক্ষিত, অশিক্ষিত, ধনী, দুখীয়া, চহৰীয়া, গাঁৱলীয়া সকলো ঠাইৰ, সকলো জৰৰ নব-নাৰীৰ বিৰাট বিক্ষুব্ধ, কিন্তু অতীব সংযত, অহিংস আন্দোলনে গোটেই ভাৰতবৰ্ষকে ভবন লগাই দিলে। চৰকৰে উবাদিহ নোপোৱা হ'ল। আৰোপ কৰি দিলে এই বিৰাট জনতাৰ ওপৰত অনাবশ্যক কিছুমান বাধা নিষেধ। আৰম্ভ কৰিলে অহেতুক অত্যাচাৰ। ক্ষুব্ধ জনতা উত্তান জৰজৰ দৰে দলে দলে ওলাই আহিব ধৰিলে দেশৰ মান বন্ধাৰ হকে।

এই জনসমুদ্ৰৰ উত্তান ভৌৰ কোৰত মনেমৰো উঠি গ'ল। নিজ ইচ্ছা অনিচ্ছাৰ প্ৰৱই মনত ঠাই পাবৰ সময়কে নাপালে। এদিন সি দেখিলে স্কুল ঘৰৰ চৌহদলৈ এসল চি আৰ পি লাঠি বন্দুক লৈ হৰহৰাই সোমাই গ'ল। চকুৰ পলকতে স্কুল ঘৰৰ বাহিৰ ভিতৰ সমুখৰ বাস্তা ক্ৰোধিত জনতাৰে ভৰি গ'ল। সকলোৰে মাজত প্ৰচণ্ড খেগিমেলিৰ সৃষ্টি হ'ল। চি আৰ পিবিলাকে যাকে স্ব'তে পাইছে লাঠিৰে কোবাইছে, বেয়নেটেৰে খুচিছে। জনতারো প্ৰতিৰোধৰ চেষ্টাত ইজনে সিজনক বন্ধা কৰাৰ চেষ্টাত মাৰধৰৰ প্ৰতিবাদ কৰি সিহঁতৰ মাজত সোমাই পৰিছে। কাৰো হাতভৰি ভাঙিছে কাৰোবা মূৰ ফাটিছে, কঁকাল ভাঙিছে সেইফালে লক্ষ্য নাই। চি. আৰ পি. আৰু চৰকাৰক গৰিহণা দি নানা 'স্লোগান' দি জনতাই সাহেৰে নিজৰ লক্ষ্যত আগবাঢ়ি গৈছে।

সেই হুৱাদুৱা চিঞৰ বাখৰৰ মাজত ঘটনাৰ গতিত মনেমৰো সোমাই পৰিল। সি একোৱেই কৰা নাছিল, আনকি স্লোগানো দিয়া নাছিল। কেনিনো কোনফালৰ পৰা তাৰ মূৰত প্ৰচণ্ড এটা আঘাত আহি পৰিল সি তলকিবই নোহাবিলে। সি মূৰটো দুই হাতেৰে হেঁচা মাৰি ধৰি মাটিত বাগৰি পৰিল। তাৰহাতৰ আঙুলিৰ মাজেদি গৰম গৰম পনীয়া কিবা বস্তু ধাৰাসাবে বৈ যোৱা যেন পালে। আন এসল সি আৰ পিনে লাঠি দণ্ডৰ আগতেই ক'ৰবাৰ পৰা এজাক ল'ৰা দৌৰি আহি স্লোগান দি দি কেইটামানে তাক 'চাংসোজা' কৰি ভুলি লৈ গ'ল।

ইপিনে এনেধৰণৰ ঘটনা কেবাটাও ঘটাব পাছত জনতারো আমাৰ হাতত যি পালে তাৰেই চি আৰ পিহঁতৰ পৰা আত্মবন্ধা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিবলৈ ধৰিলে। জনতাই স্লোগান দি দি আগবাঢ়ি যায় আৰু

চি আৰ পিনে লাঠি, বেঙ্গনেট চলাই সিহঁতক খেদি খেদি যায়।

এটদল চি. আৰ. পিৰ লগত 'ভুসলীয়া'ও আছিল। সি আগতে ভবাট নছিল যে চি আৰ পিৰ কামত সোমালে যে অমানুষৰ দৰে কাম কৰিব লাগিব। কিন্তু ওপৰদালাৰ কঠিন শাসনৰ উন্নত সিও হাতত থকা লাঠিডাল দাঙি ধৰি হৈ হৈ কৰি খেদি গ'ল—বিশেষ কোনো দিক বা কাকো লক্ষ্য কৰি নহয়; হেঁচাৰ মাজত, উত্তেজনাৰ মাজত যন্ত্ৰবৎ চালিত হৈ। হঠাতে সিও হাতেৰে নাক-মুখ চেপা মাৰি ধৰি কল্যাণনাৰ দৰে সমুখৰ পিনে পোনাই ল'ৰ মাৰিবলৈ ধৰিলে। নাকে মুখে হৌ হৌৱাই তেজ ওগোৱা গম পালে। মূৰ ঘূৰাই আজাৰ মুক্কাৰ দেখি সি মাটিত পৰি গ'ল।

উত্তেজিত জনতাৰ কোনো কোনোৱে তাৰ বাগৰি পৰা দেহৰ পিনে কোবাই অহা দেখিয়েই চি আৰ পিৰ ডাঙৰ দল এটাই মাৰ মাৰ কৈ জ্বদি আহিল। সিহঁতৰ উধাই মুখাই চলোৱা লাঠি আৰ বেঙ্গনেটৰ প্ৰকোপত মানুহ ছত্ৰভঙ্গ দিলে।

চি আৰ পিৰ কেইটামানে আহি 'ভুসলীয়া'ৰ অচেতন দেহটো দাঙি লৈ সিহঁতৰ পাত্ৰী এখনত তুলি বোধকৰো চি আৰ. পিৰ হাম্পাতাললৈ লৈ গ'ল।

ল'ৰাজাক মনেস্তৰকো চৰকাৰী হাম্পাতালৰ তিল খাবলৰ ভাঁই নোহোৱা 'ইমাৰ্জেণ্সি ওৱাৰ্ড'লৈ লৈ গ'ল। তাৰ এচুকত কিছু সৰু পৰি থকাৰ পাহত বিনা তদাৰক আনকি প্ৰাথমিক সহায়ও যোগোৱাকৈ মনেস্তৰৰ প্ৰাণবায়ু উৰি গ'ল। সম্পূৰ্ণ তাৰ অজানিতে। ল'ৰাজাকে চিকিৎসা চৰকাৰ আৰু চি আৰ পিহঁতক গৰিহণা দি নানা স্লোগান দিলে।

অনেক কথা অনেক হলহুলৰ পাহত কুলৰ শিক্ষক এজনে আহি গোসাঁইৰ জী-জোঁৱাইৰ আগত মনেস্তৰৰ খবৰটো ক'লেহি। গোসাঁইৰ জী-জোঁৱাই স্তম্ভিত হৈ ব'ল। জোঁৱায়েকে ততাতৈয়াকৈ গোসাঁইৰ ঘৰলৈ খবৰটো দি টেলিগ্ৰাম দিলে আৰু ল'ৰাজাক আৰু শিক্ষক-সকলৰ সহায়ত মনেস্তৰৰ নশ্বৰ দেহাৰ শেষকৃত্য সম্পন্ন কৰিলে। আকাশ স্ফুটী স্লোগান ধৰনিৰ মাজত মনেস্তৰক 'স্বহীদ' বুলি ঘোষণা কৰা হ'ল।

গোসাঁইৰ ঘৰত এই বতৰাই হলহুল লগালে। মনেস্তৰৰ মাকে

মোৰ বোপাৰ কি হ'ল ঐ' বুজি চিঞৰ এটা মাৰি মূৰত সৈ মাটিত
ঠল কৰে পৰিল। গোসাঁনীয়ে বিহাৰ আঁচলেৰে চকুপানী মচি মচি
তাইৰ মূৰত পানী ঢালি বিস্তিৰ ধৰিলে। গোসাঁয়ে 'নাৰায়ণ' 'নাৰায়ণ'
সুঁৱৰি পিৰালিত পাৰি থোৱা বৰপীয়াখনত মূৰে কপালে হাত ঐ
বহি পৰিল।

মনেন্দ্ৰবৰ মাকৰ ভবিষ্যতৰ আশা ভৱস্যাৰ কবিলেখন মুহূৰ্ত্তে
নোহোৱা হ'ল।

বিহাৰ আৰু উত্তৰ প্ৰদেশৰ সীমাত সেই সৰু গাঁওখনৰ সেই সৰু
জুপুৰীটোত চি আৰ পিত নোকৰী কৰা পুতেকৰ ধনকিটোৰে পৰি-
মালৰ অৱস্থা উনকিয়াল কৰা আশা বুকুত বজি বৈ থকা পাঁচোটা
প্ৰাণীৰ সকলো আশা ভৱস্যা 'ভূমণীয়া'ৰ বাপেকৰ নামে সোৱা ভাৰ
এখনৰ বাৰ্ত্তাই মসিমূৰ কৰি পেলালে। ভূমণীয়াৰ চেমনীয়া শ্বৈশী-
য়েকৰ চেণ্ডেলীয়া জীৱনৰ সকলো আশা আকাংক্ষা চুড়মাৰ হৈ গ'ল।

ল'ৰাজাকে মনেম্বৰৰ মাকক গৈ দেখা কৰিলে—টকাও আখ-
ৰঢ়ালে তাৰ শৰাধ কৰিবলৈ। তাৰ মাকে মুখেৰে একো মাতিব
নোৱাৰি সোঁহাত পাতি টকাৰেইটাও ল'ব নোৱাৰিলে। কেৱল কঠৰ
মুঠিৰ দৰে বঙা হৈ থকা দেহাটো ভেদ কৰি ছিৰ হৈ পৰা চকু-
মুৰিৰ পৰা সৰলবাই পানী ব'বলৈ ধৰিলে।

ল'ৰাজাকে ঠ মৈ ঠায়ে শ্ৰদ্ধা দিনা মনেম্বৰৰ উদ্দেশ্যে নাম কীৰ্ত্তন
পাতিলে। 'স্বহীদ' মনেম্বৰৰ অৱধানিৰে আকাশ বতাহ মুখৰিত
হৈ উঠিল।

ভূমণীয়াৰ শ্বৈশীয়েকৰ উদ্দেশ্যে চি আৰ পিৰ মূল সপ্তৰৰ পৰা
তিনি হাজাৰ টকাৰ মনিঅৰ্ডাৰ এখন গ'ল। চি আৰ পিৰ কামত
তাইৰ গিৰিয়েকে জীৱন উৎসৰ্গ কৰাৰ বাবে ক্ষতিপূৰণ হিচাপে।

ভূমণীয়াৰ সৰত আকৌ এবাৰ হিয়ান্তা কাম্পোনৰ কোঠাল
উঠিল।

ধূসৰ ছবি

“আইতা আইতা, আহাঁচোন, উপকৈ আহা।” উপকৈ কথাষাৰ তাৰ। মুদ্রাদোষ, মোৰ সাত বছৰীয়া নাতি ল’ৰাটোৰ। কিবা এটা দৰকাৰ হ’লে বা কোনো কথা বিবৰি ক’বলগীয়া হ’লে, তাৰমুখত ‘উপকৈ’ কথাষাৰ যে কিমানবাৰ ওলায় তাকেই নাই।

দুপৰীয়াৰ আজৰি সময়ত বিছনাখনত বাগৰ দি কিতাপ এখন চাই অছিলাঁ। চকুত টোপনিৰ আমেজ, মনত কিতাপৰ ৰস, গাত দৈনন্দিন কাম-কাজ সুচাৰুভাৱে সামৰি উঠাৰ ভূমতক্লান্তি। নাতি-টোৰ মাতটো কণত পৰিছে, চেনেটনাই স্পৰ্শ কৰিব পৰা নাই। চকুৰ আগত ধৰি থকা কিতাপখনা হাতৰ পৰা সৰি পৰে সৰি পৰে অৱস্থা। দেহ মনৰ সংযোগ শিথিল হৈ আহিছে। চকুদুটা মূদখাই অহিব ধৰিছে পৰিপূৰ্ণ অৰামত। আকৌ তাৰ মাতটো এইবাৰ ডাঙৰকৈয়ে কলত পৰিল। আহা না আইতা, আইতা উপকৈ আহা, নোহোৱা হৈ যাবগৈ, আহা উপকৈ। স্বৰত উত্তেজনা।

আধা টোপনি আধা সাৰৰ মাজেৰে বিৰক্ত হৈ উত্তৰ দিলো, “কিয়ং চিঞৰ বাখৰ কৰিছ। মোৰ ওচৰলৈ আহা, বাগৰ দেখি। চুটিৰ দিনা অঙ্গপ জিৰাই ল’ব লাগে।” সি ভোৰ-ভোৰোৱা গুনিলোঁ, “এঃ তুমি কেৱল জিৰাব লাগে, পঢ়িব লাগে, খাব লাগে, শুব লাগে এইবিলাককে কৈ থাক। চোৱাহিচোন, আকাশত সেইবিলাক কিমান কি যে ওলাব ধৰিছে। মই নোশোওঁ। এতিয়া চ’ব নোহোৱা হৈ যাব তেতিয়াহ’লে।”

মই এলাহতে এটা এডামূৰি ভাঙি, সকলো আৰামৰ আশা এৰি, আগপিনৰ বাৰান্দাখনলৈ, সি ঘ’ৰ পৰা সোক চিঞৰি চিঞৰি মাতিছিল সেইদিনে গলোঁ। গৈ দেখোঁ বাৰান্দাৰ চিৰিখনৰ এটা ভাপত বহি, হাৰুপেণ্ট পিন্ধা আঠু দুটিৰ ওপৰত হাত দুখন ভেজা দি হাতৰ ভলুৱাত খুতৰীটো থৈ সি একান্তমনে আকাশলৈ চাই আছে, গভীৰ মনোযোগেৰে।

তাৰ এই ভীষণ মনৰোগ নান্ধাভিবলৈ বুলি, মই জাহে জাহে গৈ
তাৰ ওপৰতে বহিলোঁগৈ। সি শ্ৰুতি লাগে, মূৰত বঙৰ হাঁহি বিৰিঙি
উঠিল। চকু ওপৰৰ নীলা আকাশত। মইও তাৰ লগতে দৃষ্টি
মিলাই অসীম নীলা আকাশখনলৈ চকুঘোৰ তুলি ধৰিলোঁ। চকু
তুলি মুগ্ধ হলোঁ, নিমগ্ন হলোঁ। নানা বৰকম দৃশ্য ওলাই মিহি যাব
ধৰিলে মোৰ চকুৰ আগত ছান্দাবাজীৰ ছান্দাব লৰোঁক।

চকুৰে মনিব নোৱাৰা, সীমাহীন নীলা আকাশখনৰ বুকুত,
চপৰা চপৰা, বগা বগা মেঘৰ খেলা, মাজে মাজে বেচিৰ কিৰণত
খুন্দা খাই খাই, বঙৰ তিৰ বিৰনি তুলি ভাঁহি ভাঁহি গৈ আছে।
ধূনা কপাহৰ দৰে। পুজি পুজি বগা বগা মেঘৰ খোপাবিলাকে ক্ৰমে ক্ৰমে
আকৃতি সলাইছে। সেইয়া মস্ত ডাঙৰ বৰফৰ পাহাৰ সেইখন, সেই-
বিনাক জোঁতা জোঁতা বৰফে চাকি থকা পাহাৰৰ শৃঙ্গ। সোৱা সৌটো
হাতী। প্ৰকাণ্ড বগা হাতী এটা, ওৰডালেৰে ইফালে সিফালে মাৰি
মাৰি হেলি-দুলি গৈ আছে। বগা হাতী। স্বৰ্গৰ বজা ইন্দ্ৰদেৱৰে
ঐ বাৱত হাতী গ'ল দেৱৰাজৰ কিবা কাজ সাধিবলৈ। আকৌ সেইটো
এটা প্ৰকাণ্ড সিংহ দেখোন। বগা বগা ধোঁৱা ধোঁৱা বঙৰ সিংহ।
গলৰ ওপৰত জপৰা জপৰা কেশৰৰ ডাৰ জোঁকাৰি জোঁকাৰিয়েন কিবা
এটা খেদি 'খদি গৈ অদশ্য হৈ গ'ল। এটো দেখোন মস্ত দীঘল
দড়ীয়া বুঢ়া মানুহ। মূৰত প্ৰকাণ্ড জটাঝাল, গাত চিলা চিলা অল-
খান্ধা এটা পিঙ্গি গৈ আছে। কোনোবা খহি মূনি। নাৰদমূনি
নিশ্চয়। বীণা বজাই বজাই বৈকুণ্ঠলৈ গৈছে। সেইয়া, সেইজনী
কুঁজী বুঢ়ী। দীঘল ওৰলি টানি, বগা কোমল কোমল চাদৰেৰে
গা-মূৰ চাকি, কুঁজটো ওপৰলৈ তুলি, মূৰটো প্ৰায় আঁঠুদুটাৰ মাজত
সুমাই গৈ, লম্বা থপ্পকৈ যাব ধৰিছে। হাতত সেইডাল কি? বাঢ়নী
নেকি? সেই চোতাল সাৰি থাকোঁতে কুঁজটো আকাশখনত খুন্দা
খাই থাকে দেখি আমনি পাই, হাতৰ বাঢ়নীডালেৰে একে খেচোতে
আকাশখন পৃথিৱীৰ পৰা বহুত ওপৰলৈ ৈ দিয়া সেই বুঢ়ী-
জনীয়েই এইজনী নেকি? আৰু কত ৰূপ, কত আকৃতি চকুৰ
আগতে, মনৰ দাপোনত, নীলা আকাশৰ বুকুত, বগা বগা মেঘৰ
খোপাৰ লগে লগে ভাঁহি যাব ধৰিলে।

নাভিল'ৰাটোৰ লগতে আকাশত মেঘৰ খেলা দেখি মইও

নিমগ্ন হ'লো। তাৰ ওচৰতে, তাৰ গাতে-গা-লগাই বহিলোঁ। সি ওচৰ চাপি আহিল। আনন্দত মুখৰ হৈ উঠিল। ক্ৰমে ক্ৰমে মেখে আকৃতি সগাই গৈ থাকে, ক্ৰমে ক্ৰমে সি উল্লাসিত হৈ উঠে। মোক সেইবিলাক আঙুলিয়াই আঙুলিয়াই দেখুৱায়। তাৰ শিশু মনৰ ৰাজ্যত সেই আকৃতিবিলাকৰ ৰূপ জীৱন্ত সত্য। গতি বিধি, তাৰ কল্পনা ৰাজ্যৰ চাবিসীমাৰ ভিতৰত ঘূৰি ফুৰি পাক খাই ফুৰে। তাতে তাৰ ৰং, তাতে তাৰ কৃষ্টি। অন্ততঃ এই সমগ্ৰছোৱাত যি সময়ত সি মেঘৰ খেলা চোৱাত মগ্ন।

হঠাতে মোৰ কাণত ৰিণ-ৰিণাই এজনী সৰু ছোৱালীৰ তীক্ষ্ণস্বৰ ভাহি উঠে, “আইতা আইতা দৌৰি আহা, চোৱাহি চোৱাহি সেইটো ঐৰাহত হাতী একেবাৰে আমাৰ ঘৰৰ ওপৰেদি গুচি গ'ল। আহা আকৌ, যাবাগৈ এতিয়া, এ গ'লে গৈ যাঃ, তুমি নেদেখিলা।” কোমল বয়সৰ সেই তীক্ষ্ণ স্বৰৰ ৰিণৰিণিয়ে মোৰ ভাটি বয়সৰ গধুৰ ৰূপ দুখনত প্ৰতিধ্বনি তুলিব ধৰিলে।

কৃত্তকতে মোৰ নাতি ল'ৰাটো আগফালৰ বাৰান্দাত বহি বহি অকণশৰে মেঘ চাই থাকিবলগীয়া নহ'ল। তাৰ লগত আৰু এজনী সৰু ছোৱালী, তাৰেই বয়সীয়া, তাৰ গাতে গা লগাই বহি নীলা আকাশত, বগা মেঘৰ খেলা চাই নিমগ্ন হৈ গ'ল।

তীক্ষ্ণ ৰিণৰিণিয়া মাতেৰে সৈতে, সেই সৰু ছোৱালীজনী বয়সত গধুৰ হৈ পৰা দেহমনৰ সজ্জাটোৰ পৰা বেন আজি হঠাতে, নাতি-ল'ৰাটোৰ আহশনত মুগ্ধ হৈ ওলাই আহি, বহুযুগৰ পিছত, প্ৰকৃতিৰ আনন্দ আহশনৰ লগত মনেপ্ৰাণে মিহলি হৈ গ'ল।

+++

হত্যা

প্ৰকণ্ড কৌটিকসীমা গছজোপাব ডাঙৰ ডাঙৰ তাঁলঠেতুজিষিকাক কাটি পেলোৱা হ'ল। দা-কুঠাৰৰ ঘগছপ নিৰ্মম আঘাতৰ মৰ্ম, গছকটী মানুহৰ কৰ্কশ হৈ-হলোৱা-আটাই জাক দৰ্শকৰ উত্তেজিত চিত্তৰ-বাখৰৰ মাজত দিনে দিনে অগ্নিপ অগ্নিপকৈ কেবাসিনো ধৰি এই ৰাজসদৃশ মহীকুহ জোপাব ডালপাতবিলাক কাটি ভাঙি নওঁতা কৰা হ'ল।

শ শ বছৰ জুৰি অনেক চৰাই চিৰিকতিৰ আশ্ৰয়স্থল, অনেক বাটকঢ়াৰ ব'দে বৰমুণে মূৰৰ ওপৰৰ আচ্ছাদন স্বৰূপ পুৰণিকালৰ নীৰৱ সাক্ষী, সৰোপৰি গছজোপাই জুৰি থকা এক বহল পৰিসৰৰ শ্যামল শোভা ধ্বংস হৈ গ'ল।

এই অতি প্ৰাচীন গছজোপা মানুহে কাটি পেলাইছে মানুহৰ অধুনা প্ৰয়োজনৰ অৰ্থে। বুদ্ধিবন্ত মানুহৰ পতিবুদ্ধিৰ ছোঁতাৰে যুহুৎ পথ, যুহুৎ গোট নিৰ্মাণৰ প্ৰয়োজনৰ বলি হ'ল এই বৃক্ষকণ্ড।

একোটা প্ৰকণ্ড ডাল কটা হ'ল—আজুৰ আন্তনাসৰ মৰ্মবলি তুলি গোটেই চুবুৰীৰে কণ্ড সেই মৰ্মৰ ধ্বনিৰ কম্পন জগাই, মানুহৰ অত্যচাৰৰ অসহায় বলি ডালবিলাক মাটিত বাপৰি পৰে। মানুহ বোলা সৰোৎকল্ট প্ৰাণীটোৰ প্ৰতি, ভাঙি পৰা পাত-ডালবিলাকৰ মচমচনী, মৰ্মবলিবিলাক শুৎসনা ৰূপে বায়ুমণ্ডলত বিস্তৰি পৰে।

সোঁ সিদিনালৈকে, সেউজীয়া চিৰিঙা-চিৰিলি পাত, জাক পাতল গোলপীয়া বহুধৰৰ ফুলৰ শোভা আৰু সৌৰভ বিতৰণ কৰি চৌদিশ জড়িতকৰ কৰি থকা, বিৰাট শিকীৰ জোপাৰ শীৰ্ষদেশ শূন্য হৈ গ'ল। দোক-মোকালি আৰু গধূলিপৰৰ ননা পখীৰ বিচিত্ৰ কলকল, দুপ-বীয়াৰ ব'দৰ শীতল ছাঁ, ককৰুণ বতৰত বাটকঢ়াৰ আশ্ৰয়, সকলোৰে নিৰ্গন্ত হৈ অৱসান ঘটিল।

পাতি-প্ৰহৰীয়া বিৰুদ্ধ ৰক্তৰ লৰে, যেন নিজৰ বিশাল অতীতৰ সোঁৱৰণী ৰোমস্থল কৰি কৰি এই মহিমামণ্ডিত বৃক্ষকণ্ডে সুকুটীলৈ

উচ্চশিৰ, অকণমানো নত নকৰি, সগৰ্বে আকাশৰ পিনে মূৰ তুলি যেন গুৱাহাটীৰ সুবিচাৰ বোজা কথাষাৰৰ প্ৰতি বিস্মিত অপ্ৰত্যায়েৰে কাটবলৈ হৈ চাই ব'ল।

এই বেদনাৰ হেঁচা গামৰি লৈ, অটল তাল হৈ থিয় দি থকাৰ কণ্ঠ, বুকুৰাজে বেছিদিন সহ্য কৰিবলগীয়া নহ'ল। মাজ-ঠেঙুলি বিসৃষ্ট বহল পৰিসৰৰ গা-গছডালৰ মূলদেশোত, গছকটীয়াহঁতৰ দা-কুঠাৰৰ আক্ৰমণ আৰম্ভ হ'ল।

গছজোপাৰ সোঁমাজত, এডাল মোটা বটি বান্ধি তলৰ ফালৰ মূৰটো কেবাটাও মানুহে টানি ধৰি, প্ৰকাণ্ড গছডাল যাতে য'তে ত'তে পৰি অনর্থ নকৰে, তাৰবাবে সন্দেশটো হৈ পৰিল।

ওৰিৰ পিনে ঠক্ ঠক্ ঠক্‌কৰ, ঠক্ ঠক্ ঠক্‌কৰ শব্দ কৰি গছকটীয়াহঁতে দা-বুঠা চলাইছে, বটিডাল ধৰি থকা মানুহে, হেইও-হেঁচো কৰি গছডাল নিৰাপদ হাঁহীৰ পিনে টানি নি আছে। ওচৰে পাজৰে বহুত মানুহে শুদ্ধিত হৈ থিয় দি চাই আছে। কিছুমানে কিৰিলি পাৰি, হহি দি, গছকটীয়া আৰু বটিটোনা মানুহকেইটাৰ হেইও-হেঁচো বহুত যোগ দি সিহঁতক বল দিছে।

বহুত সময়লৈকে, গছকটীয়া আৰু বটিটোনা মানুহজাকও সৰ্বশক্তি প্ৰয়োগ কৰা দা-কুঠাৰৰ আঘাত, আৰু বটিটোনা মানুহৰ প্ৰচণ্ড টানেও এই বিশাল মহীৰাজোপাৰ ওৰিটো অকণমানো লৰাৰ পৰা নাছিল।

শিল যেন টান হৈ পৰা, অতি পুৰণা গছডালৰ গাত, দা-কুঠাৰৰ ছাপবিলাকে খাতৰ শব্দ কৰি, লুইৰ ফিৰিঙতি তুলিছিল। যেন যুগ-যুগান্তৰ তপস্যাত ব্যাঘাত ঘটাত কোনোবা মূনিৰ তপস্কণ্ঠৰ শব্দৰ পৰা ক্ৰোধৰ স্কুসিঙ্গ ছিটিকি ছিটিকি ওলাইছিল।

কিন্তু কালৰ গতিত শিল যেন হৈ পৰা, এই প্ৰকাণ্ড গছডালেও দলবদ্ধ মানুহৰ পৰিকল্পিত আক্ৰমণৰ হাত সাৰিব নোৱাৰিলে।

বৃহৎ গছডালৰ অন্তৰ্ভেদে, বেদনাৰ এটা গহীন শুৰশব্দনি উঠিল। নাৰিওপিনে থকা মানুহবিলাকৰ হাই-উকমি ভাংখ হৈ পৰিল—যেন যকৰা এক বৃহৎ দৃশ্যৰ অপেক্ষাত। গছকটীয়া আৰু বটিটোনা মানুহকেইটাৰ, ছামৰ সোঁত বৈ থকা দেহাবিলাকৰ পেশীবিলাক জুলি জুলি উঠিল, শব্দৰ সৰ্বশক্তি শেষ প্ৰয়োগৰ হেঁচাত। আনকি মুখৰ হেইও-হেঁচো বোজা নোহোৱা হ'ল।

ঘণামণ দা-ফুটীৰৰ আঘাত আৰু বাঁচৰ প্ৰ-ণ্ট টানৰ কোবত, গছডাল এইবাব কিকিত হালি পবিল। গছজোপাৰ মাজৰ পৰা ইমানপৰে উঠি থকা গৃদু গুৰ গুৰ ধ্বনি, শুক গৰ্জনত পৰিপত হ'ল।

চাৰিগপিনে বেৰি থকা মানুহৰ শংকা, প্ৰতীক্ষা হাই-উকমিৰ মাজত, অস্তৰ ক'পোৱা প্ৰকাণ্ড গৰ্জনত বায়ুমণ্ডল আলোড়িত কৰি, মেদিনীত কম্পন তুলি, এই কৌটিকলীয়া মহীকহজোপাট ডাল-পাতৰ বিজুতিৰে, এক বহল পৰিসৰ সঁঠ জুৰি থিয় হৈ থকা, নিজ জুমি-খণ্ডৰ ওপৰত বাগৰি পবিল।

গছকটীয়া, ৰচিটনা আৰু দৰ্শকসকলৰ কিছুমানে কৃতকাৰ্যতাৰ বাও তুলিলে। কিছুমানে স্বতঃস্ফূৰ্ত্তভাবে হৰিধ্বনি কৰি উঠিল।

বৃক্ষৰাজৰ হত্যাকাণ্ড সমাধা হ'ল।+

+জু-নাৰেংগী ৰোড আৰু গোপীনাথ বৰদলৈ পথৰ সংযোগ বাটত থকা বজাৰখন আৰু ফুলখনৰ সমুখত থকা, প্ৰকাণ্ড শিৰীষ গছ-জোপা (fly over) কৰাৰ কাৰণে কাটি পেলোৱা দেখি দেখা। +++

এজোপা শেৱালী ফুল

॥ ১ম অংশ ॥

মোৰ ঘৰৰ পূবপিনৰ বেৰাখনৰ পৰা অলপ দূৰত, মোৰ শেৱালী
কেন্দ্ৰৰ মূৰশিতানৰ খিড়িকীখনৰ আঠ-দহ হাত নিম্নগত এজোপা
শেৱালী ফুলৰ গছ ডাঙৰ হৈ উঠিছে। কুৰি বাইছ বছৰ মান আগতে
বোৱা। জ্বাৰকালি ছিলঙৰ তেঁটুৱাই ধৰা তাঁণ্ডাৰ পৰা আতোলতোলকৈ
ৰক্ষা কৰা এই শেৱালী ফুলজোপাই তাক তুলিতালি ডাঙৰ দীঘল বৰা
প্ৰমৰ প্ৰতিদৰ্শনৰূপে এতিয়া তল ভৰাই ফুল সৰাই চৌদিশ ৰূপে-গন্ধে
আমোল মোলাই থয়। ছিলঙৰ জলবায়ুৰ গুণত ফুলৰ আকৃতি
আৰু গোন্ধৰ তাৰতম্য ঘটিলেও পুৱা সাৰ পাই খিড়িকীখন মেজিলেই
তলগৰা শেৱালীফুলৰ ৰূপত মনটো প্ৰফুল্লিত হৈ উঠে। নব্বনী কোমল
বগা পাহিকেটোৰে, সুমথিৰা বৰণীয়া ঠাৰিৰ সুকুমাৰ ফুলবিজাবে
সেউজীয়া ঘাঁহীৰ ওপৰত মনোমোহা পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে। শেৱালী,
শিউলী, শেফালী, পানীপিয়লি, কত নাম আছে এই ধুনীয়া ফুলটোৰ।
ভৈয়ামত আহিন-কাতিমহীয়া শেৱালীফুল ফুলে, গছভৰি ফুলে,
তলভৰি সৰে, থল ভৰি গোন্ধ বিলায়। ছিলঙত এই জাদুমাহতে
শেৱালী ফুলে পাহি মেজিলে। সিদিনা, দোকমোকালিতে সাৰ পাই
মূৰশিতানৰ খিড়িকীখন খুলি, পৰ্দাখন কোঁচাই লৈ বাহিৰলৈ চাই
পঠিয়ালোঁ। আগবাতি বোধকৰোঁ বৰমুগ হৈছিল। পাহাবীয়া ঠাই,
বৰমুগৰ পানী বাগৰি গৈ গছে বনে এটা ভৌত উজ্জলতা ফুটি উঠিছে।
পূব আকাশৰ আজ্ঞাৰ ভেন কৰি বাজ হ'ব খোজা বেজিৰ বাঙালী
পোহৰ তিৰবিৰাট মাটিৰ বুকুতৈ নামি আহিছে। চকুত পৰিল
শেৱালী ফুলজোপাৰ তলত সুমথিৰা বৰণীয়া ঠাৰিৰে কোমল বগা বগা
ফুল কিছুমান মিহিকৈ কাটি খোৱা সেউজীয়া ঘাঁহিৰ ওপৰত সৰি
তলখন পোহৰাট আছে। মনটোত এটা আনন্দৰ অনুভূতি জাগিল।
কেৱল পুৱতি প্ৰকৃতিৰ উজ্জল, নিৰ্মল শোভা আৰু তলগৰা শেৱালীফুলৰ

কেহমল সৌন্দৰ্যই মোৰ মনৰ আনন্দানুভূতিৰ কাৰণ নহয়। সিদিনা পুৱতি নিশাৰ জীৱাৰী প্ৰকৃতি আৰু ভলসৰা শেৱালীফুলে আনন্দানুভূতি আনি দিছিল। সৌন্দৰ্যৰ লগত স্মৃতিৰ সম্বন্ধমিলে।

খিদিনাৰ তলভূমি ফুল সৰি থকা শেৱালীজোপাই বনত পেলাই দিছিল বহু বহু বছৰ আগতে দেখা অনুৰূপ দৃশ্য এটাৰ কথা। ভেটিয়াও মোৰ শোৱা কোঠাৰ মূখৰ পিনে থকা আহল-বহল কাঠৰ বেজিং দিৱা খিড়িকী দুখন মেলিলেই কেইহাতমান আঁতৰত দুজোপা লহপহীয়া শেৱালী ফুলৰ গছ দেখা গৈছিল। আহিন-কাতিমহীয়া পুৱা সেই শেৱালী দুজোপাৰ সুপৰিষ্কৃত তলত অগ্ৰমিত ভলসৰা কোমল ফুলে এটা কোমল মনক সদায় আকৰ্ষণ কৰি আনিছিল ফুলজোপাৰ তললৈ। আপোনা আপুনি সৰি গছৰ তল পোহৰাট বৰা ফুলখিনাকৈই যেন যথেষ্ট নাছিল। কাতিমহীয়া নিৰ্ঘৰ আৰু কুৱলীলৈ লক্ষ্য নকৰি 'ছিট' কাপোৰৰ ফুক পিন্ধা, কাকালৈ মাৰি অহা 'বলকাট' ঢুলিবে সৈতে বহু বহু বছৰ আগতে সৰু ছোৱালী এজমীয়ে ভাটৰ ফুল দেখাৰ সকলো শক্তিয়ে সৈতে ফুল দুজোপা জোকৰি জোকৰি গছৰ ওপৰত লাগি থকা ফুল সবাইছিল। মূৰৰ ওপৰত অজস্ৰ ফুল, অজস্ৰ নিৰ্ঘৰৰ পানী একেঙ্গে সৰি পৰিছিল দেহতাৰ শাৰিবাৰি আৰু নিৰ্মালিৰ নিচিনাকৈ। লগত থকা বাঁহৰ কুকি ভৰাই ফুল ভুলিও তৃপ্তি নাছিল। ফুটুকা ফুটুকী ছিট কাপোৰৰ ফুকৰ কোঁচটো ফুল নধৰা হৈছিল। লগত আছিল মোৰ বাইসেউ। মোতকৈ কেবা-বছৰৰো ডাঙৰ। কিন্তু ফুলৰ চৰ্কে লঘু শুক ভেনে নাজানিছিল। বাইসেউৰো আশীসূতাৰ চান্দৰৰ আঁঠু ডিঙি টপটপাই পানী সৰি পৰিছিল, আঁঠলভতি নিৰ্ঘৰ সনা শেৱালী ফুলৰ ভাৰত। স্পৰ্শখিনাক ভুলি নি ভিতৰৰ বাৰান্দাত এখন ডালৰ ওপৰত থৈ দিছিলোঁ। ভূপী-কৃত সৌন্দৰ্যত কোমল মন উল্লসিত হৈ উঠিছিল। ইচ্ছামতে মাজা পাঁজিছিলোঁ—আপৰ খালত সজাট থৈছিলো, সুমখিৰা বঙৰ আঁৰবিলাক লৈ পুতলাৰ কাপোৰত হেঙুলীয়া বহন দিছিলো। আকৌ মাইৰ নিৰ্দেশমতে কিছুমান শুকুৱাটও থৈছিলোঁ। দুৰ্গাপুজাৰ সময়ত পুৱাট পা খুট কুকি ভৰাট শেৱালীফুল ভুলি, কলগছৰ আঁহৰ সূতাৰে, অৰিকাৰ কেজী দি সৰহে দীঘল দীঘল মাজা পাঁজিছিলোঁ গোসাঁনীৰ লগত পিন্ধাবলৈ। পুৱাট পা খুট, যোৰহাটৰ ভেটিয়াৰ দিনৰ চৌখিন

কাপোৰৰ দোকান ‘চটাৰ কোম্পানী’ৰ পৰা কিনা ধুনীয়া ফ্ৰকটো পিন্ধি, হাতত হাত লাগিলেই পমি স্বাৰ খোজা শেৱালী ফুলৰ মাজা লৈ, ঘৰৰ অতি পুৰুষ মানুহ ‘মাণিক জেঠে’ৰ মগত যেতিয়া ওচৰতে থকা ‘দাস কোম্পানী’ৰ পূজা মণ্ডপৰ জগমগীয়া সজপাৰ পিন্ধা, চকুৰে-মুখে জগজগীয়া হাঁহি ফুটি থকা প্ৰকাণ্ড দুৰ্গা প্ৰতিমাখনৰ আগত থিয় হৈছিলো। মনত কি যে অপাৰ আনন্দ হৈছিল, সেই কথা আজিও মনত পৰিলে বয়স যেন বহুতল কমি যায়। পূজাৰীৰ হাতত মাজা দিছিলোঁ দেৱীৰ মগত পিন্ধাই দিবলৈ। ফুকিৰ পৰা আঁজলি আঁজ-লিখে শেৱাসীফুল দিছিলোঁ গোসাঁনীৰ পাদমূলত। কথা নিয়ম কাৰণে গোসাঁনীৰ আগত সেৱা কৰিছিলো আঁঠুকাড়ি। কোনো আশা, কোনো আকাংক্ষা বা কোনো কামৰ কথা মনলৈ অহা নাছিল। শুদ্ধ আনন্দত দেৱীৰ চৰণত সৰু ছোৱালী এজনীৰ শুদ্ধ দেহমন আনত হৈছিল নিৰ্মল আনন্দপূৰ্ণ সেৱাৰ ভংগীত।

আজিও দুৰ্গাপূজাৰ ওচৰ চাপিছে, মোৰ ঘৰৰ শেৱালী ফুলো ফুলিছে—কিন্তু হেৰাই গৈছে সেই নিৰ্মল চিত্তৰ কোমল ছোৱালীজনী। নানা আঘাত, নানা আকাংক্ষা, বহু আশঙ্কাৰে পৰিপূৰ্ণ পকা মনটোত, শৈশৱৰ দিনবিলাকৰ কথা শেৱালীজোপাৰ তলসৰা ফুলবিলাকে সোঁৱৰাই দিলে। আনন্দ হ’ল—সৰুকালৰ ছবি জলজল পটপটকৈ চকুৰ আগত ভাহি উঠিল। মানুহৰ জীৱনত সৰুকালছোৱাই সৰুলোতকৈ সুখপূৰ্ণ কাৰণে, নে অতীতৰ স্মৃতিয়ে মানুহৰ মন স্বাভাৱিকতেই কোমল অনুভূতিৰে পূৰ্ণ কৰে বাবেই, ছিলং পাহাৰত আবতকটাকৈ ফুলা মোৰ ঘৰৰ শেৱালী ফুলজোপাই কিন্তু মোৰ মনত অপাৰ আনন্দৰ স্মৃতি কৰিছিল, যিমানেই কপহাৰী হওক সেই আনন্দানুভূতি।

আৰু এজোপা শেৱালী ফুল

॥ ২৪ অংশ ॥

১ম অংশখিনি দেখা আজি বহু বছৰ হ'ল বোধকৰোঁ। দুটা দশক বাগৰি গ'ল। সেই দিন খৰি এতিয়ালৈকে মোৰ দেহ-মনৰ বয়সো সেই অনুপাতে বাঢ়িল। তথাপি এতিয়াও, পূজাৰ বতৰত, পুৱাৰ বেলা, তলসৰা শেৱালীফুল দেখিলে মনটো প্ৰকৃত্তিত হৈ উঠে। শেৱালী ফুল মোৰ বৰ প্ৰিয় ফুল।

মোৰ গুৱাহাটীৰ ঘৰৰ চোতালত এতিয়াও দুজোপা শেৱালী ফুলৰ গছ আছে। কিন্তু মোৰ শোৱাকোঠাৰ খিড়িকী মেজিয়েই মই এই শেৱালী দুজোপা দেখা নাপাওঁ। ফুল দুজোপা, পদুমিসুখত, গেটৰ দুই পিনে আছে। ময়েই কাহানিৰাই শেৱালী ফুলৰ পুজি দুটা আনি পুতিছিনোঁ এই ঠাইত। এই শেৱালীফুল জোপাই মোৰ এই গুৱাহাটীয়া ঘৰৰ চোতালত প্ৰথম ফুলৰোপণ। পাছলৈ, এজোপা শেৱালী ফুল তুলি নি, মোৰ শোৱাকোঠাৰ খিড়িকী খুলিয়েই দেখা পোৱাকৈ কম। মনত এই ভাব আহিল। শৰৎকালৰ ফুলকাল পুৱা, নিশাৰ টোপাৰ হীৰামাণিক ফুলা, সেউজীয়া হাঁহনিৰ ওপৰত তল ভৰি সৰি থকা মৃদু মৃদু সৌৰভৰে, কোমল-পাহিৰ শেৱালী ফুলৰ পোন্ধ আৰু সৌন্দৰ্যই মনৰ দুৱাৰত ভুমুকা-ভুমুকি কৰিছিল। আনন্দানুভূতিৰ তৃপ্তিও লাভিছিনোঁ।

‘গেটৰ’ সুৰৰ সেই শেৱালীফুল দুজোপাৰ এজোপাও কিন্তু তুলি নি মোৰ শেৱালী কোঠাৰ খিড়িকী মেজিয়েই দেখা পোৱা ঠাইত বোৱা নহ'ল। পুজি শেৱালীফুল দুজোপা ডাঙৰ হ'ল। ঠাই লৰাবৰ সময় পাব হ'ল। সময় পাব হ'ল মোৰো ঠাই লকেৱাৰ। শেৱালীফুল দুজোপা খি ঠাইত আহিল তাতে থাকিল। মইও খি ঠাইলৈ আহিলোঁ, তাকেই থাকিলোঁ।

মোৰ গুৱাহাটীৰ ঘৰৰ ‘গেট’ৰ সুখত থকা শেৱালীফুল দুজোপাইও

বতৰত অপৰ্যাপ্ত ৰূপে ফুলি, সৌৰভ আৰু সৌন্দৰ্য বিলায়। কিন্তু ফুল দুজোপাৰ তলখন সুপৰিচ্ছাবো নহয় বা মিহিকৈ বগি থোৱা সেউজীয়া ঘাঁহনিও নাই। অ'ত ত'ত কেইডালমান দুবৰি বন। পাতি মেজি মেজি বগাই গৈ বাজিৰটি আৰু ইটোখ শুৰাব ওপৰত মাছে মাছে সেউজীয়া আঙা দিছে। ইটোৰ শুৰা মিহি এই বাজিয়া মটিৰ ওপৰতে সেবেঙা দি গজা দুবৰি বনৰ কিঞ্চিৎ সেউজী বহনৰ ওপৰত শেৱাজীফুলবিলাক তল সৰি পৰি থাকে। আপোনা-আপুনি ফুলে, আপোনা-আপুনি তলভৰি সৰি থাকে, আৰু আপোনা-আপুনি দুপৰীয়াৰ বদল লেবেজি মাৰা। সেইপিনেই অহা-মোৱা কৰা ধৰৰ মানুহবিলাকে নিবিকাৰভাৱে ফুলবিলাক গছকি শুচি যায়। অতি ব্যস্ত, আধুনিক মনৰ, সৌন্দৰ্য উপভোগৰ উপায় আৰু উপকৰণ, এই তলভৰি সৰি পৰি থকা শেৱাজী ফুলবিলাকে যোগাব নোৱৰে। চকু মেজি, মন মেজি, প্ৰকৃতি দেৱীয়ে ৰঙে, ৰূপে, গন্ধে চাচি দিয়া সৌন্দৰ্য উপভোগ কৰিব পৰা সুকুমাৰ অনুভূতিবিলাকো, পানীকুমলীয়া শেৱাজী ফুলবিলাকৰ দৰেই অনাদৰত লেৰেজি শুকাই গৈছে, আজিৰ মানুহৰ মনৰ পৰা। আজিৰ বাস্তৱবাদী মনে, ফুল সমাজৰ পিচ পিচ খেদি ফুৰি, মাটিৰ বুকৰ সৌন্দৰ্য বুটজি লৈ, সৌৰভ ঘূৰণৰ অপাৰ্থিব আনন্দৰ পৰা। গুৰু লগা ৰূপে বঞ্চিত। এই ব্যস্ত যুগৰ মানুহৰ সময় নাই, ফুল ভুলি মাজা গাঁথিবলৈ বা ৰূপৰ খাজত সজ্জাই ধ'বলৈ।

পূজাৰ সময়ত, পুৱাৰ দোকমোক লি পোহৰত স'ক স'ক ছোৱাজী কেইজনীম নে হাতত স'ক স'ক নাঁহ বা তাঁৰৰ কুকি লৈ, মোৰ পদলিমুখত থকা শেৱাজী দুজোপাৰ তলসৰা ফুল বুটলিৰলৈ আহে, কোনোবা পূজাধৰৰ পৰা হওতো। সিহঁতে গোটৰ বাহিৰত, স'ক আজিবাটোৰ ওপৰত পৰি থকা ফুলবিলাক বুটজি বুটজি কুকিত শুৰায়। কি উল্লাস—কোনে কিমান সোনকালে ফুল বুটজি কুকি শুৰাব পাৰে তাৰ কি প্ৰতিযোগিতা, কি মনোনিবেশ।

ছোৱাজী কেইজনীৰ স'ক স'ক হাঁহি, স'ক স'ক কথাৰ উজ্জ্বল আছি, শেৱাজী কোঠাত মোৰ কণ্ঠত পৰে। বিছমাৰ পৰা উঠি আহি গন্তৰ্গণে, আশ্ৰয়ৰ দুৰাৰখন খুজি 'বাবাশ্বৰী' লগাই আহে। ফুলৰ খোজৰ শব্দ শুনি ছোৱাজীকেইজনী চমকি উঠে। স্বৰ্গকি বন্ধ।

মাটিৰ লগত সম্পৰ্ক হেৰোৱা, তিনিমহলীয়া ধৰৰ বাবাম্বাৰ পৰা

মই সিহঁতলৈ চাই অলপ হাহোঁ। সিহঁতে মনতে সকাহ পায়।
উৰুৰি হৈ পৰি আকৌ ফুল বুটলে। মই কওঁ, “ব’বা, গেটৰ
তলাটো খুলি দিওঁ।” স্তম্ভিত সৰি থকা ফুলখিনিও লৈ ৰোৱা।”

ছোৱালী কেইজনী ক্ষতকতে স্তম্ভ হৈ পৰে। ভয়, অস্থিৰ আৰু
ফুলৰ লোভে, লুকাঙাকু খেলে সিহঁতৰ কোমল মুখবিলাকত।

মই গেটৰ তলাটো খুলি দিওঁ। অলপ পৰ থিয় দি ছোৱালী-
কেইজনীয়ে শেৱালীফুল বুটলা চাওঁ।

দোকমোকালিতে বিছনাৰ পৰা উঠি অহা, নাচোৰা বিশৃংখল চুলি-
বিলাকৰ আঁৰত, সিহঁতৰ কপ কপ মুখবিলাক উজলি উঠে। আকৌ
সিহঁতৰ মাজৰ পৰা অনাবিল আনন্দৰ কণকণি উঠে। হেঁপাহ
পলাই তলসৰা শেৱালী ফুল তোলা এজনীয়ে অলপ ধমকি বৈ মোৰ
মুখলৈ লাজকুৰীয়া ভাবেৰে চাই কওঁ, নকওঁকৈ সোধে, “গছজোপা
জোকাৰি দিওঁনে? বহুত ফুল আছে।”

“দিনা।” মই কওঁ। গোটেই কেইজনীয়ে সিহঁতৰ সৰু সৰু
হাত কেইখনৰে, শেৱালী ফুল দুজোপা আঁকোৱালি ধৰি জোকাৰি
দিয়ে। সৰুসৰু শেৱালী ফুল আৰু নিম্বৰ টোপালবিলাক সৰি
পৰে সিহঁতৰ মূৰে-গায়ে।

বহুকাল আগৰ এজনী ছোৱালীৰ সুৰত, দেহতাৰ আশীৰ্বাদৰে,
নিম্বৰ টোপাল সনা শেৱালীফুলবিলাকে একেলগে, সৰি পৰাৰ দৰে।

কোনে কম আজিৰ কঠুৱা পৃথিৱীৰ, কঠুৱা চাহিদাৰ ভাঙনীওঁ,
মানৱ মনৰ কোমল হৃদয়বিলাক, কোমল অনুভূতিবিলাক নোহোৱা
হৈ গৈছে বুলি?

নহয়-নাই ৰোৱা। এই কপ কপ ছোৱালীকেইজনীৰ চকুৰ
তিৰখিৰিলি, মুখৰ শুভকপ আৰু সেই অবয়বেই উপভোগ কৰা বিমল
আনন্দৰ প্ৰকাশে, এই বাৰ্তাই দিছে।

মাত্ৰ মামৰে খৰা মনৰ আইনাখন পৰিষ্কাৰ কৰি, ‘সেট’ৰ তলা
খুলি দিছেই, শেৱালী ফুলৰ দৰেই মানৱ মনে, আপে, বসে, গছে
নৌদিল আনোলাই পেলোঁ।

অপৰাধ বোধ

মিষ্টেট মেক'মেনৰ লগত মোৰ পৰিচয় ঘটিছিল আমাৰ ঘৰতেই, এখন নবীয়া পাটিৰ ওচৰত।

মোৰ কেঁচুৱাটিৰ কেইবাদিনৰ পৰা জ্বৰ। ওচৰৰে, সদায় সৰু-সুৰা অসুখ-বিসুখ চাই থকা ঘৰুৱা ডাক্তৰজনৰ চিকিৎসাত একো জল ধৰা দেখা নাই। ইপিনে দিনে-দিনে জ্বৰত ভুগি কেঁচুৱাটি দুৰ্বল হৈ গৈছে; লগে লগে ঘৰ-ঘৰোৱাহৰো উদ্বেগ, আশঙ্কা বাঢ়ি গৈছে। বিশেষকৈ মোৰ নিজৰ।

শেষত ডাবি-লিভি আমি মোৰ পিতৃ-বন্ধু বুঢ়া ডাক্তৰ ডক্টাৰচৰ শৰণাপন্ন হ'লো। কৰ্ম-জীৱনত বহু ঠাইত সুনাম অৰ্জন কৰি ডাঙী বয়সত তেখেতে ছিহঙত অৱসৰপ্ৰাপ্ত জীৱন কটাইছিল।

অভিজ্ঞ, মৰমিয়াল আৰু বিচক্কল মানুহজনক দেখিলেই ৰোগী আৰু ৰোগীৰ পৰিয়ালৰ মানুহৰ মনত সাহ হয়, আস্থা ৰাখে।

বুঢ়াই কৈছে, সেইবাবে তেখেতক যেতিয়াই তেতিয়াই মাতি, মানুহে আমনি নিদিছিল। নিতান্ত ৰোগীক নিব নোৱাৰা অৱস্থা হ'লেহে মাতিছিল। বেমাৰ বুলিলে ৰোগীৰ পৰিয়ালে নকৰেও ডাক্তৰ নিজেই ৰোগীৰ ঘৰলৈ গৈছিল। অনেক ক্ষেত্ৰত ৰোগীৰ পৰিয়ালৰ অৱস্থা বুলি বিনা 'ফিজ'ও চিকিৎসা কৰিছিল। সাধাৰণতে তেখেতে নিজৰ ঘৰতেই ৰোগী চাইছিল।

আগতে আমি কেঁচুৱাটিৰ অসুখৰ খবৰ তেখেতক দিয়া নাছিলো—সামান্য জ্বৰ, ভাল হৈ যাব বুলি। বিশেষকৈ তেখেত আমনি মাতিবলৈ যে আহিব জানিছিলো, আৰু আমাৰ পৰা যে কেতিয়াও 'ফিজ' নলয় তাকো জানিছিলো। সেইবাবেই তেখেতে আমাক স্বৰ্বেষ্ট স্নেহৰ চকুৰে চালেও সৰু-সুৰা অসুখ-বিসুখত কেতিয়াও তেখেতৰ ওচৰ নাচাপিছিলো। কেতিয়াবা স-সজোতে 'ফিজ'ৰ কথা উলিয়ালে বুঢ়াই প্ৰকাণ্ড 'টিগাৰ'টো দাঁতৰে কামুৰি ধৰি মৰমিয়াল হাঁহি এটা মাৰি কৈছিল, "বুঢ়া জেন্সামশ্যককে একদিন পেটতৰে খাইয়ে

দিও।” খোৱাৰ কথা কৈছিলহে—নিজে অতি পৰিমিত আহাৰী
জোক আছিল।

মিহঙক, বুঢ়া ডাক্তৰে আহি কেঁচুৱাটিক ভাকৈ চালে। . তেওঁৰ
মুখ গভীৰ হোৱা যেন দেখি মোৰ ধাতু উৰি গ’ল।

বোগীক পৰীক্ষা কৰি উঠি ডাক্তৰে মোৰ মুখৰ পিনে দাঙে।
বোধকৰো মোৰ মনৰ অৱস্থা এবাৰ মুখলৈ চালেই বুজিলে। তেখেতে
শান্তভাৱে ক’লে, “কেঁচুৱাটিৰ ব্ৰংকাইটিচ হৈছে। ভাজ প্ৰতিপাল
দৰকাৰ হ’ব। তুমি অকলে জানো সকলোপিনে চকুজিৰ পাৰিবা?”
সেইসময়ত ব্ৰংকাইটিচৰ আৰোগ্যকাৰী ঔষধ ওজোৱা নাছিল।
সাধাৰণ ঔষধ, সেক আৰু পতি আদিয়েই ব্ৰংকাইটিচৰ প্ৰগল
চিকিৎসা আছিল।

ডাক্তৰৰ কথা শুনি মই একো নামাতি তেখেতৰ মুখলৈ চাজো।
তেখেতে ক’লে, “তোমাকোকে যদি ইচ্ছা কৰা মোৰ চিনাকী প্ৰণৱাকী
ৰৰ ভাজ ‘নাৰ্চ’ আছে।”

আমি ‘নাৰ্চ’গৰাকী লাগে বুলি ক’লো। ডাক্তৰে গৈয়েই পঠিৱাই
দিব বুলি কৈ আমাক সাহ, মাশ্বনা দি, ঔষধ-পথ্য আদিৰ ব্যৱস্থা
কৰি ঘৰলৈ গ’ল।

ডাক্তৰ মোৱাৰ কিছু সময়ৰ পাছতেই ‘নাৰ্চ’গৰাকী আহিল।
এইয়েই মিচেচ মেক’লেনৰ লগত মোৰ প্ৰথম সাক্ষাৎ।

‘খুন্তৰ চেহেৰা’ কথাটোৰ সাধাৰণতে পুৰুষ মানুহৰ চেহেৰা
বৰ্ণাওভেহে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কিন্তু মিচেচ মেক’লেনৰ ক্ষেত্ৰত,
তেওঁৰ চেহেৰা বৰ্ণনা কৰিবলৈ হ’লে প্ৰথমেই ‘খুন্তৰ’ শব্দটোহে
মনলৈ আহে।

ডাক্তৰ-দীঘলে, শকতে-আৱতে, সঁচাকৈয়ে খুন্তৰ চেহেৰাৰ বুঢ়ী।
তেওঁ এংলো-ইণ্ডিয়ান বা ইংগ-ভাৰতীয়। ডবল মুখখনত স্বেচ্ছা-
কৃত-গাভীৰৰ লগত এটা মৰমিয়ান ডাবো মিহি হৈ আছে। ডবিৰ
কম্বুজৰ তললৈকে ওলম্বা, পৰম কাপোৰৰ ডাঠ খোৱা বঙৰ এটা
দীঘলহতীয়া ‘গাউন’ পিন্ধা। ‘গাউন’টোৰ হাতৰ মূৰত আৰু ওপৰ
কৰ্ম ভিতিৰ ওপৰত বৰা ফুলীয়া ‘চেষ্ট’ লগোৱা। হাতত এটা বেছ
ডাঙৰ ‘ক’লা বঙৰ পেট ওফোন্দা ‘হেণ্ডবেগ’। গাৰ বৰণৰ লগত
মিলা সোজাৰ লগত বহু ক’লা জোতা, আৰু জালৰ দিনত ‘উলফি

শু' (Walking Shoe) বুজিছিল। যি ধৰণৰ জোতা নিপিজিলে আগৰ দিনৰ মেম-চাহাবসকলে এক ভৰিও খোজ নাকঢ়িছিল।

মিচেল মেক'লেৰ লগত হোৱা সেই প্ৰথম সাক্ষাতৰ ছবিটো যেন মোৰ চকুৰ আগত এতিয়াও ফুটি উঠে।

মিচেল মেক'লে আহিয়েই স্বধানিয়মে অভিবাদন প্ৰত্যাভিবাদনৰ পাহত ল'ৰাটিক চালে। ডাঙৰে লেৰি থৈ যোৱা ব্যৱস্থা-পত্ৰ চালে। ল'ৰাটিৰ বিছনা-পত্ৰ, কাপোৰ-কানি, পখ্য আদি দিৱা আৰু বখাব ব্যৱস্থা চালে। সকলো চাই বুঢ়ী নাৰ্চ বোধকৰো সন্তুষ্টই হ'ল। মোৰ পিনে চাই এটা যেন নিৰ্ভয়সূচক হাঁহি মাৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু মওহে ভৰি থকা থুপথুপীয়া গাল দুখনৰ মাজত, সৰু ওঁঠ দুটাৰ ভিতৰৰ পৰা হাঁহিটো বিশেষ পৰিস্ফুট হৈ উঠিব পৰা নাছিল।

যিহেতু মিচেল মেক'লে সেইদিনাৰ পৰা সদায় বাতিপুৱা আঠ বজাত জ্বাহি উত্থিত হয়। বেমাৰীৰ প্ৰতি কৰিবলগীয়া সকলোখিনি কৰ্তব্য অতি যত্ন আৰু মৰমেৰে সম্পন্ন কৰে। সকলো কাম-কাজ শেষ হ'লে মই এগিল্লা চাহ বা কফিৰ লগত অলপ কিবা-কিবি খাবলৈ দিওঁ। বুঢ়ীয়ে বৰ সন্তুষ্ট মনেৰে সেইখিনি খায়। খাই তৃপ্তি পায় আৰু মই কেনে ভাল, ঘৰৰ গৃহস্থ কেনে উদাৰ ইত্যাদি নানা প্ৰশংসাৰ কথা কয়।

এইদৰে চিনাকীপুষ্ট হৈ অহাৰ লগে লগে, কেতিয়াবা কথাই কথাই বুঢ়ীয়ে নিজৰ গাভৰুকালৰ আৰু সৰুকালৰ কথা কয়।

তেওঁৰ পিতাক হেনো বেলেহে গাৰ্ড আছিল। এটা জ্বালেকো আছিল। সৰু কালতেই চুকাল। এদিন হেনো বেলে দুখটমাত পিতাকো চুকাল। বেলেহেৰ পৰা পোৱা সামান্য টকাৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ নকৰি, মিচেল মেক'লেৰ মাকে ইটো-সিটো লিজাই কৰি, গৰভে টফি, বিকুট আদি তৈয়াৰ কৰি কিছু উপাৰ্জনে কৰিছিল। মাক-জীয়েকৰ সাধাৰণ খোৱা-থকা, সেইখিনি টকাৰে নাটনি নোহোৱাকৈয়ে চলি গৈছিল। তাৰ উপৰি মাকে জীয়েকক 'নাটিং' জুৰুতো ভৰি কৰি দিছিল। এসময়ত ভালদৰে 'নাটিং' পাহ কৰি তেওঁ এগৰাকী পুৰান্দৰ 'নাৰ্চ' হ'ল আৰু কাম-কাজ কৰিবলৈ জাবল কৰিলে।

গাভৰু কালত মিচেল মেক'লেই হেনো বহুতো সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালত, কেইবাবাৰো বন্ধা-সহাবাজৰ সহায় 'নাৰ্চ'ৰ কাম কৰিছিল। সেইবিজাক

দিনৰ কথা কওঁতে বুঢ়ীৰ লক্ষ-লক্ষ উজ্জল হৈ উঠিছিল। মাহাজৰ গিনে কেনেবা এখন হস্তিভেদৰ কাম কৰি থকা অৱস্থাত মিঃ মেক'লেৰ লগত তেওঁৰ পৰিচয় ঘটে। সময়ত সেই পৰিচয় গৈ পৰিলম্বত স্থিতি লাভ কৰে।

মিঃ মেক'লেৰ হেনো কিয়াকিবি সৰু-সুৰা খাট-খুট কৰ্মসম্পন্ন আছিল। ব্যৱসায়ত হেনো লাভতকৈ লোকজনাই বেছি হৈছিল। তাৰ উপৰি হেনো তেওঁ বৰকৈ মদ খাইছিল। মিচেল মেক'লেই বিয়াৰ আগতে বোলে তেওঁলোকৰ দত্তবয়তে 'কোৰ্ট'ছিপ'ৰ সময়-ছোৱাত সেইকথা একো গম পোৱা নাছিল। মিঃ মেক'লেৰ কীৰ্তিসূৰ্য বাক্যহাৰত ভোল গৈ আছিল। জাহে জাহে দিন-যোৱাৰ লগে লগেহে তেওঁ গিৰিয়েকৰ অত্যাধিক মদ্যপানৰ কথা বুজি পালে। দুয়োৰে ঘৰ-হাইৰ মাত্ৰা দিনক দিনে চৰি গ'ল। ইতিমধ্যে মিচেল মেক'লেৰ বুঢ়ী মাকো চুৰাল। মাকৰ পৰা মিখিনি সহায় পাইছিল সিও নোহোৱা হ'ল।

মিঃ মেক'লে হেনো মদ খাই খাই পিত্তৰ অসুখত ভুগিছিল। সেই বেমাৰতে এদিন তেওঁ চুৰাই থাকিল। তেওঁলোকৰ কোনো সতি-সন্ততি হোৱা নাছিল। মিচেল মেক'লে সংসাৰত অকলশৰীয়া হ'ল।

মাক আৰু গিৰিয়েক চুৰুৱাৰ পাচত মিচেল মেক'লেৰ আৰু মাহাজত থাকিবলৈ ভাল নলগা হ'ল। তেওঁ হস্তিভেদৰ কাম এৰি দি এটা ধনী পৰিয়ালৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ 'সন্তৰ্বেষ্ট' হিচাপে কলিকতালৈ আহিল। তাত চাৰি-পাঁচ বছৰ থাকি, হাতত কিছু ধন পোটাই লৈ তেওঁ স্বাধীনভাৱে 'নাৰ্চ'ৰ কাম কৰিবলৈ লগে।

এনেকৈয়ে নাৰ্চৰ কামৰ সূত্ৰতেই তেওঁ এবাৰ এগৰাকী ধনী নৰীয়া ভিৰোভাৰ 'নাৰ্চ' হৈ ছিলঙলৈ আহিছিল বহু বছৰ আগতে।

তেওঁৰ বোঙ্গী ভাল হ'ল। নিজ পৰিয়াললৈ উদ্ভক্তি গ'ল। মিচেল মেক'লে কিন্তু ছিলঙতে থাকি গ'ল। তেওঁ 'নাৰ্চ'ৰ ব্যৱসায় ছিলঙতো আৰম্ভ কৰিলে। সুন্দৰা 'নাৰ্চ' আছিল—তেওঁৰ কামৰ অন্তৰ নাছিল।

এইদৰেই সেই সময়ৰ ছিলঙৰ সকলো ডাকৰ, হস্তিভেদ, ডাঙৰ ডাঙৰ পৰিয়াল আদিৰ লগত তেওঁৰ পৰিচয় ঘটিছিল।

বয়স বঢ়াৰ লগে লগে মিচেচ মেক'জেই 'নাৰ্চ'ৰ কাম কম পৰিমাণে কৰিব ধৰিজে। বিহেৰকৈ দূৰলৈ বা জতি কঠিন কামজৈ তেওঁ যাব নোৱাৰা হ'ল। পৰিবৰ্তে মিচেচ মেক'জেই ঘৰতে এটা 'ক'টিং ক্লাচ'ৰ দৰে খুজিজে। তাত কিন্তু 'নাৰ্চিং' শিক্ষা দিয়া নাছিল। ইংৰাজী জেথা, পঢ়া আৰু কোৱাহে শিকাইছিল।

'নাৰ্চ' হিচাপে কাম কৰি ফুৰা সময়ত তেওঁৰ বহুতো ডাঙৰ ডাঙৰ পৰিশ্ৰমাৰ লগত চিনাকি হৈছিল। সেই ডাঙৰ মানুহসকলৰ পৰিবাৰসকলে ইংৰাজী কথা ক'বলৈ আৰু 'চাহাবী' আদৰ-কায়দা শিকিবলৈ মিচেচ মেক'জেৰ শৰণাগত হৈছিল।

প্ৰথমতে কোনো কোনো মানুহৰ ঘৰলৈ গৈ বুঢ়ীয়ে 'মেম-চাহাব' হ'বলৈ ইচ্ছুক গৃহিনীসকলক সেই শিক্ষা দিছিলগৈ। পাছলৈ স্বাধীনতাৰ পাছত যেতিয়া নামনিৰ নানা ঠাইৰপৰা ডাঙৰ ডাঙৰ পদলৈ যোৱা বিষয়সকলৰ পৰিবাৰসকল আহি পালে তেনে 'ছাত্ৰী'ৰ সংখ্যা বাঢ়িবলৈ ধৰিজে, বুঢ়ীয়ে ঘৰতেই 'ছাত্ৰ' আৰম্ভ কৰিজে।

এইদৰে বুঢ়ী মেক'জেৰ উপাৰ্জনতো ভাৰ হঠেই, তাৰ উপৰি তেওঁৰ 'মেম-চাহাব' ছাত্ৰীসকলে নিজখনো কেনেধৰণৰ উন্নতি হৈছে, তাৰ প্ৰমাণ দিবলৈ নানা 'পাৰ্টি' আদি পাতি বুঢ়ী মেক'জেক সেই-বিম্বাকলৈ নিৰূপণ কৰিবলৈ ধৰিজে। লগতে ইটো সিটো 'প্ৰেজন্টো' অহেই।

মোৰ লগত সেই যে মোৰ ক'ৰাৰ বেমাৰত আছিল, তাৰ পাছত আৰু বহুদিন দেখা-দেখি নাই। মজৈ সময়ে কেতিয়াবা ৰাঙাই-ছাটে দেখা হ'লে এটা অভিবাদনসূচক হাঁহি বা একেৰে 'কেনে আছে'ৰে কথা শেষ হৈছিল।

দ্বিতীয় মহামুছৰ শেষৰ গিনে বুঢ়ী মেক'জেই আমাৰ ঘৰৰ ওচৰতে এটা সৰু ঘৰ ভাড়া লৈ থাকিবলৈ ললে। তেতিয়াৰ পৰা, বাটেৰে অহা-যোৱা কৰোঁতে প্ৰায়েই তেওঁৰ লগত দেখা-দেখি হয়। দুই-চাৰি কথা-বতৰাও হয়। মাজে মাজে তেওঁ আমাৰ ঘৰলৈকো আহিব ধৰিজে। কথা-বতৰা পাতি, কেতিয়াবা চাহ বা কফি খাই, কেতিয়াবা বা একো নাখাই, দুটামান বাগানৰ ফুলকে খুজি জৈ যায়।

ক্ৰমান্বয়ে বুঢ়ী একে থকাতে কেবা বছৰো থাকিল। বয়স আৰু বাঢ়িল। পিচলৈ বুঢ়ীয়ে হাতত লাঠি লৈ ফুৰা হ'ল। পাজৰ

খোপাবল-খোপোকি সওহ ওলমি পৰিল। চকুৰ তলৰ চান্ধৰা ওলমি গৈ চকুদুটা ওলাই অহাৰ নিচিনা অৱস্থা হ'ল। বুঢ়ীয়ে চকুৰ তলৰ চান্ধৰা পৰিতিত এহুলা 'এড্‌হেণ্ডিড টেপ্' লগাই চকু দুটা ঠিক ঠাইত ৰাখি ধলে।

বল্লসৰ কাৰণে বুঢ়ীয়ে আগবদৰে খাটিবও নোহোৱা হ'ল। উপাৰ্জনো কমি আহিল।

ভেতিয়াও যিবিলাক ছাত্ৰীয়ে বুঢ়ীক এৰা নাছিল বা যিখিনি পুৰণি ছাত্ৰী আছিল, সেইসকলে মৰম কৰি মিচেচ মেক'জেক ইটো-সিটো বস্তু অলপ ঘনাই দিবলৈ ধৰিলে। কোনোৱে এটা কেৰু, কোনোৱে অলপ মাখন, কোনোৱে ফেনী, কোনোৱে চাহপুত, যিয়ে যি পাবে বুঢ়ীক মৰম কৰি দিয়ে, কিছু নিজ স্বার্থতো দিয়ে। কাৰণ 'ইংৰাজী' ক'বলৈ শিকা আৰু 'মেমলহাৰ' হ'বলৈ শিকাৰ অগ্ৰহা ভেতিয়াও উলমতেই চলি আহিল।

নিজৰ অলপীয়া উপাৰ্জন আৰু পুৰণি ছাত্ৰীসকলৰ মৰমৰ ওপৰতে বুঢ়ীৰ দিন একৰকম লগে।

ছিন্নওৰ বেছিভাগ মানুহেই চৰকাৰী বিষয়া। বুঢ়ীৰ ছাত্ৰী-সকলৰো সৰহ ভাগেই সেই চৰকাৰী বিষয়াসকলৰ পৰিবাৰ আছিল। চৰকাৰী বিষয়াসকল বদলি হোৱাৰ কাণ্ডে লগে মিচেচ মেক'জেকো ছাত্ৰীৰ সংখ্যাও পাতলিল। ইপিনে নতুন ছাত্ৰী সংগ্ৰহ কৰিবলৈও বুঢ়ীৰ দেহা পৰি আহিছিল।

ক্ৰমে বুঢ়ীৰ আৰ্থিক অৱস্থা বেয়াৰ ফাললৈ আহিল। অলপতে মানুহে গৈ মৰম কৰি উপস্থাপি বুঢ়ীক বস্তু-বেহানী দিছিলগৈ। লাহে লাহে ছাত্ৰীসকলৰ সেই উদ্যম নোহোৱা হ'ল। মিচেচ মেক'জেক ঘৰলৈ যোৱা ছাত্ৰীৰ সংখ্যাও বহু পৰিমানে পাতলি গ'ল।

ভেতিয়া বুঢ়ীয়ে প্ৰায়েই কেৱল নিজৰ ছাত্ৰীসকলৰ ঘৰলৈকেই নহয়, ন-পুৰণি পৰিলিত মানুহৰ ঘৰলৈকো যোৱা-সোৱা বস্তু বিচাৰি যোৱা হ'ল।

এই কাৰণেই মিচেচ মেক'জেই যোৱা ঘৰলৈও প্ৰায়েই অহা হ'ল। ভেৰ্ড'ৰ অৱশ্যে 'সলিমা'ও বেছি নাছিল। কেতিয়াবা অলপ চাহপুত, কেতিয়াবা অলপ সেনি, কেতিয়াবা বা দুটামান খিহি চাউল,—এনে ধৰণৰ বস্তু, অলপ পৰিমানে দিলেই কৃতজ্ঞ হৈ পৰে। মই প্ৰায়েই

বুঢ়ীক কিয়কিৰি খুৱাই পঠিয়াওঁ। আৰু নিবলৈ যি বস্তু দিওঁ, সেইখিনি তেওঁক দিবলৈ পাই যেন মই কৃতার্থ বোধ কৰিছো এনে ভাৱ দেখুৱাওঁ।

এইবিলাক কাৰণতেই হ'ব পান্ন বুঢ়ীৰ মোৰ প্ৰতি এটা সদৃশ্য আৰু মৰম উপজিছিল। তেওঁ সদায় মোৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ আৰু গৃহস্থৰ খবৰ-বাতৰি লৈছিল। মানুহৰ আগতো আমাৰ আটাইকেউটাৰ প্ৰশংসা কৰিছিল।

শেষৰ পিনে বুঢ়ীৰ অৱস্থা এনে হ'লগৈ যে ঘৰৰ পৰা ওলোৱাই তেওঁৰ পক্ষে টান হৈ পৰিল। ওলাব লাগিলেই লগত এটা সহায় লগা হ'ল। ওলৰ-চুবুৰীয়া ল'ৰা-ছোৱালীবিলাকৰে কোনোবাই, বা কথাম নথকা সময়ত কোনো গৃহস্থনীয়েই বুঢ়ীক মাজে-সময়ে ওলাই-সোমাই ফুৰাত সহায় কৰে।

কিন্তু সকলো সময়তে সেইটো সম্ভৱ নহয়। এনে সময়ছোৱাত বুঢ়ীয়ে খুটখাট নিজৰ কামখিনি কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল। তেওঁ সেই লুতুপতুপীয়া অৱস্থাতো, পাবাই নোৱাৰাই নিজৰ ভবিৰ ওপৰত শ্ৰিয় দি থাকিলে এৰা নাছিল। ওচৰৰে কিছুমান সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালী গোটাই লৈ সিহঁতক লেখা-পঢ়া দিকাইছিল। সেই ল'ৰা-ছোৱালীবিলাকৰ মাকহঁতেও কিছু সময় অন্ততঃ ল'ৰা-ছোৱালীবিলাক জঞ্জাল নকৰাকৈ, বা বাটে বাটে ঘূৰি নুফুৰাকৈ, বুঢ়ীৰ ওচৰতে আছে বুলি একপ্ৰকাৰ নিশ্চিন্ত হৈছিল। তাৰ বাবে তেওঁজোকে বুঢ়ীক পা-পইছা, বন্ধ-বস্ত্ৰ বিনে যেনেকৈ পাবে দিছিল। কোনো কোনোৱে বুঢ়ীৰ কাম-কাজো কৰি দিছিলগৈ।

মিচেল বেক'লেৰ বয়সৰ সৰহভাগ বুঢ়ী মানুহেই জুইৰ ভৰিত বহি কাঁছি-কাঁছি থাকিলহেঁতেন। নাইবা লাগবাক নোহোৱা কথা বা আচৰণৰ দ্বাৰা মানুহৰ বিৰক্তিকাজন হ'লহেঁতেন। বুঢ়ী কিন্তু সেই কিয়নে সজাগ আছিল।

বুঢ়ীৰ এই আত্মনিৰ্ভৰশীলতা মোৰ বৰ ভাল লাগিছিল। সেই-বাবে মই প্ৰায়েই বুঢ়ীৰ দ্বাৰা খবৰ লবলৈ গৈছিলো। লগত অন্তৰ্ভাৱে বুঢ়ীৰ দ্বাৰে সদায় কিবা অলপমান খোৱাবস্তু লৈ গৈছিলো। শেষলৈ বুঢ়ীয়ে দৰকাৰ পৰিলে সৰু-সুৰা বস্তুৰ অভাৱৰ কথা মোক জনাবলৈ সংকেত নকৰা হৈছিল।

বুঢ়ীৰ অকণমান কোঠাটো সদায় জকমকীয়া পৰিষ্কাৰ আছিল। বিছনা-পদ্ম, দুই-এটা পিজা চোজা, বাচন আদি যি আছিল, সকলো-বিজাক নিজে চিহ্নিত কৰি থৈছিল।

বুঢ়ীয়ে সদায় 'ষ্টেটচ্‌মেন' (Statesman) কাগজ পঢ়িছিল। কোৱা বাহুণ্য, ওচৰচুবুৰীয়াৰ পৰা খুজি আনিয়েই পঢ়িছিল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা কথা-বতৰা পাতি থাকোঁতে বা কণজৰ কোনো এটা খবৰকে আকোচনা কৰি থাকোঁতে বুঢ়ীয়ে মোকো একাপ চাহ বা কফি খুৱাইছিল। হয়তোবা মই নিয়া চাহ বা টেনিবেই।

এই অৱস্থাত প্ৰায় দুই তিনিবছৰমান থকাৰ পাছত এদিন বুঢ়ীয়ে মোক ক'লে যে তেওঁৰ এজনী ভাগিনীয়েক কলিকতাৰ এখন কন-ভেণ্ট (Convent)ত 'নান' (Nun)। সেই ভাগিনীয়েকে তেওঁৰ বুঢ়াকাজত কণ্ট হোৱা গম পাই, তেওঁৰ নিজৰ কনভেণ্টৰ এটা ওল্ড উইমেনচ্‌ হোম' (Old womens home)ত তেওঁৰ থকাৰ ব্যৱস্থা কৰিছে। অনপতে আহি তেওঁক লৈ যাব বুজি চিঠিও লেখিছে। বুঢ়ীয়ে মোক চিঠিখন দেখুৱালে। মই বৰ ডাঙ হৈছে বুজি ক'লো।

ইয়াৰ পাছত কেইবাবাৰো মোৰ মিচেচ মেক'লেৰ সন্মত দেখা হৈছে। দেখা হ'লেই তেওঁ মোক 'নান' ভাগিনীয়েকে নিবলৈ আহিলে, সাজু হৈ থকা বুজি কয়। আক ছিহ্নওৰ পৰা গলেও যে আমাৰে সদায় মনত পৰিব, আমাৰ বাবে ঈশ্বৰক প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ নাপহৰে ইত্যাদি নানা কথা কয়। মইও তেওঁক বহু ভাল ভাল কথা কৈ কিবা দৰকাৰ হ'লে নিঃসঙ্কোচে ক'বলৈ কৈ ধন্যবাদ দি গুচি আহো।

এবাৰ জাৰৰ বক্তত আমি ছিলওৰ পৰা নামি গ'লো, ফোৱাৰ আগতে মিচেচ মেক'লেৰ অৱশ্যে মৃত লগাই গ'লো। তেওঁ ক'লে, হয়তো এই ঠাণ্ডাৰ ভিতৰতে তেওঁৰ ভাগিনীয়েক আহি তেওঁক লৈ যাব। মোক বহুবাৰ 'গড্‌ ব্লেছ ইউ' (God bless you) 'গড্‌ ব্লেছ ইয়াৰ হাভৰেন্ড এণ্ড চিলড্ৰেন' (God bless your husband and children) ইত্যাদি কৈ বিদায় দিছে।

সেইবাৰ ঈশ্বৰৰ বক্তৰ পাছত ওলাই আহি বুঢ়ী মেক'লেৰক লৈ দেখিছো। তেওঁক ভাগিনীয়েকে লৈ গ'ল বুজি আনিছো।

ইয়াৰ পাছত কেইবামাহে পাৰ হৈ গ'ল। মিচেচ মেক'লেৰ

কৰ্মৰাজ জাহে জাহে মনত নগৰা হ'ল।

এদিন হঠাৎ, পকোৱা-পকোৱা ডাঙৰ ডাঙৰ আখৰেৰে ঠিকনা লেখা মোৰ নামত এখন চিঠি আহিল। চিঠিখনৰ আৰম্ভণিতেই লিখা আছে—“তোমালোকলৈ সদায় মনত পৰি থকা আৰু সদায়েই তোমালোকৰ মঙ্গল কামনা কৰা এজনৰ পৰা এই চিঠিখন পাই নিশ্চয় ভুলি আশ্বস্ত নহ'বা—” তাৰ পাচত বুঢ়ীৰ নিজৰ কথা, কিমান ভালে আছে ‘Old women home’ত কেনেকৈ সময় কটায় ইত্যাদি ইত্যাদি। আমাৰ পৰিয়ালৰ সকলোৰে পুংখানুপুংখাৰে খবৰ সুধিছে। আকৌ কোনোবা কোনোবা কেইগৰাকীমান কেনে বেয়া মানুহ তেওঁৰ চিঠিৰ উত্তৰকে নিদিলে বা দিবলৈ অৱহেলা কৰিলে, ইত্যাদি কথাও লেখিছে। মোৰ পৰা যে উত্তৰ পাবই সেই আশা কৰি আমাৰ আৰু ছিৰুঙৰ সকলো খবৰ পাবলৈ বাট চাই আছে বুলি লিখিছে। তাৰ পাছত আমাৰ সকলোৰে বাবে মঙ্গল কামনা কৰি ‘God bless you’ বুলি চিঠি শেষ কৰিছে।

বেছ দীঘল চিঠি। খয় কৰি লেখা। কঁপা কঁপা হাতেৰে প্ৰায় অকৰ্মণ্য চকুৰে মণি মণি লেখোতে বুঢ়ীয়ে যথেষ্ট সময় দিব লগা হৈছিল আৰু কলট স্বীকাৰ কৰিছিল যেন বোধ হয়।

মিস্টেৰ মেক’লেৰ চিঠি পোৱা আজি কেইবা বছৰো হ’ল। তেওঁ ৰেভিন্সা ইয়াৰ পৰা যায়, তেতিয়াই তেওঁৰ বয়স প্ৰায় সত্তৰ, অসী। আজি অত বছৰৰ পাছত বুঢ়ী জীয়াই নখকাই সত্তৰ; তেওঁ হয়তো কেতিয়াবাই সিপুৰীলৈ যাত্ৰা কৰিছে।

সেই চিঠিৰ উত্তৰ মোৰ দিয়া নহ’ল। বোধকৰো মোকো মিস্টেৰ মেক’লেই তেওঁৰ খবৰ লবলৈ বা তেওঁৰ চিঠিৰ উত্তৰ দিবলৈ অৱহেলা কৰা নিমৰ্ষিয়াল বেয়া মানুহ বুলিয়েই ভাবি গ’ল।

মোৰো এই অনিচ্ছাকৃত অৱহেলাৰ শুধৰণিৰ সময় হৈ গ’ল। অনিচ্ছাকৃত বুলিছো কাৰণ চিঠিখনৰ উত্তৰ দিয়া মোৰ একান্ত ইচ্ছা আছিল। জানকি সৰু ‘ফাইল’ এটাৰ মাজত উত্তৰ দিব লাগিব’ বুলি থামটোৰ ওপৰত লেখি থোৱাও আছিল।

কিন্তু মানুহৰ এনে বিচিত্ৰ মন, সংসাৰৰ এনে বিচিত্ৰ দাবী, যে সেই চিঠিৰ ‘ফাইল’টো, আজি অত বছৰে নোখোজাকৈয়ে পৰি আছিল।

সেইদিনা লেখা টেবুলৰ চক্ৰৰ চাক্কা কৰোতে, হঠাৎ খিচুনি হোৱা-
লেৰ চিঠিখন ওলাই পৰিল। সময় লৈ প্ৰত্যেকটো কিনি পঢ়িছিল।
মনটো উদাস লাগিল, বেয়া লাগিল। মনে মনে ফেন কিবা এটা
অপবোধবোধ হ'ব ধৰিলে।

মনৰ সেই অপবোধী ভাৱৰ ইয়াজি। পাতলাবৰ এয়েই সুযোগ বুলি
ভাবি আজি লোক চকুৰ আগত মোৰ অপবোধৰ স্বীকাৰোক্তি
কৰিলো।

শুনিবলৈ পাওঁ, স্বীকাৰোক্তি কৰিলে সকলো অপবোধৰ হেনো
মাজনা আছে।

গুৰুজী

(১)

পকা খেৰেৰা যেন বৰণ, ভাটৌ ঠুটীয়া নাক, পিতলীয়া চকু, মূৰত চুটিকৈ ছটা কেঁচা-পকা চুলিৰ লগত এডাল মধ্যমীয়া আকৃতিৰ টিকনি, লাহী গঠনৰ দীঘল দেহ, লহপহীয়া হাত-ভৰি, গাত ফুৰ্তা চোলা, পানী গাঁঠিৰ ওপৰলৈ উঠাকৈ, থোৰ মাৰি পিছা আধামলিন্যন ধুতি, ভুৰিত এজোৰ বঙা কেনভাচৰ জোতা, হাতত এডাল ৰূপৰ টোপ দিয়া বেজৰ লাঠি আৰু এটা বগা কাপোৰৰ আধা পুৰণি ছাতি—এলেক হৈছে গুৰুজী।

গুৰুজীৰ আচল নাম যে কি আছিল তাক বহুত বয়সীয়াচ মানুহেই নাজানে—ল'ৰা-ছোৱালী, ডেকা-গাভৰুৱো কথাই নাই। তেওঁ যে কেতিয়াৰ পৰা কেনেকৈ গুৰুজীৰ নাম পালে, সেই কথা বোধকৰে গুৰুজীৰ নিজৰো মনত নপৰে।

এষ্টেট্‌স পাছ কৰাৰ পিচত, চেণ্ডেলীয়া বয়সতে জীৱিকাৰ উদ্দেশ্যে বজোৰাম শৰ্মা আহি অসমৰ ৰাজধানী ছিলং চহৰ পাবহি আৰু তাতেই বসবাস কৰিবলৈ ল'ব সেই কথা গুৰুজীৰ আৰু তেওঁৰ পৰিয়ালৰ সপোনৰো অপোচৰ আছিল।

প্ৰথম অৱস্থাত বজোৰাম শৰ্মাই কেইজনমান লগৰীয়া, কৰ্মগৰীৰ লগতে লাবানৰ ওপৰৰ অঞ্চলত এটা সৰু ঘৰত 'মেচ' পাতি আছিল। কোৱা বাহুদ্য, লগৰীয়া আটাইকেইজনে বায়ুণৰ ল'ৰা আছিল। তেওঁলোকে পাৰ পাতি বজাৰ-হাট কৰি ৰাজি-বাড়ি 'মেচ' চলাইছিল। এজনী আদহীয়া নেপালী ভিৰোতাই বাবুহঁতৰ বালন-বৰ্তন ধুই ঘৰ-দুৱাৰ লাৰি মচি দিছিল। এই 'মেচ'তেই বজোৰাম শৰ্মাৰ 'গুৰুজী' নামৰ পত্তন। নৈৰ্জিক বায়ুণৰ ঘৰৰ ল'ৰা। ইংৰাজী পঢ়ি জীৱিকাৰ বাবে স্পেন্‌ছৰ অধীনত চাকৰি কৰিবলৈ, স্পেন্‌ছৰ দেশলৈ আহিলেও বজোৰামে সন্ধ্যা-পূজাৰ দ্যাটি নকৰিছিল। লগত কোৱা,

অৰ্জা, চন্দন-পট্টা, চন্দন-কাঠ, বেগপাত, কুমসী ইত্যাদি ইয়াহিছিল। পুত্ৰা আৰু সজ্জিয়া জবত পা-মূৰ তিয়াই, ভুলি কপোৰ-ফানি পিছি অতি নিষ্ঠাবে মৈতে সজ্জাজপ আদি কৰিছিল। অজ্ঞাতিৰ হাতে চাহ-ডামোল আদি খাবলৈ তেওঁ ভাত নাপাইছিল। বহুতে এই কথাত তেওঁক দান্তিক, সঙ্কীৰ্ণমনা আদি বুলি কৈছিল। বহুতে 'আপকলি'খানা বুলি সেই সময়ত বেয়া পাবলগীয়া একো নাই বুলি ভাবে। সবহভাগ লোকেই ভাত-বেয়া একো নান্ধাৰি নিবিহনব হৈ আছিল।

মানুহে লাহে লাহে বনোবামৰ আচাৰ-নিষ্ঠাৰ কথা, কৰ্মকাণ্ডৰ ক্লিয়া-কলমপ, পাঠ-স্বত্বায়ন আদিও জনাব কথা জনাজাত হৈ পৰিল। বনোবামেও এইবিলাক কথাত সুবিধা পালেই মানুহক সহায় কৰে। আচাৰ-নিষ্ঠা মানি চলিলে যে ভ্ৰান্ত পৰ বেয়া নাই সেই বিস্তৰে সক-সুৰা বজুতাই দি পেলায়। এইদৰেই ছিল চহৰত সোমোৱাৰ অজপ দিন পাহৰ পৰাই তেওঁ জগবীয়া সমনীয়াৰ মাজত 'ভূকল্পী' আখ্যা পালে, আৰু ক্ৰমে আচল নাম তল পৰি 'ভূকল্পী' নামেহে জনাজাত হৈ পৰিল।

ৰাজধানীত অকিচ বজাৰ লগে লগে, সুৰমা উপত্যকাৰ অলপন কৰ্মচাৰীৰ লগত দুই এক কবি, ব্ৰজপুৰ উপত্যকাৰ লোক সকলো আহি ছিলওৰ চেত্ৰেটোবীয়েটত কেবাশী হৈ সোমাইছিল।

সেই সময়ত 'কেবাণী' পদটো মানুহে অসম্মানজনক বুলি নাভাবিছিল। বৰং বেছি ভাগ ক্ষেত্ৰতে কৰ্মসকল কেবাণীসকলক ওপৰতলা অক্ষিপাৰসকলে সন্মান কৰি চলিছিল। তেওঁ অক্ষিপাৰ-সকলে বনসীয়াৰ কেবাণীসকলক যথেষ্ট শ্রদ্ধা-সন্মান, আনকি ভৱ কৰি চলিছিল। সেই সময়ত অক্ষিপাৰসকলৰ সবহত সেই যিদেশী বঙ্গ চাহাবেই আছিল। তেওঁলোকে সামৰ্থ্য, সোণ্যতা আৰু বনসক শ্রদ্ধা দেখুৱাবলৈ সৰ্বোচ্চ স্নান-ভৱ নকৰিছিল। দুয়ো পক্ষত ব্যতিক্ৰম নিশ্চয় আছিল; কিন্তু সামান্যতে তেনে নহৈছিল।

কেবাণীসকলেও নিজৰ সম্মৰ্থৰে কুপোৱাতোকে সূচকস্বৰূপে অক্ষিপাৰৰ কৰ্মত সহায় কৰাটো তেওঁলোকৰ কৰ্তব্য বুলি ভাবিছিল। বেছি কলসীয়া কেবাণীয়ে নিজৰ পুত্ৰকৰ বনসৰ অক্ষিপাৰৰ ভৱত কৰা কৰিও সন্মান হানি দাটা বুলি ভাবিবৰ কৰণ নহৈছিল। বৰং

নতুন অক্ষিটাবে নজনা কথাবিলাক স্নেহমিশ্ৰিত শ্ৰদ্ধাৰে সৈতে ডেংকা অক্ষিটাবক শিকাঠি দিছিল। সেইদৰে অক্ষিটাবসকলৰ পৰাও কৰ্ম-পটুতা আৰু কৰ্মনিষ্ঠাৰ বাবে শ্ৰদ্ধা আকৰ্ষণ কৰিব পাৰিছিল।

যি হওক, ছিলং চহৰত এইদৰে অসমীয়া লোকৰ বসবাস বঢ়াৰ লগে লগে দুই এক কৰি সকলোৱে নিজ নিজ পৰিয়ালসকলকো আনিব ধৰিলে। ল'ৰা-তিৰোতাৰে সংসাৰ পাতি থাকিবলৈ লোৱাৰ লগে লগে সকলোৰে পূজা-পাঠ, ক্ৰিয়াকৰ্ম আদিও মাজে সময়ে কৰিবলগীয়া হৈ পৰিল।

সৰহভাগ লোকেই ছিলঙত বামুণ পুৰোহিত, পূজা-পাঠৰ দ্ৰব্য-সত্তাৰ ইত্যাদিৰ অসুবিধাত পূজা-বিধি আদি নিজ নিজ ঘৰলৈ গৈয়ে পাতিছিল। নিতান্ত উপায়হীন নহলে ছিলঙত তেতিয়াৰ দিনত ধৰ্মানুষ্ঠান নহৈছিল বুলিব পাৰি। যেতিয়া কাৰোবাৰ তেনে দৰকাৰ পৰে, 'সৰ্বাগে 'গুৰুজী'ৰ নামেই মানুহৰ মনত পৰে।

'গুৰুজী' আহি কি পাঠ, কি পূজা আদি বিচাৰ কৰি সেই মতে বস্ত-বাবৰ জিঞ্জিট কৰি দিয়ে; গুৱাহাটীৰ পৰা বস্ত গোটাট জনাত সহায় কৰে। পূজাৰী হ'ব লাগে তেওঁ নিজে। এইদৰে তেওঁ অস্তিম, সমস্তো শ্মশান-সাত্ৰাৰ বজু। ছিলঙৰ তেঁউৱা লগা জাৰত ঘোৰ বৰষুণৰ প্ৰবল বৰষুণৰ মাজত, বাতি হওক দিনত হওক, শেষ কাৰ্য কৰাবলৈ সদায় গুৰুজী উপস্থিত হয়হি। পাৰিগ্ৰমিকৰ কথা তেওঁ নাভাৰে। বিপদত সহায় কৰিবলৈহে আহে। পূজাই-পাঠে গৃহস্থই যি ইচ্ছা দিয়ে। তেওঁ সেই বিষয় একো একখ। আকৌ দান দিয়া বস্ত নজনে গৃহস্থৰ অমলল হয় বুলি যি দিয়ে তাকে লৈ থয়। আশ্বহ বা বিৰক্তি নাই। কৰ্তব্য বুলি ভাবি কৰে।

এইদৰে বিপদে-আপদে সুখে-দুখে সকলোৰে সহায় হৈ ফুৰি গুৰুজীয়ে নিজৰ সংসাৰ পতাৰ কথা পাহৰিয়ে থাকিল। প্ৰথম অন্তহাত সমনীয়াসকলে আৰু দ্বাবৰ পৰাও কেবাবাবো ধৰামেজা কৰিছিল, কিন্তু পৰোপকাৰী গুৰুজী অক্ষিটাব সময়ত ওপকল্পনা অক্ষিটাবসকলক, জগৰীয়া কেৰাণীসকলক সহায় কৰাত আৰু বাহিৰা সমস্ত জ্ঞান আৰু লোকৰ খবৰ তত্ত্বাত্থান জালিত ইমান ব্যস্ত যে নিজৰ তত্ত্বাত্থান আৰু সহায়ৰ বাবে যি একজনী জগৰীয়া আত্ম্যক, সেইকথা সময়ত ভাবিবলৈ নাপালে। এইদৰে গুৰুজীয়ে কৰো

ধৰত যেমতী পৰ দি, কাৰো মূৰত খৰি শীতলা জ্বৰ বুলি, কাৰো
কিবা সহজে পোতা টান বস্ত্ৰ গোটাई দি, বিপদত সহানুভূতি, সম্পদত
আনন্দ, শোকত সাম্বলনা, যোগত শুদ্ধতা, দুখত সহায় কৰি সেই
সময়ৰ বহুতো ছিগংবাসীৰ অন্তৰৰ এটা চুকত সোমাই গৈছিল।
বিশেষকৈ অসমীয়া বাসিন্দাসকলৰ মাজত 'গুৰুজী' দেৱতা স্বৰূপ
হৈছিল।

কোনোবাই দ্বৰৰ পৰা ভাল দৈ, মালভোগ কল, চিৰা, আঁঠে
আদি আনিজে প্ৰথমেই গুৰুজীলৈ এডাল আগ কৰি ধৰাই দিব।
কাৰোবাৰ দ্বৰত কিবা এটা আনন্দ উৎসৱ বা পূজা-পাঠ পাতিজে
গুৰুজী উপস্থিত থাকিব পৰাকৈ দিন-ৰূপ চাইছে পাতে। এইদৰে
গুৰুজী অসমীয়া-বঙালী-খাটীয়া সকলোৰে প্ৰিয়পাত্ৰ হৈ পৰিছিল।
ওচৰ-চুবুৰীয়া আৰু অঞ্চলত একেলগে কামকৰা খাটীয়াসকলৰ
লগতো তেওঁৰ সৌহাৰ্দ্য আছিল। সেইসকলৰ বিপদ-সম্পদতো
গুৰুজী সদায় উপস্থিত থাকিছিল। কেৱল হিন্দুৱে আৰু বামুনে
কৰিব নোৱাৰা বা নোপোৱা কামবিলাকহে তেওঁ নকৰিছিল।
গুৰুজীৰ স্বভাৱৰ মহিমা ক্ৰমে এনে বিন্দুতি লভিছিল যে এই সামান্য
কথাৰ বাবে তেওঁক কোনো অহিন্দুই বেয়া নাপাইছিল। বৰং তেওঁৰ
ধৰ্মপৰায়ণতাক বিস্মিত প্ৰকাৰে সৈতে গ্ৰহণ কৰিছিল।

বহুতো খাটীয়া পৰিয়ালৰ লগত 'গুৰুজী'ৰ অহাৰোৱা কৰা, যা-দ্বৰৰ
লোৱা অভ্যাস আছিল। তেওঁলোকে গুৰুজী লৈ বাঁহৰ অকল অকল
থিয় খৰাহীত গোটা তামোল-পাণ উলিয়াই দিয়ে। গুৰুজীয়ে নিজৰ
জেপৰ পৰা পেনচিগ কটা চুবীখন উলিয়াই লৈ তামোল-পাণ কটি
নিজেও খায়, গিৰিহঁতকো দিয়ে। বাবীৰ আলু-কৰি-শাক-পাচলি
ইত্যাদিও প্ৰায় গুৰুজীৰ দ্বৰলৈ তেওঁৰ খাটীয়া বহুসকলে লৈ আহে।
তেওঁলোকৰ বিয়াই-সবাছে গুৰুজীক আদৰ-সাদৰকৈ মাতি নি
সন্মানেৰে বহুৱায়।

এনেকৈ থাকোঁতে থাকোঁতে বজোৰাম শৰ্মাই উজনি ভাসমৰ
নিজৰ দ্বৰৰ কথা পাহৰা যেনেই হ'ল। মাক-সেউতাক চুকোৱাৰ
কথা ঘনাই সোঁৱৰাই দিওঁতাও নোহোৱা হ'ল। ভাই-ককাই,
বাই-ভনী বা জাখীয়া-বন্ধুৱে মাজে মাজে ক'ব যদিও আকৌ পাহৰে।
'গুৰুজী'ৰ সেইবিলাকত মন দিবৰ সময় নাই। এনেকৈ তেওঁ

বয়স ডাঙি দিবলৈ ধৰিলে। তাহে তাহে উজনী অসমৰ ঘৰলৈ
বোৱাও পাতলি আহিল। ঘৰৰ পৰাও বিহৱানৰ গামোচা, পিঠা
আদি অহা পাতলিল। ক্ৰমে ক্ৰমে দুই পিনৰ পৰাই সকলোৰকমৰ
আদান প্রদান পাহৰাৰ নিচিনা হ'ল। এইবাবে অৱশ্যে বজোৰাৰ
শৰ্মাৰ একো অসুবিধা নহৈছিল। তেওঁ আপোন মনে সমুৰন্ত যি
কৰ্তব্য পৰে তাকে কৰি আনন্দত থাকিল।

এইদৰে দিন গৈ গৈ গুৰুজীৰ পেনচনৰ সময় পালেহি। অফিচৰ,
লগৰীয়া কৰ্মচাৰী, চাপ্ৰাচী সকলোৱে বৰ ধূম-ধাম কৰি চাহৰ
পাৰ্টি পাতি, অভিনন্দন গাই, মাজা পিছাই, বৰ চাহাৰে 'গুৰুজী'ৰ
অশেষ গুণৰ প্ৰশংসা কৰি দীঘলীয়া বক্তৃতা দি গুৰুজীৰ বিদায়-মেজ
পাতিলে। সকলোৰে অনুৰোধক্ৰমে গুৰুজীয়ে সেইদিনা তেওঁলৈ
বেলেগে স্তনাই থোৱা কল-কমলা-আপেক-সন্দেশ আদি আত্মীয়কৈ
পাতি থোৱা টেবুল-চকীত বহি অতি সাৱধানে চুৱা-ভাজৰ জেঠা
খটাই খালে। আনন্দ-বিহ্বাদৰ মাজত বিদায় মেজ শেষ হ'ল।
চাহাৰসকলক হেণ্ডচেক কৰি লগৰীয়াসকলক ককো সাৰটি ধৰি,
কাৰো মূৰত ধৰি আশীৰ্বাদ কৰি চাপ্ৰাচীসকলৰ সেৱা লৈ গুৰুজীয়ে
তেওঁৰ কেৰাণীজীৱনৰ পৰা অৱসৰ ললে।

সকলোৱে ভাবিছিল গুৰুজীয়ে হয়তো এতিয়া তাহে তাহে ছিঙং
এৰি যাবলৈ। কাৰণ বুঢ়া বয়সত পৈত্ৰিক জেটিত আশীৰ-স্বজনৰ
মাজত শেষ নিঃশ্বাস পেলোৱাটো তেতিয়াৰ দিনত প্ৰায় সকলে বাঞ্ছা
কৰিছিল; কিন্তু গুৰুজীয়ে তেওঁৰ সেই প্ৰথমতে সোমোৱা ওপৰ
জাবানৰ মাক দুখুটীয়া ঘৰটোতে থাকি গ'ল। মেচৰ লগৰীয়া-
সকলে বিয়া-বাক কৰাই কোনো কোনোৱে ছোৱা, ছৰা, গ'ল।
কোনো কোনো বদলি হৈ ছিঙং এৰিলে। গুৰুজীয়ে শেষত ঘৰটোকে
কিনি লৈছে আৰু তাতেই নিজৰ কাম নিজে কৰি আটোম-টৌকাখিকৈ
থাকি গ'ল। অৱসৰ পোৱাৰ পৰা তেওঁৰ পূজা-সজ্জা কৰা, ঘা-ঘৰৰ
হোন্ডা আদি ব্যক্তি গ'ল। অৱসৰ লৈও তেওঁ এনেয়ে বহি মাখাখিছিল।
খিসকলে ইচ্ছা কৰিছিল সেইসকলক হিন্দুৰ ক্ৰিয়া-কলাপ, পূজা-পাঠ
আদি শিকাইছিল। তেওঁৰ অবৰ্ত্তমানত হাতে এইবিলাকৰ কাম
মানুহে হাবাখুৰি খাই ফুৰিব নাহলে সেইবাবে তেওঁ এই ব্যস্ততা
লভত লৈছিল। এইদৰেই তেওঁ আনন্দেৰে দিন কটাইছিল।

ইয়াৰ কিছুকালৰ পাছত গুৰুজীৱ দেহ ক্ৰমে পৰি জাহ্নবিলি।
 মিত্ৰ বোন্ধাৰ লগে লগে অসমীয়া মানুহৰ বসতিও ব্যক্তি জাহ্নবিলি।
 কিন্তু তেওঁলোকৰ আৱশ্যক ক্ৰিয়া-কলাপ ইত্যাদিৰ বাবে এনে
 সুবিধা কৰি ল'ব পাৰা নাছিল। একমাত্ৰ গুৰুজীয়েই ভেতিয়াও
 সকলোৰে অৱলম্বন। এনেকৈ বয়স পৰি অহাতো অত্যধিক পৰিশ্ৰম
 কৰাত গুৰুজী নৰিয়াত পৰিল। যি মানুহৰ ক্ৰোধান্ড শেতিয়াও
 এদিনলৈকে পানীলগা, মূৰ-ৰিমোৱা বা পেটৰ বেয়াৰূপো কথা শুনা
 নাছিল, সেই মানুহ নৰিয়াত পৰাত গুৰুজীৰ বন্ধু-বান্ধৱ, আশ্ৰিত ভক্ত
 আদি সকলোৰে উপৰি হ'ল। গুৰুজী নিজেও দুৰ্বল হৈ পৰিল।
 কিছুদিন এইদৰে বিছনাত পৰি থাকি সকলোৰে পৰা অপৰ্যাপ্ত আতি-
 পতি পাঠ গুৰুজীয়ে এদিন তেওঁৰ ওপৰ জাবানৰ দুই খোটাৰীয়া
 ঘৰৰ আগফালে থকা এখানমান চোভালখনত শেষ নিশ্বাস পেলালে।
 কৰ্মে পাজৰে থকা চিনা-নিচিনা সকলোৰে মাজত শোকৰ ঢৌ উঠিল।
 প্ৰত্যেকে কিসৰে গুৰুজীৰ পৰা উপকাৰ পাইছিল তাকে ইজনে সজজনক
 কৈ নিজকে আনজনতকৈ গুৰুজীৰ বেছি প্ৰিয় আৰু আপোন প্ৰতিপন্ন
 কৰিবলৈ যত্নবান হ'ল।

অৱশ্যে তেওঁলোকে সঁচাকৈয়ে অন্তৰৰ পৰা গুৰুজীক প্ৰজ্ঞা-ভক্তি
 কৰিছিল আৰু ভাল পাইছিল। ডাঙৰ বা জনপ্ৰিয় মানুহৰ লগত
 ঘনিষ্ঠতা থকা কথা আনক কৈ গৌৰৱ অনুভৱ কৰিবলৈ ভাল পোৱাটো
 মানুহৰ মনৰ এটা দুৰ্বলতা। গতিকে গুৰুজীৰ নিচিনা এজন ডাঙৰ-
 সৰু সকলোৰে প্ৰিয়, সকলোৰে প্ৰজ্ঞা, ভক্তি, সমীহ কথা লোকৰ লগত
 নিজৰ ঘনিষ্ঠতা প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ অনেক অনেক প্ৰকাৰে তৎপৰ
 হ'ল। বহুতো ফুল-চন্দন, গুৰুজীৰ দ্বাৰতে থকা গুৰুজন ফুলসী পাতৰ
 মালা, ধূপধূনা নাম-কীৰ্ত্তন আদিৰে মহা-সমাৰোহেৰে গুৰুজীৰ নম্ৰ
 দেহা শ্ৰদ্ধাৰ্থ্যৰ বাবে শ্মশানলৈ পোতাৰাত্মা কৰি লৈ অহা হ'ল।
 তাত পুনঃ পুনঃ বিপুল হৰিধ্বনিৰ স্বাক্ষত গুৰুজীৰ দেহ চিহ্নত
 ফুলফলৈ সোণাৰ কথা হ'ল। এই সময়তে তেওঁৰ পুৰুষা কাপোৰ-
 কানি সৰাই দেহা ধুই-পৰাণি পত্ৰিত কৰি অকৃত কপোৰ লিখিত
 সোণাৰ কৰ্মৰ ধৰ্ম্মোত্তে 'গুৰুজী'ৰ পিতৃ থকা ধৰ্ম্মিষ্ঠৰ ধৰ্ম্মমিত্ৰ এটা
 অকলমান কেঁহুৰাজ-ৰঙৰ কাপোৰৰ চৌপোজাৰ চিত্ৰবত্ৰ এটা সৰু
 লেখাৰলৈ ওলাল। সকলোৱে সেইখন গুৰুজীৰ টাইল জা তেওঁৰ

পাখিৰ সা-সম্পত্তি আদিৰ কি ব্যৱস্থা হ'ব তাৰেই কথা লেখি থোৱা বুলি ভাবি কাগজখন পঢ়িবলৈ হেঁতাওপৰা লগালে। সকলোৰে মনত ধাৰণা আছিল যে ছিলঙত গুৰুজীৱ যি সামান্য হাতৰ-জুহাৰৰ সম্পত্তি আছে সেই সকলোবিলাক তেওঁ নিশ্চয় জনহিতকৰ কাৰ্যৰ বাবেই দান কৰি যাব। এনে পৰাৰ্থপৰ উদাৰ অকলশৰীয়া মানুহেনো আক কি কৰিব সম্পত্তিবিলাকেৰে ?

এই কখন-মখনৰ ভিতৰতে কোনোবা এজনে টোপোলাটোৰ পৰা লেখাকালোটা উলিয়াই মুখখন অতি যত্নেৰে সমানভাৱে ফালি, ভিতৰৰ কাগজডোখৰ উলিয়ালে। কেবাজনেও উবুৰি খাই লেমৰ আঁক জোৰৰ পোহৰত পঢ়িব ধৰিলে। পঢ়োঁতা কেইজনৰ মুখৰ ৰূপ সন্নি হোৱা দেখি আঁক কেইজনমান গ'ল, কি লেখা আছে সেইখন কাগজত লাবলৈ। এইদৰে একোবাৰকৈ কেইজনমান যায়, কাগজডোখৰ জুমি জুমি কেইবাবুৰমান পঢ়ে; পঢ়ি থাকোঁতে থাকোঁতে মুখৰ ৰং সন্নি হৈ যায়। ইটোৱে সিটোৰ মুখ চোৱা-চুই কৰে, ফুটফুটাই কিবা কয়।

ফুট-ফুটনি গুজ-গুজনি, মুখ চোৱাচুইৰ মাজতে কাগজডোখৰত লেখা কথাৰ ৰহস্য শ্ৰমশানযাগীসকলে জানিব পাৰিলে। জানি—সকলোৰে মুখৰ মাত হৰিল, হতভম্ব হ'ল। দিঠক নে আপোন চৰখিছে-পাখিৰ নোৱাৰি বহুতে নিজৰ গাত চিকুটিও চালে। আচৰিতে প্ৰলয় হৈ পৰিছিল তললৈ গ'লেও কিজানি সেই মানুহবিলাক ইমান আচৰিত, ইমান ভীত, এনে বিমূঢ় হৈ নপৰিলহেঁতেন।

কাগজখনত অতি স্পষ্ট আখৰেৰে, অতি যত্নেৰে সকলোৰে সহজে পঢ়িব পৰাকৈ লেখা আছিল “মোৰ ছিলঙত থকা সকলো হাতৰ-জুহাৰৰ সম্পত্তি মই----ক দি গলোঁ।” তলত নিজৰ নাম চহী কৰি তেওঁ বেমাৰ পৰাৰ দুদিনমান শিলৰ তাৰিখ দিয়া। কাগজ-খনত য'ৰে য'ৰে ফল-পাচলি বেচি ফুৰা এজনী ধুনীয়া খাটীয়া ছোৱালীৰ নাম। ভাইক সকলোৱে চিনি পায়। ভাইৰ মাকেও তেনেকৈ য'ৰে য'ৰে ফল-পাচলি বিক্ৰী কৰি ফুৰিছিল। গুৰুজী প্ৰথমতে ছিলঙলৈ অহা সময়ত ভাই পাট গাভৰু আছিল। তেজাল সূৰ্য্যম জল-প্ৰভাকৰে মুকলি-মুৰীয়া পাহাৰী ছোৱালীজনীলৈ সেই কলত ছিলঙত থকা ডেকাসকলে এবাৰ নহয় এবাৰ নোচোৱাকৈ থাকিব নোৱাৰিছিল। ভাইও মাকৰ দগিত মূৰত কেতিয়াবা আনাকসৰ

জাপা, কেতিয়াবা আলু, কেতিয়াবা কমলা ইত্যাদি লৈ বাবুসকলৰ
 ঘৰে ঘৰে বেহা কৰি কুৰিছিল।

সেই সময়ত কেতিয়া কেনেকৈ হে উজনি অসমৰ নৈৰ্ভীৰক বাবুসকল
 ঘৰৰ চোঙেলীয়া ডেকা বজোৰামৰ প্ৰতি ভাটৰ দুৰ্বলতা জ্ঞানিছিল,
 আকৌ নিৰ্ভীক, তেজাল সুঠাম পাহাৰী ছোৱালীৰ মনটোত কেনেকৈ
 যে চক্চকীয়া বগা লহপহীয়া ডেকা বজোৰামে সঁচি বহুতাইছিল,
 তাক সেই দিনৰ পৰা আজিৰ এই মুহূৰ্ত্তলৈকে কোনোও মূণাকবেও
 নাজানিছিল। এই বিষয়ে শুকজী যেনেদৰে নিৰ্বাক, তেওঁৰ মনো-
 হাবিলী খাটীয়া গাভৰুও সেইদৰে নিৰ্বাকৰ আছিল।

অসমীয়া, খাটীয়া, বঙালী আদি সকলো লোকৰ কাৰণেই তেওঁ
 যিদৰে নিজকে বিলাই দিছিল, আৰু নিজে যেনে সবল অতুল্য-
 হীন প্ৰায় ব্ৰহ্মচাৰীৰ জীৱন যাপন কৰিছিল, সেইবোৰ দেখি-শুনি
 কোনোও তেওঁৰ চৰিত্ৰৰ এনে এটি দুৰ্বলতাৰ কথা সপোনতো ভাবিব
 নোৱাৰিছিল।

এতিয়া সম্মানত শেষ কৃত্যৰ সময়ত ‘শুকজী’ৰ জীৱনৰ এই
 বহুত তেওঁৰ স্বেচ্ছাকৃত স্বীকাৰোক্তিৰ পৰা জানি তেওঁ ঘৰলৈ
 নোযোৱা, বিয়া-বাক নকৰোৱা আদিৰ কাৰণ সকলোৱে যেন নতুনকৈ
 বুজি পালে।

প্ৰথমতে সকলোবিলাক আচৰিত হ’ল; নিজৰ চকু-কাপকে
 বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰা যেন পালে। লাহে লাহে কথাটোৰ মৰ্ম
 উপলব্ধি হ’ল। বু বু বা বা, ছিঃ ছিঃ ছাঃ ছাঃ লাগিল।

বেছি ভাগেই বামবিকু সুঁৱৰি আঁতৰি গ’ল। কেইজনমানে
 কৰ্তব্য বুজি ভাবি খাটীয়া ছোৱালীজনীক ঘৰৰ দিবলৈ গ’ল। কেই-
 জনমানে চৰিত্ৰ-বিশ্লিষ্টতাৰ কথা বিবৰি বিবৰি মৰা ৭ বছৰ বিহ
 থাকিল। হৰিধৰনি নামকীৰ্তন সকলো উদ্যম কৰিবলৈ গ’ল।

খাটীয়া ছোৱালীজনীয়ে কথাটো শুনি একো বুজি নাপালে।
 ভাট কঁকালৰ বিষত কেঁকাই থকা বুঢ়ী মাকক মাতি আনিলে।
 মাকে কথাতোৰ শুনি থকাৰ কৰি কৰি উঠিল। আগন্তুক মানুহ
 বিলাকৰ মুখলৈ ভাৱশূন্য খোলা চকুৰে ব লাগি চাই থাকি ভাই
 লাহে লাহে চলি গবিল। জীয়েকে আশে বেখে বুঢ়ীক ধৰি ভিতৰলৈ
 লৈ গ’ল।

মশামৰাণীবিলাক স্বৰাশ্বৰি ওত্তৰাৰ গাছত সকলোৱে কথাম্বাৰ
 গুনিলে। প্ৰথমে সকলোৱেই অধিষ্ঠাস কৰিছিল। গাছত এনে
 সাংস্কৃতিক মানুহ এজনক এনেকৈ মান-সন্মান প্ৰজ্ঞা-উক্তি কৰাৰ
 বাবে সকলোৰে মনত কম বেছি আশ্চৰ্য্য হ'ব ধৰিলে। বহুতেই
 ঘূৰাত মিৰ্বাক হৈ ব'ল। সকলোৰে মনত শুকলীৰ চেঙেলীয়া
 বক্সৰ এটা মুহূৰ্ত্তৰ কাৰ্য্যটোহে বৈ গ'ল। তেওঁৰ আজীৱন পৰাৰ্থে
 জীৱন বিলোভাৰ কথা ক'বো মনলৈ নাছিল। বৰং সকলোৱে
 বুঢ়াৰ পেটে পেটে এনে স্বভাৱ আৰু সেই বাবেই বিদ্ৰা-বাক নকৰাই
 স্বৰ-বাৰী এৰি মানুহৰ শ্ৰবে শ্ৰবে ভালৰি বোলাই ফুৰাৰ কথাকে
 কৈ কৈ এনে এজন সমাজ কলঙ্কিত কৰা লোকৰ পৰা অব্যাহতি
 পাই নিশ্চিত হ'ল।

শিক্ষকৰ শেষ পাঠ

এইটো সন্ধন বৰা নামেৰে এজন সাধাৰণ পাঠশালা কুলৰ পণ্ডিতৰ কাহিনী।

নগাঁওৰ কামপুৰ অঞ্চলৰ কপিলী নদীৰ দক্ষিণ ফালে থকা গোটেই কেইখন গাঁওতে সন্ধন বৰাৰ শিক্ষক হিচাপে বৰ নাম আছিল। প্রকৃত বিদ্যোৎসাহী, জনস, সবল স্বভাৱ আৰু সংসাহস আদি আদৰ্শ শিক্ষক জনোচিত বহুবিধ গুণৰ বাবে সেই সময়ত সন্ধন পণ্ডিতক সকলোৱে শ্ৰদ্ধা কৰিছিল, ভাল পাঠিছিল। আনকি কুল পৰিদৰ্শকসকলো সন্ধনৰ পাঠশালাৰ ছাত্ৰবিকাকৰ শিক্ষা আৰু চৰিত্ৰৰ মান দেখি অতি সন্তুষ্ট আছিল। এই কাৰণে চৰকাৰী পৰিদৰ্শকসকলৰ মনতো সন্ধন বৰাটো এখন শ্ৰদ্ধাৰ আসন অৰ্জন কৰি লৈছিল।

উনৈছশ বিয়াল্লিছৰ গণ-আন্দোলনৰ সময়ত, অসমৰ গাঁৱে-ভূঞা সকলোতে জনগণৰ বিৰাট জাগৰণ হ'ল। ইংৰাজ খেদা, 'কৰেজে ইয়া মৰেজে', 'Quit India', 'ভাৰত ছোৰো' আদি নানা 'স্লোগান'ৰ হুংকাৰত অসমৰ গগন পতন বিদীৰ্ণ হৈ পৰিল। এই আন্দোলনৰ হেঁচা নগাঁও অঞ্চলতেই অধিকতৰে পৰিছিল। ধৰা-মাৰা, পলায়ন, বড়ুৱা ইত্যাদি নগাঁওতে বেছি পৰিমাণে হৈছিল। কলকাতা গোটেই অঞ্চলতে অমেৰিকন, ইংৰাজ, নিয়ো, জাট, গুৰ্জা আদি সৈন্যই নিৰ্ভয় দি ফুৰিছিল। মানুহৰ দিনটো আহিলে ৰাতিটো নুপুতায়, ৰাতিটো পূজাৰে দিনটো নাৰায় যেন অৱস্থা। ভায়ৰ প্ৰত্যেক জৰে জৰেই এজন দুজন সৈন্যক বা আন্দোলনত জড়িত আছিল। এই দেখাভে একো একোজন গাঁওতে দেশী-বিশেী সৈন্যসকল সোকাটো অকল্য কঠাচাৰ, উৰণীকন কৰিছিল। যাতা-তিবোতা, ডেকা-বুকা, ল'ৰা-ছোৱালী নিবিশেষে।

দেশ-কাল কঁপাই দিয়া এই আন্দোলনৰ উত্তেজনা সন্ধন বৰা পণ্ডিতৰ ঘাওঁ চাণ্ডুকীতো বিয়লি পৰিল। প্ৰথম ছোকা অকলত নামা

গগন বিদাৰি স্নোগানৰ চিঞৰ, পাঠশালাৰ ছাত্ৰসকলে গঢ়া এবি
সময়লত যোগ দি গাছীটুপী পিজি হাতত নিচান লৈ, হলহুল চিঞৰ
বাখৰ কৰি 'স্নোগান' গাই ফুৰা অৱস্থাত, সৰুখন পণ্ডিতে দুৰে দুৰে
আন্দোলনৰ বেহ-ৰূপকে নিৰীক্ষণ কৰি আছিল আৰু পাৰ্শ্বমানে
জ'ৰাহঁতক আন্দোলনত যোগ দিয়াৰ পৰা বিৰত ৰাখিবলৈ যত্ন
কৰিছিল। শেষত যেতিয়া তেওঁৰ পাঠশালাৰ ওপৰ শ্ৰেণীৰ ভাল
ভাল বৃত্তি পাবলগীয়া জ'ৰাহঁতো আন্দোলনত যোগ দিবলৈ গ'ল,
আৰু গৈ মিলিটাবীৰ অত্যাচাৰত কাৰো মূৰ কটিল, কাৰো হাত-ভৰি
ভাগিল, কোনোবা বা মৰিয়েই গ'ল, আকৌ কাৰোবাক হয়তো খৰি-
বাক্সিয়েই লৈ গ'ল, আৰু লগে লগে সেই জ'ৰাহঁতৰ ঘৰবিলাকতো
নানা অত্যাচাৰ উৎপীড়ন চলাব খৰিজে, তেতিয়া আৰু সৰুখন
পণ্ডিতে মনে মনে থাকিব নোৱাৰিজে।

তেওঁ প্ৰথমতে জ'ৰাবিলাকৰ অভিভাৱকসকলক লগ খৰিজে,
মাত্ৰে জ'ৰাহঁতে গোজমালত যোগ দিব নোৱাৰে, তাৰে দিহা-পৰামৰ্শ
কৰিজে। কিন্তু সেই সময়ৰ, গেষ্ট উভেজনাময় বিৰাট বিপ্লৱৰ
পৰা, দেশৰ ডেকা শক্তিক বোধ কৰি ৰখাৰ শক্তি অভিভাৱকসকলৰ
নাছিল বুলিজেও বঢ়াই কোৱা নহয়। বিশেষকৈ গাঁৱলীয়া অঞ্চল-
বিলাকত, য'ত চাউল, নিমখ, কেৰাচিন, চেনি, গুহুখ, কাপোৰ আদিৰ
বাবে হাফাঁকাৰি লাগিছিল, আৰু লগে লগে চলিছিল মিলিটাবী আৰু
পুলিচৰ নানা ৰকমৰ পীড়ন।

অৱশেষত সৰুখন পণ্ডিতে চৰকাৰৰ পক্ষৰ পৰাই সহায় পোৱাৰ
আশাত, পাঁৱতে থকা দাবোণা, চিপাহী আদিৰ ওচৰলৈ গ'ল। তেওঁ-
লোকক কাৰো কাকুতি কৰি বুজাবলৈ যত্ন কৰিজে যে জ'ৰাবিলাকে
আচলতে এনে একো দোষলীয়া কাম কৰা নাই, স্বাৰ বাবে সিহঁতৰ
ওপৰত মাৰুখৰ আদি অত্যাচাৰ কৰা হৈছে। জ'ৰাবিলাকক অলপ
বুজাই বঢ়াই ক'লেই ঠাণ্ডা হ'ব। নহ'লে লিখাই পঢ়াই চোকা চোকা
কহুতো জ'ৰাৰ ক্ষতিৰাৎ নষ্ট হৈ যাব, ইত্যাদি। নানা প্ৰবন্ধ কৰি
ইজমৰ পৰা সিজনলৈ ওহা-যোৱা কৰিও, সৰুখন বৰা পণ্ডিতে ক'ৰো
পৰা একো সহায় বা সহানুভূতি নাপালে।

ভাৰিচিহ্নি, একো শুভভূত নাপাই, নিজৰ জুজুহাৰতে পথলি
পথলি জ'ৰাহঁতক গোট খুৱাই, নানা প্ৰকাৰ পুৰিপূৰণ আয়োচনা কৰি,

মাজে মাজে গাজি মাহ ডিৱাই চুৰীয়াৰকৈ নাম পাতি, ল'ৰাৰকৈ
আন্দোলনৰ উত্তেজনাৰ পৰা সুৰত বাখিৰকৈ চেপ্টা কৰিব ধৰিলে।
এই বিসন্নত ভেঙে কিছু কিছু কৃতকাৰ্যও হৈছিল।

কিন্তু সৰুখন পণ্ডিতৰ কপালত হিতে বিপৰীত ফল ফলিছিল।
গাঁওতে থকা দাবোণ টিপাহী আদি, কেইজনমান থামাধুৰী লোকে,
বৰমুৰীয়া চাহাবসকলৰ সুদৃষ্টি লাভৰ আশাত, সৰুখন বৰা পণ্ডিতে
ৰাতি ৰাতি ল'ৰাহঁতক গোষ্ঠী ধুৱাই, উত্তেজনাযুক্তক চৰ্চা কৰে বুলি
চৰকাৰৰ কাণ চুৱালে। ফলত এদিন ৰাতিপুৱা কিছুমান মিজিটাৰী
টিপাহী আহি স্কুলঘৰটো ঘেৰাও কৰি দৈ, সৰুখন পণ্ডিতক হাত-
কেৰেয়া লগাই 'গ্লেণ্ডাৰ' কৰি দৈ গ'ল।

পণ্ডিত, ছাত্ৰ, বাইজ সকলোৱেই প্ৰথমতে স্তম্ভিত আকস্মিকতাত
হতভম্ব হৈ ৰৈ আছিল। সৰুখন পণ্ডিতৰ হাতত হাতকেৰেয়া লগোৱাৰ
শব্দ কাণত পৰা মাত্ৰকেই বাইজ জিকাৰ খাই উঠিল। 'বন্দে
মাতৰম', 'ইন্কিলাব হিন্দাবাদ', 'কৰেজে ইয়া মৰেজে' আদি ধ্বনিত
চাংচুকী গাঁৱৰ আকাশ বতাহ কঁপি উঠিল।

সৰুখন পণ্ডিতক সেই কোঠাল আৰু বিশ্বংসনতাৰ মাজতে মিজি-
টাৰী গাড়ীত ভৰাই দৈ গ'ল। কিছুমান দিনলৈ গাঁৱৰ চ'ৰা ঘৰে
ঘৰে, বাজনী ঘৰৰ, বৰ ঘৰৰ মজিয়াই মজিয়াই, নাম ঘৰত, ঘ'তে
দুই-চাৰি গোট স্থান, তাতেই সৰুখন পণ্ডিতৰ 'গ্লেণ্ডাৰ'ৰ বিষয়ে
হোৱাই নোহোৱাই নানা কথা কেৱা-ফুই হ'ব ধৰিলে। লাহে লাহে
সময়ৰ গুণতেই উখল-মাখলৰ শাম কাটিল। সৰুখন বৰা পণ্ডিতৰ
কথাও তল পৰিল।

ইয়াৰ পাছত কেবাবছৰো সৰুখন পণ্ডিতৰ কোনো খবৰ নাহি।
মানুহে লাহে লাহে ভেঙে কথা পাহৰা যেনেই হ'ল।

স্বাধীনতা পোৱাৰ এবছৰমান পাচত, এদিন থলুৱা আত্মবৃত্ত
লোক এঘৰৰ চ'ৰা ঘৰত, ঘৰৰ কাগজ পঢ়ি থকা মানুহ এজুমে
হঠাতে বু বু বা বা লগাই দিলে। সৰুখন বৰা পণ্ডিতৰ খবৰ
ওলাইছে, ভেঙে ভালে আছে। ভেঙে ক'বলৈ পৰা মুক্তি দিয়া
হৈছে।

বিজুলী বেসেৰে যেন ঘৰঘৰো কগিলীৰ দক্ষিণ অঞ্চল সোটেই-
খিনিতে বিয়পি পৰিল। বিজুলিৰ গণ আন্দোলনৰ স্মৃতি সন্মুখৰ

মনত তেজিয়াও কেঁচা হৈ আছে। বাটজে বিৰাট আয়োজন কৰি সৰুখন পণ্ডিতৰ অভিযন্তাৰ যো-জা কৰিলে।

নিদিষ্ট দিনত সৰুখন পণ্ডিত আহিল। ডাক্ ডাক্ ঠুকাই, হৰিধ্বনি, মালা, বক্তৃতা আদিৰ মাজত, সৰুখন বৰা পণ্ডিতৰ অভিযন্তা হৈ গ'ল। তেওঁ অতি বিনীতভাৱে, বৰ সৰল হৃদয়স্পৰ্শী ভাৱত অভিযন্তাৰ প্ৰত্যুত্তৰ দি অলপ কথা ক'লে।

ইয়াৰ পাছত গাঁৱৰ মানুহৰ আদৰ সন্মানৰ মাজত, কেইটামান দিননো কেনি গ'ল সৰুখনে ততকৈ ধৰিব নোৱাৰিলে। সৰুখনৰ আগৰে পৰা ক্লীপমিন দেহাটো, জেলৰ ভাত খাই আৰু বেছি গুকাই খীপাই গৈছিল। চকু গাতত সোমাই, মুখ শেঁতা পৰি শক্তিহীন হৈ তেওঁৰ মূৰ, হাত অৱবৰত কঁপি থকা হৈছিল।

সৰুখন পণ্ডিতৰ এনে অৱস্থা দেখি, গাঁৱৰ মানুহখিনিয়ে নিজৰ ভিতৰতে কোৱা-মেলা কৰি ঠিক কৰিলে যে সৰুখনৰ জেটিলত থাকি স্বাস্থ্য বেকা হৈ যোৱাত, তেওঁৰ স্বাস্থ্য ভাল কৰিবলৈ ৰাইজেই সহায় কৰিব লাগে। এই সহায় কিদৰে, কেনেকৈ কৰা হ'ব, সেই কথা লৈ বহুতো কোৱা-মেলা হ'ল। শেষত সকলোৱে ভাৱি-চিন্তি ঠিক কৰিলে যে কোনো স্বাস্থ্যকৰ ঠাইত কিছুদিন থাকি আহিলে, সৰুখনৰ দেহমন ভাল হৈ আহিব। বহুতে পুৰীৰ কথা ক'লে—যে সাগৰৰ বতাহ পাট স্বাস্থ্যও ভাল হ'ব, লগতে জগন্নাথ দৰ্শনো হ'ব। কিন্তু পুৰীলৈ যোৱা-গহাৰ খৰচ, তাত থকা-মিলাৰ খৰচ আৰু সৰ্বোপৰি তাত সৰুখনক কোনে চোৱা-চিন্তা কৰিব সেই কথাও ওলাল। এজনৰ খৰচেই ওলোৱা টান, তাতে আৰু এজন লগত যোৱা মানুহৰ খৰচ ক'ব পৰা ওলায়? এইবোৰ নানা কথা ভাৱিচিন্তি সকলোৱে ঠিক কৰিলে যে ছিকং পাহাৰত থকা সৰুখন পণ্ডিতৰ ভাৰ্মিনিয়েকৰ ঘৰতে তেওঁ কিছুদিন থাকি আহকগৈ। বুঢ়া বয়সত, জ্ঞান স্বাস্থ্য লৈ অচিনাকি ঠাইলৈ যোৱাতকৈ, ওচৰতে নিজৰ মানুহৰ লগতে থকা ভাল হ'ব।

এই বিবেচনা কৰি সকলোৱে সিহা-পোহা কৰি সৰুখন পণ্ডিতক ভূমুখ জয়ধ্বনিৰ মাজেৰে, নগাঁও জিলাৰ 'বাহুচেণ্ড'লৈ আনি, ছিকং-পাহাৰী বাহু এখনত ফুৰি দিলে। সৰুখন পণ্ডিতে সকলোকে অধিনয়ে শিৱন্তমুখে হাতৰোৱা কৰি বিদায় ললে।

যথা সম্ভৱত সকলখন আহি ছিলং পাহাৰ পায়েছি। ছিলঙৰ মটৰ শ্বেটচনতো তেওঁক আগবঢ়াই নিবলৈ, তেওঁৰ ভাগিনীয়েকৰ পৰিয়ালতো আহিছেই, তেওঁজোকৰ অনেক বন্ধু-বান্ধবো জগতআহিছিল।

ছিলং পাঠ সকলখন বৰাই কেইদিনমান ভাগিনীয়েকহঁতৰ লগতে ফুৰামেলা কৰি, অগপ' ঠাইটুট চিনিজানি ললে। তাৰ পাচত তেওঁ নিজৰ ইচ্ছামতে অকলে অকলে ফুৰাটকা কৰিবলৈ গলে। তেওঁ বিশেষকৈ ঘৰৰ অগপ দূৰতে থকা 'হাটদাৰী পাৰ্ক'খনতে পুৱা-গধূলি ফুৰি ভাল পোৱা হ'ল।

এইদৰে সন্ধ্যা সকলখনে 'পাৰ্ক'খনলৈ ফুৰিবলৈ যায়, কেতিয়াবা মিহিকৈ কাটি খোৱা ঘাঁহনিত, কেতিয়াবা ঠায়ে ঠায়ে পাতি খোৱা বেঞ্চিত বহি ভাণৰ পলুৱায়। পাৰ্কত ধেমালি কৰি ফুৰা ল'ৰা-ছোৱালীবিলাকৰ বং-ধেমালি চাই থাকে।

এদিন কেইটামাৰ সৰু ল'ৰাই, তেওঁৰ গাঁৱলীয়া ধৰণৰ পোছাক-পৰিচ্ছদ, পকা ডাঙি-গোফে ভোবোকাৰ মুখ দেখি, খেলা এৰি তেওঁলৈ ঘূৰি ঘূৰি চাবলৈ ধৰিলে। "সৌ বুঢ়াটোনে চা, ক'ৰ পৰা আহিছে অ' এইটো?" এটা ল'ৰাই চিঞৰি চিঞৰি ক'লে, "এই বুঢ়া ক'ৰ গাঁৱলীয়া ভূত এই তই? ক'ৰ পৰা আহিছ আমাৰ ইলানে? যা যা, ভালে ভালৈ ওচি যা।"

সকলখন পঙিতে একো নান্দাভিলে। মিটিকিয়াই হাঁহি এটা মাৰি ওচৰৰ বেঞ্চি এখনত বহিল, আক চুপৰ পৰা এমোকোবা খুন্দা তামোল উলিয়াই লৈ পান্ডজিয়াৰ ধৰিলে। কিছু সময় ল'ৰাবিলাকৰ খেল-ধেমালি চাই, ইফালে সিফালে ফুৰি, সকলখনে গাহে গাহে পাৰ্কৰ পৰা ওলাই আহিল। ল'ৰাৰ দলটোতেও, তেওঁক ভেঙুটাই ভেঙুটাই গাহে গাহে কিছুদূৰলৈ লাগি আহিল।

পাছদিনাও বুঢ়া সকলখন পণ্ডিত আকৌ পাৰ্কখনলৈ ফুৰিবলৈ আহিল। পাৰ্কত খেলি থকা ল'ৰাৰ দলটোক দেখি, তেওঁ সিহঁতলৈ গৈ এটা মৰমিয়াল হাঁহি মাৰিলে। সিহঁতৰ বং-ধেমালি দেখি তেওঁ যেন বৰ সন্তোষ পাইছে—এনে ভাব। ল'ৰাবিলাকে অগপদিনাৰ মিচিনাকৈ, নানা বিকল্প কৰি তেওঁক জোকাবলৈ ধৰিলে। কিন্তু বুঢ়াজনে সিহঁতৰ কল্হাত কেৱল মিচিকিয়াই হাঁহি থকা দেখি, কি কথা, ল'ৰাহঁতে একো বুজিব নোৱাৰিলে।

এইদৰে ভালেদিনো চলিল। কিছুদিন পাছত এই হাঁহিমুখীয়া বুঢ়াজনৰ নীৰ্বিহ ব্যৱহাৰত, ল'ৰাৰ দলে কি কৰিব কি নকৰিব, একো বুজিব নোৱাৰি, তেওঁক বিদ্রূপ কৰিবলৈ এৰি দিলে। লাহে লাহে তেওঁক দেখিলে, একোটা সৰু লাজকুৰীয়া হাঁহি মাৰি, তেওঁৰ মৰমিয়াল, মিচিকিয়া হাঁহিৰ প্ৰভাৱৰ দিবলৈও ধৰিলে।

এদিনাখন ল'ৰাবিলাকে দেখিলে বুঢ়াজন পাকলৈ ফুৰিবলৈ নাই আহা। কেবাদিনো তেওঁক পাকত নেনেধি, ল'ৰাহঁতৰ মনত অলপ উৰুঙা উৰুঙাই লাগিল। অ'ত তাত্তা মৰুবা কৰাৰ পাছতো, মিচিকিয়াই হাঁহি থাকা সেই বুঢ়াজননো কিয় হঠাতে পাকলৈ নাহা হ'ল, এই ভাবি, ল'ৰাহঁতে তেওঁক ক'ৰবাত দেখা পায় নেকি বিচাৰিব ধৰিলে। এনেকৈ কেইদিনমান ইফালে সিফালে ঘূৰাঘূৰি কৰাৰ পাছত, সিহঁতে তেওঁ থাকা ঘৰটো বিচাৰি উলিয়ালে। চুচুক-চামাকৈ গৈ ঘৰৰ বাৰান্দালৈ উঠি লাহেকৈ দুৱাৰত টুকুৰীয়াই দিলে। এগৰাকী তিবোতা মানুহে দুৱাৰখন খুলি সিহঁতলৈ সপ্ৰশ্ন চকুৰে চালে। “এতিয়ানো আকৌ কিহৰ চান্দা লাগে?” বুলি বিবক্তিমহলি সুৰত সুধিলে।

“নাই, নাই, আমি চান্দা বিচাৰি আহা নাই। এজন পকা-দাড়ি লোকে ভোবোঁৱৰ বুঢ়া মানুহ ইয়াত থাকে নেকি, তাকেহে সুধিবলৈ আহিছোঁ। তেওঁক আমি সদায় পাকত লগ পাইছিলোঁ। কেবাদিনো তেওঁক পাকত দেখা নাই বাবে বিচাৰিবলৈ ওলাইছোঁ।”

“অ' হয় নেকি? তেওঁ মোৰ মোমাইদেউ হয়। বোৱা দহ-বাৰ দিন ধৰি তেওঁ ‘নেমুনীয়া’ ছৰ হৈ হাস্যাতাজত আছিল। আজি চাৰিদিন আগতে তেওঁৰ মৃত্যু হৈছে।” সৰুজনৰ ভাগিনীয়েকৰ চকু চলচলীয়া হৈ উঠিল।

ল'ৰাবিলাকে, সৰুজনৰ ভাগিনীয়েকক, সিহঁতৰ মনে জনামতে, সহানুভূতিৰ কথা দুই-চাৰিটা ক'লে। এটা সৰু ল'ৰাই মাত লগালে, “আমি তেওঁক সদায় পাকত লগ পাইছিলোঁ। প্ৰথমতে আমি তেওঁক তাত্তা বিদ্রূপো কৰিছিলোঁ। ইতিংক কৰি হাঁহিছিলোঁ।” ল'ৰাটো তলমুঠা হ'ল। “পাছত, লাহে লাহে তেওঁক আমাৰ ভাল লগা হ'ল।”

“অ' হয় নেকি? পাছলৈনো কেজেই ভোমাজোৰে তেওঁক ভাল লগা হ'ল?” সৰুজন বৰাৰ ভাগিনীয়েকে সুধিলে।

“ক’ব নোৱাৰো, কিন্তু জায়াৰ ডাল লাগিছিল।” ল’ৰাজনকে ক’লে।
এইবুলি সিহঁতে নিঃশব্দে বিদায় ললে।

সকলখনৰ জাগিনীয়েকৰ চকু চল্‌চলীয়া হ’ল। দুবাবখন অপোহাৰ
লগে লগে, তেওঁৰ মুখত দুখৰ মাজতো এটা সৰু হাঁহি বিৰিঙি উঠিল।
তেওঁ উপলব্ধি কৰিলে, যে আজীৱন শিক্ষকতা কৰা তেওঁৰ মোমা-
য়েকে এই সৰু সৰু ল’ৰাবিলাকক এনে এটা পা, দি থৈ গ’ল, যে
সেইটো সিহঁতে সহজে পাহৰিব নোৱাৰে।

এই শিক্ষাৰ পাঠ যে এটা ঘটনাচক্ৰৰহে পৰিণাম, এই কথা
ল’ৰাবিলাকে গম নাপালে, সিও এটা ডাল কথা হ’ল। সকলখন
পণ্ডিত কলা আছিল বুলি সিহঁতে গম পোৱা নাছিল।

জেইমত বন্দী হৈ থকা অৱস্থাত, এটা চিপাহীক হাতৰ বেতৰ
কোবত, কেইবছৰমানৰ পৰা সকলখন বৰা পণ্ডিত একেভাবে ককা
হৈ গৈছিল।

+++

বগী

দ্বিতীয় মহামুদ্ধ শেষ হোৱাৰ কেইমাহমান পাছৰ কথা। যুদ্ধৰ বিভিন্নতা, মাকিন, ইংৰাজ, আফ্ৰিকান, জাৰ্চ, গুৰ্খা, পাজাবী, পাঠান আদি নানান সৈন্যসকলৰ দপদপনি, উল্হুংখলতা, প্ৰাণৰ মিয়াদৰ স্থিৰতা নথকা জীৱনটোৰ হাতত থকা সময়খিনি। পাৰ্শ্বমানে ভোগ বিলাসৰ মাজত কটাবলৈ কৰা অস্থিৰ মনৰ বিকৃত চেষ্টা, এই সকলো বিলাকৰ তেতিয়া সাম কাটি আহিছে।

যুদ্ধ চলি থকা সময়ত, ছিলং চহৰত যেতিয়া বগা চামৰা, ক'লা চামৰা, ব্ৰাউন চামৰাৰ সৈন্য, অফিচাৰ, যুদ্ধৰ সা-সৰঞ্জাম, গাড়ী-মোঁৰাৰ দল্লদোপ হেন্দোজদোপ লাগি থাকিছিল, তেতিয়া ছিলংবাসী জনসাধাৰণৰ পেপুৱা জগা অৱস্থা।

বাটে-ছাটে, দোকানে-বজাৰে সকলো পিনে কেৱল ফৌজী পোছা-কেৰে ফিটফাট হৈ থকা নানা 'বেংক'ৰ অফিচাৰসকলৰ ডাঙৰ, সৰু মটৰ গাড়ী, জীপগাড়ী, মেণ্ডবোভাৰ, প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড ট্ৰাক, ডেন গাড়ী ভৰ্তি সৈন্য, যুদ্ধৰ সৰঞ্জাম, মোঁৰা, গাধ, ছাগলী, কুকুৰ চৰাইৰ খাং ইত্যাদি কঢ়িওৱা আঁঠু-দহ চকীয়া ট্ৰাকৰ প্ৰাদুৰ্ভাৱত, ছিলঙৰ ব্যস্তা পদুমিত সদায় কোলাজ। দিনে ৰাতিয়ে চঞ্চল সজ্জা ভাৱ। ইয়াৰ উপৰি, বাটে ছাটে, পন্থপনাই ফুৰা সাধাৰণ সৈন্যবিলাকৰ উল্হুংখল ব্যৱহাৰৰ শুধ। 'চাইবেন'ৰ ভীতি উপেক্ষাকাৰী বৈ, বৈ জেনীয়া উকি, ওপৰত অনবৰত এৰোপ্লেনৰ গোঁ-গোৱনি, তলত সৈন্য অক সৈনিক আড়ম্বৰৰ দপদপনি। কোন মুহূৰ্ত্তত বোমা পৰি সকলো চুৰমাৰ হৈ যাব পাৰে সেই আশংকা। চাইবেনৰ উকি গুলিকেই তত্ক্ষণাত্ হেৰাই, যি স্ব'তে থাকে লৰাজখিকৈ 'ট্ৰেক'ৰ ভিতৰত সোমাবলৈ যোৱাৰ আৰ্ত্ত মনৰ ব্যাকুলতা, 'All clear' নিদিয়াকৈ পো-পোৱাজি লৈ চাহি মধুসূদন চিন্তে। গাঁতৰ ভিতৰত কুঁচিমুচি বহি থকাৰ দুৰ্জোপৰ পৰা মানুহে সকাহ পাই উঠিছে।

যুদ্ধ চলি থকা সময়ৰ নানা ৰোমাঞ্চকৰ দৃশ্যৰ, উৰা বাতৰি, বেডিঙ'ৰ ওচৰত বহি ৰাতি দুৱাৰ খিড়িকী বন্ধ কৰি, জাৰ্মান, জাপান

আদি বিপ্লবী 'শ্বেতজল' ধৰিবৰ চেষ্টা, ক'বৰাত যেনেবাটো- গুনে নেকি বুজি সজ্ঞাত ভাৱে 'শ্বেতজল'ৰ মাজত সৰু কৰি, কমপাতি গুনাৰ একাগ্ৰতা। বহু-বাক্যৰ লগ হলেই কোনে কি ধৰিব, 'শ্বেতজল' পৰৱৰ্তী হৈছে গুনিবলৈ পালে, সেইবিলাকৰ উদ্ভাৱনপূৰ্ণ আৱেগময় আদিও ভেটিয়া কৰা হৈ আছে।

বাহিৰে ভিত্তিৰ সৈন্যসকলৰ লগতে, ভেতৰলৈকৰ কৰ্মীৰ বাহ্যিক-সকলৰ নিৰাজ, নিঃসংগত, দৃষ্টিটুকু বহুদূৰাবিলাকবোৰো পৰিছে।

বজাৰে-ঘাটে জনসাধাৰণৰো মানুহ বুজি গম্য কৰা দিন লাহে লাহে উভতি আহিছে। মাজে মাজে ছিলতৰ প্ৰাক্ মুকলিৰ খাতিয়া আয়া বা ক'হঁতে আকৌ 'চিঙিলিয়া' মানুহৰ হৰলৈ কাম বিচাৰি আহিব আৰম্ভ কৰিছে। অনেক ভাষিৰ দোহাৰা ধনসম্পত্তিৰ মালিক হৈ বহিছে। কহতে কৰ্মিকতে আৰ্জা ধন কৰ্মিকতে হেৰুৱাইছে। অনেক দেশ এৰি নিকৰদেশ হ'ল। অনেকক উল্লেখ কৰা মানুহৰ ফলত, ছিলং চহৰত বগা চামৰা, ক'লা চামৰা, নীলা চকু, ক'লা চকু, সোণালী চুলি, কেকোৰা চুলিৰ ল'ৰা-ছোৱালীবিলাকে বাটে, পথৰে দৌৰাদৌৰি কৰি খেমালি কৰি ফুৰিব ধৰিলে। মাৰুপথান-দেশত, পিতৃপৰিচয়হীন, এনে ল'ৰা-ছোৱালীবিলাক মাকৰ পৰিচয়তে ডাঙৰ-দীঘল হ'ব ধৰিলে। যিবিলাক ভিৰোতাৰ এই দাৰিদ্ৰ্যৰ বোজা মুকলি পৰিল, সেইবিলাকেই বিশেষকৈ কম-কাজ বিচাৰিব ধৰিলে। এনে সময়তে মোৰ হৰলৈকো একলী খাতিয়া ভিৰোতা কাম বিচাৰি আহিল।

কাছীকৈ ওহ পাছ মানুহজনী। চুলিৰ বং বঙচুৱা। বঙ বগা গাৰ বৰণ। নীলচীয়া বহল চকু। সৰু হলেও নাক ফোঁচা নহল। পুৰুষ ওঁঠ। স্বাস্থ্যমণ্ড চেহেৰা। দেখিলেই গম পালে যে মানুহজনী নিৰ্ভেজাল খাতিয়া জাতিৰ নহল। হয়তো কোনোবা চাহাবলিহাৰ চাহাবৰ শৈলকণসৰ নত্ন সহচৰীৰ সন্তান, নাইবা টকা জেন-জেনৰ ব্যৱসায় কৰা কোনো কাৰুণীয়াজাৰ বংশোদ্ভবোও হ'ব পাৰে।

যি হওক—মানুহজনীৰ সন্তোজ স্বাস্থ্যমান চেহেৰা আৰু চকুখুৰা জৰা দেখি মোৰ বেয়া নাজানিল। বিশেষকৈ সেই সময়ত সুস্থ স্বাস্থ্যৰ আয়া বা ক' পোৱাটো দুৰ্লভ হৈ পৰিছিল। ভিতৰ বিলাসী জীৱন-আগমৰ ফলত, অনেকক সেহে মনে প্ৰাণিক ছোৱা সনা আহিল।

মোৰো তেতিয়া ঘৰত সহায়ৰ বাবে মানুহ এজনী নিতান্ত আৱশ্যক। কাম-কাজ, দৰ্মহা-পাতি সকলোখিনিৰে মিজ হোৱাত, মই মানুহজনী নিযুক্ত কৰিলোঁ।

বন্দোৱস্ত মতে তাই আমাৰ ঘৰত কাম কৰিবলৈ ধৰিলে। তাইৰ দায়িত্বত থকা সকলোখিনি কাম সুচাৰুৰূপে কৰি চোভালৰ ব'দত বহি, কাপোৰৰ তলৰ মোনাখনৰ পৰা তামোলপাণ, চূণ, ধপাত উলিয়াই লৈ, আৰাম কৰি এমোকোৰা খাই লয়। ওচৰে সামৰে থাকিলে মোকো কেতিয়াবা যাঁচে, “মেমচাহাব খায়েগা?” তাইৰ নিজা হিন্দীত কয়। মই ‘নাখাও’ বুলি কওঁ। “উৱা—কোৱাই” নেই খানেচে হামতো থোৰা ডি নেই বহ'নে চেকতা” বুলি তাই পিক পেলাবলৈ উঠি যায়। চকুৰ আঁতৰত পিক পেলাই আহি তাই মোক কিবা চিনাই বা ৰিপু কৰিব আছে নেকি সোধে। থাকিলে চিনাইৰ ওপৰত তাইৰ হাতো চলে, মুখো চলে।

লাহে লাহে তাই মোৰ ঘৰৰ সকলো কাম-কাজৰ দিহা ভালদৰে পোৱা হ'ল। আমাৰ বন্ধু-বান্ধৱ, আত্মীয়-স্বজনকো চিনাজনা হ'ল। এটা কথা লক্ষ্য কৰিছিলোঁ যে তাই গচৰাচৰ আয়া, কং বা কাঞ্চী বিলাকৰ দৰে প্ৰবঞ্চনাপ্ৰবণ নহয়। কেতিয়াও কোনো চেলু লৈ তাই কামলৈ নাহ'ক নাথাকে। সময়মতে আহে। নিয়মৰ কাম নিয়মমতে কৰি যায়। মুখত কেঁমজ বা অমায়িক ভাব কমেই দেখা গৈছিল। কিন্তু আঁচাৰ ব্যৱহাৰত নল্ল ভুলতা আছিল। এটা আত্ম-বিশ্বাস আৰু আত্মসন্মানৰ ভাবো আছিল। এই স্বভাৱ দুটাৰ বাবেই, তাই যেন যুদ্ধোত্তৰ সময়ৰ অনেক শ্ৰমিক তিবোতাৰ দৰে মানুহৰ প্ৰতি অসন্মানজনক বা বঞ্চনায়ুক্ত ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰিছিল। তাইৰ স্বভাৱ খোজামেলা আছিল।

দিন যোৱাৰ লগে লগে তাই যেনেকৈ আমাৰ ঘৰৰ সকলোকে ভালদৰে জনা হ'ল, তাইও সেইদৰে তাইৰ পৰিয়ালৰ কথা মোৰ আগত মাজে সময়ে কোৱা হ'ল। ছোৱালীকালৰ কথা বৰ ন'কছিল। কেতিয়াবা সুধিলেও, “উ—মাটবাপ ক'ব লা ম'ৰ গিয়া, নেই জানতা” বুলি খাতিয়া মিশ্ৰিত তাইৰ হিন্দীত, দুই এম্বাৰঙে সেই কথা সামৰি থৈছিল।

মানুহজনীৰ গাৰ বৰণ চাহাবজোকৰ দৰে বগা আছিল। এই বাবে আমাৰ ঘৰৰ সকলোৱে তাইক ‘বগী’ বুলি মাতিছিল।

তেতিয়াহে তাই দুই-চাৰিটা অসমীয়া ল'ৰা বুজিব আৰু ক'ব পাৰে হৈছিল। 'বগী' নাম দিয়া গুনি, তাইৰ হিন্দীৰে কৈছিল, "হাম বহুত চক্ৰেদ হ্যায় না—উল্লিহে 'বগী' নাম দিয়া। উ-হা, লাইআল" বুজি মোকোৰা মোকোৰে হাঁহিছিল।

'বগী'য়ে গিৰিয়েক আৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ কথা সাজে সাজে কৈছিল। গিৰিয়েক হেনো একেইদা আৰু মদপী। অফিচ এটাত সৰু কাম এটাও কৰিছিল। মদ খাই পৰি থাকি, নিয়মমতে অফিচলৈ নোহোৱা বাবে হেনো কামটো গ'ল। এতিয়া কাম নাই। বহি বহি মদ খায় আৰু বৈশীয়েকৰ লগত ঘন হাই কৰে। মাৰপিট কৰে। ল'ৰা-ছোৱালীহাজো বাদ নাযায়। বগীৰ ল'ৰা-ছোৱালী মুঠাক পঢ়াই শুনাই মানুহ কৰাৰ বৰ মন। মিহনাবী স্কুল এখনলৈ যায় হাঁহেই। 'ক্লিক্' কিতাপ বহীৰ খৰচ নাই। কেৱল 'ইউনিফৰ্ম'টোৰ বাবদ অলপ পইচা দিব লাগে। বগীয়ে সেইবাবে আৰু পেট প্ৰত্যাহ্বানকৈ কাম কৰি ধন আজিব লাগে। যেই সেই বা ম'তে ত'তে কাম কৰিবলৈ তাই হেনো ভাল নাপায়। সেইবাবে তাইৰ মনৰ জোখাবে, দামে-কামে, ঘৰে মিলে কাম এটা বিচাৰি ফুৰিছিল। কেবা ঠাইতো কাম পাইও তাই নগ'ল বোলে। আমাৰ ঘৰখনত কাম কৰি তাই হেনো ভাল পাইছে। মই মনতে ভাবিলোঁ 'যথা লাভ'।

বগীয়ে আমাৰ ঘৰত কাম কৰা তিনিচাৰি বছৰেই হ'লটি। কোনোদিনে বিনা কাৰণত খতি কৰা নাই। কামত হেলা কৰা নাই। ল'ৰা-ছোৱালীৰ লগত একৰকম 'গাৰ্জেন'ৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰে। পঢ়াত এলাহ কৰিলে, কিতাপ-পত্ৰ, কাপোৰ-কানি হিজিবিজিকৈ খেজে বকে। অসুখ-বিসুখ হ'লে সিহঁতক আৰাম দিবলৈ স্বপ্ন কৰে। মোৰ হাতৰ চিলাই, ঘৰ সজোৱা, ফুলদানী সজোৱা ইত্যাদি খুটখাট কামবিলাকত সহায় কৰে। গিৰিহঁতৰ প্ৰতিও তাইৰ নজৰ। পিজ্জা জোতাযোৰ চিক্‌চিকীয়া চাহা নহলে তাই একৰকম জোৰ কৰিয়েই সেইবোৰ সোজোকাই নি, চিক্‌চিকীয়া কৰি দিয়ে। এইদৰে তাই আমাৰ ঘৰত একৰকম অপৰিহাৰ্য হৈ পৰিল।

এদিন বগীৰ আঙা সময়ৰ ভালেখিনিও পাব হৈ গ'ল। দুই-আঠে ঘনটা পাব হৈ যোৱাতো একো খবৰ নাপাই, অলপ আচৰিত হ'লোঁ। কৰণ খবৰ নিদিয়া তাইৰ অভ্যাস নহয়। কি হ'ল, কি নহ'ল, জাৰা-

চিন্তা কৰি একোভে বগী আহিল। লগত আক একমী মানুহ। বগীয়ে ক'লে, গিৰিয়েকৰ হেনো বাতি মদৰ আড্ডাৰ পৰা জ্বলি জ্বলি আছে, বাতাত ঠাণ্ডে খুন্দিলে। বোকাৰে মূৰত দুখ পাইছে। হাম্পাতাজত আছে। তাই কেইদিনমান কাম কৰিব নোৱাৰিব। সেই বাবে, লগৰ মানুহজনীক 'বদলি' দিবলৈ আনিছে। মই তাইৰ গিৰিয়েকৰ মটৰ দুখটোৱা হোৱা বাবে সহানুভূতি দেখুৱালোঁ। বগীয়ে অলপ শিৰজি ভাৰেৰেই ক'লে, "নেই হোৱা 'একটিসেন্ট?' এত্না চেৰাপ পীতা, এত্না চেৰাপ পীতা" বুলি লগত আনা মানুহজনীক দ্ৰৱৰ কাম-কাজ অলপ বুজাই দি যাবলৈ ওলাল। মই তাইক প্ৰাপ্যৰ উপৰিও কিছু টকা দি, আৰু দৰকাৰ হ'লে ক'বলৈ কলোঁ। মোক 'খুশীলাই চিবুন' দি বগী গ'লগৈ।

ভিমিমাহ মান পাচত বগী আহি ওলাল। গিৰিয়েকৰ দ্ৰৱৰ সোধাত বেছ নিৰিকাকভাৱেই ক'লে, "উ-লা মৰ্ গিয়া।" মই দুখ প্ৰকাশ কৰিলোঁ। বগীয়ে একপ্ৰকাৰ ভাঙিলাৰেই ক'লে, "এত্না চেৰাপ পীনেচে নেই মৰেপা? 'জিভাৰ' কা বিমাবী ভি থা না? কমজোৰী ভি থা। 'একটিসেন্ট' ভি হৱা। লা-মৰ্ গিয়া। উহা—মেমচাহাৰ—হাম বহত্ তক্জিব্ হেই হো। মেঙা লাটআপ-উ-হা।" বুলি তাই আহি পৰিল। বগীক চাহ, তামোজটালি দি তাই আকৌ কাম কৰিব নে নাই সুধিলোঁ। তাই দ্ৰৱকৈ মাত দিলে, "কাম নেই কৰেগা তো চলগা কেইচা? ই মাহিনা বাদ আয়েগা ম'?" মই শুক বুলি শলাজিলোঁ। ইজনী মানুহৰ লগত দুঅহাৰ কথা কৈ বগী গ'লগৈ।

কথামতে, চলিত সাহচৌ শেষ হোৱাত বগী আকৌ কাম কৰিবলৈ আহিল। বগীক দেখি দ্ৰৱৰ সৰুকোৱে ভাঙ পালে। ৰাজনী আৰু লগত ল'ৰা দুটাৰ সুখতো হাঁহি বিৰিঙিল। এইবাৰ বগী একেবাৰে সন্ত বহুৰ কাল আমাৰ দ্ৰৱত থাকিল। তাই আমাৰ দ্ৰৱে এজন হৈ পৰিল। জাৰৰ দিনত আমি ছিঙাৰ পৰা মামি আহিলে, বগীৰ দ্ৰৱতে দ্ৰৱৰ চাৰি দি আহোঁ। তাই বৰী-দ্ৰৱ চকু দি ৰাখে। আমি গৈ পোৱাৰ দিনা বিহুনা ৰ'দাই গল্প। ফুজাদনী সৰুই গল্প। গল্পৰ পামী-মুনি, যতনাই ৰাখে। 'গেট'ৰ সুখত গাখীৰ 'হৰ' শুনিছে, একোকাৰা হাঁহিভাৰা সুখত 'গেট' বুলি দিলে। কেতিয়াবা ল'ৰা-ছোৱালীদ্বয়ো লগত থাকে।

দিন চোদ্দাৰ লগে লগে মোৰ ল'ৰা-ছোৱালী বুকুৰ বুকুৰ হ'ল। বৰীৰ ল'ৰা-ছোৱালী দুটাও উঠিব হ'ল। কুকুৰ বন্ধ বা দুটিৰ দিনত, মাজে মাজে ল'ৰাৰ লগত, ওচৰৰ ল'ৰাত থকা আশেপাশে মাথুৰে জৰাজে হয়। দুই এদিন থাকি আছে। এৰাৰ প'ৰাৰ পৰা আহি বৰীয়ে কলে যে তাই গাঁৱত অকপমান মটি সুবিধামতে এটা লৈ থ'লে। খেতি-বাতি কৰিব বুলি জ্ঞানিছে। এজনী জ্ঞান মৰু চাই, শিকাই বুজাই মোক দি দাব। বৰীৰ নিচিনা নিৰ্ভৰযোগ্য মানুহজনী হেৰুৱাম বুলি জ্ঞানি মনতে বেয়া জাপিনা যদিও মুখত কলো, "বৰ ছাত্ৰ কৰিলি। খেতি-বাতি কৰি উপাৰ্জন কৰাৰ সমান ভাল কথা নাই।" "ঠিক কিয়া না মেঘচাহাব?" মোৰ পৰা আশ্বাস বিচৰা সুৰত সোধে। যট হয়ত্তব দিওঁ। ইয়াৰ দুইমাহমান পাচত বৰীয়ে এদিন এজনী মানুহ লগত লৈ আহিল। দুই সপ্তাহমান তাইক লগে লগে লৈ, আমাৰ গছৰ কাষ-কাষ বুজাই বজাই দিলে। ভাৰপাচত এদিন চক্ৰলীয়া চকু, খোকাখুকি মাতেৰে, স্বৰ-আলোৱা সকলোকে চেনেহসমা মাত ৰাতি, বহুবাৰ "বুজাই চিবুন" দি বৰীয়ে আমাৰ পৰা বিদায় লৈ গ'ল। বিদায়ৰ পৰা আমাৰো সকলোৰে মন গধুৰ, চকু চক্ৰলীয়া হৈ পৰিল। বন্ধা-বতৰৰ আজন্ত কেতিয়াবা বৰীৰ বন্ধা ওলায়। বিশেষকৈ কাম-কাজত আহকাল লগে বৰীৰ বন্ধা যনলৈ আহে।

মাজে মাজে বৰীক কলত দেখোঁ। তাই লুপৰ পৰাই আহি মাৰি ওচৰলৈ আহি বন্ধৰ বাতিৰি লৰ, দিলে। মোক বজাৰ কৰাত সহায় কৰি দিলে। বাৰীপাতা কামত বৰ ব্যস্ত বুলি কয়। জাহ্নবি হলেই এদিন আহিব বুলি কৈ তাই নিজৰ কিনাকুটা কৰিবলৈ যায়।

ইয়াৰ পাচত সেকলমাহো পাৰ হ'ল। এদিন দেখোঁ, 'সেট'ৰ লুপৰ পৰা "মেঘচাহাব হ্যাৰ? অ' মেঘচাহাব" বুলি এনোকেলা আহি লৈ বৰী সোমাই আহিছে। গিঠিৰ নিচে ওজোমটো জোতা, মন্তৰে তাঁল খোৱা এটা অজলীয়া আকৃতিৰ স্বপোনৰ বেনা। 'সোনাটো' আকালৰ একৰে নকটৈ টেব, তাই অজলীয়া হাততবি বেজি বহিল। যট 'জাপী'ক বুলি এটা সজনিব কলো। বৰীয়ে "একিটাৰ 'হোলা, একটু ডাঙা জোতা 'জাপী' বুলি টক চমাবাটো ওচৰলৈ কটাই আন।

অপীয়ে ডজা এখন আনি দিয়াত তাই মোনাটোৰ বস্তুখিনি উলিয়াই দিলে। দুই সেৰমান ডাঙৰ ডাঙৰ আলু, কেইটামান কোমল কোমল মাৰ্কে, কিছুমান বীন, কেইমুঠিমান জাইশাক। বগীয়ে হাঁহি মোলৈ চাই ক'লে, “হামাৰা বাগানকা ‘টীজ’। আপুকা আন্তে আনা হয়।” তাই নিজৰ হিন্দীত ক'লে। মই পাচলিখিনিক বখানিলো। পাচলিখিনি অনাত বৰ ভাল পাইছোঁ বুলি তাইক ‘খুব্লাই চিবুন’ কলোঁ। সন্তুষ্টিৰ হাঁহি এটা তাইৰ মুখত বিৰিঙি উঠিল। বগীয়ে আমাৰ ঘৰৰ প্ৰত্যেকৰে খবৰ ললে আৰু তাইৰো খবৰ ক'লে।

ল'ৰা-ছোৱালী দুটাই কি শ্ৰেণীত পঢ়িছে সোধাত, তাই ল'ৰাটোই স্কুলৰ শেহৰ শ্ৰেণী পাইছে আৰু ছোৱালীজনীৰো স্কুল শেষ হ'বলৈ দুবছৰ আছে বুলি ক'লে। পঢ়াত বোলে দুয়োৰে বাপ আছে। সেইবাবে হেনো স্কুলৰ শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলে কিতাপ বহী ইত্যাদি দি আৰু স্কুলৰ বাহিৰেও মাজে মাজে পঢ়াশুনা চাই দি সহায় কৰে। বগীয়ে কয়, “হাম কেতনা দুখ কিয়া। আপতো জান্তা হয়। আঙি দুনো লেৰ্কা লেৰ্কা ‘লিখাট পৰাই’ চিখ্কে আছা আদমী বনেগা তো হাম খুচী হয় হো মেমচাহাব।” মই কওঁ, “হ'ব দে, ঈশ্বৰে সহায় কৰিব।” এনেকৈ কথাই বতৰাই কিছুপৰ বহি, চাহ-জলপান ঠোমোলচালি খাই, এইদৰে মাজে মাজে আহিব বুলি কৈ বগীয়ে ‘খুব্লাই চিবুন’ দি যাবলৈ উঠিল। পাচলিখিনিৰ বাবে মইও আৰু এবাৰ ‘খুব্লাই’ কৈ তাইক বিদায় দিলো।

বগী যোৱাৰ কেইমাহমান পাচত, শহৰৰ টান নৰীয়া বুলি ‘টেলিগ্ৰাম’ পাই, ততাতৈয়াকৈ গাঁৱৰ ঘৰলৈ গলোঁ। দীঘলীয়াকৈ থাকিব লগীয়া হ'ব পাৰে বুলিও মনত ভাব এটা নোহোৱা নহয়। ঘৰ বখীয়া মানুহ এটা আছিল যদিও, আমাৰ অহাত পলম হ'লে, টাউনলৈ আহিলে আমাৰ স্বৰত সোমাই, চাই-চিন্তি যাবলৈ বুলি বগীৰ ল'ৰা-ছোৱালীক মাকক ক'বলৈ কৈ যাব পাৰিলে ভাল আছিল বুলি ভাব এটা হৈছিল। কিন্তু তেতিয়া সেইবিলাক কৰিবৰ সময় নাছিল।

ঘৰলৈ গৈ বেমাৰীৰ অৱস্থা ভাল নেদেখিলোঁ। জী-জোঁৱাই, পো-বোৱাবী, ভাই-ভতিজা আদিৰ উপৰিও, লগাভগা অনেকেও অসুখৰ খবৰ শুনি খবৰ কৰিবলৈ আহিছে। ঘৰখনত এটা থা-থালীয়া বিশৃংখল ভৱে। এই মৰীয়াতে আৰু গ্ৰাম ডেবমাহমান ভুগি,

শহৰ চুকল। শ্ৰাদ্ধাদি যোৱাৰ পাচত, ঘৰখন চিৰিলৈ লাগি কিছু সময় পৰিস্থিতিলৈ আহিবলৈ আৰু ডেৰমাহ মান সময় লাগিল। আমি প্ৰায় তিনিমাহৰ মূৰত ছিলাঙলৈ আহিলোঁ। দীৰ্ঘ অনুপস্থিতিৰ পাচত, ঘৰ সোমাই বগীৰ অঁতৰ অনুভৱ কৰিলোঁ। তাই থাকাহেঁতেন ইমান দিন ঘৰ এৰি থাকিলেও, স্মিৰি আহি কোনো অসুখীৰ পাৰ নালাগিলহেঁতেন। যিহওক, ঘৰখন থানখিত লগাই লোঁ।-

বগীয়ে মাজে মাজে আহে যদিও, আগতকৈ আহা পাতলিল। কাৰণ সোধাত ক'লে যে তাই বোলে লগাঙগা মানুহ এঘৰৰ লগত লগ লাগি অলপ বহলকৈ খেতি কৰিছে। আগৰ দৰে ঘনাই ঘাটলৈ আহিবৰ সময় নাপায়।

দিন গৈ, মাহ গৈ, কেইটামান বছৰো পাৰ হ'ল। মোৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে বাহিৰলৈ গ'ল। বগীৰ ল'ৰাইও বোলে কলেজ পাচ কৰি কিবা এটা চাকৰিত সোমাইছে। ছোৱালীজনীয়েও মেট্ৰিক পাচ কৰি মিছনাৰী স্কুল এখনত কাম কৰে। দুয়োটাই লগে লগে পঢ়িও আছে হেনো। বগীয়ে ল'ৰা-ছোৱালীক মানুহ কৰিবলৈ কৰা যত্ন, কৰ্মৰতী হোৱা জানি বৰ ভাল লাগিল। আজিকালি বগীৰ লগত বৰকৈ দেখা সাক্ষাত নহয়। মাজে মাজে ল'ৰা-ছোৱালী দুটাক লগ পওঁ। মাকৰ কথা সোধো। সিহঁতৰ খবৰ লওঁ। ল'ৰাটোই কামৰ মাজতে, পঢ়াশুনা কৰি এম এ পৰীক্ষা দি পাচ কৰা বুজি ক'লে। এতিয়া মিছনাৰী কলেজ এখনত কাম পাইছে। ভনীয়েকেও বোলে শিক্ষয়িত্ৰীৰ কামৰ মাজতে বি এ পাচ কৰি একেখন স্কুলতে ওপৰৰ শ্ৰেণীত পঢ়ায়। ল'ৰা-ছোৱালী দুটাৰ জীৱনত ভালদৰে প্ৰতিষ্ঠিত হোৱাৰ আগ্ৰহ আৰু অধ্যৱসায় দেখি বৰ সন্তোষ পালোঁ।

আগৰ দৰেকৈ, বাৰীৰ শাক-পাচলি, কলমুল লৈ বগী কাটিং আহে। ল'ৰা-ছোৱালীয়ে পঢ়া শুনা কৰি প্ৰফেচাৰ শিক্ষয়িত্ৰী হৈছে যদিও তাইৰ এম নাই। হাতভৰি মেলি বহি, চাহ ভামোল খাই, ঘৰৰ প্ৰত্যেকৰে খা-খবৰ লৈ তাইৰ নিজৰো খবৰ বাতৰি কৈ, সময় পালে আকৌ আহিব স্কুলি 'ছুবুলাই চিবুন' দি বগী খান্সৈ।

ইতিমধ্যে ১৯৭২ চনত মেধাৱন্যৰ মৃত্যু হ'ল। বগীৰ ল'ৰা মেধাৱন্য চৰকাৰৰ এজন গণ্যমান্য ব্যক্তি হ'ল। ভনীয়েকেও মিছনাৰীৰ সহায়তো উচ্চ শিক্ষা ল'বলৈ বিলাতলৈ গ'ল। এতিয়ালৈ ঘৰৰ

বলীয়ে বিনম্রভাবে আৰু আমন্দেৰে মোক আহি কয়। নিজৰ কৰ্ম
বলসৰ কঠোৰ পৰিশ্ৰমৰ কথা সোঁতৰে। কয়, “হাম্ কেতনা দুখ
কৰ্বে হুৱা, আপ্তো জান্তা হ্যায় না মেমচাহাব? আঙি ঠি লোককু
দেখো—নোকৰ ভি বাছা, মটৰ গাড়ী ভি কিনা, বৰা ঘৰমে ভি বহুতা—
উৱা লাট আপ্” বুলি গলগলাই হাঁহে। মটও আনন্দ প্ৰকাশ কৰি তাইক
কওঁ, “চাচোন—কিমান ভাল লাগিছে এতিয়া। এতিয়া তই আৰু
কলট কৰিব নাজাগে। আৰাম কৰ। বয়সতো হ’ল—তোৰো, মোৰো।
আমাক এতিয়া উপযুক্ত স’ৰা-ছোৱালীয়ে চোৱা দিন—নহয় জানো?”

বগীৰ ভ.মোজ, খপাত, চুণেৰে বঙা পৰি থকা ওঁঠৰ মাজত
কৃতকাৰ্য্যতাৰ হাঁহি এটা বিৰিঙি উঠে। চকুৰ দৃষ্টি দূৰলৈ যায়।
বুজুৰ পৰা খন্তিৰ হুমুনিয়াহ এটা ওলাই আহে। কয়, “উৱা মেম-
চাহাব, হুমতো আপ্না আপ্ বহেগা আচ্ছা লাগুতা। আপ্না কৰেগা,
আপনা ধাংগেগা, আপনা বহেগা—ঠিক নেই?”

মট কওঁ, “ঠিকেই কৈছ।” আগৰ দৰেই হাতভৰি মেলি বহি, চাহ-
তামোল খাই, খবৰ বাতৰি লৈ আৰু খবৰ বাতৰি দি সময় পাৰে
এইদৰে আকৌ আহিব বুলি কৈ মোক ‘খুবলাই চিবুন’ কৈ ডাই আয়তৈ।

তাই ফোৱালৈ মট চাই বওঁ। মাতৃপ্ৰধান সমাজৰ, স্বাধীন ভিত্তি-
তাৰ মনোভাৱ দেখি ভাল লাগিল। একে সমাজতে এই স্বাধীনতাৰ
কিমান যে অপব্যৱহাৰ হুৱে, সেটো কল্পাও মনলৈ আহিল।

মানুহৰ সকলো জ্ঞান-বোৱা, উঠন-পতনৰ মূলতে যে মানুহৰ
মনটোৱেই, সেটো কল্পা জনা থাকিলেও কেনে পূমৰ উপলব্ধি কৰিবলৈ।

কেইটামান খাটীয়া শব্দৰ অসমীয়া ৰূপ :

পৃঃ ১৩০ ‘উৱা’—কথাৰ মাজত বা আগতে ব্যৱহাৰ হোৱা ভাৱপ্ৰকাশক
শব্দ, —ইয়াত আচৰিত :ভাৱ বুজাইছে। পৃঃ ১৩০ ফোৱাই—
তামোল। পৃঃ ১৩০ ফ—বাই বা ডনী,—ইয়াত কামৰূপী বাই অৰ্থ হয়।
পৃঃ ১৩০ লা’—কথাৰ আগত বা মাজত মানাতাবে ব্যৱহাৰ হয়,—ইয়াত
উল্লেখিত হ’ল। পৃঃ ১৩১ জাইআপ্—অৰা, বখিলো,—ইয়াত ‘কণ্ঠসো
মৰো’ৰ দৰে ব্যৱহাৰ হৈছে। পৃঃ ১৩২ খুবলাই—নজৰ আৰু ধনপাদ।
পৃঃ ১৩২ চিবুন—বহত। পৃঃ ১৩২ বেতা—কট। পৃঃ ১৩২ জাইআপ্—
বখিলো। পৃঃ ১৩২ উৱা—দুখ, আচৰিত, অং-ৰাগ আদি বুজোৱা শব্দ।
পৃঃ ১৩২ ডা—আৰু।

বুঢ়ী গোসাঁনীৰ বিলৈ

সেইদিনা মামঘৰলৈ যাওঁতে বাটৰ কাষত দ'খাই থোৱা জাবৰৰ দ'মটোৰ ওপৰত কুকুৰা চৰাইৰ তেঁও-মুখে সৈতে চেপটি পেলাওৱা ছাল, নাড়ী-ভুবি, মাহৰ বাকজি, পেটু, দাঁতনিকটাই পৰি থকা দুটা মৰা দানশজিৱা, এটা পেট ফুলি ওহুন্দি থকা মৰা মেকুৰী পোতাঙ্গী, পতা শাক-ভৰকাৰী, ভাত আঙা, মাহৰ কাঁইট, মাহৰ ছাব এই-বিলাক চক্ষুত পৰাত আৰু সেই জাবৰৰ দ'মটোৰ ওচৰেদিয়োই মৰজপীয়া হোৱাত বুঢ়ী গোসাঁনী আৰু লগৰ কেউগৰাকীয়ে নাকে-মুখে চান্দৰ লেচ সোপা দি, কোনোমতে ঠাইছোৱা সান হৈ মৰলৈ জুজি বেগাই খোজ দিলে।

সেই ক্ষুৎসিৎ দৃশ্য আৰু দুৰ্গন্ধময় পৰিস্থিতিটো যিমান পাৰি শীঘ্ৰে পৰ হৈ স্বাভাৱে বুজি ধৰায়েলা কৰোঁতে, শকত-আমত বুঢ়ী গোসাঁনীৰ সোঁ ভৰিখন, খোকোৰা মোজোৰা হৈ ভাঙি থকা বাটটোৰ মাজৰ এটা সৰু গাঁতত সোমাই, বেকা হৈ প'ল। তেওঁ স্বতঃপাত 'আই ও' বুলি শব্দ এটা কৰি বহি পৰিল। লগৰ কেউগৰাকীয়ে তেওঁক হাতত ধৰি আঁহেবেখে তুলিবলৈ চেষ্টা কৰাত, বুঢ়ী গোসাঁনীৰ মুখৰ গৰা মাতৰ 'উহ্, উহ্' শব্দ ওলালেও, তেওঁ মুখ মিহলৈ মন নকৰি, মনে বুজিলে 'চৌকস' ডেকানী আৰু পাটেশ্বাৰীৰ হৈলীয়েকৰ কাকত শুধ দি কোনোমতে থিয় হ'ল। তাৰ পাচত আটাই কেউ-গৰাকীয়ে গোসাঁনীক থেৰিকুৰি ধৰি তেওঁৰ মৰলৈ গৈ প'ল। সেই-দিনা তেওঁলোকৰ কৰ্মো নামলৈ যোৱা নহ'ল।

স্বতঃপাত জিহীৰী ছোৱালীয়ে সৈতে বুঢ়ী গোসাঁনী আৰু কেউ থাকে। 'কল্যাণী'ৰ প্ৰমুখে থকা কুকুৰাটোত, এটা 'কমলা' কাম কৰা জামহীৱা মামুৰ থাকে।

বুঢ়ী গোসাঁনীক মৰলৈ নি, জিহীৰী ছোৱালীজনীৰ স্বভাৱত-তেওঁক নিহনাৰত তহাটী হৈ, গোসাঁনীৰ ভাৰ্য্যিক ভাৰ্য্যিকৰ নিজস্ব ছোৱালীজনীক কুৰাই কৰাই গোসাঁনীক জামুৰ দি, লগৰ কেউগৰাকী মৰলৈ ওলায়।

পাৰাৰ শৰ্মানীৰ সৰু ল'ৰা ডাঙৰ। তেওঁ ক'লে, “মই বাপা কামৰ পৰা আহিলেই পঠিয়াই দিম।” বাকী কেইগৰাকীয়েও আকৌ এবাৰ আহিব বুলি, আৰু দৰকাৰ হলেই তেওঁলোকক খবৰ দিবলৈ কৈ ধৰাহৰি গ'ল।

সাজ লাগি শুভাত, গোসাঁনীলৈ বুলি হাতে হাতে কিবাকিবি অৰুণ অৰুণ লৈ, আটাইকেইগৰাকীয়ে গোসাঁনীৰ খবৰ ল'বলৈ আহিল।

ইতিমধ্যে শৰ্মানীৰ ডাক্তৰ ল'ৰাই, গোসাঁনীৰ ভৰিখন চাই-চিঙি, লগোৱা আৰু খোৱা ঔষধ দি, পানীগাঠিত বেণ্ডেজ এটা বান্ধি দি গৈছে। ভৰিখন উখলি বগা পৰি আছে যদিও, গোসাঁনীক দুপৰীয়া দেখি যোৱাতকৈ সুস্থ যেন দেখি চৰুৱীয়াসকলৰ মন পাতল লাগিল।

আপীয়ে সতনাই আনি দিয়া তামোল চোবাই চোবাই, গোটেই কেইগৰাকীয়ে সেই ‘মিউনিচিপেলিটি’ নে ‘কৰ্পোৰেচন’ৰ আওকণ, ৰাস্তাত গৌৰৱ-জাবৰৰ দ'ম, গাঁত, বোকাপানী, এইবোমৰ কথাই পাতিলে। অলপ সময় কথা-বতৰা হোৱাৰ পাচত, গোসাঁনীৰ ভাগৰ লগা যেন দেখি, আপীক অলপ জাগি ওবলৈ আৰু দৰকাৰ হলে, ৰাতি হলেও ‘কামলা’টোৰ হতুৱাই খবৰ এটা দিবলৈ কৈ, তেওঁলোকে বিদায় ল'লে।

ৰাতি বিছা অলপ আহাৰ কৰি পানী এগিলাচৰ লগত ডাক্তৰে দিয়া ‘কেপ্‌চুল’ ‘টেব্লেট’ খাই, মুখত অকলমান চুৰুকা তামোল লৈ, গোসাঁনীয়ে পশ্চম্নাত সুঁহৰি বিছনাত দীঘল দিছে।

ডাক্তৰে বিষ কমা ঔষধৰ লগত টোপনি অহা ঔষধো দিছিল। বিছনাত পৰাৰ অলপ সময় পাচতে গোসাঁনীৰ টোপনি আহিল।

পাচদিনা পুৱা, আনকালতকৈ গোসাঁনীৰ সাৰ পোৱাত প্ৰথম হ'ল। লিগিৰী ছোৱালীজনীয়ে ইতিমধ্যে উঠি ধৰ-চোতাৰ সৰাত লাগিছে। গোসাঁনীয়ে ঈষ্টনাম স্মৰণ কৰি, উঠি বহি, বিছনাৰ পৰাই মাত লগালে, “আপী, এই আপী, কতনো কি কৰি আহে? এইপিনে আহ।” তাই মাত লগালে, “চোতাল সাৰি আহোঁ আই। এই হলেই। এইবিলাক পেজাই গা ধুই আহোঁগৈ।” এইবুলি তাই চোতাল ধৰ সাৰা জাবৰ-জুৰুবিলাক এটা শুভা পাতিত শুবাই, আগবাতি ৰাজনী ধৰ সাৰি মুঠি জুমাট খোৱা ছাই, শাকপাচলিৰ বাকলি, পাতত ৰোৱা আড়া ভাত, হাতখোৱা চৰিয়াৰ চুৱাপানী ইত্যাদি শুবাই খোৱা

মামৰে ধৰা সৰু বালিটোও তুলি লৈ, বাস্তালৈ ওলাই গ'ল।

বাস্তাৰ কাষত 'মিউনিচিপেলিটি'য়ে বা 'কৰ্পোৰেচনে' ক'ম্বাইনিবাট পাতি থৈ যোৱা, বগা আখৰেৰে ডাঙৰকৈ G M. C. লেখা সেউজীয়া টিনৰ, চাৰিচুকীয়া, মামৰে খাই শতছিৰু কৰা 'ডাণ্টবীন' বোলা বস্তটোৰ ওপৰছাটি পৰি, কেউপিনে দ'ম লাগি থকা জাম্বুৰ দ'মটোৰ ওপৰত দূৰৰে পৰা তাইৰ হাতত থকা ভঙা পাচি আৰু খেতেখনোৱা বালিটোৰ সৰুকোখিনি আবৰ্জনা দলিয়াই দিছে। জাবৰৰ দ'মটোৰ পৰা কেইটামান ভেনা মাখি ইফালে সিফালে উৰি উন্ডুনাট আকৌ দ'মটোৰ ওপৰত পৰিগৈ।

জাবৰ জোঁথৰ পেলাই উত্ততিবৰ সময়ত তাই ওচৰৰ শৰ্মানী, ডেকানী, পাটোৱাবীহঁতৰ ঘৰৰ কাম কৰা ল'ৰা-ছোৱালীহঁতেও হাতত জাবৰৰ টিন, পাচি লৈ 'ডাণ্টবীন'টোৰ পিনে জাহা দেখা পাই, "হ'ল তহঁতৰো চোতাল ঘৰ সাৰা?" বুলি, ভঙা পাচি আৰু 'মামৰে ধৰা বালিটো তুলি লৈ বাস্তাৰ মাজত কেইবাবাৰমান ওভোতাই থেকৈচি, চাফা কৰি লৈ ঘৰমুৱা হ'ল।

+++

কপহী বিল

কপ্তি মাহৰ গধূলি। গাঁৱৰ পথাৰৰ মাজত থকা 'ইন্‌পেক্টন' বঙলাটো কঁৱলীৰে বেৰি থকা আছে। অজপ দূৰলৈকো ভালকৈ একো নবিন নোহোৱা। সেবসেবীয়া ঠাণ্ডা ভাব। কেইদিনমান হ'ল চৰকাৰী কামত এই গাঁওলৈ আহিছোঁ। 'প্ৰাক্‌ বোড'ৰ পৰা কেই-মাইলমান সোমুঠ গৈ 'নীলপুৰ' গাঁও। ভাৰমোকপণ, নাৰিকল, বাঁহ, বহল বহল পথাৰ, মাজে মাজে দুই এটা গুলি বা সৰু পুখুৰীৰে সৈতে গাঁওখনত এটা সৰুজিলা, শান্ত পৰিবেশ আছে।

আবেলি চাহ খাই উঠি বঙলাৰ বাৰা-দাত পাতি থোৱা 'ইজি চেয়াৰ'খনত, গাত এখন এৰিলা চাদৰ মেৰাট্ট লৈ বহি হাতেৰে মহ খেদি খেদি শুনামনে বাহিৰলৈ চাই আছিলোঁ। ময়লা কেবাচিন ভেজৰ হাতলেমটোৰ ডিম্বকটামাক পোহৰত লেখা-পঢ়া কৰাৰ উপায় নাই। ফুৰিবলৈ জাগা নাই। মনটো বিৰক্তৰে ভৰি পৰিছিল। এনেতে সৰুকালৰ বৰুৱা তপন গৈ ওলাল। মই আহা গম পাই, মোক লগ ধৰিবলৈ আহিছে। তপনক দেখি বৰ সকাহ পোৱাদি পালোঁ।

তপনহঁতৰ ঘৰ এই গাঁৱতে। ককাকৰ দিনাৰ মৌজা। মাটিবাৰী বহুতো। পঢ়া শেষ হোৱাৰ পাচত, চৰকাৰী চাকৰিৰ কাৰণে হাৰা-খুৰি খাই নুফুৰি তপনে ঘৰতে থাকি মাটি-বাৰী চলায়। গজতে সৰু-সুৰা ব্যৱসায়ো কৰে। দুই বছুৰে বহুতো কথা পাতিলোঁ। চাহ একোকাপ খোৱাৰ পাচত, তপনে মোক পাচদিনা বাতি ভেঙ-লোকৰ ঘৰত ভাত খাবলৈ মাতিলে। মই বৰ ভাল পালোঁ। দুৰৰ চহৰত ল'ৰা-ভিৰোতা এৰি এসপ্তাহৰো ওপৰকাল গাঁৱৰ পথাৰৰ মাজৰ ইন্‌পেক্টন বঙলাত বহি বহি মনটো আমুৱাই গৈছিল। কাহ্নে-পাজৰে ঘৰবাৰী নাই। এমুৰে চকিদাৰৰ সৰু ঘৰ এটা। বিনা দৰকাৰত তাক কক্ষাউণ্ডত নেদেখিলেই।

বাতি হৈ অহাত, মোক পাচদিনা যেন ভেঙলোকৰ ঘৰলৈ যাবলৈ নাপাহৰোঁ, সেই কথা সোঁৱৰাই দি তপন গ'ল। ভেঙ

ফোঁড়াৰ পাচত, লগত ফোঁড়া চান্দাচীটোৱে টেবুলাত ডাঙৰ বুলি ক'লেহি। খাই-বৈ মই বিছনাত পৰিলোঁ।

পাচদিনা, সান্তমান বজাতে মই উপনহঁতৰ ঘৰলৈ ফোঁড়া লগোঁ। গাঁওত সন্ধ্যাতোই বহু ৰাতি ফোঁড়া খেন লাগে। আজিও ৰাতি। উপনহঁতৰ ঘৰ পৈ পাৰ্শ্বভেও সমস্ত জ'লে।

আমি বাহিৰৰ চ'ৰা ঘৰতে বহি কল্ল পাতি আছে। জ'ৰাকালৰ বন্ধুক বছদিনৰ পাচত লগ পাইছোঁ। কত বকমৰে ক'ৰা ওজাল ঠিক-ঠিকনা নাই। এঘণ্টামানৰ পাচত ঘৰৰ আহিল—ডাঙৰ দিছে বুলি। হাত-মুখ খুই বাৰুদী ঘৰলৈ গ'লোঁ। কেবাৰিখো আজিৰ জগত বনৰীয়া হাঁহৰ সোৱাদ পাই, উপনক সুধিলোঁ যে এমে বিতোপন বস্তু ক'ত পালে? উপনে অলপ হাঁহি ক'লে, “হাঁহবনে কি অজ্ঞাত? বিচাৰিজেই পোৱা যায়।” “কেনে?” মই সুধিলোঁ। উপনে ক'লে, “দুই তিনি মাইল আঁতৰত গাঁৱৰ মূৰত এখন ডাঙৰ-বিল আছে। খৰালি তাত জাকে জাকে হাঁহ, কাম; সৰালী আদি নানাবিধৰ চৰাই পৰে। বন্দুক এটা লৈ এপাক ঘূৰি আহিছেই দুই-চাৰিটা মাৰি লৈ আহিব পাৰি।” কথাটো শুনি মই বৰ ভাল পালোঁ। ‘চিকাৰি’ বুলি নাম নাই যদিও, চিকাৰত মোৰ চৰা আছে। উপনক ক'লোঁ, “তেনে-হ'লে এদিন চিকাৰলৈ যোৱা বাস্তব ব'লা।” হাঁহিমুখে মৌলৈ চাই উপনে ক'লে, “ভাল কথা—ফোঁড়া বাস্তব।” উপনৰ লগত পাচদিনা ৰাতিপুৱাই চিকাৰলৈ ফোঁড়াৰ বন্দোবস্ত কৰি, তামোল ঢালি খাই মই ‘ইন্সপেক্চন্’ বঙালৈ আহিলোঁ। লগৰ চান্দাচীটোক পাচদিনা খুৰ দোকমোকালীতে চাহ লগিব বুলি কৈ, কাপোৰকামি সজাই মই বিছনাত পৰিলোঁ।

ফিৰাদিমা দোকমোকালীতে উঠি মূৰ-হাত খুই কাপোৰকামি পিন্ধি, চাহ খাই, কাৰ্টিজ কেইটামান জেগত ভৰাই, বন্দুকটো হাতত লৈ উপনহঁতৰ ঘৰ পালোঁ। উপন সজু হৈয়ে আহিল। অতাপো পলম নকৰি, আমি বিজৰ সিনে কেপাই ফোঁড়া লগোঁ।

কিছুসময় পাচত ফিৰা ওচৰ পালোঁ। ইলাক সিপাৰ ব্ৰহ্ম নেদেখাৰ নিচিনা বহু। ফিৰাৰ মাজত অসংখ্য বগা বগা পদুম ফুল, শ্বেটফুল আৰু নানাপ্ৰকাৰ জৰাজ উভিদেৰে সেউজীয়া হৈ আছে। ৰাতিপুৱাৰ কোমল ৰ'দৰ বঙালী আঙল পৰি, ফিৰাৰ পানী সেৱোৱাজী

হৈ উঠিছে। ছেন প্ৰকাণ্ড সোণৰ পাত এখনত কোনো কাৰিকৰে হীৰা, মানিক, মৰকতৰ কাৰুকাৰ্য কৰি ধৈছে। বিতোপন দৃশ্য। বন্ধুক বিলখনৰ নাম সোধাত ক'লে 'কপহী বিল'। "বিলৰ নাম বাখা মানুহজনৰ কল্পনা শক্তিক বখানিবলগীয়া" মই কলোঁ। সন্মতি-সূচক হাঁহি এটা মাৰি তপনে ক'লে, "গাঁৱৰ মানুহৰ মুখত এই 'কপহী' নামৰ এটা প্ৰবাদো শুনা যায়।" "হয় নেকি? কোনো প্ৰবাদ?" মই সুধিলোঁ।

"এতিয়া ক'বৰ সময় নাই।" তপনে ক'লে। "এতিয়া গল্প কোৱাত লাগিলে চিকাৰৰ আশা এৰিব লাগিব।" অৱশ্যে হাঁহি মই তপনৰ লগে লগে বিলৰ পাৰে পাৰে যাব খবিলোঁ।

কিছুদূৰ গৈ, এঠাইত জাকে জাকে হাঁহ পৰি থকা দেখিলোঁ। তপনে হাঁহজাকলৈ আঙুলিয়াই ইংগিততে মোক গুলী মাৰিব কৈ, তেওঁ নিজৰ বন্ধুকটো ওপৰমূৱাকৈ টোৱাই ব'ল। উদ্দেশ্য, মই ওলত মাৰিলে, হাঁহ উৰি গলে তেওঁ উৰি থাকোঁতে মাৰিব। কেইমিনিটমান পাচত, নিশ্চিতমনে চৰি থকা হাঁহজাকৰ উদ্দেশ্যে মোৰ বন্ধুকৰ পৰা এটাৰ পাচত এটাকৈ, দুটা গুলী মুহূৰ্ততে প্ৰবল বেগে ওলাই গ'ল। লগে লগে তপনৰো বন্ধুক গজি উঠিল—ওকম্ ওকম্। জৰাজৰিকৈ চাই দেখোঁ, শীতল দহবাৰটা মান হাঁহ পৰি আছে। দুটামানে কিছুসময় পানীৰ ওপৰত চপচপাই থাকি, এবাৰ ফটকৰে ওপৰলৈ উৰি গ'ল। দুটা বহু দূৰত পৰিলগৈ। বাকীকেইটা হাঁহ সামৰি লৈ, জাকো কিছুদূৰ আগবাঢ়ি গলোঁ। ইফালে িফালে ঘূৰি, কেইটামান আন আন চৰাই মাৰি লৈ সেউদিনালৈ যথেষ্ট হৈছে বুজি জাবি, পাৰৰ গছ এজোপাৰ তলত আহি বহিলোঁ। মাৰি আনা চৰাইবিলাক, আমাৰ ওচৰতে পৰি ব'ল—মানুহৰ ভিতৰত সুপ্ত হৈ থকা আদিম প্ৰকৃতিৰ চিনস্বৰূপে।

অৱশ্যে জিৰাট ল'বৰ মনে ভৰিহাত মেলি বহি, দুয়ো দুটা চিগাৰেট জ্বলাই গলোঁ। বেজিটো হেতিয়ালৈ ওপৰলৈ উঠি আহিছে। ব'দৰ কোমলতা ক্ৰমে হ্ৰাস হৈ আহিছে। চিগাৰেটটোত এটা জ্বাৰাৰ ছোপা মাৰি তপনক কলোঁ, "এতিয়া ফোভা ভোমাৰ গল্প।"

"গল্প—কিহৰ গল্প?" তপনে সুধিলে। মই কলোঁ, "কিয়, তুমি এই বিলৰ 'কপহী' নাম সম্পৰ্কে কিবা এটা ক'ব খুজিছিলো নহয়?"

“অ’পাহৰিছিলোঁৱেই” অলপ হাঁহি তপনে ক’লে। “এৰা, আমাৰ গাঁৱত এই বিলখনৰ কথা মানুহে কোৱা-মেলা কৰে। ‘স্বপ্নাৰ্থী’ নামটোৰ বিষয়ে থকা প্ৰবাদটোও বৰ সুন্দৰ। কওঁ ব’বা।”

মই কাণ পাতি বোঁ। হাতৰ চিগাৰেটটোত এটা দীঘলীয়া হোপা মাৰি, পেলাই দি, ‘কেচ’টোৰ পৰা আৰু এটা উদ্ধিৰীটো লৈ, দিম্বাচলাইৰ কাঠিডাল জ্বলাই জ্বলাই তপনে জ্বলন্ত কৰিলে, “আমাৰ গাঁৱৰ এমুৰত এখন বৰ ডাঙৰ এৰাবাৰী আছে। বাৰীখনৰ মাজ-ভাগত এটা আধাডাঙা ‘দালান ঘৰ’ আছে। বেৰাবিলাক ফাটি গৈছে। তাৰ ফাঁকবিলাকত গছা আঁহত গছ, বৰগছৰ পুজিবিলাক ক্ৰমে ডাঙৰ হৈ উঠিছে। ভিতৰখনত বাদুলীৰ বাঁহ। গোটেই চৌহদটোতে গছ গছনি আৰু জোপজোবৰ হাবিয়নী। আমাৰ গাঁৱৰ যুগসকলে কয়, সেই বাৰীঘৰ বোলে, কালীপ্ৰসাদ চৌধুৰী বুলি, গাঁৱৰে এজন প্ৰতিপত্তিশালী মানুহৰ আছিল। এতিয়া তেওঁৰ বংশৰ কোনো নাই। কালীপ্ৰসাদ চৌধুৰী শিক্ষিত, অধ্যৱসায়ী আৰু স্বাধীনচেতীয়া লোক আছিল বোলে। কলিকতাৰ কৰোজন্তু পঢ়ি বি এ, পাচ কৰা অসমীয়া ল’ৰাৰ সংখ্যা হাতৰ পাঁচো আঙুলিৰ মূৰত গণিবৰ জোখাবেও নাথাক। দিনৰে ‘প্ৰেজুৱেট’ হৈও, কালীপ্ৰসাদে ইংৰাজৰ চাকৰি বা চহৰ বাসৰ মোহ কাৰ্তি কৰি, নিজৰ গাঁৱতে থাকিবলৈ ললে। এনে বিৰজ ছটনা দেখি গাঁৱৰ মানুহ প্ৰথমে ভাচবিত হৈছিল। ধনী মানী ঘৰৰ একমাল্ল ল’ৰা কালীপ্ৰসাদে নিজৰ মনৰ জোখাবে ঘৰবাবী কৰি, ঘৰ আৰু গাঁৱৰ উন্নতিকল্পে যত্নপৰ হ’ল। দেখি শুনি গাঁৱৰ মানুহে বৰ ভাল পালে আৰু সাধ্য অনুসৰি বাইজে তেওঁক এই বিষয়ত সহায় কৰিবলৈকো ধৰিলে। গাঁওবাসীৰ সহযোগত, নিজৰ নেৰানেপেৰা যত্ন আৰু অধ্যৱসায়ৰ ফলত ক্ৰমে গাঁৱৰ বহুতো অজ্ঞাত অভিযোগ দূৰ হ’বলৈ ধৰিলে। ডাকঘৰ, টিউবওৱেল, ডিচপেনচেৰী, প্লেটচনলৈ অহা-যোৱা বাট, ছালবেৰা নোহোৱা পাঠশালা ঘৰটোৰ মেৰামতি আৰু উন্নয়নৰ উপৰিও ওচৰৰ গাঁৱত থকা মজলীয়া জুজখনত কেইটামান ওখ ত্ৰেলী খুলি, পাচলৈ সেইখন হাইজুৰ পৰ্যায়লৈ নিয়া, জুজৰ বাবে শিক্ষক, ডিচপেনচেৰীৰ বাবে ডাক্তৰ, কম্পাউণ্ডাৰ আদিৰ সুব্যৱস্থাও কালীপ্ৰসাদৰ চপ্টাতে হ’ল। গাঁৱৰ ডাঙৰ নাগ ঘৰ, লাইব্ৰেৰী, ছোৱালীৰ স্কুল আদিও কালীপ্ৰসাদৰ দান। এইবিলাক কৰিবলৈ

কালীপ্ৰসাদে চৰকাৰৰ স্বকলৈ বহু জেখাজেখি কৰি, জহা-হোৱা কৰি, তাওৰ সকলো চেলু মৈ গাঁৱত মেল-মিছিল পাত্তি, বিভাগীয় মুৰব্বী বিষয়াসকলক সেইবিলাকলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰি আনি সাদৰ সন্মান দৰ্শাই, খুৱাই-বোৱাই, কাৰ্যসিদ্ধিৰ হকে নানা প্ৰবন্ধ কৰিছিল। মুঠৰ ওপৰত গাঁওখনৰ সকলো প্ৰকাৰ উন্নতিৰ মূলতে আছিল কালীপ্ৰসাদ চৌধুৰীৰ যত্ন, দুৰদৰ্শিতা আৰু উদ্যমতা।

এনেকুৱা এজন হিতৈষী লোক গাঁৱত থকাত, গাঁৱৰ মানুহে ভাল পেছাদাৰ লগতে গৰ্বও অনুভৱ কৰিছিল। অমায়িক স্বত্বাধৰ কালীপ্ৰসাদৰ প্ৰতি গাঁৱৰ কাৰো অসন্তুষ্টি বা খিয়াল কপট নাছিল। কাৰোকাৰ তেনে ভাব থাকিলেও কালীপ্ৰসাদৰ ব্যক্তিত্বৰ আগত, সেইবিলাক কুটা যেন হৈ উৰি যাবলৈ বাধ্য হৈছিল।

কালীপ্ৰসাদৰ কোনো সতিসন্ততি হোৱা নাছিল। সেই কথাই মাজে মাজে কালীপ্ৰসাদ আৰু ঘৈণীয়েকৰ মনত পোড়া দিছিল। গাঁওফুচলীয়া, ডাঙৰীমোগীয়েও এই কথা মৈ দুখ কৰিছিল। নানান টিকিৎসা, মাদুলী তাবিজ, পূজাপাঠ আদিৰ পাচতো ফল ধৰা নাছিল। কালীপ্ৰসাদ আৰু ঘৈণীয়েক সন্তান সম্বন্ধে হতাশ হৈ পৰিছিল। তেনে সময়তে প্ৰায় ভাটি বয়সত তেওঁলোকৰ এজনী ছোৱালী জন্ম হ'ল। সন্তান জন্মত চৌধুৰীৰ ঘৰৰ সকলোৱে ভাল পালে। আন লোকে 'বুঢ়া বয়সত হ'ল ফেড়িয়া, ল'ৰা হলেও ভাল আছিল' বুলি কোৱা-মেলা কৰিছিল যদিও সকলোৱে কিন্তু ভাল পাইছিল। বৰপে, ঠগে ছোৱালীজনী খুনীয়া হৈছিল। পিতাক মাকে মৰমতে 'কপহী' নাম দিছিল।

গাঁৱত আছিল যদিও কালীপ্ৰসাদে অধ্যয়ন এৰা নাছিল। নানা বিষয়ৰ কিতাপ-পত্ৰ আনি, ঘৰতে এটা সৰু-সুৰা লাইব্ৰেৰী কৰি ফৈছিল। দিনৰ দিনটো নানা কাম-কাজে ব্যস্ত থাকে। বাতিৰ আগত কালীপ্ৰসাদে নিয়মিতৰূপে অধ্যয়ন কৰিছিল। গাঁৱৰে কোনো ডেকা ল'ৰাই পঢ়া-শুনা কৰিব খুজিলে, তেওঁ নিজৰ লাইব্ৰেৰীতে বহি পঢ়িবলৈ সুবিধা কৰি দিছিল। অৱশ্যক মতে অনাধিনি শিকাই বুজাই দিছিল।

কালীপ্ৰসাদে অতি যত্নেৰে জীৱেকৰ পঢ়া-শুনা-বিষয়তো তত্ত্বাবধান কৰি ধৰিছে। মাকৰ পৰা পোৱা হকৰা শিক্ষা আৰু পিতাকৰ

ভক্তাৱধানত পোৱা লেখাপত্ৰা আদি শিক্কাত দিন যোৱাৰ লগে লগে, ৰূপহী ৰা.ন-ওণে সকলোৰে প্ৰশংসা আৰু আদৰৰ পাত্ৰী হৈ উঠিল। লাহে লাহে ৰূপহীৰ বিলাৰ বয়স হোৱাত, কাজীপ্ৰসাদে জীয়েকৰ বাবে উপযুক্ত ঘৰ বৰৰ সন্ধান কৰিব ধৰিলে। ঘৰ মিলিলে ক'ব নিমিলে। বৰ মিলিলে ঘৰ নিমিলে। এনেতে শুনিিলে যে ওচৰৰ গাঁৱৰ ধৰ্মেশ্বৰ মৌজাদাৰৰ ডাঙৰ ল'ৰাই বিলাতত উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰি ঘৰলৈ উভতি আহিছে। তিনি চাৰি পুৰুষৰ মৌজা। সকলোৰে পৰা মৌজাৰ কাম-কাজ, নিয়ম প্ৰণালী ইত্যাদি দেখি জহা ধৰ্মেশ্বৰ মৌজাদাৰ বিচক্ৰণ আৰু দূৰদৰ্শী লোক আছিল। তেওঁ চৰকাৰৰ ঘৰৰ লগত খাতিৰ আৰু গাঁৱলীয়া সমাজৰ লগত সন্তোষ দুয়োটাৰে বৰ বিচক্ৰণ-তাৰে বন্ধা কৰি আহিছিল। এনে বিচক্ৰণ বৃদ্ধিৰ ওপৰত তেওঁ 'ৰাৱচাহাব' উপাধি লাভ কৰিছিল। গাঁৱৰ ঘৰৰ প্ৰতিপত্তি বন্ধা, চহৰ বাস, ল'ৰাৰ বিলাতত শিক্ষা এই সকলোবোৰ ধৰ্মেশ্বৰ মৌজাদাৰৰ দূৰদৰ্শী বৃদ্ধিৰ কৰ্ম আছিল।

ধৰ্মেশ্বৰ মৌজাদাৰৰ ল'ৰাৰ কথা কালত পৰাত, কাজীপ্ৰসাদে এদিন দিন বাৰ চাই, তেওঁৰ ঘৰ ওলালগৈ। দুয়োজোৰে সন্মুখপাৰ লোক। ল'ৰাৰ মত হ'লে আৰু বাহিমোৰা মিহিলে বিন্ধ্য পাত্ৰাত বাধা নাই। কথাবাতা হৈ, আদৰ-অভ্যৰ্থনা লৈ, কাজীপ্ৰসাদ প্ৰসন্ন-চিত্তে ঘৰলৈ উভতিস। ল'ৰাৰ, সোৱৰলীৰ আৰু ঘৰৰ আটাইৰে মিল হোৱাত ৰূপহীৰ বিলা ধৰ্মেশ্বৰ মৌজাদাৰৰ বিলাত ফিবত ল'ৰাৰ লগত ঠিক হ'ল।

একমাত্ৰ সন্তান, মৰমৰ জীয়েকৰ বিলা কাজীপ্ৰসাদে ধৰ্মেশ্বৰৰে পাতিলে। বিলাৰ পাচদিনা মাৰু-পিতাক, গাওঁ কুচলীয়া, লগাভগা সকলোকে কন্দুহাই, চকুৰ পানীৰে বিলাৰ কটনাৰ নতুন সাজৰ আঁচল তিলাই, উকণী জোকাৰৰ মাজেৰে, সকলোৰে হিল্লাস্তৰা আশীৰ্বাদ লৈ ৰূপহী শহৰলৈ গ'ল।

কেইদিনমান পাচত, নতুন জোঁৱাই মঙ্গলমাৰু ৰূপহীৰে সৈতে কাজীপ্ৰসাদে জামেগছাৰ কাৰে নিমন্ত্ৰণ কৰিলে। সেইমন্ত্ৰে মঙ্গলমাৰুৰ লগত, ৰূপহী নিজৰ ঘৰলৈ আহিল। নতুন জোঁৱাইৰ মাত-কথাত, আচাৰ-ব্যৱহাৰত ৰূপহীৰ আৰু পিতাকৰে পৰা, ওচৰ-চুবুৰীয়া মিহলি কটম সৰুজোৰে সন্তোষ পালে। অতি আদৰৰ

একমাত্ৰ জীৱেকৰ মনত প্ৰফুল্ল আৰু সন্তোষৰ ভাব জন্ম কৰি কালীপ্ৰসাদ আৰু ঘৈণীয়েক নিশ্চিন্ত হ'ল। নিমন্ত্ৰণ, আমন্ত্ৰণ, দেখা সাক্ষাত, চিনাপৰিচয় ইত্যাদিৰ মাজেৰে কেইটামান দিন ব্যস্ত আনন্দত কটাই, ৰূপহীৰ সৈতে নন্দকুমাৰ নিজ ঘৰলৈ উভতি গ'ল।

উদ্ধাৰ দুইাহমান পাচত নন্দকুমাৰে অসমৰ বাহিৰৰ এটা ডাঙৰ কাৰখানাত মনৰ জোখাৰে কাম এটা পাই, তালৈ যাবলৈ ঠিক কৰিছে। প্ৰথমে তেওঁ অকলে গৈ কাম-কাজ, থকা-মেজাৰ আও ভাও বুজি লৈ এমাহমান পাচত ৰূপহীকো লৈ যাবলৈ বুলি আহিছে। কামত সোমোৱাৰ পাচত দুবছৰমানলৈ ছুটি পোৱা সম্ভৱ নহ'ব বাবে, পহীৰ লগত নন্দকুমাৰে কেইদিনমান শহৰেকৰ ধৰত থাকি মাতবখা লগাই যাবলৈ বুলি কালীপ্ৰসাদৰ ঘৰলৈ আহিছে।

কালীপ্ৰসাদৰ ঘৰ আকৌ আনন্দৰে মুখৰিত হৈ উঠিল। নন্দকুমাৰেও এটাবাৰ সকলেৰে লগত সংজ্ঞাভাৱে মিচা-মিছা কৰি, পুৱা-গধূলি গাঁওখনৰ ইমূৰৰ পৰা গিমূৰলৈ ফুৰি ফুৰিব ধৰিলে। এনেকৈ ফুৰি ফুৰোঁতে এদিন গাঁৱৰ বাহিৰত, দূৰত থকা এই বিজনখন দেখিলে। সন্ধ্যা বিজ্ঞাতক্ষেত্ৰত, তেতিয়াও নতুন বিজ্ঞাৰ বতীন মোহে আৱৰি থকা ডেকা নন্দকুমাৰৰ বঙা বগা পদুম ফুলেৰে ভৰি থকা বহল বিজনখন দেখি মুগ্ধ হ'ল। ৰূপহীৰ লগত একেলগে এই সৌন্দৰ্য উল্লেগ কৰিবৰ মনেৰে, এদিন জোনাক ৰাতি গধূলি সময়ত দুয়ো এই বিলৰ পাৰলৈ ফুৰিবলৈ আহিল। নিৰ্জন বিজ। বঙা বগা পদুম ফুলেৰে বিস্তৃত হৈ থকা বিলৰ পানী, পূৰ্ণতাৰ ওচৰ চপা জোনৰ উজ্জ্বল পোহৰ পৰি জিল্মিলাই আহিছে। শোভা দেখি ৰূপহী উল্লসিত হ'ল। ৰূপহীৰ উল্লাস দেখি নন্দকুমাৰ তৃপ্ত হ'ল। মুগ্ধ দুটা মনে প্ৰিয় সন্নিধানৰ সুখ মধুৰ অনুভূতিত, নিৰ্বাক নিম্পন্দ হৈ গাতে গা লগাই বহি, প্ৰকৃতিৰ শোভা চাই বিভোল হ'ল। সময়ৰ হিচাপ পাহৰি গ'ল।

ইফালে ৰাতি হৈ অহাতো, নন্দকুমাৰ আৰু ৰূপহী উভতি নহা দেখি ঘৰত সকলোৰে চিন্তা হ'ব ধৰিলে। কালীপ্ৰসাদে কাম কৰা ল'ৰা এটাক আগবাঢ়ি গৈ চাবলৈ ক'লে। ওচৰে পাজৰে কড়ো ৰূপহী-হঁতক নেদেখি কিছুসময় পাচত ল'ৰাটো ঘূৰি আহিল। ক্ৰমে ৰাতিও বেছি হৈ আহিছে। কালীপ্ৰসাদ আৰু ঘৈণীয়েক দুয়োজোৰাইলৈ

বাট চাই, অস্থিৰ মনে বাহিৰ ভিতৰ কৰিব ধৰিলে।

তেওঁলোকক সেইদৰে থকা চকুত পৰি ওচৰৰে মানুহ এজনে কি হ'ল বুলি সোধাত, কালীপ্ৰসাদে ৰূপহীহঁত ফুৰিবলৈ গৈ তেতিয়াও ঘূৰি আহি পোৱা নাই বুলি ক'লে। মানুহজনেও চিন্তিতমনে বাটলৈ ওলাই গ'ল। তেওঁৰ মুখে কথাটো গম পাই, আৰু দৃষ্টিমান্ধ হাতত লৈ নাখুটি লৈ নন্দকুমাৰ আৰু ৰূপহীক বিচাৰিব গ'ল। তাৰে এজনে ক'লে যে গধূলি সময়ত তেওঁ নন্দকুমাৰ আৰু ৰূপহীক, বিন্ধনৰ পিনে যোৱা যেন দেখা পাইছিল। তেওঁৰ কথামতে সকলোৱে বিচাৰ পিনে গ'ল। দূৰৰে পৰা তেওঁলোকৰ চকুত পৰিল— নন্দকুমাৰ আৰু ৰূপহী সাবোটো-সাবোটিকৈ বিলৰ পাৰত পৰি আছে। নন্দকুমাৰৰ হাতৰ মুঠিত গছৰ শকত ডাল এটা। কান্ধতে মূৰ খেঁতেনা লাগি মৰি পৰি থকা এটা ফোঁটি সাপ। ঘটনা বুজিবলৈ ক'বো বাকী নাথাকিল। ক্ষত্বেক বিমূঢ়ভাবে জ্বলি হৈ থাকি, সকলোৱে লৰাগৰি কৰি পহী আৰু নন্দকুমাৰৰ অসাৰ দেহ দুটা, ডাংদোলা কৰি তুলি লৈ কালীপ্ৰসাদৰ চোতাল পালে। দৃশ্য দেখি কালীপ্ৰসাদ চৌধুৰী বজ্জাহতৰ দৰে থিয় হৈ ব'ল। মৈলীয়েক গূৰ্হা গ'ল। চোতালত জুম বান্ধি থকা মানুহখিনিৰ মাজত চৰাদুৱা লাগিল।

গাঁওৰ মানুহে বেজ, ওজা, ডাঙৰ কৰিৰাজ আনি, মনসা আইলৈ পূজা সেৱা আৰু কৰি, মনত পৰে মানে আৰু পাৰে মানে চেপটা স্বপ্ন কৰিব ধৰিলে। সকলো ব্যৰ্থ হ'ল।

নশুৰা নিচিনাকৈ অকস্মাতে এনে ভীষণ মানসিক আঘাত পোৱাত, কালীপ্ৰসাদ আৰু মৈলীয়েকৰ দেহমন মৃতপ্ৰায় হৈ ভাঙি পৰিল। তেওঁলোক ঘৰৰ পৰা প্ৰায় নোলোৱাই হ'ল।

এদিন পুৱা দোকমোকালিতে, সৰু বাকচ এটা, তেনে আকাৰৰে এটা 'হোল্ড-অল' লৈ, মৈলীয়েকৰে সৈতে কালীপ্ৰসাদ গৰুগাড়ী এখনত উঠিল। মানুহে সোধাত কৈছিল যে তীৰ্থ দৰ্শনৰ মনেৰে ওলাইছে। মনে যতে কম, তাতে জীৱনৰ বাকী দিনকেইটা বটাবৰ মন। তাৰ পাচৰ পৰা কালীপ্ৰসাদ চৌধুৰীহঁতৰ খা-খবৰ বা তিকনাৰ সন্তোষ কোনেও নাজানিলে।

ল'হে ল'হে কালীপ্ৰসাদ চৌধুৰীৰ কথা পাহৰিবৰ গৰ্ভত লীন গ'ল। কেৱল মাজে মাজে কোনো কাৰণত গাঁৱলৈ কোনো নতুন

মানুহ অহিলে, গাঁৱৰ মূৰত থকা, ডাঙি পৰি যোৱা দালান ঘৰটোৰ কথা সুধিলে, গাঁৱৰ বাহাসকলে কলীপ্ৰসাদ চৌধুৰীৰ নামৰ মানুহ-জনৰ কথা কয়। এই বিলাৰ ৰূপহী নামো কলীপ্ৰসাদৰ একমাত্ৰ জী-জোঁৱাইৰ কথা লৈ ছোৱা বুলিও কয়। আৰু কয় যে যদি কোনোবাই অকলমে জোনাকৰ তি বিলাৰ পাকৈ যায়, তেন্তিহা দেখা পায়, ছপামৰা যেন দুটা ডেকা গাভৰুৱে সাবোটো-সাবোটিকৈ বিলাৰ পাৰত বহি, মুগ্ধভাবে বিলাই চাই আছে। প্ৰবাদ আছে এই দৃশ্য দেখা নমুহজনৰ মনত বেলে বিলম্বৰ সৃষ্টি হয়। সেই উল্লেখে মানুহ এচপিনে নাহে। জোনাক ৰাতিতো কেতিয়াও নহে। এই বুলি তপনে অলপ হাঁহি ক'লে, “তোমাৰ মোৰ দৰে চিকাৰ পগহা দুই একেহে পুৱাৰ উগত চিকাৰ কৰিবলৈ আহে। সন্ধ্যা সময়ত কেতিয়াও কোনো নাহে।”

মঠী আপোন পাহৰি শুনি আছিলোঁ। কথা সাং কৰি তপনে মাত লগালে, “ব'জা এতিয়া ওভতে। ব'দ চৰা হৈ আছে।” +++